ISTORIA MINORITĂȚILOR NAȚIONALE DIN ROMÂNIA

Material auxiliar pentru profesorii de istorie

EDITURA DIDACTICĂ ŞI PEDAGOGICĂ, R. A.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
Istoria minorităţilor naţionale din România

coord.: Doru Dumitrescu, Carol Căpiţă, Mihai Manea, ...
Bucureşti: Editura Didactică şi Pedagogică, 2008

Bibliografie
ISBN 978-973-30-2411-8

I. Dumitrescu, Doru (coord.)
II. Căpiţă, Carol (coord.)
III. Manea, Mihai (coord.)

323.1(498)

sqweerty

Autorii textelor incluse în materialul suport
Istoria minorităţilor naţionale

Albanezi
Maria Dobrescu, jurnalist
Marius Dobrescu, scriitor

Armeni
Eduard Antonian, jurnalist
Mihai Stepan-Cazazian, jurnalist

Bulgari
lect. univ. Niculae Mircovici

Cehi
prof. Alena Gecse
prof. Desideriu Gecse

Croaţi
prof. Ana-Ruja Iancov
prof. Gheorghe Iancov

Evrei
Hary Kuller, etno-sociolog

Greci
prof. Paula Scalcău

Germani
prof. univ. dr. Zeno Pinter

Italieni
Nicolae Luca, scriitor

Macedoneni
asist. univ. Liana Dumitrescu
Laura Rogobete, jurnalist
Marijan Mihailov, jurnalist

Maghiari
prof. Antal Jakab
prof. Alexandru Pocsai
prof. Éva Váradi
prof. Rudolf Wolf
prof. Ágnes Kinga Wolf

Polonezi
conf. univ. dr. Florin Pintescu
prof. Daniel Hrenciuc

Romi
conf. univ. dr. Vasile Burtea, sociolog (p. 30-32, 136-138, 207-209, 212-214)
lect. univ. dr. Delia Grigore, antropolog (p. 62-63, 68-69, 72-75, 79-82, 94-98, 2085, 211, 231-237)
drd. Petre Petcuţ, istoric (p. 125-127)
prof. Ion Sandu, istoric (p. 128-131)
Florin Manole, student (p. 131-133)
drd. Mariana Sandu, istoric (p. 133-136, 209-210)
conf. univ. dr. Gheorghe Sarău, lingvist (Bibliografie rromi şi Politici educaţionale pentru rromi - DVD)

Ruşi lipoveni
drd. Alexandr Varona

Sârbi
prof. Saşa Malimarcov

Slovaci
drd. Ana Karolina Dovaly
prof. Ioan Kukucska
prof. Nicoleta Huszarik prof.
Pavel Huszarik

Tătari
prof. Echrem Gafar

Turci
Serin Turkoglu, jurnalistă

Ucraineni
prof. univ. Ion Robciuc

Coordonator program
Maria Koreck, MA

Asistent program
Ioana Oprişan, MA

Echipa de coordonare
prof. Doru Dumitrescu
lect. univ. dr. Carol Căpiţă
prof. Mihai Manea
lect. univ. dr. Laura Căpiţă
prof. Mihai Stamatescu

Cuprins

CUVÂNT INTRODUCTIV

Perturbările în relaţiile interetnice pot fi cauzate, de foarte multe ori, doar de simpla necunoaştere a „celuilalt”. Materialul intitulat *Istoria minorităţilor naţionale din România,* destinat în primul rând profesorilor de istorie, doreşte tocmai să contribuie la eliminarea acestui deficit de cunoaştere, prin oferirea de informaţii despre istoria minorităţilor naţionale din România, urmărind întărirea respectului pentru diversitate, în contextul realităţii complexe a societăţii de azi, reprezentată de coexistenţa diferitelor identităţi etnice şi credinţe.

Lipsa informaţiilor despre comunităţile minoritare şi majoritare este, nu numai în România, rezultatul sistemului formal de învăţământ a cărui programă şcolară de multe ori ignoră sau respinge experienţa minorităţilor naţionale din acea ţară. Acest fapt poate fi cel mai bine urmărit în programa de istorie şi are un efect dublu. În primul rând, minorităţile simt că întreaga lor identitate, cultură, limbă, istorie şi sensul apartenenţei lor la acea ţară sunt subminate. Membrii comunităţilor minoritare pot fi demotivaţi să înveţe materii în care nu se regăsesc. Educaţia care subminează astfel identitatea este rareori eficientă. În al doilea rând, membrii majorităţii pierd oportunitatea de a învăţa despre membrii altor comunităţi. Sistemul formal de învăţământ însă, dacă este conceput şi implementat corespunzător, poate să ajute la îndepărtarea barierelor ignoranţei şi neînţelegerii dintre diferite comunităţi. Voinţa politică de a schimba legislaţia şi de a aloca resurse acestui obiectiv trebuie să fie asociată cu modificări în sistemul educaţional pentru a asigura o dezvoltare sustenabilă pe termen lung, iar România face constant paşi în acest sens.

Posibilitatea introducerii prezentului material în sistemul de învăţământ formal este şi un rezultat al unui ordin de ministru din 2007[1] care dispune introducerea unui curs opţional de *Istoria minorităţilor naţionale*, destinat în primul rând copiilor majoritari din România. Programa cursului[2] opţional a fost recent adoptată de către comisia de specialitate din cadrul MECT, astfel sperăm că începând din anul şcolar 2009-2010, în cât mai multe şcoli din ţară, elevii vor începe studierea istoriei comunităţilor cu care convieţuiesc şi care de-a lungul istoriei au contribuit din toate punctele de vedere la dezvoltarea ţării pe al cărui teritoriu actual s-au aşezat datorită evenimentelor istorice din această regiune, încă dinainte de formarea statului naţional unitar.

Pentru a supravieţui, minorităţile naţionale sunt nevoite să urmărească permanent obţinerea drepturilor egale cu cele ale majorităţii, dar totodată şi dreptul de a avea libertatea de a-şi păstra şi dezvolta cultura specifică, la fel cum şi majoritatea îşi păstrează şi dezvoltă cultura proprie. Astfel, minorităţile naţionale au nevoie nu doar de drepturi egale, ci şi de acceptarea alterităţii lor, respectiv a dreptului de a fi diferite. Cunoaşterea istoriei comune tuturor acelora care convieţuiesc de secole pe teritoriul actual al României poate asigura acest aspect. Sperăm că acest material va deveni o unealtă utilă în acest sens în mâna profesorilor de istorie.

În numele Centrului Regional *Project on Ethnic Relations* (PER) pentru Europa Centrală, de Est şi de Sud-Est doresc să exprim recunoştinţa noastră faţă de toţi coautorii acestui material, care şi-au dedicat mult timp şi energie realizării acestui proiect. Cu toţii au participat la un pionierat în domeniu, nu avem cunoştinţă de materiale care să aducă sub o singură umbrelă istoria a 19 minorităţi naţionale dintr-o singură ţară din Europa sau din lume.

---

[1] Anexa I
[2] Anexa II

Scopul principal a fost strângerea a cât mai multor informaţii despre istoria minorităţilor naţionale din România şi prezentarea acestora cu un accent special pe tot ceea ce diferitele comunităţi etnice au trăit împreună pe teritoriul actual al României şi pe contribuţia lor la dezvoltarea ţării şi a naţiunii române.

Acest demers s-a dovedit totuşi a fi dificil, deoarece aşa cum majoritatea înţelege istoria proprie ca parte a identităţii şi prin învăţarea istoriei cultivă inclusiv păstrarea identităţii naţionale, tot aşa, câteodată chiar mai pregnant, minorităţile văd istoria lor ca element al identităţii naţionale specifice fiecăreia. Prezentarea istoriei propriei tale comunităţi, a cărei parte este această istorie, pe care comunitatea practic o trăieşte şi în prezent, s-a dovedit a fi foarte diferită de modul de prezentare pe care o necesită aceeaşi istorie în faţa majorităţii, cu scopul oferirii de informaţii care să conducă ulterior la cunoaşterea diversităţii, inclusiv a celei istorice, a diferitelor etnii. Autorii au trebuit să depăşească şi restricţii severe de spaţiu, având la dispoziţie doar câteva pagini pentru a prezenta istoria multor secole unei generaţii care nu cunoaşte aproape deloc aspectele specifice ale istoriei minorităţilor naţionale. Totodată autorii au selectat informaţii conforme cu „adevărul istoric”, ei având singuri responsabilitatea susţinerii celor afirmate în materialele concepute de către fiecare în parte.

Mulţumirile noastre merg şi către echipa de coordonatori ai acestui material, echipă care împreună cu toţi coautorii s-a străduit să găsească forma cea mai adecvată şi reperele de bază pentru ca ulterior materialele să poată fi redactate într-un concept unitar şi pe cât posibil să se evite punerea laolaltă a unor texte separate despre istoria fiecărei minorităţi.

Ceea ce ajunge acum în mâna profesorilor de istorie se doreşte a fi un material auxiliar compus dintr-un text tipărit şi un DVD pe care se regăsesc surse şi metodologia recomandată pentru predarea istoriei minorităţilor naţionale din România atât la cursul opţional cât şi în timpul predării programei naţionale de istorie care conţine deja anumite elemente de istorie a minorităţilor naţionale.

Coordonatorii acestei ediţii care au îngrijit capitolele din volumul de faţă au moderat discuţiile autorilor în timpul conceperii materialului şi au integrat părţile textelor în capitolele respective. Informaţiile conţinute de textele autorilor se bazează pe surse istorice care sunt consemnate în bibliografia anexată acestui material şi pentru care autorii îşi asumă răspunderea. Cu siguranţă, unele aspecte prezentate de autori vor stârni interesul profesorilor de istorie şi sperăm că acest lucru va impulsiona dezbateri ulterioare pe marginea prezentului material, dar şi în general despre istoria minorităţilor naţionale şi rolul ei în istoria comună a României, dar şi a Europei. Sperăm ca în urma acestor discuţii şi cercetarea în acest domeniu să producă materiale care să apară într-o ediţie ulterioară îmbunătăţită.

Nu în ultimul rând dorim să mulţumim Guvernului României care prin Ministerul Educaţiei, Cercetării şi Tineretului şi prin Departamentul pentru Relaţii Interetnice a acordat sprijinul său în decursul acestui proiect timp de doi ani, cât şi pentru adoptarea unui pachet de ordine de ministru de către MECT care să susţină în interiorul sistemului educaţional din România promovarea constantă a cunoaşterii şi acceptării diversităţii.

Invităm profesorii de istorie şi pe această cale să ofere elevilor opţionalul *Istoria minorităţilor naţionale din România* cu ajutorul acestui material auxiliar şi să participe la atelierele de lucru pe care le vom organiza împreună cu MECT pentru a dezbate utilizarea cât mai eficientă a acestui suport de curs.

Koreck Maria

INTRODUCERE

Materialul de faţă, intitulat „Istoria minorităţilor naţionale din România” şi destinat opţionalului cu acelaşi titlu, prevăzut în curricula clasei a X-a, reprezintă o premieră în literatura noastră didactică şi nu numai.

În statele multietnice şi multiculturale din centrul şi sud-estul Europei, dezvoltarea minorităţilor s-a produs deopotrivă pe un făgaş unitar - reflectat într-o unică istorie - dar şi, sub unele aspecte, în aşa-zise istorii paralele, posibil de conexat atât între ele cât şi cu istoria naţiunii privită ca un tot.

Educarea tineretului şcolar în spiritul ambelor abordări, complementare (nu doar sub raportul informaţiei, ci şi al opticilor), se poate dovedi salutară. O atare cunoaştere este de preferat unei ignorări reciproce care depărtează. Or, după cum se ştie, comandamentele democratizării şi integrării europene trimit la o percepere şi a „vocii” celuilalt: pentru o armonizare cât mai sinceră a relaţiilor dintre grupurile etnice care convieţuiesc de secole pe teritoriul aceluiaşi stat: comandament valabil, cu atât mai mult cu cât în spaţiul balcanic, după abolirea regimurilor comuniste, s-au produs conflicte interetnice de o gravitate deosebită. O raţiune în plus ca pentru protecţia minorităţilor naţionale să fie enunţate principii pe care statele naţionale se angajează să le respecte. Sunt principii care se referă la abolirea discriminărilor de orice fel prin: promovarea egalităţii efective; dezvoltarea culturii minorităţilor şi păstrarea identităţii lor; libertatea de asociere, exprimare, gândire, conştiinţă, credinţă, libertăţi lingvistice; asigurarea posibilităţii învăţării şi predării în limba proprie - cu instituţiile corespunzătoare ş.a.m.d. - şi măsuri legislative apte să le pună în aplicare pe toate acestea. Educaţiei, realizată prin şcoli, prin aşezămintele societăţii civile, îi revine un rol de căpetenie în determinarea unui mental colectiv corespunzător principiilor şi măsurilor de acest fel.

Oportunitatea unor instrumente pedagogice şi „andragogice” folosite în acelaşi scop, socotim că nu mai trebuie argumentată. Prin asemenea instrumente, însoţite de o metodică adecvată, cunoaşterea minorităţilor din spaţiul românesc, de la începuturile aşezării şi până în prezent, a istoriei convieţuirii lor cu majoritarii (inclusiv a unor tensiuni intervenite pe parcurs, a cauzelor şi consecinţelor lor), evidenţierea contribuţiei fiecărei minorităţi la cultura şi civilizaţia locală sau/şi generală pot deveni izvor de învăţătură pentru prezent şi viitor, temei pentru o dinamică pozitivă a percepţiei reciproce în imaginarul colectiv - percepţie parazitată uneori în trecut (şi nu numai) de stereotipuri negative, prejudecăţi şi superstiţii ale unora despre alţii.

Or, textul de faţă a pornit de la un Proiect care şi-a propus finalităţi şi teme cu înalt potenţial educativ. Doar profesorii, cărora le este încredinţat acest material, vor putea spune, peste un timp, în ce măsură corespunde el expectaţiilor cuprinse în Proiect, în ce măsură se va dovedi operaţional.

Oricum, este un început - realizat cu forţele intelectuale nu prea numeroase ale unor etnici care şi-au asumat sarcina de a se autoprezenta în textele ce urmează. De altfel, una din mizele acestui material a fost tocmai aceasta, de a avea un material dedicat şcolii în care reprezentanţi ai minorităţilor - profesori şi cercetători deopotrivă - să poată construi o imagine a modului în care ei se doresc a fi prezenţi în conştiinţa copiilor majoritari, o carte de vizită care să elimine prima consecinţă a intoleranţei şi a întregului cortegiu de nenorociri individuale şi colective, anume necunoaşterea celui de lângă tine. O observaţie făcută destul de frecvent este aceea că reacţiile negative faţă de o minoritate sau alta apar frecvent în zonele în care acel grup este absent - evident, stereotipurile acţionează mai puternic atunci când lipseşte cunoaşterea, căci vidul de cunoaştere este umplut cu stereotipuri şi idei induse de manipulări. În continuarea şi completarea disciplinei

„Istoria şi tradiţiile minorităţii”, acest material are două dimensiuni restitutorii. În primul rând, transferul de cunoaştere a unui orizont cultural şi istoric fundamental către elevii aparţinând majorităţii. Prin forţa lucrurilor, elevii care aparţin unei minorităţi etnice vor fi în egală măsură familiari cu propria lor istorie şi cu istoria statului în care locuiesc. Contribuie la aceasta principalii factori de socializare, care rămân familia şi grupul de vârstă, iar apoi mass-media. Cei care cu adevărat pierd ceva din dinamica evoluţiei istoriei - nu numai naţionale, ci şi europene - sunt elevii care aparţin majorităţii, căci istoriile minorităţilor sunt şi căi de acces către alte orizonturi istoriografice. Afirmaţia că spaţiul românesc este o parte integrantă a celui european se susţine şi prin contribuţia culturală şi politică, economică şi artistică a minorităţilor la un patrimoniu care, înţeles în complexitatea sa, reprezintă mai mult decât suma părţilor sale. În al doilea rând, dimensiunea recuperatorie se referă şi la faptul că, în cadrul legislativ actual, copiii minorităţilor care locuiesc în zone în care nu se pot organiza formaţii de studiu speciale pentru predarea disciplinei „Istoria şi tradiţiile minorităţii”, nu beneficiază de suportul şcolii în păstrarea propriei lor identităţi.

În sfârşit, mai trebuie să adăugăm ceva. O atare disciplină, chiar şi în regim de disciplină opţională, răspunde unor elemente care racordează predarea istoriei din România la evoluţii recente în plan european. Educaţia pentru o cetăţenie democratică presupune acceptarea şi valorizarea diferenţelor culturale - este o formă de a conserva identităţile sub umbrela foarte mare a europenismului. Iar primul element este cunoaşterea diferenţei. Într-o notă mai legată de disciplina istorie, competenţele de comunicare, de gândire critică, de asumare a unor atitudini democratice şi de susţinere a valorilor care stau la baza acestora - prevederi ale curriculum-ului naţional - presupun cunoaşterea unor orizonturi culturale cât mai variate.

În absenţa unor cercetări ad-hoc şi strict specializate, munca lor s-a bizuit în principal pe izvoare livreşti şi documentare, uneori insuficiente sau fără preocupări de „istorie paralelă”. De aceea, manualul va constitui o provocare şi un prilej de dezbateri şi aplicaţii didactice, nu lipsite de inerentele surprize ale unui „banc de încercare”. El se prezintă ca un material, conceput de numeroşi autori - de regulă „etnici”, dar cu poziţii diferite chiar şi asupra textului redactat despre etnia lor - cu experienţe diferite în munca didactică sau/şi de cercetare-redactare. Sperăm, însă, că raportările diferite la trecutul, prezentul şi, mai ales, perspectivele relaţiilor interetnice într-o Românie care a aderat la Uniunea Europeană, la valorile acesteia în materie de drepturi ale individului, grupurilor şi colectivităţilor exprimă un început cu reale virtuţi euristice.

Discernământul necesar scrierii unei istorii a minorităţilor naţionale din România, dar şi din alte ţări central şi est europene, multietnice - cu un contencios bogat, nu lipsit de tensiuni - ridică, însă, chiar şi în faţa istoricului calificat, nu doar exigenţa obiectivităţii ştiinţifice, *sine ira et studio,* ci şi confruntarea cu absenţa unor documente relevante şi concluzive produse ad-hoc.

Să nu uităm că, în trecut, istoria locală era adesea prezentată, nu de puţini istorici de orientare naţionalistă, ca o istorie a românilor. Chiar şi în cazul unor tratate şi compendii de istorie a României, evidenţierea locului şi rolului unor minorităţi şi minoritari era carenţată de absenţa existenţei unor documente care să acopere o tematică istorico-sociologică, demografică, economică, antropologico-culturală privitoare la respectivele minorităţi etnice. De unde şi dificultăţile resimţite - chiar şi de către cercetătorii avizaţi - în demersul construirii unor scrieri fundamentate despre interacţiunea naţionalităţilor în procesul devenirii istorice a ţării sau a fiecăreia dintre etnii în parte.

O asemenea sarcină nu putea să revină, desigur, autorilor manualului de faţă, care pornind de la scrierile în materie, câte şi cum sunt, şi-au propus să ofere un prim synopsis, pentru uzul colegilor lor din învăţământul mediu, despre istoricul, identitatea, inter-relaţiile, contribuţiile, auto- şi hetero-percepţiile minorităţilor avute în vedere. Însăşi selectarea acestor teme relevă faptul că intenţia coordonatorilor

nu a fost realizarea unui demers monografic diferenţial de „istorie paralelă” şi nici a unui compendiu de istorie naţională dedicat relaţiilor interetnice.

În primul sens amintit, îmi îngădui să evoc aici - ca simplă sugestie - un plan de descriere istorică a unei comunităţi etnice, conceput încă la finele secolului al XIX-lea, plan[3] care ar sugera eventual complexitatea construirii unei atari documentări, fie şi numai pentru „istoria paralelă” a unei singure minorităţi. Ulterior, cercetările monografice, de teren, ale Şcoalei Sociologice de la Bucureşti, au conturat, în perspectiva unei teorii sociale elaborate, un cadru ştiinţific complet pentru investigarea inserţiei unui grup social într-o matrice spaţială sau culturală (sat, regiune, etnie etc.), ca şi în „fenomenul social total” al ţării.

Să sperăm că revirimentul intervenit în viaţa şi spiritualitatea minorităţilor şi naţiunii române - după liberalizarea ţării din ultimele două decenii - va spori considerabil preocuparea cercetării istorico-sociologice a fiecărei naţionalităţi, a importanţei lor în istoria naţională ca şi în istoria proprie.

În materialul de faţă, capitolele urmărite (şi posibil de defalcat pe lecţii) au fost:

1. Originea şi aşezarea pe teritoriul actual al României (inclusiv cauzele plecării din ţara mamă, ce s-a câştigat şi ce s-a pierdut datorită acestei plecări, primele atestări pe teritoriul actual al României, situaţia demografică în evoluţie până astăzi etc.).

2. Elemente identitare ale minorităţii naţionale (inclusiv limba, denominaţii, organizarea internă a comunităţii, habitat, familie, copilărie, roluri/statusuri de vârstă şi gen, cutume de familie, sărbători calendaristice, port tradiţional, ocupaţii, religie, simboluri, valori, credinţe, simboluri naţionale, instituţii de cultură şi educaţie, organizaţii, monumente şi zile de comemorare /sărbători laice etc.).

3. Istoria minorităţii naţionale şi evoluţia relaţiilor cu celelalte comunităţi.

4. Contribuţia minorităţilor naţionale la patrimoniul comun (contribuţia minorităţii ca întreg, personalităţi sau destine exemplare, instituţii, exemple de colaborare fericită între minorităţi/între personalităţi aparţinând diferitelor minorităţi).

5. Percepţii reciproce în imaginarul colectiv (pozitive, negative şi neutre - percepţiile noastre despre celălalt, autopercepţii, percepţiile celuilalt despre noi - în folclor, literatură, arte plastice, arte vizuale, mass-media etc.).

DVD-ul anexă la material va conţine elemente de metodologie, textul materialului auxiliar şi sursele (citate din documente de arhivă sau publicate, hărţi, imagini/fotografii, grafice etc.) care vor fi utilizate de profesor pentru a lucra cu elevii, aceştia urmând să emită judecăţi de valoare pe baza surselor.

Punctul 5 al planului de mai sus reprezintă cumva şi ţinta educativă a manualului, respectiv situarea percepţiilor reciproce din imaginarul colectiv pe baza unei cunoaşteri adecvate generatoare de bună înţelegere şi toleranţă reciprocă. Căci este ştiută înrâurirea nefastă a stereotipurilor negative, a prejudecăţilor şi superstiţiilor despre celălalt, a unei percepţii negative despre alteritate, condiţionatorii pentru un comportament şi mental neadecvat faţă de celălalt.

Doar printr-o cunoaştere adecvată a pozitivităţii oricărei variabilităţi - etnice sau de altă natură - prin care este sporită paleta peisajului uman al convieţuirii, se fundamentează „atracţia” faţă de celălalt ca şi ideea umanităţii ca substrat comun pentru orice fiinţă umană. Religiile monoteiste fundamentează iubirea faţă de om pe iubirea de Dumnezeu. Într-un registru pragmatic, un exerciţiu absolut necesar în dobândirea unei atari virtuţi, toleranţa reciprocă a unuia faţă de celălalt reprezintă o condiţie *sine qua non.*

[3] Plan pentru descrierea istorică a unei comunități (text citat aidoma, în grafia şi terminologia originale).
Planul prevede investigarea colectivității evreieşti, care la aceea vreme era a doua minoritate a țării. Conceput, în cadrul Societății Istorice „I. Barasch”, el a fost publicat în primul număr al Analelor Societății Istorice „Iuliu Barasch”, Bucureşti, 1887 (vezi şi H. Kuller, „Opt studii despre istoria evreilor din România”, Editura Hasefer, Bucureşti, 1997, pp. 355-358).

Consider, de aceea, educarea în spiritul toleranţei reciproce, interetnice, drept una din ţintele majore ale dezvoltării spiritului cetăţenesc într-o ţară aliniată la valorile politice şi spirituale ale Europei unite: excluzând, însă, toleranţa faţă de intoleranţă, faţă de intoleranţa manifestărilor antiumane, faţă de rasism, xenofobie, şovinism ş.a.m.d.

Pătrunşi de convingerea că diversitatea de tradiţii şi de cultură constituie una din bogăţiile Europei şi că menţinerea în ţara noastră a unei societăţi deschise, care respectă diversitatea culturală, pluralismul, solidaritatea întru reducerea marginalizării şi excluderii sociale, considerăm că pragmatica toleranţei interetnice trebuie să fie evidenţiată cu prilejul oricărei lecţii sau dezbateri sugerate de manualul de faţă. Caracterizarea făcută în manual traseelor de devenire a fiecărei etnii, identitatea şi tradiţiile acestora, contribuţiile aduse la patrimoniul comun sunt suficiente argumente pentru combaterea eventualelor manifestări de intoleranţă a unora faţă de ceilalţi.

Recapitulând argumentele de mai sus, credem că intenţia materialului destinat colegilor noştri de la catedră este clară: realizarea unei punţi, în egală măsură, de cunoaştere şi de valori umane şi umaniste între elevii care aparţin majorităţii şi elevii aparţinând comunităţilor etnice din România. Cunoaşterea ca principal instrument în construirea unei societăţi interculturale este - trebuie să fie - o constantă a predării istoriei.

Harry Kuller
Carol Căpiţă

Capitolul I

ORIGINEA ŞI AŞEZAREA PE TERITORIUL ROMÂNIEI

Istoria spaţiului românesc se confundă, în bună măsură, cu istoria celor care îl locuiesc. Această afirmaţie, departe de a fi un simplu truism, trebuie demonstrată cu instrumentele uzuale ale istoricului. De-a lungul istoriei, în aceste teritorii s-au aşezat şi şi-au creat o patrie o serie de popoare care au contribuit, fiecare în felul său esenţial, la profilul cultural românesc. Aflate într-un continuu echilibru între memoria locului de plecare, relaţiile spirituale şi politice cu acesta şi nevoile practice ale vieţii cotidiene, minorităţile naţionale şi-au creat o identitate proprie, în egală măsură menită să le păstreze coeziunea internă (căci aceasta creează o comunitate) şi să le asigure rolul de partener de dialog cu majoritatea. Relaţiile nu au fost întotdeauna amicale, dar aceasta înseamnă că au existat mai degrabă momente de tensiune, mai mult sau mai puţin violente, în care ambele părţi au avut de pierdut - atât în termeni materiali cât şi spirituali.

Bineînţeles, minorităţile naţionale din România nu constituie o singură experienţă istorică. Mai degrabă, sunt istorii care constituie de multe ori identităţi regionale legate de viaţa specială ce se desfăşoară în regiuni cu populaţii foarte diverse. Există şi comunităţi etnice care, prin însăşi istoria lor, transcend dimensiunea regională, statutul social sau cel politic ducând la o distribuţie urbană sau rurală a membrilor acestora.

Nici modelele de interacţiune nu sunt aceleaşi de-a lungul timpului. Antichitatea avea o altă percepţie asupra conceptului de naţiune - mai degrabă culturală decât politică. La fel, în Evul Mediu, termenul de „naţiune” traducea mai degrabă realităţi politice şi sociale decât etnice. Aceasta explică de ce unele comunităţi din spaţiul românesc, deşi prezente de multă vreme aici, devin actori conştienţi ai sferei politice şi culturale de-abia relativ târziu, odată cu începuturile modernităţii româneşti.

Nu trebuie să uităm nici faptul că sosirea acestor grupuri s-a realizat în mai multe feluri. Au existat colonizări oficiale, cu scopuri militare sau economice, deplasări autonome de comunităţi care încercau să găsească un loc mai bun de viaţă sau un loc în care să-şi poată urma credinţa, dar a existat şi o migraţie discretă, arareori luată în considerare de sursele istorice, a celor care, individual, au decis să-şi găsească un viitor aici. Nemulţumiţi de situaţia de acasă, doritori de a scăpa de constrângerile şi, de ce nu, limitările impuse de culturile mamă, sau pur şi simplu profesionişti care au venit acolo unde competenţele sau mărfurile lor erau căutate. O îmbogăţire evidentă a peisajului cultural şi social românesc.

Contribuţia diferitelor culturi la viaţa spirituală românească trebuie înţeleasă şi în cadrul evoluţiilor politice din ultimele două-trei secole de istorie. La fel ca şi în cazul sosirilor individuale, bazate adesea pe cunoaşterea mediată a situaţiei de aici, au existat frecvent mai multe valuri de imigraţie. După un prim val, uneori foarte timpuriu, au urmat altele. Cazul comunităţii greceşti, marcată de cel puţin trei valuri, sau a celei germane ne arată faptul că dincolo de sensurile politice sau spirituale pe care le atribuim noi astăzi acestor fenomene, există o realitate a vieţii cotidiene care ne obligă să o analizăm din perspectiva coexistenţei dintre majoritate şi minorităţi. Profilul cultural românesc - care este mai mult decât suma diferitelor culturi specializate, fie ele vernaculare sau elitiste - s-a realizat cu aportul tuturor celor care au locuit şi locuiesc în România. Faptul că printre cei mai importanţi susţinători ai Academiei Române se află numeroşi evrei şi armeni, că avangarda artistică românească avea în cadrul ei nenumăraţi reprezentanţi ai

minorităţilor, în special evrei, nu face decât să sublinieze măsura în care aceste minorităţi au fost interesate să fie parte a unei comunităţi spirituale largi.

În egală măsură, aceste comunităţi au contribuit şi la deschiderea spaţiului românesc spre cultura universală. Contactele pe care aceste minorităţi le-au păstrat cu locul de origine, contribuţia pe care acestea au adus-o la patrimoniul spiritual al propriei lor culturi au permis şi o racordare a culturii româneşti la patrimoniul cultural european. Să nu uităm de rolul avut de iniţiativele domniei de a aduce profesori străini, de universităţile străine unde s-au format mulţi dintre intelectualii români şi care erau cunoscute şi vizitate tocmai datorită întrepătrunderii istoriei noastre cu istoria şi cultura altor state.

Rezultatul este un orizont cultural românesc multifaţetat, a cărui bogăţie rezidă tocmai în diversitate şi complementaritate.

Istoria venirii diferitelor comunităţi etnice şi naţionale pe teritoriul actual al României cuprinde aproape trei milenii de contacte, uneori întrerupte dar mereu reluate şi îmbogăţite, cu spaţii şi culturi foarte diverse. Opţiunea pentru o abordare cronologică se justifică prin faptul că există trei mari epoci de îmbogăţire culturală. Un prim val aparţine proto-istoriei şi istoriei vechi; un al doilea corespunde Evului Mediu. În sfârşit, cel de-al treilea val (şi poate cel mai important) corespunde modernităţii româneşti. Fiecare dintre aceste momente trebuie înţeles în cadrele cronologice proprii.

COMUNITATEA GREACĂ

Grecia, care ocupă sudul Peninsulei Balcanice şi circa 2 000 de insule din Marea Egee, Marea Ionică şi Marea Mediterană, este leagănul primelor manifestări ale civilizaţiilor europene.

Elenismul dezvoltat pe teritoriul României constituie unul dintre cele mai bogate capitole din istoria românilor, dar şi din istoria grecilor. „Istoria Românilor şi Grecilor nu se poate studia conştiincios una afară de alta”, spunea pe bună dreptate Episcopul Dunării de Jos, Melhisedec, în august 1866, când se punea temelia Bisericii greceşti din Galaţi.

Legăturile dintre greci şi locuitorii spaţiului carpato-danubiano-pontic sunt foarte vechi, le regăsim adesea în spaţiul mitologic. Pe strămoşii traci ai românilor îi găsim în *Iliada* ca aliaţi ai troienilor (G1). Din *Odiseea* aflăm că Ulysse, la întoarcerea spre casă, a trecut şi prin ţara tracilor, primind de la preotul trac Maron vinul cel dulce cu care va trezi mânia ciclopului. Ulysse a rătăcit pe Marea Neagră, pe care au străbătut-o şi argonauţii lui Iason în căutarea lânii de aur. După Apollonios din Rhodos, nava Argo s-a întors prin vestul Mării Negre, pe la gurile Dunării. Pe insula Leuke (Insula Şerpilor) se afla Templul lui Ahile, plin de bogăţiile şi ofrandele aduse de marinarii salvaţi din furtunile Mării Negre. Izvoarele literare amintesc încuscriri între prinţi şi regi traci cu personalităţi din lumea elenă.

Populaţia locală din actualul spaţiu românesc a intrat de timpuriu în legătură cu grecii. Cercetările lui Vasile Pârvan au consacrat ideea că aceste relaţii au avut loc aproape exclusiv în Dobrogea, dar cercetările arheologice recente, extinse la întreg teritoriul românesc, au scos la iveală noi vestigii greceşti în puncte foarte îndepărtate geografic de ţărmul apusean al Pontului Euxin şi care depăşesc cu mult ca vechime timpul în care s-au constituit coloniile greceşti (G2).

Dar prezenţa fizică nemijlocită şi numeroasă a grecilor în zonă este atestată în sec. VII î.H. şi se leagă de procesul atât de amplu şi complex al marii colonizări greceşti. Cu timpul, negustorii greci au transformat aşezările temporare, constituite în scopuri comerciale (în greceşte cuvântul colonie - αποικία - înseamnă „departe de casă”), în aşezări stabile, clădite după modelul celor de acasă. Numele originar al Mării Negre - 'Αξεινος (însemnând în iraniană „negru”, iar în greceşte „neospitalier”) s-a schimbat, devenind pentru greci Εύξεινος (ospitalier). Potrivit cronicii lui Eusebios,

în 657-656 î.H. coloniştii milesieni sunt cei ce au întemeiat pe malul Golfului Sinoe cetatea Istros, numită de romani Histria. Tot milesienii au întemeiat, în a doua jumătate a secolului al VI-lea î.H., oraşul Tomis - Constanţa de astăzi. În sudul Dobrogei, pe locul actualei Mangalii, a apărut, spre sfârşitul secolului al VI-lea î.H., în locul vechii aşezări indigene Cerbatis, oraşul Callatis în care s-au stabilit dorienii veniţi din Herackleea Pontica - azi Eregli - Turcia, ea însăşi colonie a Megarei. În 1926, arheologii români au descoperit încă o cetate grecească pe ţărmul fostului golf Razelm, lângă Jurilovca - Orgame, atestată încă din secolul al VII-lea î.H. în scrierile lui Hecataios din Milet. Materialul arheologic descoperit aici poartă amprenta clară a Miletului (G3, 4).

Grecii din polisurile dobrogene au reprezentat doar primul val al emigraţiei greceşti în spaţiul românesc. S-au aşezat aici, de-a lungul secolelor, alte noi grupuri: grecii din Dacia romană: ingineri, militari, funcţionari, sclavi, liberţi, meşteşugari; le urmează meşterii, negustorii şi prelaţii ce vor lăsa amprenta bizantină; mai apoi, Bizanţul va renaşte în spaţiul românesc, printr-un întreg alai de greci: profesori, preceptori, medici, filosofi, clerici, artişti, tipografi, librari, editori, traducători. Sunt cei care dau strălucire Iaşului şi Bucureştiului, după ce călătoresc şi studiază la Ioannina, Constantinopol, Veneţia, Milano, Paris, Jena sau Götingen. Vin apoi, fanarioţii, atât de controversaţi în istoriografie pentru păcatele şi virtuţile lor. Le urmează noul val de negustori şi marinari de după liberalizarea comerţului dunărean în 1829, al grecilor refugiaţi din Bulgaria în 1913 ori din Asia Mică în 1922 şi, în fine, grupul emigranţilor refugiaţi în timpul războiului civil din Grecia încheiat la jumătatea secolului trecut. După 1990 grecii încep din nou să se orienteze spre România, odată cu redeşteptarea interesului pentru afaceri în spaţiul românesc. Ceea ce a rămas constant în fiecare etapă a istoriei noastre, a fost permanenta colaborare, legăturile statornice şi fertile care au stimulat deopotrivă şi pe greci, şi pe români.

Grecii din România provin din toate colţurile lumii greceşti: din Epir, Macedonia, Thesalia, Attica, Beoţia, Pelopones, Smirna, Constantinopol, ori din insule, iar mulţimea lor e risipită în toate colţurile României. Uneori, cei plecaţi dintr-o localitate din Grecia se aşază compact într-o localitate românească, formând o colonie, aşa cum s-a-ntâmplat de pildă cu epiroţii din Papingo stabiliţi la Turnu Severin. Uneori, se aşază în număr mare într-un loc, formând marea majoritate a populaţiei unei localităţi. Aşa s-a întâmplat cu grecii aşezaţi în secolul al XIX-lea pe valea Taiţei, în comuna Izvoarele (judeţul Tulcea), unde limba greacă populară, asemănătoare celei vorbite în satele din nord-estul Greciei, s-a păstrat nealterată până în zilele noastre. Prezenţa grecilor pe întreg teritoriul României este sugerată şi de existenţa celor 54 de toponime (G5). La acestea se adaugă toponimele în formă slavă Gârcea, Gârceni, Gârcina, Gârciniţa, Gârcovul, ca şi toponimul Tăuşani, derivat din turcescul „tawsan”, însemnând „grec din insule”, întâlnit în Dobrogea (Tăuşani - Iol, Tăuşani - Orman, Tăuşani-Tepe), dar şi în Oltenia.

Dacă în secolul al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea populaţia greacă din România a fost în continuă creştere, după al Doilea Război Mondial cifrele descriu o scădere numerică a etniei greceşti. La recensământul din 1930 s-au declarat de naţionalitate greacă 26 495 de locuitori, în 1956 doar 11 166, iar în 1966 doar 9 088. În 1992 au fost consemnaţi 3 940 de greci, iar în 2002 a fost surprinsă o creştere a numărului lor la 6 513 (G6, G7). Dar numărul etnicilor greci depăşeşte cifrele recensămintelor iar explicaţia constă în puternicul sentiment de apartenenţă la marea familie românească resimţit de majoritatea persoanelor de origine elenă din România, dintre care mulţi trăiesc în familii mixte.

Astăzi, în cadrul Uniunii Elene din România, sunt organizate 21 de comunităţi elene (G8).

COMUNITATEA MOZAICĂ

Armata romană, venită să cucerească Dacia, includea o multitudine de etnii provenite din provinciile imperiului, din rândul cărora nu lipseau nici iudeii. O dovedesc: antroponimele de pe unele inscripţii de la Sarmizegetusa; textele funerare legate de divinitatea iudaică - descoperite la Orşova; monedele iudaice din anii 133-134, semnalate încă de B. P. Haşdeu.

Apoi, după un hiatus de aproape un mileniu, în anul 1165, îi pomeneşte învăţatul călător evreu Benjamin din Tudela, descriind raporturile bune dintre vlahii sud-dunăreni şi comunităţile evreieşti din Bizanţ. Judecând după unele acte comerciale ale medievalităţii timpurii, în secolul al XIII-lea evreii se aflau printre negustorii care practicau comerţul între Bizanţ, Rusia şi Polonia, traversând Bulgaria şi meleagurile dunărene. Rolul lor în acest comerţ a fost remarcat şi de istoricul Nicolae Iorga, care scria, în *Istoria comerţului românesc:* „singuri, evreii băteau, încă înainte de 1480, aceste drumuri, venind de-a dreptul din Constantinopol".

Un complex de împrejurări geografice şi istorice favorizează ivirea primelor comunităţi stabile pe meleagurile româneşti în secolele XIV-XV. Conform unor mărturii documentare, la Cetatea Albă exista un cartier evreiesc încă în prima jumătate a secolului al XV-lea.

B. P. Haşdeu şi Mihail Kogălniceanu consemnează că ţările române au devenit, la sfârşitul secolului al XIV-lea, principalul azil pentru evreii alungaţi din Ungaria de regele Ludovic I, pe motivul că au refuzat să se convertească la religia catolică.

Se pare, chiar, că Dan I, domnul Ţării Româneşti (1383-1386), dorind să dezvolte negustoria, acordă deosebite privilegii unor evrei veniţi din Ungaria şi stabiliţi în Muntenia, dându-le chiar dreptul de a cumpăra moşii cu anul, nu însă şi de veci. (Cf. M. Kogălniceanu, *Arhiva Românească,* p. 180).

Privilegiile acordate de domnitorii interesaţi în dezvoltarea comerţului favorizau înmulţirea aşezărilor evreieşti. Se prea poate ca în Moldova să fi fost unele mici comunităţi, încă de pe timpul lui Ştefan cel Mare. Dintr-un uricar din 1458 rezultă că negoţul din Moldova se mărginea la verdeţuri, fructe, peşte, sare, şătiză, miere, piele şi blănuri de vulpe, de jder şi de veveriţă, tot atâtea produse cu care făceau negoţ în primul rând evreii.

Dar Ştefan cel Mare avea multiple legături şi cu medicul şi diplomatul evreu Isac Beg, trimisul lui Uzun Hassan, şahul Persiei, pentru a trata şi o eventuală alianţă moldavo-persană contra turcilor.

Istoricul evreu M. A. Halevy, bazându-se atât pe izvoare primare, ca şi pe menţiunile unor istorici situează începutul unui comerţ evreiesc important cu ţările române pe la mijlocul secolului al XVI-lea.

În această epocă, apar primele informaţii privind şi existenţa unei comunităţi evreieşti la Bucureşti, constituită în principal din evrei sefarzi (denumirea evreilor izgoniţi din Spania, în 1492) veniţi din Constantinopol, Salonic şi alte localităţi din Peninsula Balcanică. Dar afluenţa evreilor spre ţările române nu era doar dinspre sud, ci şi dinspre nordul şi vestul continentului european, de unde au venit aşa-zişii evrei aşkenazi (denumire dată evreilor din ţările germane, Polonia şi Rusia). Ei s-au aşezat în special în Moldova, având un rol important în tranzitul comercial pe drumul moldovenesc, în Imperiul Otoman şi Polonia: exportau din Moldova vite, peşte, piei crude, ceară, vin de Cotnari şi aduceau în schimb postavuri leşeşti, articole de galanterie şi nu de puţine ori bani, zloţi, galbeni ungureşti şi italieneşti, de care ţara avea atâta nevoie.

O poziţie importantă pe lângă curţile domneşti deţineau evreii creditori, în special din Imperiul Otoman, dar şi din Polonia.

Documentele vremii consemnează pentru secolul al XVII-lea în Moldova - şi în special la Iaşi - o viaţă comunitară evreiască aşezată, unde funcţiona o sinagogă şi exista deja un vechi cimitir evreiesc. Nu întâmplător a slujit la Iaşi eruditul rabin

Nathan Hanover, refugiat din Ucraina în timpul pogromurilor ordonate de Bogdan Hmelniţki. Din această comunitate făcea parte şi doctorul Cohen, medicul de curte al domnitorului Vasile Lupu.

Precizările referitoare la evrei în *Pravila de la Govora* (1640) din timpul domnitorului Matei Basarab şi prevederile juridice cuprinse în *Cartea românească de învăţătură* alcătuită în vremea domnitorului Vasile Lupu (1646) dovedesc începuturile implicării evreilor în relaţiile sociale autohtone.

Secolul al XVIII-lea înregistrează o creştere a ritmului de imigrare a evreilor. Fenomenul se află în strânsă legătură cu direcţiile noi spre care se angajase societatea românească. În acest context, evreii au contribuit şi ei la înjghebarea pieţei interne; meşterii şi negustorii evrei au avut un rol important în continuitatea şi regularizarea schimbului, în fluxul permanent al mărfurilor, în integrarea noului organism economic în cuprinsul pieţei europene.

Evreii se adaptau lesne civilizaţiei, negoţului, meseriilor şi formării capitalului incipient, necesare societăţii româneşti.

Rolul şi importanţa populaţiei evreieşti în societatea românească sunt recunoscute de domnitori mai ales în epoca fanarioţilor, prin asigurarea unui statut juridic în virtutea căruia comunitatea evreiască beneficia de libertatea cultului şi de autodeterminare. Conducătorii comunităţii, numiţi *hahambaşa sau starosti,* erau confirmaţi de domnitori şi se bucurau de privilegii, fiind scutiţi de dări, taxe fiscale şi vamale, având prerogative de demnitari. În schimb, hahambaşa avea îndatorirea faţă de domnie să povăţuiască şi să chivernisească în aşa fel obştea, încât şi visteria să se folosească de toată breasla jidovească (denumire dată în actele oficiale medievale comunităţii evreieşti).

Numeroasele acte domneşti din secolul al XVIII-lea dovedesc că evreii au fost chemaţi să populeze sate şi oraşe şi să întemeieze târguri. Singura condiţie care li se punea era să nu fie băştinaşi, căci se urmărea sporirea numărului de contribuabili.

Imigranţii căpătau terenuri pentru construirea de locuinţe, sinagogi, băi rituale, şcoli ş.a. Fenomenul a fost caracteristic pentru Moldova, unde, pe această cale, s-au dezvoltat localităţi cu o populaţie preponderent evreiască, denumite în limba idiş *ştetl,* adică târguşoare.

COMUNITATEA MAGHIARĂ

Istoria minorităţii maghiare din Transilvania nu poate fi tratată separat de istoria generală a poporului maghiar deoarece mai bine de un mileniu a fost parte integrată a acestuia cu toate trăsăturile specifice unei dezvoltări regionale. De aceea istoria politică a maghiarilor din Transilvania (ca şi a celorlalte popoare conlocuitoare) secole de-a rândul se confundă cu istoria statului maghiar care a oferit cadrul de dezvoltare tuturor locuitorilor din această zonă.

Maghiarii, popor de origine fino-ugrică, au locuit în mileniile IV-II î.H. la est de Munţii Ural, apoi au migrat spre vest, şi pe la sfârşitul mileniului I. î.H. s-au aşezat pe cursul mijlociu al râului Volga şi Kama. În această regiune numită Magna Hungaria au trăit alături de diferite triburi turcice, de la care au preluat cunoştinţe legate de agricultură şi creşterea animalelor, acestea reflectându-se în îmbogăţirea vocabularului prin cuvinte de origine turcică.

În secolul al VIII-lea - începutul secolului al IX-lea, maghiarii au trăit în regiunea dintre Volga şi Don, teritoriu amintit de către împăratul bizantin Constantin Porphirogenetul sub numele de *Levédia.* În această perioadă triburile maghiare s-au aflat sub suzeranitatea Imperiului Chazar, recunoscând caganul chazar drept suveran.

Imperiul Chazar a exercitat o importantă influenţă asupra modului de viaţă al triburilor maghiare mai ales în ce priveşte agricultura şi organizarea politică. În

această perioadă are loc trecerea de la viaţa nomadă bazată pe creşterea animalelor la o viaţă seminomadă cu o agricultură incipientă. În ce priveşte organizarea, triburile maghiare se vor constitui într-o uniune de triburi care preia organizarea politică a chazarilor, având în frunte doi conducători, un conducător militar numit *gyula* şi unul religios numit *kende.* Tot în această perioadă apare scrisul sub *forma scrierii runice,* folosit de secui până târziu în epoca medievală.

În jurul anului 830 maghiarii se desprind din Imperiul Chazar şi migrează spre vest stabilindu-se în nordul Mării Negre între Nipru şi Prut, pe teritoriul *numit Etelköz* (teritoriul dintre râuri). Celor şapte triburi maghiare li se alătură triburile *cabarilor,* răsculate împotriva Imperiul Chazar şi care împreună au constituit cel de al optulea trib al uniunii. Aici a fost întărită uniunea de triburi, fiind ales un singur conducător. În a doua jumătate a secolului al IX-lea triburile maghiare au organizat incursiuni spre vest, ajungând în Bazinul Carpatic.

Sub presiunea pecenegilor, la sfârşitul secolului al IX-lea, maghiarii sunt nevoiţi să părăsească teritoriile dintre Nipru şi Prut din nordul Mării Negre. În jurul anului 895 începe aşezarea în Bazinul Carpatic proces ce poartă numele de descălecat *(honfoglalás).* Din izvoarele istorice reiese că o parte a maghiarilor s-a stabilit încă de la descălecat în Transilvania. Acest eveniment a fost prezentat de către cronicile maghiare cu mici diferenţe. Kézai Simon, (Simon de Keza) în cronica sa ne relatează că maghiarii se stabilesc în Pannonia tranzitând Transilvania. Anonymus ne relatează că maghiarii au pătruns în Bazinul Carpatic prin trecătoarea Vereczke (Ucraina de azi), iar după ocuparea Pannoniei au luat sub stăpânire şi Transilvania. *(HU1)* Lăsând la o parte discrepanţele dintre izvoare, putem afirma că maghiarii se stabilesc în acele zone din Bazinul Carpatic care erau cele mai prielnice pentru modul lor de viaţă seminomad, adică zonele de şes de pe văile râurilor.

O comunitate aparte a maghiarilor o constituie secuii din estul Transilvaniei de azi. În descrierea descălecatului izvoare ca *Gesta Hungarorum,* al lui Anonymus şi *Cronica Hungarorum* al lui Johannes Thuróczi subliniază faptul că secuii luptau în avangarda armatei maghiare, iar la retragere în ariergardă. Din această cauză primele izvoare îi atestă pe secui în vestul Ungariei unde sunt aşezaţi pentru apărarea graniţelor. Consolidarea statului maghiar în secolele XI-XIII a însemnat acordarea unei mai mari atenţii apărării graniţelor estice. În calitate de luptători în avangardă au fost aşezaţi secuii de la vest la hotarele estice ale statului maghiar, pentru apărarea acestuia. Prima dată îi găsim în zona Bihorului, acolo prezenţa lor se păstrează prin numeroase toponime. Treptat în secolele XII-XIII sunt aşezaţi mai spre est şi ajung până la Carpaţi, în teritoriile locuite şi azi.

Aşezarea maghiarilor în Bazinul Carpatic a avut impact important asupra societăţii şi a modului lor de viaţă. Contactul cu populaţia autohtonă a grăbit procesul de trecere de la viaţa seminomadă la viaţa sedentară bazată pe agricultură. Stoparea la mijlocul secolului al X-lea a expediţiilor militare spre apusul Europei a grăbit procesul de organizare statală şi de integrare în societatea feudală europeană. În ultimele decenii ale secolului X principele Géza, a făcut primii paşi spre organizarea statului şi preluarea creştinismului. Organizarea statului feudal maghiar realizat după model occidental este legată de numele regelui *Ştefan cel Sfânt* (997-1038). El a fost încoronat în anul 1000, cu o coroană trimisă de papa Silvestru al II-lea, acest fapt fiind de importanţă majoră pentru că noul stat creştin a fost recunoscut de către papalitate şi celelalte state apusene. Primul pas făcut de către Ştefan a fost extinderea autorităţii sale asupra vechii aristocraţii tribale, conducători locali care nu îi recunoşteau autoritatea au fost anihilaţi, iar proprietăţile lor au fost preluate de stat, altele împărţite bisericii şi noii aristocraţii. *(HU2)*

Creştinarea propriu-zisă s-a făcut după ritul latin cu ajutorul papalităţii şi a diferitelor ordine călugăreşti. De numele lui Ştefan se leagă organizarea bisericească, dintre cele 10 episcopate înfiinţate de el, unul a fost pe teritoriul Transilvaniei, având sediul la Alba Iulia (Gyulafehérvár). *(HU3)* Totodată a poruncit ca 10 sate să construiască câte o biserică, iar duminica credincioşii erau obligaţi să

participe la slujbă. Introducerea normelor de morală creştină-occidentală au contribuit la răspândirea creştinismului, la statornicirea aşezărilor şi la consolidarea societăţii feudale.

Regele Ştefan a avut şi o amplă activitate de reglementare a proprietăţii private. S-au constituit mari domenii regale, ecleziastice (episcopale şi mănăstireşti) şi ale aristocraţiei tribale care, după model apusean, aveau la bază proprietatea asupra pământului. Schimbările introduse în domeniul proprietăţii private au impus noi reglementări în legislaţie şi justiţie. Cele două coduri legislative adoptate de Ştefan cuprindeau norme occidentale privind proprietatea şi reglementări de tip apusean în justiţie privind pedepsele în cauzele de crimă, furt.

Tot el a început şi organizarea administrativă a ţării, introducând sistemul *comitatens* organizat în jurul cetăţilor care erau conduse de câte un comite, acesta fiind reprezentantul regelui în teritoriu şi având atribuţii militare, administrative, fiscale şi judecătoreşti. Urmaşii lui Ştefan, regii arpadieni, au continuat activitatea de organizare administrativă. La sfârşitul secolului al XI-lea - începutul secolului al XII-lea au fost organizate în Transilvania istorică 7 comitate: Belso Szolnok (Solnocul Interior), Kolozs (Cluj), Fehér (Alba), Kükülló (Târnava), Hunyad (Hunedoara), Torda (Turda), Doboka (Dăbâca). După aşezare lor definitivă în secolul al XIII-lea secuii au fost organizaţi în scaune: Csík (Ciuc), Udvarhely (Odorhei), Maros (Mureş), Orbai, Sepsi, Kézdi (Trei Scaune), Gyergyó (Gheorghieni), Aranyos (Arieş).

Treptat Transilvania istorică se va constitui în cadrul regalităţii maghiare într-o entitate administrativă aparte: voievodatul condus de un voievod, acesta fiind numit de regele maghiar. El avea atribuţii militare, judecătoreşti asupra locuitorilor din cele şapte comitate şi avea o autoritate limitată asupra scaunelor secuieşti şi săseşti. Comunităţile secuieşti şi săseşti şi-au câştigat o autonomie administrativă şi juridică largă din partea regalităţii, voievodul exercitând asupra lor doar autoritatea militară.

Până la sfârşitul secolului al XIII-lea societatea maghiară s-a transformat profund raliindu-se în mare măsură normelor de dezvoltare a Europei centrale şi apusene. Au apărut primele aşezări urbane, s-a preluat scrisul în limba latină, s-a răspândit arhitectura romanică şi gotică, s-a structurat societatea de tip feudal (cu particularităţi proprii), s-a dezvoltat o economie bazată pe domenii feudale şi s-au stabilit legături comerciale strânse cu vecinii.

Situaţia demografică a maghiarilor în momentul descălecării este puţin cunoscută datorită lipsei izvoarelor. Unii istorici estimează numărul celor care au descălecat în noua patrie între 400.000 - 500.000 de oameni. Evoluţia demografică a maghiarilor în următoarele secole este pozitivă, însă au existat momente de pierderi masive, ca de exemplu în 1241 când invazia mongolă a generat pierderea unui sfert din populaţia ţării. Recensămintele din România din secolul al XX-lea înregistrează următoarele date referitoare la maghiari, constatându-se după o uşoară creştere demografică o scădere treptată a populaţiei acestei minorităţi la sfârşitul secolului. În momentul de faţă, conform datelor ultimului recensământ, numărul membrilor minorităţii maghiare din România este de aproximativ 1,45 milioane.

Anul	**Numărul**
1930	1 554 525
1948	1 499 851
1956	1 653 700
1966	1 651 873
1977	1 750 000
1992	1 620 199
2002	1 431 807

Aşezarea maghiarilor în Bazinul Carpatic a contribuit la integrarea acestui spaţiu şi a locuitorilor săi la dezvoltarea generală europeană. Organizarea statală, răspândirea creştinismului de tip apusean au facilitat pătrunderea civilizaţiei

europene şi formarea unui cadru juridic şi legislativ propice unei dezvoltări asemănătoare cu celelalte popoare contemporane.

COMUNITATEA MACEDONEANĂ

În anul 969 ia naştere primul stat macedonean medieval în urma răscoalei a patru fraţi: David, Moise, Aron şi Samuil împotriva autorităţii bulgare. În anul 976, aceşti tineri se răscoală şi împotriva autorităţii bizantine făcând astfel din Macedonia un stat independent din nou. După moartea celorlalţi fraţi, Samuil devine în 987 unicul monarh al statului macedonean. Pe perioada domniei lui statul macedonean îşi extinde graniţele ajungând să fie localizat între Dunăre şi Sava, Muntele Olimp, Marea Neagră şi Marea Adriatică. Statul macedonean era un stat de tip centralizat în fruntea căruia era un ţar cu puteri nelimitate. Centrul administrativ a fost prima dată la Prespa după care s-a mutat la Ohrid, documentele oficiale erau scrise în limba slavă cu caractere chirilice.

La începutul secolului al XI-lea, ţarul Bizanţului Vasilii al II-lea, a atacat ţaratul macedonean de mai multe ori, la sfârşitul anului 1018 acesta căzând sub autoritatea bizantină. Macedonenii au început să fie din ce în ce mai nemulţumiţi de stăpânirea străină şi au organizat o răscoală condusă de Petar Delian (1040-1041). Următoarea răscoală împotriva Imperiului Bizantin se va desfăşura în anul 1072 când un nobil macedonean, Ghiorghi Voiteh, din Skopje eliberează oraşele Ohrid, Prespa şi Skopje. După înăbuşirea răscoalei, Macedonia ajunge din nou sub autoritate bizantină. În anul 1185 conducătorul de sorginte feudală Dobromir Hîrs neagă autoritatea bizantină bazându-se pe propria sa armată care număra 500 de ostaşi. Cnezatul macedonean a lui Hîrs cade din nou sub autoritate bizantină la începutul secolului al XIII-lea. Următorul cneaz macedonean care s-a ridicat împotriva Bizanţului se numea Strez, unul dintre urmaşii lui Hîrs. În perioada sa de glorie, cnezatul macedonean al lui Strez se întindea de la Skopje până la Veria şi de la Ohrid până la râul Struma şi a dus importante bătălii împotriva sârbilor. La începutul secolului al XIII-lea, în Macedonia de Est mai apare un cnezat macedonean independent, cel al lui Alexii Slav, cu capitala la Melnik şi care a luptat împotriva bulgarilor.

Toate aceste răscoale şi bătălii au condus la mişcarea populaţiei necombatante către zone mai sigure, din România. Astfel se întemeiază de către macedoneni în perioada 845-907, în Banatul românesc satul Machadonia, atestat documentar prima dată de către evidenţa papală a dijmelor din perioada 1332-1337, sat care există şi astăzi, în secolul al XXI-lea, sub denumirea de Macedonia şi se găseşte în judeţul Timiş.

În Macedonia, în a doua jumătate a secolului al XIII-lea s-au înfiinţat trei state independente: Statul de la Ser, Regatul de la Prilep şi Statul lui Iovan şi Konstantin Dragaş. În jurul anului 1365, despotul Iovan Ugleşa a format un stat independent cu centrul administrativ la Ser, care conţinea oraşele Ser, Strumiţa, Drama, Kavala şi Peninsula Halkidiki cu Muntele Athos.

Lui îi urmează la conducere regele Marcu (Krali Marko), care a încercat să realizeze o alianţă a statelor creştine din regiune împotriva turcilor, inclusiv cu statele române. În anul 1385 regele Marcu a fost obligat să devină vasalul Imperiului Otoman şi să plătească tribut. Moare în 1395, în bătălia de la Rovine dusă între Mircea cel Bătrân şi turci, mormântul său fiind şi astăzi în România. Moartea lui Krali Marko a însemnat pentru Macedonia căderea sub vasalitate totală faţă de Imperiul Otoman. Oştenii macedoneni scăpaţi cu viaţă nu s-au mai putut întoarce în Macedonia condusă de turci şi s-au aşezat în special în Ţara Românească unde au fost urmaţi şi de familiile lor din Macedonia.

În perioada care urmează, situaţia populaţiei creştine macedonene sub stăpânire otomană devine din ce în ce mai grea. Împotriva otomanilor populaţia macedoneană a luptat opunând rezistenţă, inclusiv sub formă de haiducie şi răscoale. Astfel un al doilea mare val de migraţie al macedonenilor către teritoriul

de astăzi al României are loc între anii 1564-1565 când în Macedonia izbucnesc primele răscoale ţărăneşti din regiunea Mariovo - Prilep împotriva asupririi turce. Migraţia s-a desfăşurat în direcţia ţărilor române din simplul motiv că la aceea dată era cel mai apropiat teritoriu unde majoritatea populaţiei era de credinţă ortodoxă şi care nu căzuse sub cotropirea otomană.

Următorul moment de migrare a fost în timpul domniei lui Mihai Viteazul, în jurul anului 1595, când acesta a strâns o armată pentru a înfrunta pe otomani şi a unifica ţările române. După cum se ştie, alături de acesta s-a aflat tot timpul Baba Novac, haiduc macedonean, care a avut sub comanda sa pe macedonenii participanţi la războaiele lui Mihai Viteazul, care reprezenta simbolul luptei împotriva turcilor şi al păstrării propriei religii şi identităţi. Macedonenii s-au înrolat în număr mare în armata sa fiind conduşi de celebrul general Baba Novac, macedonean născut la Skopje (capitala Republicii Macedonia de astăzi, unde a fost preot). Şi astăzi cartiere din Craiova, Cluj, Bucureşti şi din alte localităţi îi poartă numele. La moartea lui Mihai Viteazul, armata sa, inclusiv partea macedoneană, „s-a spart”, oştenii devenind fugari în toate ţările române, formând apoi comunităţi, în special în Oltenia.

Printre haiducii de vază ai Evului Mediu românesc, cunoscut fiind în special în zonele româneşti, s-a numărat Petre Karpoş care s-a întors în Macedonia, ţara de origine, pentru a conduce în 1689 o răscoală populară anti-otomană în urma căreia ia naştere un stat independent în zona Kumanovo -Kriva Palanka. După înăbuşirea în sânge a răscoalei de către otomani şi uciderea lui Petre Karpoş, mulţi dintre camarazii săi se refugiază în ţările române, creând astfel un nou val de emigraţie.

În perioada 1738-1739 şi respectiv 1762-1763 ţările române au fost străbătute de două molime de ciumă care au decimat populaţia locală. Drept urmare, boierii vremii au adus pe pământurile lor mână de lucru provenind de la sud de Dunăre printre care s-au numărat şi foarte mulţi macedoneni.

O altă etapă a emigraţiei macedonene în România a fost prima jumătate a secolului al XIX-lea - mişcarea socială a lui Tudor Vladimirescu din 1821, atrăgând numeroşi macedoneni, cei mai cunoscuţi fiind cei din familia Macedonski, din care provine şi poetul Alexandru Macedonski (născut în anul 1854).

Răscoalele ţărăneşti din Macedonia: 1822 - răscoala de la Neguş, 1876 - răscoala de la Razlovţi şi 1878 - răscoala de la Kresna, determină multe familii de macedoneni să ia calea pribegiei în România, unii formând cete de haiduci, precum Haiduc Velcu, sau simple comunităţi de macedoneni precum cele din Băileşti, Urzicuţa etc. În anul 1834 a venit din Macedonia o ceată de haiduci printre care Dumitru Vâlcea, Lazăr Păun şi Mihai Pârvuciuc care s-au aşezat pe pământurile româneşti, întemeind comunităţi macedonene.

După anul 1877 - câştigarea independenţei Ţărilor Române - macedonenii au devenit şi mai interesaţi de venirea în România, familii şi comunităţi întregi stabilindu-se în zonele rurale, sub denumirea de macedoneni, sârbi, bulgari sau pecialbari. Denumirea de sârbi sau bulgari a fost dată de populaţia română, în special datorită locului prin care aceştia treceau graniţa în România, prin sud - Bulgaria, prin vest - Serbia. Denumirea de pecialbari era dată acelora care plecau din Macedonia să muncească câţiva ani buni prin alte ţări.

După anul 1913, în urma semnării la Bucureşti a tratatului de pace care concludea războaiele balcanice (1912-1913), mii de macedoneni provenind din partea egeeană a Macedoniei au emigrat în România.

Emigraţia macedoneană în România din perioada interbelică începe să-şi schimbe caracterul devenind din ce în ce mai mult o migraţie de tip urban (până acum caracterul migraţiei macedonene fiind preponderent de tip rural). Astfel, în oraşele româneşti, în special în cele de la nord de Dunăre, încep să sosească patiseri şi legumicultori macedoneni.

Ultimul val de emigraţie s-a petrecut în 1948, când aproximativ 8 500 de copii macedoneni şi aproximativ 4 000 de adulţi din partea egeeană a Macedoniei

au ajuns în România. Mulţi dintre aceştia şi-au întemeiat familii şi au rămas pe teritoriul românesc.

COMUNITATEA RROMĂ

Lipsa documentelor autohtone cu „vechime” a îngreunat şi a întârziat mult lucrările româneşti cu privire la istoria rromilor pe pământul României şi al Europei, deşi sursele relevă că acest popor se află pe aceste meleaguri de la începuturile celui de-al doilea mileniu de după Hristos[4]. Cu toate că George Potra ne spune că filologia comparată „presupune ca dată a apariţiei lor în Europa anul 1000”[5], în documentele de cancelarie domnească autohtonă, abia în anul 1385(6894) se pomeneşte despre rromi într-un act de danie[6] către Mănăstirea Vodiţa din Ţara Românească (RR1 şi RR2 - *Document privind atestarea rromilor pe teritoriul Ţărilor Române)* - o întărire şi recunoaştere, din partea domnitorului Dan Vodă (fratele mai mare al domnitorului Mircea cel Bătrân şi fiul lui Radu Vodă), a daniei „de 40 sălaşe de aţigani” făcută mănăstirii menţionate de către unchiul său, Vladislav Voievod - cuscrul lui Ştefan Duşan al Serbiei. În Moldova sunt menţionaţi în 1414 (dania lui Alexandru cel Bun), iar în Transilvania în 1422 (privilegiul regelui Sigismund).

Angus Fraser arată că „cea dintâi referire privind prezenţa rromilor în Constantinopol (adică în Europa) vine, cel mai probabil, din textul hagiografic georgian: *Viaţa Sfântului Gheorghe Ancoritul,* scris la Mănăstirea Iberon de pe Muntele Athos, în jurul anului 1068”. Opera relatează cum împăratul Constantin Monomachus, *în anul 1050,* bolnav fiind de ciumă, „a invocat ajutorul poporului samaritean, *descendenţi* ai lui Simon Magicianul, numiţi *athingani,* notorii pentru preziceri şi vrăjitorii”, cu rugămintea de a distruge, prin vrăjitorie, animalele sălbatice din Parcul Philopation, bănuite a fi vinovate de îmbolnăvirea sa[7]. Afirmaţia demonstrează că „prezenţa rromilor în număr mare pe pământ european era o realitate încă înainte de anul 1050, iar meşteşugurile pe care le practicau, printre care vrăjitoria şi arta vindecatului, erau bine cunoscute”[8]. Deci, protorromii primiseră deja *botezul Balcanilor,* adică denumirea de *athingani,* tradusă în româneşte *aţigani.*

Ne îndoim că a trecut prea mult timp până la momentul sosirii primelor valuri, numeric mai semnificative, pe pământul actualei Românii. Oricât de mare ar fi fost întârzierea, ea nu putea depăşi pragul sfârşitului primului secol al mileniului al II-lea al erei noastre, ceea ce, deductiv, ar însemna că prezenţa acestui popor pe pământ românesc este contemporană cu perioada de definitivare a formării poporului român şi a limbii române.

Ipotezele şi teoriile asupra originii rromilor constituie, prin numărul şi varietatea conţinutului, subiect de cercetare. Dintre acestea două sunt de luat în seamă: a) originea egipteană, lansată de englezi şi preluată necritic de mulţi cercetători (vezi denumirile: engleză = *gypsies*[9], spaniolă = *gitanos*[10]*),* dovedită de lingvişti, antropologi, istorici, sociologi etc. ca fiind falsă şi b) originea indiană, care, în prezent, cumulează cele mai convingătoare argumente, fără a pune punct unor noi cercetări şi ipoteze.

---

[4] Burtea, *Vasile, 2002, Rromii în sincronia şi diacronia populaţiilor de contact,* Editura Lumina Lex, Bucureşti, pag. 19 şi Fraser, Angus M, 1992, *The Gypsies,* Blackwell Publishers, Oxford, p. 46.

[5] Potra George, 1939, *Contribuţiuni la istoricul ţiganilor din România,* Editura Regele Carol I, Bucureşti, p. 25.

[6] Haşdeu, B. P., 1867, *Archiva istorică a României,* sub auspiciile Ministerului Instrucţiunii Publice, Imprimeria Statului, Bucuresci, p. 193.

[7] Fraser, Angus M., 1992, *The Gypsies,* Blackwell Publishers, Oxford, p. 46.

[8] Burtea, Vasile, 2002, op. cit., p. 25.

[9] ****, Enciclopaedia Britannica,* 1969, p. 1076.

[10] Petcuţ, Petre; Grigore, Delia; Sandu, Mariana, *2003, Istoria şi tradiţiile rromilor,* Editura RO MEDIA, Bucureşti, p. 11

Controverse au generat şi generează data (perioada) plecării protorromilor (strămoşii rromilor) din India, modul în care au plecat, motivele exodului, regiunea din care au plecat şi traseele urmate. În prezent, cvasitotalitatea cercetătorilor împărtăşesc punctul de vedere potrivit căruia migraţia protorromilor s-a produs în valuri. Un val migrator s-a format în anul 1026, după a şaptesprezecea invadare a nord-vestului Indiei de către căpetenia musulmană Mahmud Gaznavitul (din Gazna)[11], iar cauzele au fost deopotrivă militare, religioase, politice şi economice[12]. Alt val important a avut aceleaşi cauze şi s-a format după înfrângerea prin viclenie a mărinimosului rege indian Pritviraj Chauhan de către mahomedanul Mohammed Ghori, în anul 1192 d.H., la Tarâin (Terâin)[13].

De asemenea, se cunoaşte că structura (componenţa) valurilor migratoare a fost complexă, urmând aceeaşi structură ca şi societatea indiană (brahmani, militari, oameni liberi şi persoane aservite), cu preponderenţa militarilor, sub a căror conducere s-a produs migraţia, cu aprobarea brahmanilor (conducători spirituali).

Urmând principiul imitaţiei în istorie, cele două valuri au urmat, aproximativ, aceleaşi trasee, trecând prin: sudul actualului Afganistan, Persia, Armenia, Bizanţ, actuala Bulgarie şi Serbie, actuala Românie, Ungaria, Austria, Prusia, Franţa şi, de aici, Ţările de Jos şi Nordice etc.[14]. Ca evenimente importante, pe lângă rămânerile de mici grupuri în ţările prin care au trecut, înainte de a ajunge în Imperiul Bizantin, menţionăm desprinderea câte unei fracţiuni importante din fiecare val. Din primul, aproape de ţara mamă, pe teritoriul Persiei, pentru a urma drumul Damascului, Egiptului, Libiei, Algeriei, Marocului, Spaniei şi Franţei, din al doilea, pe teritoriul fostului Imperiu Armean, pentru a se îndrepta spre Nipru, Don şi Caucaz, prin ţinuturile ruseşti. Această fracţiune (din al doilea val - 1192) s-a intersectat cu Hoarda de Aur, în a cărei robie a căzut. Mulţi dintre aceştia din urmă au ajuns pe pământurile româneşti din Moldova odată cu invaziile hoardelor tătăreşti[15].

Prezenţa pe teritoriul actualei Românii a fost explicată tot de către două teorii, ambele adevărate, dar una fundată pe o cronologie confuză. Prima teorie îi aparţine lui Mihail Kogălniceanu, care apreciază că rromii au pătruns pe teritoriul Principatelor Române prin nord-estul Moldovei ca robi tătăreşti[16], fără a preciza că aceştia făceau parte din al doilea val migrator (1192). A doua teorie (cea sociologică)[17], bazată pe analiza logico-inductivă, apreciază că toţi rromii ajunşi în actuala Românie din primul val au intrat ca oameni liberi prin sudul Dunării, venind din Bulgaria şi Serbia, iar cei veniţi cu al doilea val au ajuns în actuala Românie pe două căi: sudul Dunării şi nord-estul Moldovei, ca robi tătăreşti. Deci, după grecii antici, aşezaţi pe malurile Pontului Euxin, evreii din falanga *romană Ebraica* şi maghiarii aşezaţi în ţinuturile româneşti cu puţin înainte de anul 1 000, rromii (protorromii) au fost a patra minoritate, dintre cele prezente azi, aşezată pe teritoriul actualei Românii, urmaţi îndeaproape de armeni (Imperiul Armean dispărând din istorie în anul 1061), germani (aduşi la 1200) etc. care au constituit şi o puternică concurenţă în sfera meşteşugurilor şi dregătoriilor, aceştia din urmă având avantajul că erau desprinşi dintr-o lume creştină şi din teritorii mult mai apropiate şi mai cunoscute populaţiei gazdă, ceea ce a însemnat foarte mult[18].

Totodată, pentru a ajunge în Europa, în mai puţin de două veacuri, protorromii au înconjurat atât Marea Mediterană, cât şi Marea Neagră, iar în Franţa au ajuns şi prin Spania şi prin Germania (Bohemia).

---

[11] Rishi, W. R., 1974, *Multilingual Romani Dictionary,* The New Age Printing Press, New Delhi, p. VI.
[12] Burtea, Vasile, 2002, *op. cit*., p. 42.
[13] Rishi, W. R., 1974, *op. cit*., p. VI
[14] Burtea, Vasile, 2002, *op. cit*., pp. 42-43
[15] Burtea, Vasile, 2002, *op. cit*., p. 39
[16] Kogălniceanu, Mihail, *Esquisse sur l'histoire, les moeurs et la lanque de Cigains connus en France sous le nom de Bohémiens,* Berlin, p. 88
[17] Burtea, Vasile, 2002, *op. cit*., p. 38
[18] Burtea, Vasile, 2002, *op. cit*., p. 133

COMUNITATEA ALBANEZĂ

Albanezii sunt un popor balcanic, aşezat pe ţărmul mărilor Adriatică şi Ionică, pe latura vestică a Peninsulei Balcanice. Cercetătorii îi consideră urmaşii vechilor iliri. Ei constituie minorităţi importante în Kosovo şi Fosta Republică Iugoslavă a Macedoniei. Comunităţi albaneze se află în ţări din Europa, Statele Unite ale Americii, Canada, Australia etc.

Legăturile albanezilor cu Ţările Române sunt atestate documentar la sfârşitul sec. al XVI-lea, într-un document datat 12/24 martie 1595. Este vorba despre un raport redactat de trimisul împăratului Rudolf al II-lea în Ţările Române, Giovanni de Marini Poli, şi expediat din Alba Iulia consilierului imperial Bartolomeu Pezen, la Viena. În acest raport, Poli relata faptul că domnitorul român Mihai Viteazul permisese unui număr de 15 000 de albanezi, veniţi de la Cervena Voda (sudul Dunării), să se aşeze în Ţara Românească. Documentul citat este considerat primul act oficial care atestă existenţa unei comunităţi albaneze pe teritoriul românesc.

Motivul pentru care o populaţie atât de numeroasă şi-a părăsit teritoriile şi a cerut îngăduinţa de a se stabili în Ţara Românească este legat de înglobarea principatelor feudale albaneze în Imperiul Otoman. După moartea eroului naţional albanez, principele Gheorghe Kastrioti Skanderbeg (1405-1468), cel care a ţinut piept cotropirii otomane vreme de aproape un sfert de secol, Imperiul Otoman şi-a extins treptat puterea asupra tuturor teritoriilor locuite de albanezi. Migraţia populaţiei creştine albaneze a început imediat după 1468, când mare parte dintre familiile nobiliare s-au stabilit în sudul Italiei. O altă direcţie de emigrare a fost Peninsula Balcanică, mai concret, principatele rămase în afara influenţei otomane.

Pentru următoarele secole, izvoarele istorice atestă prezenţa arnăuţilor (sau arbănaşilor - gărzi domneşti şi boiereşti), precum şi a negustorilor şi meşteşugarilor albanezi în România, naturalizaţi însă în număr relativ mic. Alte documente fac referire la originea albaneză a domnitorului moldovean Vasile Lupu (secolul al XVII-lea) şi a familiei domnitoare Ghica. Unul dintre reprezentanţii acestei familii, prinţesa Elena Ghica sau Dora d'Istria (secolul al XIX-lea) s-a numărat printre sprijinitorii populaţiei albaneze din Imperiul Otoman. Mai trebuie amintită aici şi participarea albanezilor la mişcarea socială a lui Tudor Vladimirescu, din 1821. Unul dintre cei mai importanţi reprezentanţi ai acestei comunităţi la răscoala lui Tudor a fost Naum Panaiot Vechilargi, autorul unui alfabet original al limbii albaneze (tipărit în *Abecedarul* din 1844). Familia bogaţilor negustori Vechilargi s-a stabilit la Brăila în primele decenii ale secolului al XIX-lea şi a avut o poziţie importantă în comunitatea locală.

Albanezii au privit întotdeauna spre România ca spre un posibil El Dorado. Albania a fost considerată întotdeauna un teritoriu sărac în resurse şi înapoiat. De aceea, mirajul îmbogăţirii, susţinut de situaţia economică şi politică stabilă a României, i-a determinat pe albanezi să emigreze spre ţara noastră. Este evident că cele mai multe dintre familiile albaneze stabilite în România au fost familii sărace. Şi tot în majoritate au fost de religie creştină ortodoxă. Acesta a fost unul dintre motivele pentru care inserţia lor în societatea românească a fost rapidă şi nedureroasă.

Perioada în care comunitatea albaneză din România a cunoscut o creştere semnificativă, atât din punct de vedere numeric, cât şi economico-social, se plasează între a doua jumătate a secolul al XIX-lea şi anii 20 ai secolului al XX-lea. La aceasta au contribuit mai mulţi factori, printre care şi poziţia prietenoasă pe care

oamenii politici români au avut-o faţă de mişcarea de eliberare naţională a albanezilor de sub administraţia otomană. Mai cu seamă în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea, deplasarea albanezilor către România a luat proporţii de masă. Conform unor surse oficiale, comunitatea albaneză din România număra în perioada amintită circa 30 000 de persoane. Principala zonă de provenienţă a membrilor acesteia este oraşul Korcea (sud-estul Albaniei) şi împrejurimile. Poate că nu este o coincidenţă faptul că în arealul amintit se afla şi o numeroasă populaţie de origine aromână, precum şi capitala românilor sud-dunăreni, oraşul Moscopole (azi, Voskopoje). În general, albanezii sosiţi în Ţările Române şi, mai târziu, România, s-au stabilit în oraşele mari - Bucureşti, Constanţa, Brăila, Galaţi, Ploieşti, Craiova, Slatina, Focşani ş.a. Ceea ce i-a determinat să aibă această opţiune au fost meseriile pe care le practicau şi în care s-au remarcat. Cei mai mulţi dintre ei au fost negustori, cârciumari, cofetari, patiseri, mici meşteşugari etc., prea puţini ocupându-se cu agricultura şi zootehnia. După 1912 (anul în care Albania a devenit stat independent), numărul albanezilor care au emigrat în România s-a diminuat. Au continuat însă să sosească albanezi din Macedonia şi Kosovo, determinaţi mai cu seamă de condiţiile precare în care trăiau în teritoriul de obârşie.

În deceniile patru şi cinci ale secolului al XX-lea, ca şi după al Doilea Război Mondial, până la începutul anilor 60, în România au studiat un număr apreciabil de tineri albanezi, unii dintre aceştia stabilindu-se după terminarea studiilor în ţara noastră.

Anul 1989 a însemnat o reluare a procesului de emigrare, România fiind şi de această dată una dintre destinaţiile de preferinţă. Albanezii stabiliţi după această dată în România sunt proveniţi din toate districtele Albaniei, dar şi din Kosovo şi Macedonia.

COMUNITATEA SÂRBĂ

Slavii reprezintă populaţia care se găsea în secolele V-VI în regiunile occidentale ale Ucrainei de azi. Spaţiul locuit de slavi era delimitat de Niprul Mijlociu şi Superior la est, de Marea Baltică la nord, Oder la vest şi Carpaţi la sud. Ei erau organizaţi în triburi conduse de şefi militari. Triburile sârbilor se pare că se aflau în regiunea Boikia pe care ucrainienii de azi o numesc „Sribna zemlja". Triburile slave şi-au început migraţiile după prăbuşirea puterii hunilor (453).

Primii slavi au apărut în colţul nord-estic al Basarabiei, apoi pe Valea Siretului şi în Muntenia (secolul al VI-lea). O parte a pătruns în sud-estul Transilvaniei. În Podişul Transilvaniei, Oltenia şi Banat slavii au pătruns în secolul al VII-lea. În Banat şi pe Valea Mureşului s-au aflat triburile sârbilor. Triburile „severilor" sau „severianilor" sunt poziţionate de istoricul ceh Niederle în regiunea dintre Timiş şi Cerna. Izvoarele france din secolul al IX-lea i-au amintit pe „abodriţi" în zona Dunării, iar Pavel Josef Safarik leagă toponimul Bodrog de pe Valea Mureşului de prezenţa acestor triburi.

Triburile slave erau atrase de mirajul bogăţiei Imperiului Bizantin şi astfel în 518 primii slavi pătrund la sud de Dunăre; în 550-551 au iernat pentru prima dată în imperiu. În 602 a fost străpuns definitiv limesul dunărean iar slavii au înaintat în est până la Constantinopol, în sud până în Peloponez iar în vest în Dalmaţia. Împăratul Constantin Porfirogenetul amintea că întregul stat s-a slavizat şi barbarizat. Primele formaţiuni ale sârbilor apar, conform informaţiilor oferite de acelaşi împărat, în secolul al VII-lea (Raşka). Numele primilor conducători locali apar din anul 780: Vişeslav, Radoslav, Prosigoi.

În secolul al IX-lea sârbii au fost creştinaţi în timpul cneazului Mutimir (860-890). De o deosebită importanţă pentru lumea slavă a fost activitatea lui Chiril şi a lui Metodiu (SR 1). Chiril a alcătuit alfabetul glagolitic (SR 2). Deosebit de fructuoasă a fost şi activitatea ucenicilor celor doi apostoli, printre care s-au evidenţiat Climent

(SR 3) şi Naum (SR 4). Climent (886-916) a alcătuit alfabetul chirilic (SR **5**) şi a înfiinţat numeroase şcoli.

Formaţiunile politice sârbeşti (Raşka, Zeta, Bosnia) s-au aflat în zona de întâlnire dintre bizantini, bulgari şi maghiari. În secolul al XII-lea s-a remarcat Stefan Nemanja care a mărit teritoriul sârbesc; în timpul fiului acestuia, Stefan Prvovencani, papa a recunoscut statul acestuia (1217). În 1346 Stefan Dušan a fost încoronat la Skopje ca ţar. La Kosovo Polje în 1389 sârbii au fost învinşi de turcii conduşi de sultanul Murad (SR 6).

Migrarea populaţiei sârbeşti la nordul Dunării s-a realizat în mai multe etape. Astfel, din 1404 nobilimea sârbă primeşte posesiuni în Ungaria. Până la cucerirea de către turci a Banatului (1552) şi a Crişanei (1566) un număr foarte mare de sârbi a trecut în Ungaria. Nobilii s-au instalat pe domeniile primite de la regii maghiari. După războaiele cu turcii din a doua jumătate a secolului al XV-lea şi începutul secolului al XVI-lea, un număr mare de sârbi este adus de nobilimea sârbă, din teritoriul ocupat de otomani. Într-o scrisoare adresată Papei, în 1483, Matei Corvin aminteşte că în ultimii patru ani în regatul său au venit 200 000 de rascieni (din Raška); Banatul apare în documentele din 1542 ca „Rascia”; Timişoara apare în 1543 ca fiind în mijlocul Rasciei.

Populaţia sârbească a venit în Banat şi Crişana şi în perioada ocupaţiei otomane. Sârbii trăiau mai ales în sate, doar un număr foarte mic locuia în oraşe. În contextul războaielor turco-austriece au loc migraţii din zona Banatului spre Transilvania, provincie care şi-a menţinut autonomia. După marea migraţie a sârbilor din 1690, un val de sârbi se stabileşte în Ungaria (SR 7, SR 8).

După stabilirea graniţei militare, la începutul secolului al XVIII-lea, sârbii populează masiv Valea Mureşului, dar şi zone din Crişana. Banatul a rămas în continuare sub stăpânire otomană până la 1718. Un nou val de sârbi a venit în urma celei de-a doua mari migraţii din 1737. După mutarea graniţei militare pe Dunăre, sârbii pătrund de pe Valea Mureşului în Banat, mai ales în zona noii graniţe (jumătatea secolului al XVIII-lea). O parte din foştii grăniceri de pe Mureş au plecat în Rusia (SR 9). Ultimul război austro-turc, din 1788-1791, a provocat o nouă migraţie a sârbilor spre Banat dar aceştia s-au reîntors, în mare parte, în Serbia aflată sub stăpânire otomană.

Colonizările din secolul al XVIII-lea ale şvabilor, slovacilor, bulgarilor, cehilor, ucrainenilor, au modificat harta etnică a Banatului, transformându-l într-un spaţiu de convieţuire multiculturală.

COMUNITATEA CROATĂ

În primele secole ale erei creştine slavii populau un teritoriu vast ce se întindea de la Labe (Elba) până la Volga superioară şi de la ţărmul Mării Baltice până la cursul mijlociu şi inferior al Dunării şi Marea Neagră. În izvoarele din perioada secolelor I-VI, sunt menţionaţi sub nume de „venezi”, „auţi” sau „sclavini”.

Începând cu secolul al IV-lea apar primele migraţii. În funcţie de zona europeană spre care se îndreaptă şi aşază, se conturează trei mari ramuri ale slavilor: răsăriteni, de apus şi sudici.

Ramura sudică a acestora în secolul VI e în trecere prin teritoriul vechii Dacii, iar în primii ani ai secolului VII trec Dunărea, populând o însemnată parte a Peninsulei Balcanice şi o serie de regiuni învecinate din nord-vestul ei.

În ceea ce-i priveşte pe croaţi, conform scrierilor lui Constantin Porphyrogenetul, aceştia sunt aşezaţi de împăratul bizantin Heracliu (610-641) în calitate de „foederaţi” cu misiunea de a apăra provinciile imperiului în faţa primejdiei avare. Teritoriile pe care s-au aşezat au reprezentat provinciile romane Dalmaţia, sudul Panoniei până la Marea Adriatică.

Nivelul de evoluţie al perioadei se caracterizează prin existenţa obştilor săteşti, din punct de vedere al vieţii economice, şi a triburilor, ca prime forme de organizare politică. Fiecare trib ocupa un district delimitat cu precizie şi era organizat pe principiul democraţiei militare. Istoricul bizantin Procopius, referindu-se la funcţionarea democraţiei militare, afirma că „acest popor nu este condus de un singur om, ci trăieşte din timpuri străvechi în democraţie, judecând în comun tot ce le este folositor sau dăunător”.

Apariţia statului întârzie, întrucât - fiind aşezaţi la marginea de apus a Balcanilor - au fost nevoiţi să lupte pentru independenţă împotriva avarilor, ducilor bavarezi, regilor longobarzi şi a francilor. Mai mult chiar, la sfârşitul secolului al VIII-lea, teritoriile croate sunt cucerite de Carol cel Mare.

În acest context politic sunt declanşate, începând cu 799, răscoale antifrance. Semnificativă în acest sens este lupta condusă de cneazul Liudevit de la nord de râul Sava, din perioada 819-822.

Începutul procesului de formare a statului medieval croat este legat de dezmembrarea Imperiului Carolingian, când începe unificarea triburilor croate sub autoritatea cneazului Trpimir (845-864), proces care se încheie la începutul secolului al X-lea. În secolul al XI-lea puterea regelui se reduce mereu, acesta devenind din ce în ce mai mult doar „primul între egali”. Această situaţie politică este urmarea creşterii puterii nobililor locali, dar şi a situaţiei externe dificile prin pierderea aproape a întregului litoral în favoarea Veneţiei cu excepţia localităţii Rieca (Fiume). Consecinţa slăbirii puterii centrale face posibilă pierderea independenţei ţării care în 1102 trece sub regalitatea maghiară, care se va menţine circa patru secole.

Cultura croaţilor acelei perioade, ca de altfel şi a celorlalte popoare slave din Balcani, este strâns legată de credinţă. În ceea ce priveşte creştinarea lor, aceasta se realizează sub influenţa creştinismului bizantin, neacceptând pe cel occidental care a încercat să se impună, odată cu cuceririle, prin filiera germanică. În acest sens se remarcă activitatea lui Kiril şi Metodiu de creştinare a slavilor de apus şi sudici. Aceştia sunt trimişi de împăratul bizantin în Moravia la cererea regelui Ratislav (846-870). Kiril a tradus în limba slavă scrierile religioase. După moartea lui Metodiu în 885, ucenicii săi au fost alungaţi din Moravia, găsind refugiu în Croaţia, Macedonia şi Bulgaria. În Macedonia au redactat varianta simplificată a alfabetului folosit pentru traducerile religioase în slavă, pe care în cinstea lui Kiril au denumit-o „cirilică”. Viaţa politică a aristocraţiei croate fiind legată mai mult de modul de viaţă apusean, impune în cele din urmă modelul religios apusean. Astfel în 925, atunci când cneazul croat Tomislav este proclamat rege, aristocraţia croată recunoaşte biserica creştină apuseană ca biserică de stat.

Aşezarea croaţilor în România s-a realizat în mai multe etape. Primele sosiri ale acestora nu pot fi menţionate cu exactitate, din lipsă de izvoare care să ateste plecarea lor din Croaţia. Pe baza situaţiei social-politice din Croaţia şi a corelării cu alte izvoare, putem aprecia că aceasta a avut loc în cursul secolului al XIII-lea, întrucât în 1333, localitatea Caraşova (reprezentativă pentru croaţii din România) există, conform „Dicţionarului localităţilor din Transilvania” al lui Coriolan Suciu. Se ştie că la începutul secolului al XII-lea, Croaţia intră în structura statului maghiar. Dacă la început a beneficiat de o largă autonomie internă, cu timpul aceasta se reduce. În acelaşi timp are loc procesul de înnobilare a maghiarilor în Croaţia, proces însoţit de deposedarea de pământ a ţărănimii libere croate şi aservirea acesteia, fapt ce duce (ca de altfel şi în alte zone) la plecarea celor ce n-au acceptat noua situaţie. Localităţile croate din această etapă a stabilirii în România se află pe Valea Caraşului (lângă municipiul Reşiţa) în judeţul Caraş-Severin, aproape de Vojevodina (Serbia) unde trăieşte şi o comunitate croată.

A doua etapă a stabilirii în România o reprezintă croaţii veniţi în secolul al XVI-lea şi aşezaţi în Recaş (judeţul Timiş). Şi despre aşezarea acestora putem vorbi într-un context politic mai larg. La sfârşitul secolului al XV-lea cea mai mare parte a

Croaţiei intră sub stăpânirea otomană. Pe plan social-politic intern sultanii adoptă aceeaşi politică cu cea a regelui maghiar. Oferă pământ turcilor loiali în teritoriile cucerite prin deposedarea localnicilor, mulţi dintre aceştia preferând pribegia.

Al treilea moment al venirii şi aşezării pe teritoriul actual al României este cel de la începutul secolului al XIX-lea prin aşezarea croaţilor în zona Jimbolia (judeţul Timiş). Croaţii veniţi reprezintă familii nobile cu locuitorii satelor ce-i aveau pe domeniul feudal, care au primit pământ pe teritoriul românesc în schimbul pământului cedat pentru interesele militare ale Imperiului Habsburgic.

Numărul celor aşezaţi pe aceste meleaguri nu se cunoaşte cu exactitate. Recensămintele populaţiei realizate în Imperiul Habsburgic şi asumate de istoricul şi omul politic Erhler, în secolul al XVIII-lea, menţionează o cifră ce depăşeşte 10 000 de locuitori de etnie croată. Acest număr se menţine până în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. În cursul secolului al XX-lea se înregistrează fenomenul de scădere demografică determinat de schimbările social-economice şi politice din zonele în care se aflau satele croate: migraţia spre oraşe, căsătorii mixte, emigrarea (plecarea în străinătate) etc. Astăzi numărul croaţilor din teritoriile numite este în jurul a 7 000 de suflete.

COMUNITATEA ARMEANĂ

După cum bine se ştie, locul naşterii poporului armean, de origine indo-europeană, se află pe o platformă continentală muntoasă, existentă la o altitudine de 1 700 m, în Asia Mică şi Caucaz, între munţii Ararat, Sipan, Aragat, înconjurată de lacurile Van, Sevan şi Urmia. Armenii sunt unul dintre cele mai vechi popoare, descendenţi ai triburilor indo-europene urarte şi hitite, care şi-au consolidat propriile valori etnice singulare prin limbă şi alfabet (secolul al V-lea d.H.).

Istoria zbuciumată a poporului armean - primul popor din lume care a adoptat creştinismul ca religie oficială de stat, în anul 301 d.H., şi care a creat state şi imperii, măriri, cuceriri, cruciade şi decăderi, la limita şi în vecinătatea unor mari puteri ale vremii, cum ar fi Imperiul Persan, Imperiul Bizantin sau Imperiul Otoman (mai târziu) - a dus la o firească înflorire şi prăbuşire a puterii sale politice. Astfel, în 1064, capitala Regatului Armeniei Mari, Ani, asediată, cade sub invazia selgiucidă. În consecinţă, 150 000 de familii de armeni se refugiază spre Crimeea. Ne referim, în acest context, numai la armenii care au emigrat de aici spre teritoriile ce ulterior aveau să se numească România. Cea mai veche mărturie a atestării prezenţei armenilor pe pământ românesc o reprezintă o inscripţie epigrafă pe o piatră tombală (funerară), din anul 967, aflată în Cetatea Albă (astăzi în Ucraina).

Popor eminamente urban, cu un acut spirit întreprinzător, armenii s-au stabilit mai întâi în Moldova, unde au făcut ceea ce ştiau mai bine, adică negustorie, comerţ şi meşteşugărie la nivel mic manufacturier, exportând, în toate zonele teoretic posibile, produsele lor de o foarte bună calitate, concurând astfel cu alţi „rivali tradiţionali”, cum ar fi: genovezii, evreii, grecii, turcii (în funcţie de perioada istorică). Prin relaţii comerciale, armenii au purces mai departe spre Ţara Românească şi Transilvania, unde exista deja un alt val de emigranţi, veniţi dinspre Polonia, via Crimeea, cu care au avut relaţii comerciale şi de afaceri, demne de invidiat. Cel mai remarcabil moment al istoriei armenilor din Moldova îl reprezintă Hrisovul, acordat de către domnitorul Alexandru cel Bun, în anul 1401, prin care „autorizează” înscăunarea la Suceava (capitala Moldovei de atunci) a unui Episcop armean (Hovhannes), înţelegând astfel, ca şi, ulterior, urmaşul său Ştefan cel Mare, rolul important al armenilor şi al activităţilor lor în viaţa economică, culturală şi spirituală a Moldovei. De altfel, cea mai veche biserică armeană din Moldova se află la Botoşani (Sf. Maria) şi este datată în anul 1350.

O altă consecinţă a emigraţiei armenilor din motive politice sau financiare a fost un destin aparte pe care şi l-au asumat în Transilvania. Aflaţi sub diferite

regimuri şi interese politice, mulţi armeni au preferat să se convertească la ritul catolic, pentru a obţine anumite privilegii sau ranguri nobiliare. Aici, în Transilvania, au întemeiat oraşe cu ordinariate armeano-catolice şi catedrale maiestuoase, cum ar fi Armenopolis (Gherla de astăzi) sau Elisabethopolis (Dumbrăveni), fondate în secolul al XVIII-lea. Interesant este faptul că, indiferent de religie, armenii de pe teritoriul ţărilor române, inclusiv în Transilvania, au continuat să prezerveze limba (scrisă într-un alfabet propriu şi unic) şi cultura, constituindu-se oarecum într-o comunitate închisă până la începutul secolului al XX-lea. În familiile armeneşti, de Crăciun, sărbătorit pe 6 ianuarie, rolul primordial îl are, ca şi acum, bunicul sau tatăl, recte capul familiei. Există desigur şi sărbători tradiţionale (populare) armeneşti, cum ar fi: Navasart sau Vartavar, comemorarea Genocidului Armean la 24 aprilie etc.

Evenimente istorice au fost desigur multe în perioada modernă, perioadă în care comunitatea armeană a prosperat, prin propriile strădurinţe, dincolo de limita optimismului afişat. Au existat o sumedenie de personalităţi culturale şi oameni politici armeni, care au contribuit la dezvoltarea economică şi culturală a României Mari, cum ar fi: Missir, Trancu-Iaşi, Spiru Haret, Garabet Ibrăileanu, Gheorghe Asachi sau Vasile Conta.

Cel mai tragic eveniment din istoria comunităţii armene s-a petrecut în 24 aprilie 1915, când Guvernul Otoman a hotărât deportarea şi masacrarea tuturor armenilor. A fost primul genocid al secolului al XX-lea, organizat pe motive politice. O mare parte a celor care au avut norocul să scape au fugit în România, primind statut de refugiaţi şi ulterior cetăţenia română, dar au contribuit astfel la dezvoltarea vieţii sociale, economice şi mai ales culturale a României. O consecinţă a acestui tragic eveniment a fost crearea, în 1918, la Bucureşti, a Uniunii Armenilor din România, ce avea drept scop integrarea (din toate punctele de vedere) a armenilor supravieţuitori refugiaţi în România. A fost ultimul mare val de refugiaţi armeni pe aceste meleaguri, care, vrând-nevrând, au influenţat societatea românească. Ne referim aici la câteva exemple, cum ar fi: medicul Ana Aslan, baritonul David Ohanesian, filosofii Aram Frenkian şi Arşavir Acterian, dr. Ervant Seropian, jurnalistul Levon Kalustian, orientalistul H. Dj. Siruni, ziaristul Vartan Mestugean, pianista Lisette Georgescu-Manissalian, criticul de artă şi mecena Krikor Zambaccian, pictorii Hrant Avakian, Abcar Baltazar şi mulţi, mulţi alţii, precum şi la alte personalităţi în viaţă, cum ar fi: scriitorii Ştefan Agopian, Anais Nersesian, Bedros Horasangian, pictorii Ervant Nicogosian, Nicolae Jakobovits, pianistul Harry Tavitian, fizicianul Maricel Agop, matematicianul Varujan Pambuccian sau actualul ministru Varujan Vosganian (Preşedintele Uniunii Armenilor din România). Actualmente, Uniunea Armenilor din România, reprezentând una dintre cele 19 minorităţi recunoscute de statul român, având sediul central în Bucureşti, funcţionează după aceleaşi principii de prezervare şi răspândire a culturii armene, având şcoli săptămânale cu predare în limba armeană în aproape toate filialele, o editură proprie, „Ararat”, precum şi două ziare (finanţate de stat): „Nor Ghiank” - bilingv şi „Ararat”.

Nu au existat vreodată stereotipii referitoare la minoritatea armeană din România şi nici nu au fost motive, deoarece, aşa cum şi-au trăit viaţa armenii emigranţi, aici, pe pământ românesc, ei au fost, în primul rând, buni cetăţeni, fără a emana prejudecăţi şi percepţii referitoare la alte minorităţi sau la majoritate.

COMUNITATEA RUŞILOR LIPOVENI (STAROVERI)

În spaţiul românesc, incluzând aici Moldova - cu Basarabia şi Bucovina nordică -, Muntenia şi Dobrogea, primii ruşi staroveri, numiţi aici lipoveni, apar în ultimele decenii ale secolului al XVII-lea, dar prima atestare documentară a unei localităţi lipoveneşti o avem într-o petiţie din 1742, adresată domnului Moldovei de

lipovenii din satul Socolinţi, astăzi Lipoveni, Suceava, în care aceştia spun că locuiesc aici din 1724.

În ceea ce priveşte Dobrogea, lucrurile nu sunt încă pe deplin lămurite, referitor la originea socială şi zonele din Rusia, de unde au plecat staroverii stabiliţi aici. În principiu, se admit ca zone de origine pentru lipovenii din Dobrogea, dar şi din Moldova, sudul şi centrul Rusiei.

Există o controversă, în literatura de specialitate, în legătură cu apartenenţa lipovenilor dobrogeni la comunitatea cazacilor nekrasoviţi, o grupare desprinsă din marea oaste a cazacilor de pe Don, în urma înfrângerii răscoalei conduse de atamanul Kondrati Bulavin în 1707-1708. După moartea acestuia, conducerea cazacilor răsculaţi a fost preluată de legendarul ataman Ignat Nekrasov, care i-a salvat pe temuţii războinici de furia oştilor ţarului Petru I, trecându-i peste hotarele sudice ale imperiului, în Kuban, teritoriu aflat pe atunci sub stăpânirea hanului Crimeii, Kaplan Ghirai. După trecerea în nefiinţă a atamanului Nekrasov (1737 sau 1738, datele sunt diferite în sursele referitoare la viaţa acestuia), cazacii se stabilesc, în mai multe etape, începând cu 1740, în zona Deltei Dunării şi în Dobrogea de Nord, mai întâi la Sarichioi şi Dunavăţ, apoi la Jurilovca, Slava Rusă, Carcaliu (Kamen), lângă Măcin, Ghindăreşti (Guizdar-chioi), lângă Hârşova şi în localităţile din Deltă: Sfiştovca, Periprava, Chilia Veche.

Nu putem şti cu exactitate, dacă nekrasovţii au fondat aceste localităţi sau pur şi simplu s-au stabilit alături de populaţia deja existentă, formată din tătari, cum e cazul Sarichioiului sau al Ghindăreştilor, ori ruşi staroveri, provenind din alte zone ale Rusiei. Cert este, însă, că migraţia staroverilor din Rusia, spre Moldova şi Dobrogea, a continuat pe tot parcursul secolelor al XVIII-lea şi al XIX-lea, aceştia aşezându-se, evident, în localităţile unde deja erau stabiliţi coreligionari ai acestora, fie ei cazaci, fie aparţinând altor categorii sociale, de regulă ţărani ruşi sau soldaţi, ce căutau să scape de oprimarea stăpânilor şi de serviciul militar, foarte lung şi foarte dur în Rusia acelor vremuri.

De asemenea, nu putem afirma cu certitudine, din lipsă de documente probatorii, dacă staroverii s-au aşezat în Moldova sau Dobrogea, în localităţi fondate de ruşii pravoslavnici înaintea raskol-ului, dar este cert că zonele din spaţiul românesc, în care s-au stabilit staroverii, nu le erau total necunoscute, cel puţin cazacilor, în folclorul cărora Dunărea (Dunaj) ocupa un loc semnificativ, alături de „tătucul Don" (Don - batiuşca, Don Ivanovici).

Referitor la controversa despre care am pomenit mai sus, trebuie subliniat faptul că cele două puncte de vedere opuse, susţinute de specialişti, şi anume, cel care neagă descendenţa actualilor lipoveni dobrogeni din cazacii nekrasoviţi şi cel care susţine descendenţa acestora, cel puţin în parte, din grupurile de cazaci, ce au constituit cândva „slăvita oaste a lui Ignat Nekrasov", pot fi conciliate, dacă interpretările, date de cercetători termenilor utilizaţi în documentele de epocă, vor ţine seama de înţelesul dat acestora de către cei care au emis respectivele documente.

De asemenea, se cuvine semnalat şi faptul aşezării unui grup important de cazaci nekrasoviţi în Bucovina, unde existau deja câteva aşezări de staroveri.

În ultimele decenii ale secolului al XVIII-lea, după anexarea acesteia de către Austria (în 1775), guvernul de la Viena şi împăratul Iosif al II-lea le-au acordat, printr-un patent imperial din 9 octombrie 1783, dreptul de a se stabili şi a-şi practica liber credinţa, scutindu-i, în acelaşi timp, pe toţi lipovenii din ţinut, de serviciul militar şi de unele obligaţii financiare faţă de stat.

Apar, astfel, în Bucovina, aşezări de ruşi lipoveni, precum Climăuţi şi Fântâna Albă (semnalate în documente la 1780, respectiv 1784), iar mai târziu Lucavăţ şi Mechidra.

De altfel, pe tot parcursul secolului al XVIII-lea, documentele atestă localităţi şi aşezări lipoveneşti în toată Moldova: în 1730 sunt semnalaţi lipoveni la Iaşi, în 1740 este atestată localitatea Manolea (jud. Suceava), în acelaşi an întâlnim lipoveni la Dumasca (jud. Vaslui), iar în anii următori la Lespezi, Bălăşeşti, Brăteşti,

localităţi situate în fostul judeţ Baia, la Târgu Frumos, Hârlău, Botoşani, Roman, Piatra Neamţ, practic, în aproape toate oraşele şi târgurile Ţării Moldovei.

COMUNITATEA BULGARĂ

Bulgarii din Banat - România, denumiţi bulgari bănăţeni sau bulgari-pavlicheni, reprezintă una dintre cele mai vechi diaspore bulgare din lume, cu certitudine cea mai veche din România. Străbunii acestora, în perioada emigrării lor din Bulgaria, năpăstuită de jugul otoman, spre Ţara Românească, iar mai târziu spre Transilvania şi Banat, au avut drept conducători oameni destoinici, înţelepţi, buni strategi. Aceşti bulgari, care au emigrat din Bulgaria la sfârşitul celui de-al XVII-lea veac, din considerente istorice - spre a nu fi, practic, nimiciţi de către Imperiul Otoman, pentru a putea supravieţui ca naţionalitate, pentru a-şi păstra credinţa creştină -, erau din părţile nordice ale Bulgariei, mai precis din Ciprovţi şi Nikopole cu împrejurimile sale. Bulgarii din Ciprovţi, numiţi ciprovceni, se ocupau cu grădinăritul şi meşteşugurile, fiind aurari iscusiţi, iar bulgarii din Nikopole şi zona aferentă, numiţi bulgari-pavlicheni, practicau agricultura şi grădinăritul. Ciprovcenii şi pavlichenii erau de confesiune romano-catolică, fiind credincioşi fervenţi. Toţi au avut acelaşi destin, au parcurs aceeaşi odisee - de la emigrarea lor din Bulgaria, trecând Dunărea spre nord, în Ţara Românească, unde au fost primiţi de Constantin Brâncoveanu, apoi, datorită iminentului pericol otoman, s-au stabilit în Transilvania şi Ardeal. Bulgarii-pavlicheni, proveniţi din Nikopole şi împrejurimile sale, şi-au întemeiat, în 1738, o aşezare denumită Beşenova Veche (actualmente Dudeştii Vechi, jud. Timiş), iar bulgarii provenind din Ciprovţi au înfiinţat, în 1741, localitatea Vinga, actualmente în judeţul Arad, care a dobândit, în acea perioadă, rang de oraş - Theresiopolis, printr-un ordin emis de împărăteasa Maria Tereza. După câteva decenii, la sfârşitul secolului al XVIII-lea şi pe parcursul secolului al XIX-lea, bulgarii stabiliţi pe meleagurile bănăţene, în Dudeştii Vechi şi Vinga, au mai întemeiat localităţi ori s-au stabilit şi în alte localităţi de pe teritoriul Banatului istoric din acea perioadă. Astfel se pot enumera localităţile: Breştea, Denta, Telepa (actualmente Colonia Bulgară), toate aceste localităţi fiind situate în prezent în Banat - România; apoi Ivanovo, Lisenhaim sau Torontál Erzsébetlak (actualmente Belo Blato), Német-Ecska, Modos, Lukácsfalva, Kának, Dzvarniak (Rogendorf), Székelykeve sau Gyurgyevo (actualmente Skorenovaţ), Temes-Kubin (Kevekovin), Veliki Becskerek, localităţi aflate în prezent în Banatul sârbesc şi, nu în cele din urmă, Szenthubert (Suntubér), Szeged, Budapesta din Ungaria. În secolul al XX-lea, mase compacte de bulgari bănăţeni se pot regăsi în România, în afară de localităţile Dudeştii Vechi, Colonia Bulgară, Breştea, Denta,Vinga, şi în oraşele Sânnicolau Mare, Deta, municipiile Arad şi Timişoara - aşezări urbane situate relativ aproape de localităţile enumerate la începutul acestei fraze. Tot în perioada celui de al XX-lea veac, într-o anumită conjunctură istorică - Tratatul de la Craiova -, o parte dintre bulgarii bănăţeni, care şi-au manifestat doleanţa, au avut posibilitatea de a se reîntoarce, oficial, în vechea vatră strămoşească - Bulgaria. Astfel, bulgarii bănăţeni din Dudeştii Vechi s-au stabilit în localităţile Bărdarski Gheran, Gostilia, Dragomirovo din Bulgaria, iar cei din Vinga s-au stabilit în localitatea bulgărească Asenovo. În prezent, bulgarii, ca minoritate naţională recunoscută în România, existenţi în masă compactă, în mod covârşitor, în Banat, îşi păstrează şi dezvoltă cultura şi civilizaţia specifică. O ultimă remarcă am adăuga, şi anume, cea referitoare la faptul că bulgari bănăţeni există, în prezent, în mod răzleţ, dar fără a-şi renega sau ignora originea, în diverse state europene şi, de fapt, în diverse puncte de pe mapamond.

Atât în perioada interbelică, cât şi în cea postbelică, bulgarii bănăţeni - loiali cetăţeni ai României şi demni reprezentanţi ai etniei căreia îi aparţin - au trăit în armonie, bună convieţuire cu ceilalţi concetăţeni, indiferent de etnie, confesiune etc. şi au desfăşurat o prolifică activitate socio-economică, culturală etc.

Este important de amintit despre constituirea „Primului Comitet al bulgarilor bănăţeni“, în 1938-1939 (în afara diverselor organizaţii, asociaţii, fundaţii cu diverse scopuri lucrative, din diverse sfere ale vieţii, existente de la stabilirea în Banat), care Comitet de iniţiativă avea drept obiectiv fundamental realizarea unei mai eficiente coeziuni a bulgarilor din Banat. Publicaţia „Glasul bulgar bănăţean“, organ al minorităţii bulgare din Banat, din acea perioadă interbelică, a relatat, pe larg, despre iniţiativa benefică a Comitetului, ai cărei iniţiatori au fost: dr. Petru Telbis - preşedinte, av. Anton Lebanov - vicepreşedinte, dr. în ştiinţe economice Karol Telbis - secretar, Ivan Fermendjin - preşedintele departamentului cultural, ing. Anton Dermedjin - preşedintele departamentului agricol, Nicolae Lebanov - casier, „Twtka“ (Hailemas Ţofica) - preşedinta departamentului social.

În perioada postbelică,1945-1989, s-au organizat diverse acţiuni, în special programe cultural-artistice. Despre această perioadă, despre multiplele acţiuni, desfăşurate în diverse domenii, în pofida unor obstrucţionări, a unor vicisitudini datorate conjuncturii existente la acea vreme, ar fi benefic de elaborat un material, o lucrare. Materialul ar putea fi structurat, din punct de vedere jurnalistic, sub forma unui documentar (interviuri, reportaje, depănarea amintirilor din acea perioadă cu persoanele implicate în aceste acţiuni).

În data de 25 decembrie 1989, pentru prima oară în istoria bulgarilor bănăţeni, a existat posibilitatea de a se face auzită limba bulgarilor din Banat pe undele Radioului Timişoara, prin glasul profesorului Ivanicov Carol-Matei. Prin intermediul acestei iniţiative s-au pus bazele emisiunii în limba bulgară la Radio Timişoara. Pentru o scurtă perioadă de timp, un colectiv format din câţiva bulgari bănăţeni inimoşi s-a preocupat de realizarea unor scurte emisiuni în limba bulgară, cu caracter intermitent, la Radio Timişoara. Nu peste mult timp, a demarat emisiunea în limba bulgară, care are un caracter permanent - săptămânal, duminica, între orele 16,00-16,30 la Radio Timişoara. La propunerea Uniunii Bulgare din Banat - România, care, între timp, se constituise, a fost desemnat un redactor pentru această emisiune.

COMUNITATEA CEHĂ

Popoarele moderne de azi: cehii, slovacii, polonezii, ruşii, bieloruşii, ucrainenii, bulgarii, sârbii, croaţii şi slovenii, au o origine comună, făcând parte din neamul slavilor, care, încă prin mileniul I î.H., trăia pe un vast teritoriu cuprins între fluviile Vistula şi Niprul mijlociu. Istoricii romani Tacitus, Plinius cel Bătrân (secolul I d.H.) şi Ptolemeu (secolul al II-lea d.H.) îi menţionează pentru întâia oară pe slavi sub numele de venezi (venzi, veneţi), iar istoricul bizantin Procopius din Caesareea (secolul al VI-lea) îi denumeşte anţi şi sclavini, însă istoricul got Iordanes (secolul al VI-lea) scrie că „venezii se trag din acelaşi trib şi poartă trei denumiri: venezi, anţi şi sclavuni”. Tot din secolul al VI-lea bizantinii îi menţionează sub denumirea generică de slavi. La început, triburile slave vorbeau o limbă comună, slava veche, care face parte din familia lingvistică indo-europeană, împreună cu limbile germanică, celtică, romanică, indică etc.

În perioada secolelor IV-VI, sub presiunea altor popoare, slavii vechi s-au pus în mişcare, luând parte activă la procesul migraţiunii popoarelor şi s-au delimitat în trei mari ramuri: slavii de sud (bulgarii, sârbii, croaţii şi slovenii), slavii de răsărit (ruşii, bieloruşii, ucrainenii) şi slavii apuseni (cehii, slovacii şi polonezii). Se pare că numele de ceh provine de la un voievod patriarh cu numele de Ceh, care, aşa cum apare în câteva legende, a condus triburile slave ce s-au aşezat pe malurile fluviului Vltava. Treptat, în societatea slavilor apuseni s-au dezvoltat relaţiile feudale, s-au întemeiat primele formaţiuni statale. Astfel, pe teritoriul Cehiei şi al Slovaciei de azi, a luat fiinţă un stat condus de Samo (623-658), care a respins atacurile francilor. Pe acelaşi spaţiu, pe la anul 830, s-a întemeiat statul Moraviei

Mari, care va fi distrus de unguri în anul 906. Însă, încă din anul 895, doi fraţi cehi din familia Přemysl s-au separat, întemeind statul ceh în Boemia de azi. Cel mai de seamă cneaz al statului ceh a fost Vaclav I, ulterior sanctificat şi declarat protectorul naţional al cehilor.

O importanţă deosebită în evoluţia societăţii şi a culturii cehe a avut-o răspândirea creştinismului de către doi misionari trimişi de Bizanţ, fraţii Chiril (Constantin) şi Metodiu, veniţi în Moravia pe la anul 863. Primul cneaz creştinat de Metodiu a fost Borivoj (874). Chiril şi Metodiu au creat alfabetul numit glagolitic (apoi chirilic), au introdus liturghia în limba slavă, au tradus cărţi religioase şi didactice în limba slavă veche. Treptat, la sfârşitul secolului al IX-lea, sub presiunea Imperiului German, în societatea cehilor s-a impus ritul latin, astfel că, în anul Marii Schisme (1054), cehii au rămas la religia romano-catolică.

În secolul al XIV-lea, Cehia a cunoscut o perioadă de mare strălucire în timpul domniei regelui Carol I de Luxemburg (ca împărat german Carol al IV-lea), iar în secolul al XV-lea, Cehia a fost frământată de războaiele husite (1419-1434). Încă din anul 1420, grupuri de husiţi cehi s-au stabilit în Transilvania şi Moldova. În perioada următoare, Cehia a intrat treptat, tot mai mult, în sfera de influenţă a Imperiului German, ajungându-se ca, în timpul războiului de 30 de ani, Cehia şi Moravia să fie declarate posesiuni ereditare ale Habsburgilor (1627). Astfel că, în secolul al XIX-lea, când au avut loc colonizările cehe în Banat, atât Cehia cât şi Banatul făceau parte din Imperiul Habsburgic (numit, din 1867, Imperiul Austro-Ungar).

În cadrul politicii mai ample de colonizare a Banatului, deschisă de Imperiul Austriac după anexarea Banatului în anul 1718 (pacea de la Passarowitz), în cursul secolului al XIX-lea, în Banatul românesc are loc procesul de colonizare a cehilor. Istoriografia cehă şi cea română consideră că această colonizare s-a desfăşurat în trei valuri. Începând cu anul 1823 este consemnat primul val al colonizărilor, ce duce la înfiinţarea localităţilor Elisabeta (Elisabethfeld) şi Sfânta Elena (Svatá Helena), din actualul judeţ Caraş-Severin. Promotorul acestei colonizări a fost Iosif Magyarly, antreprenor de cherestea din Oraviţa. Cel de-al doilea val al colonizării cehilor s-a desfăşurat între anii 1826-1828 sub autorităţile austriece, mai ales în Munţii Almăjului, fiind înfiinţate localităţile Eibenthal (jud. Mehedinţi), Ravensca, Şumiţa, Gîrnic şi Bigăr din judeţul Caraş-Severin. În fine, cel de-al treilea val al colonizărilor are loc în anul 1863, când sunt înfiinţate localităţile Clopodia, de lângă Gătaia, cât şi Peregul Mare, din judeţul Arad. Însă unele surse istorice indică aşezarea unor colonişti cehi în Banat încă din anul 1770, dar continuitatea acestora nu a putut fi determinată.

La începutul secolului al XX-lea, cehii încep să se stabilească şi în oraşele şi comunele din actualele judeţe Caraş-Severin şi Mehedinţi, precum: Moldova-Nouă, Băile Herculane, Orşova, Zlatiţa, Liubcova, Cozla, Berzasca, Bozovici, Mehadia, Vukova, Jupa, Scăiuş (lângă Lugoj), alcătuind comunităţi etnice mai mult sau mai puţin compacte. Alte grupuri de cehi au migrat către marile oraşe: Bucureşti, Ploieşti, Oradea, unde treptat au fost în mare parte asimilaţi. Datele din 1956 arătau că în întreaga zonă a Clisurii Dunării, 8 887 de locuitori s-au declarat de naţionalitate cehă, iar în 1992 erau doar 2 970 pe Clisură şi în total, în România, erau 3 200 de cehi.

Denumirea de cehi a fost schimbată treptat, de către locuitorii români din vecinătatea lor, cu denumirea mai facilă de „pemi”, o derivare de la bohemi, ea aplicându-se şi germanilor sosiţi din regiunea Bohemiei. La rândul ei, denumirea de Boemia sau Bohemia, patria de origine a „pemilor”, provine de la antica provincie Boiohaemum, unde s-au aşezat în secolul I d.H., boii, un neam celtic. După unii cercetători, denumirea de „pemi” provine din cuvântul german Böhmen, denumire ce se dădea, de către germanii din Banat, tuturor celor ce veneau din Boemia. Cauzele care au generat colonizarea cehilor au fost de natură economică, socială, politică şi religioasă. Mulţi locuitori, care nu erau de confesiune romano-catolică, în regiunile mai sărace erau prigoniţi, căci contrareforma în Cehia atinsese apogeul în

deceniul al treilea al secolului al XVIII-lea. De asemenea, eliberarea Europei de sud-est de sub jugul otoman, după numeroasele războaie austro-turce, a însemnat şi localităţi distruse, teritorii pustiite, pământuri nelucrate, o situaţie generală de insecuritate şi sărăcie. Acestea se adăugau unei situaţii generale de înrăutăţire a iobăgiei din Boemia şi Slovacia, situaţie ce a provocat izbucnirea unor răscoale ţărăneşti precum cea de la Nachod din 1775, urmate de persecuţii din partea autorităţilor. S-a intensificat în aceste teritorii haiducia şi fuga de pe moşii, ori, pe teritoriile eliberate de la turci, multe mlăştinoase, fugarii se puteau ascunde foarte uşor de urmăritori. Însă colonizările desfăşurate de autorităţile imperiale au răspuns necesităţii de a popula teritorii slab locuite, de a defrişa păduri şi de a asigura, împreună cu satele româneşti, paza graniţelor.

COMUNITATEA SLOVACĂ

În perioada marilor migraţii ajung şi slovacii în spaţiile pe care le locuiesc practic şi astăzi. Originile slovacilor sunt strâns legate de evoluţia comunităţilor lingvistice indo-europene, din care fac parte şi ei. Primele aşezări slovace sunt atestate între râurile Visla şi Nipru. Primii istorici antici (Procopius, Iordanes, Nestor) îi amintesc sub denumirea de venezi, anţi sau sclavini.

Expansiunea masivă, spre interiorul Europei, începe pentru slavi în prima jumătate a mileniului I d.H. şi culminează în secolele al VI-lea şi al VII-lea. Ocupaţia principală a slavilor era agricultura. Ei locuiau în sate, iar căpeteniile în cetăţi întărite. Trăiau organizaţi în obşti săteşti, mai târziu în uniuni tribale. În Europa centrală, slavii convieţuiesc cu avarii şi, în cele din urmă, cad sub stăpânirea acestora. Slavii apuseni vor realiza o uniune de triburi în frunte cu negustorul franc Samo (623-658), înfrângându-i atât pe avari, cât şi pe francii lui Dagobert.

În secolul al VIII-lea, cu ajutorul lui Carol cel Mare, reuşesc să se elibereze de sub stăpânirea avară.

În secolul următor, pe teritoriul locuit de slavii apuseni se formează două cnezate: Moravia, în frunte cu Mojmir, şi Nitra, condus de Pribina. În anul 833, Mojmir cucereşte şi Nitra, dând astfel naştere unui stat întins, cunoscut sub denumirea de Moravia Mare. Urmaşul lui Mojmir, cneazul Rastislav, reuşeşte să scape de vasalitatea faţă de Imperiul Carolingian.

Pentru a-şi putea menţine independenţa, avea nevoie de sprijinul Bisericii. Pentru că duşmanii lui, francii, reprezentau papalitatea, se va orienta spre Constantinopol, de unde aduce doi misionari, fraţii Chiril şi Metodiu. Aceştia au alcătuit alfabetul glagolic, din care se va forma cel chirilic, şi au folosit limba slavă ca limbă liturgică. Învăţăturile lor vor sta la baza culturii tuturor popoarelor slave.

Svatopluk (871-894), pentru a scăpa de presiunea francilor şi a papalităţii, izgoneşte învăţăceii lui Metodiu şi trece sub influenţa episcopilor franci şi, în consecinţă, a Romei. După moartea lui, luptele interne, dar mai ales atacurile francilor şi maghiarilor duc la destrămarea vastului imperiu, ce cuprindea Slovacia de azi, Moravia, Cehia, sudul Poloniei, Silezia şi Panonia. Moravia Mare a fost cel mai vechi stat al slavilor apuseni şi, în acelaşi timp, primul stat comun al slovacilor şi cehilor.

Slovacia ajunge să fie integrată treptat la Regatul Ungar, ca o marcă de graniţă cu sediul la Nitra, unde voievodul era, de obicei, urmaşul regelui arpadian. Această marcă sau voevodat era, în mare, încadrat între râurile Morava şi Criş.

Voievodul Bela administra, din sediul său de la Nitra, 15 comitate, care au fost atât pe teritoriul slovac cât şi pe cel maghiar, şi ducea o politica internă şi externă proprie. Regele Ladislav I (1077-1095) reuşeşte să anihileze autonomia voievodatului, aşezând la graniţele lui populaţii privilegiate de secui, pecenegi şi cumani.

Feudalismul îşi va pune amprenta şi pe iobagii slovaci, care opuneau rezistenţă faţă de opresiune încă din secolul al XI-lea. Documentele vremii vorbesc despre transfugi în ţinuturile de dincolo de prisăci, adică dincolo de graniţele actuale ale Slovaciei.

Începând cu secolul al XIII-lea, ne întâlnim tot mai mult cu fuga iobagilor din comitatele suprapopulate spre ţinuturile care le ofereau condiţii mai bune de trai. O imagine a stării dezolante a iobagilor din Ungaria o dovedesc răscoalele lui Doja şi Csaszar, amândouă înăbuşite în sânge. Ameninţarea cea mai frecventă în petiţiile iobagilor slovaci suna în felul următor: Dacă nu scădeţi birurile, ne vom împrăştia în lumea întreagă. Migraţia masivă spre sudul Ungariei (Alfold) începe însă după pacea de la Karlowitz (1699) şi pacea de la Satu Mare (1711). Acum, turcii părăsesc această parte a ţării ungureşti, lăsând în urma lor pământuri foarte roditoare, dar în mare parte depopulate.

În primele decenii ale secolului al XVIII-lea, au migrat din comitatele de nord ale Ungariei (Slovaciei de azi) spre sud. Acest prim val de colonişti se aşază în comitatele Estergom, Komarom, Nograd şi Pesta.

După fuga acestui prim val, cei rămaşi erau obligaţi să acopere şi obligaţiile fugarilor. La aceste necazuri se pot adăuga obligaţiile sporite din timpul războaielor, epidemiilor sau arderii unor localităţi. În acelaşi timp, o cauza importantă a migraţiei slovacilor a fost persecutarea religioasă, pentru că au îmbrăţişat ideile reformatoare ale lui Luther. Această nouă confesiune le oferea o Biserică mai ieftină şi o speranţă de egalitate socială, la care sărăcimea nu vroia să renunţe deloc. Pe de altă parte, comisarii multor stăpâni de pământuri din sudul Ungariei, aşa-numiţii „impopulatores”, promiteau trecerea din starea de iobag „legat de glie” în starea de iobag contractual, libertatea confesiunii, scutirea de dări pe mai mulţi ani, lemn de construcţii şi, mai ales, pământ de cinci ori mai roditor decât în ţinuturile muntoase. Aceste informaţii se adevereau prin intermediul celor care se întorceau din ţinuturile de sud: muncitorii sezonieri, meseriaşii, soldaţii sau chiar prin scrisorile preoţilor care, de regulă, urmau coloniştii în procesul lor de migrare.

Astfel, între Tisa, Dunăre şi Mureş au crescut adevărate oraşe slovace: Bekescsaba, Szarvas, Totkomlos, Backi Petrovac sau Nădlac. Referindu-se la sporul populaţiei din sudul Ungariei (Alfold), istoricul de origine slovacă Mathias Bell descrie această situaţie în felul următor: nici nu putem spune că se nasc, ci mai degrabă că rodesc ca nişte cereale de soi. Şi mai adaugă informaţia că acele colonii, care au fost fondate cu douăzeci sau treizeci de ani în urmă, s-au dezvoltat în aşa măsură, încât sunt în stare să trimită noi roiuri de colonişti. Urmarea unui asemenea fenomen de colonizare secundară sunt unele aşezări de pe teritoriul actual al României.

Primii colonişti slovaci, aşezaţi la noi, au fost cei veniţi din Szarvas şi Bekescsaba, în anul 1747. Ei au fondat aşezarea Apatelek (azi Mocrea, în judeţul Arad) pe domeniul magnatului Ioan Peterfy. Aici formează o comunitate confesională evanghelică, îşi ridică parohia, biserica şi şcoala, aducându-şi în scurt timp şi preotul şi dascălul. Această modalitate de organizare va fi comună şi următoarelor aşezări. Cea mai mare aşezare slovacă de pe teritoriul românesc a fost însă Nădlacul, tot în judeţul Arad. Slovacii s-au aşezat aici, în anul 1803, alături de populaţia românească, după ce sârbii părăsiseră masiv localitatea, în anul 1751. Coloniştii au venit aici, în principal, din Totkomlos şi Bardany, dar şi din comitatele slovace Novohrad, Gemer şi Zvolen.

În anul 1850, Nădlacul avea 9 383 de locuitori, din care 4 877 slovaci. Până la sfârşitul secolului şi-au construit, în afară de biserică, şi opt şcoli.

În Banat au fost fondate alte aşezări: în 1813 - Butinul, de către colonişti din comitatul Orava, dar şi din Banatul sârbesc. Alţi slovaci evanghelici s-au aşezat în număr de 25 de familii la Vucova, în Banat. Ei au venit în Banat din localitatea Vel’ký Krtiš (comitatul Novohrad). Brestovaţ este o altă aşezare din Banat, fondată însă de maghiari. Aceştia fiind puţini, autorităţile vor permite venirea slovacilor catolici din zona Bekescsaba, în anii 1847-1848. În 1852, alţi colonişti slovaci, mai

ales meseriaşi şi ţărani sărăciţi, vin în Peregul Mare (jud. Arad), din comitatul Šariš. Lor nu li se vor acorda aceleaşi facilităţi, precum celor de la începutul secolului. Poate cea mai târzie colonie slovacă din judeţul Arad este localitatea Ţipari. Această localitate a fost înfiinţată în 1883 pe pământurile camerei regale. Slovacii au fost aduşi alături de mai vechii locuitori germani şi maghiari. Ei proveneau din zona Bekescsaba, dar şi din Orava şi Nitra. De asemenea, au primit pământ puţin, pe care trebuiau să-l plătească în rate eşalonate pe 50 de ani. În Bihor situaţia era puţin diferită. Proprietarii complexului montan bihorean erau patru conţi sau baroni: Baranyi, Banffy, Kereszegi şi Bathyanyi. Aceştia doreau să comercializeze lemnul din pădurile pe care le posedau, pentru că în Europa era foarte căutată soda caustică, produsă din cenuşă, şi care servea la rândul ei la producerea leşiei şi a săpunului. Pentru aceasta aveau nevoie de specialişti, aşa cum vor avea nevoie şi de sticlari, atunci când vor înfiinţa aici primele cuptoare de sticlă. Aceşti specialişti au fost aduşi din comitatele slovace Gemer, Zemplin şi Orava. Majoritatea, erau de confesiune catolică. Astfel se nasc primele aşezări slovace bihorene, încă din anul 1790. Acestea au fost Budoi, Borumlaca şi Vărzari. Alţi muncitori slovaci, tot din Zemplin, sunt aduşi după anul 1811, când are loc o mare devalorizare a monedei, urmată în 1817 de o recoltă foarte slabă. Acum sunt colonizate aşezările Valea Ungurului, Valea Târnei şi Şinteu. Urmează, în anul 1830, Huta Voivozi şi Socet.

La început, pământul defrişat l-au folosit, conform contractului, în mod gratuit. Mai târziu, proprietarii le-au impus o arendă mare, ceea ce a dus la un lung şi costisitor proces, intentat contelui de către colonişti (cu mici întreruperi, cca. 35 de ani).

Suprapopularea acestor localităţi va duce cu timpul la colonizarea localităţilor vecine, din Bihor şi Sălaj. Slovacii s-au mai aşezat şi în Maramureş, cea mai mare localitate fiind Huta Certez, dar şi în Bucovina, unde cea mai mare comunitate a trăit în Poiana Micului.

COMUNITATEA POLONEZĂ

Primele comunităţi poloneze distincte, din spaţiul românesc, au fost create la sfârşitul secolului al XVIII-lea când, odată cu destrămarea statului polonez independent, grupuri compacte de poloni s-au stabilit, în principal, în Bucovina (unde au format aşezări cu caracter etnic distinct) şi, secundar, în Basarabia şi Principatele Române.

Legăturile dintre polonezii din spaţiul românesc şi patria-mamă s-au păstrat şi se păstrează prin intermediul limbii, Bisericii Catolice şi tradiţiilor etno-culturale şi istorice comune.

Datorită situaţiei speciale de teritoriu, aflat la interferenţa influenţelor culturale bizantine, slave şi central europene, istoria polonezilor stabiliţi în Bucovina are o importanţă specială pentru istoria acestei provincii şi, ulterior, pentru istoria României. În acest context, polonezii şi-au adus (şi îşi aduc) o contribuţie deosebită, în special pe tărâm cultural-religios, la iniţierea şi perpetuarea tezaurului spiritual al Bucovinei, supranumită de către specialişti „Elveţia Orientului”.

Şi în prezent, majoritatea polonezilor din România trăiesc în comunităţi etnice distincte doar în sudul Bucovinei (jud. Suceava), motiv pentru care, în prezentul material, se va insista asupra istoriei lor.

În Bucovina, au sosit, în special în secolul al XVIII-lea, grupuri de polonezi originari din Galiţia, atraşi de condiţiile de viaţă de aici şi sarcinile fiscale mult mai uşoare. Totodată, o parte însemnată a polonezilor, stabiliţi în Bucovina, au fost aduşi de către autorităţile imperiale austriece, interesate să valorifice bogăţiile acestei regiuni (în special minereuri, sare, păduri), aparţinând părţii de nord-vest a Moldovei. În vederea exploatării acestor bogăţii, împăratul Iosif al II-lea (1780-1790) a adus în Bucovina un număr însemnat de polonezi.

În primul rând, au fost colonizaţi aici specialişti în minerit din Bochnia şi Wielicza, în vederea valorificării zăcământului de sare de la Cacica. Ulterior, au fost aduşi meşteri în prelucrarea lemnului şi a sticlei, lucrători la căile ferate. Totodată, în cadrul comunităţilor polone, nou create în Bucovina, au sosit învăţători şi slujitori ai Bisericii, proveniţi în special din regiunile Bochnia şi Kalusza.

Un grup aparte, între polonezii stabiliţi în Bucovina, era format din gorali (munteni) din ţinutul Czadca (azi în Slovacia), stabiliţi în localităţile bucovinene Soloneţu Nou, Poiana Micului, Pleşa (localităţi aflate actualmente în judeţul Suceava, Laurenca, Davideni-Ząb, Dunawiec (localităţi aflate actualmente în regiunea Cernăuţi, Ucraina). Polonezii proveniţi din valea râului Kisuca s-au aşezat în localităţile Panca, Pătrăuţii de Jos (zona numită Arşiţa), Păltinoasa.

Aşezarea polonezilor în Bucovina a condus, în timp, la apariţia a numeroase localităţi cu populaţie majoritar poloneză precum Cacica, Soloneţu Nou, Poiana Micului, Pleşa, Bulai (Moara), Ruda (Vicşani), Păltinoasa - judeţul Suceava, Tereblecea, Davideni-Ząb, Huta-Veche, Pătrăuţii de Jos, Crăsnişoara Veche (regiunea Cernăuţi).

Polonezii bucovineni aveau numeroase organizaţii şi asociaţii culturale, ce aveau drept scop menţinerea şi răspândirea valorilor polonismului. Amintim în primul rând „Casele Polone", ce funcţionau în mai toate localităţile bucovinene locuite de polonezi. Centrul activităţii culturale a polonezilor bucovineni era oraşul Cernăuţi. O importanţă aparte sub acest aspect era deţinută de numeroasele societăţi (cabinete) de lectură (Czytelnia Polska) din Bucovina.

După unirea Bucovinei cu România (15/28 noiembrie 1918), numărul polonezilor bucovineni a mai scăzut (34 119 persoane în 1919, faţă de 36 210 persoane în 1910) deoarece, o parte dintre ei, s-au întors în patria-mamă, redevenită stat independent, după 11 noiembrie 1918.

În Basarabia din perioada interbelică existau comunităţi compacte de polonezi la Chişinău, Hotin, Soroca, Bălţi, Tighina şi Cetatea Albă. La Chişinău funcţiona cu succes Organizaţia „Jan Sobieski", condusă de către Roman Biskup. În acea perioadă, la nivelul întregii Românii, polonezii din Basarabia erau cei mai numeroşi după cei din Bucovina.

În vechiul Regat al României, numărul polonezilor era ceva mai mare în Bucureşti (1 300-1 600 persoane), aici activând cu deosebit succes societatea culturală polonă „Adam Mickiewicz". În Galaţi funcţiona organizaţia Kola Polski, condusă la sfârşitul anilor '30 de către numitul Aleksander Dunin. Totodată, la nivelul întregii Românii funcţionau câteva organizaţii culturale polone: Asociaţia Tinerimii Polone, Asociaţia Doamnelor Polone, societatea Polska Macierz Szkolna w Rumunii, Societatea Învăţătorilor Poloni etc.

În perioada interbelică, numărul polonezilor din România este consemnat de către recensământul general, efectuat în 1930. Conform acestui recensământ, în România acelui an au fost înregistraţi 48 310 polonezi la rubrica „neam" şi 38 265 la rubrica „limba vorbită". Acest fapt se datorează unei aculturaţii din mediul urban (în special în favoarea germanilor) şi rural (în special, în favoarea ucrainenilor şi românilor).

Numărul polonezilor din România a scăzut dramatic după cel de-al Doilea Război Mondial, atât în partea nordică, anexată de Uniunea Sovietică, cât şi în partea sudică, rămasă României. Acest fapt s-a datorat, în special, repatrierilor în Polonia, organizate de către statul polon.

Regimul comunist din România a influenţat în mod negativ viaţa cultural-religioasă a polonezilor din România. Mai mult, în 1950, a fost interzisă activitatea Uniunii Polonezilor din România, organizaţia fiind reactivată abia în 1990.

Comunităţile polonezilor din România experimentează o adevărată renaştere etno-culturală după 1990, odată cu prăbuşirea regimului comunist din România. Organizaţia centrală a polonezilor din spaţiul românesc este Uniunea Polonezilor din România. Procesul de reactivare a acestei organizaţii a fost demarat în 1990, odată cu reînfiinţarea filialei polonezilor din Bucureşti. În anul următor, a

fost reînfiinţată filiala din Suceava, condusă de către Wilhelm Iachimovschi, personalitate marcantă a comunităţilor polonezilor bucovineni.

Iniţial, Uniunea Polonezilor din România a avut sediul la Bucureşti. Ulterior, sediul acesteia a fost mutat la Suceava, situaţie justificată inclusiv de preponderenţa numerică a polonezilor bucovineni.

Uniunea Polonezilor din România este o „organizaţie apolitică a cetăţenilor români de naţionalitate poloneză. Scopul acesteia este păstrarea identităţii culturale, lingvistice şi religioase”. În principal, ea îşi îndeplineşte misiunea de păstrare a identităţii culturale, lingvistice şi religioase a comunităţii polonezilor din România, prin organizarea unor activităţi culturale, colaborarea cu autorităţile locale, cooperarea cu diverse organizaţii din Polonia, participarea la numeroase manifestări ştiinţifice sau culturale din ţară sau din străinătate.

După 1990, Uniunea Polonezilor din România a fost condusă succesiv de Antoni Rojowski, Johann Peter Babiaş şi Ghervazen Longher, ultimul dintre ei îndeplinind în prezent şi funcţia de reprezentant în Parlament (deputat) al polonezilor din România.

Post 1990, polonezii din Bucovina au declanşat un proiect cultural la nivel naţional. Astfel, pentru îmbunătăţirea situaţiei învăţământului în comunităţile multietnice din Bucovina, începând cu anul 2002, a fost lansat proiectul educativ „Copiii Bucovinei”. Acesta „cuprinde copiii din comunităţile multietnice ale Bucovinei, ce învaţă împreună în şcolile „polone” ale regiunii din localităţile: Soloneţu Nou, Poiana Micului, Pleşa, Cacica, Păltinoasa, Gura Humorului, Siret, Suceava, Moara”. Realizarea proiectului, finanţat majoritar de către statul polon, se bazează pe principiul colaborării cu autorităţile locale şi şcolare ale judeţului Suceava. Scopul final al acestui proiect este „ameliorarea condiţiilor educaţionale” din localităţile mai sus-menţionate.

În contextul relansării regimului democratic, rezultatul primelor alegeri libere din 1990 consemna alegerea primul parlamentar polon în Parlamentul României postcomuniste, în persoana lui Antoni Linzmeier din Ploieşti. I-au succedat, în urma alegerilor din 1992, Johan Peter Babiaş, înlocuit în urma decesului său (martie 2002), cu Ghervazen Longher din Soloneţu Nou.

Viaţa culturală a comunităţii poloneze din România se concentrează în prezent în jurul Casei Polone din Suceava, precum şi în jurul publicaţiei lunare bilingve (română şi polonă) „Polonus”, din aceeaşi localitate. „Dom Polski” din Suceava a fost construită între 1903-1907, naţionalizată în 1950 şi recuperată de comunitatea polonă în 1996.

Actualmente, comunităţile polone din România militează pentru consolidarea şi perpetuarea conştiinţei etno-culturale, punând un mare accent pe consolidarea „Caselor Polone” din teritoriu. Potrivit Recensământului din 1992, în România trăiau 4 232 polonezi, dintre care 2 292 în judeţul Suceava.

Sursele interne ale Uniuni Polonezilor din România consideră însă că numărul acestora este în realitate de circa 10 000 persoane. Discrepanţa dintre datele Recensământului din 1992 şi aceste surse interne provine, în special, din împrejurarea că mulţi etnici polonezi s-au declarat români, întrucât nu mai cunosc limba maternă, fac parte din familii mixte etc.

COMUNITATEA ITALIANĂ

Prezenţa italiană pe teritoriul actual al României este una constantă şi îşi are începuturile în anul 1000, în timpul procesului de creştinare a popoarelor europene, când Ştefan I al Ungariei este botezat şi obţine arhiepiscopia romano-catolică de la Strigonium (Esztergom), unde este încoronat rege. Drept urmare, se înfiinţează alte episcopii, una fiind cea de la Cenad, astăzi în judeţul Timiş, în locul unei mănăstiri de rit bizantin. Aici, în 1038, este numit episcop călugărul benedictin

Gerardo de Sagredo, originar din Veneţia , care pune bazele unei şcoli în limba latină. Alţi călugări misionari, marea majoritate de origine italiană, vor continua procesul de convertiri.

Colonii de italieni din nordul Peninsulei sunt instalate la Oradea, înainte de invazia tătară-mongolă din 1241, dând naştere suburbiilor din afara zidurilor cetăţii, Venezia (Velenţa de astăzi) şi Olosig (Italieni). În 1283, este atestată documentar Civitas Olosig (Cetatea italienilor), localitate aflată în judeţul Bihor, redusă mai târziu la dimensiunea unui sat. Surprins la Oradea în timpul invaziei tătare-mongole şi luat în captivitate, canonicul Ruggiero da Torre Maggiore, din Puglia, descrie în poemul de factură baladică, *Carmen miserbile*, întâmplările prin care a trecut.

Satele Veneţia de Sus şi Veneţia de Jos, judeţul Sibiu, au fost întemeiate de veneţieni, iar Velence (Veneţia) era numele unui cătun din componenţa satului Lemnia, judeţul Covasna. Tot în judeţul Covasna, comuna Brăduţu, există satul Tălişoara (Olasztelek, Olostellek), unde mai sunt păstrate urmele unei colonii care, potrivit documentelor papale, ar fi existat încă înainte de anul 1322, localitatea fiind considerată mai târziu, de călugărul iezuit Timon Samuel, drept Fundus Italicus, adică pământ italian, spre a fi deosebit de Fundus Regius, pământ regal. Elementul italian a există până în epoca modernă, mărturii fiind denumirile de Olaszok útja = Uliţa italienilor şi Olaszok teke játszója = teren de popice al italienilor, dar şi nume de familie, cum sunt Colombano, Marco, Fabian, transcrise după normele limbii maghiare.

Satul Talyanfalwa (Satul italienilor), ce fiinţa prin 1320 lângă Deta, judeţul Timiş, a dispărut. Aceleiaşi perioade îi aparţine castelul de la Timişoara, ridicat de meşterii italieni, după modelul celor din împrejurimile Veneţiei, pentru regele maghiar Carol Robert de Anjou. Regele Sigismund de Luxemburg îl va dărui apoi condotierului florentin Fillipo Scolari, conte de Timişoara, zis Pippo Spano, care va împleti meseria armelor cu aceea de promotor al culturii italiene în zonă.

Repetate incursiuni, ulterioare marii invazii tătare din secolul al XIII-lea, îi determină pe conducătorii oraşelor şi târgurilor transilvane să-i ceară, în anul 1405, lui Sigismund de Luxemburg, aprobarea pentru consolidarea zidurilor vechilor cetăţi, pentru ridicarea altor fortificaţii, operaţiuni permise, până la urmă, numai în cazul oraşelor. La acest program de edificare, refacere, consolidare a fortificaţiilor, castelelor, care s-a extins până în secolul al XVIII-lea, au participat meşteri italieni, cunoscuţi sub numele de *italus* sau *italicus*. Familii întregi de zidari - fundatores, pietrari - lapicidi, dar şi dulgheri, tâmplari, vărari etc. se vor stabili la Oradea, Arad, Satu Mare, Alba Iulia unde îşi vor demonstra măiestria şi arta. În afară de ei, vor fi prezenţi şi inginerii şi arhitecţii italieni militari, în special în secolul al XVIII-lea.

Între secolele XIV-XVI, Transilvania a fost şi destinaţia unor negustori sau intermediari care proveneau îndeosebi din Florenţa, Veneţia, Genova. Negustorii aduceau mărfuri şi produse de lux, pe care le schimbau pe pieţe transilvane cu materii prime din Ţara Românească şi Moldova sau cu mirodenii aduse din Orient. Unii dintre ei îi împrumutau cu importante sume de bani pe suveranii maghiari, în schimbul cărora obţineau dreptul de vânzare şi cumpărare a metalelor preţioase, concesiunea vămilor ori recoltarea taxelor datorate Coroanei regale. Mulţi s-au stabilit în oraşele mai importante, prilej cu care au strâns relaţiile economice şi sociale cu familiile de vază de aici, până la înrudire şi naturalizare, în scopul de a ocupa funcţii în conducerea respectivelor localităţi urbane.

Postăvari şi vopsitori din Florenţa se stabilesc şi lucrează la Sibiu, iar sticlari veneţieni vin şi lucrează la Râşnov, iar mai târziu alţii, la Porumbacu, judeţul Sibiu.

În secolul al XVI-lea, emigrează în Transilvania, din motive religioase, protestanţi unitarieni italieni ca Giorgio Blandrata, Fausto Socini, Niccolò Paruta, Marcello Squarcialupi şi, tot atunci, la curţile din Alba Iulia ale principilor din familiile Zapolya, Báthory, muzicienii italieni formează o adevărată colonie, una din gazdele lor fiind Isabella Zapolya, fiica Bonei Sforza, ducesă de Bari şi, ulterior, prin căsătorie, regină a Poloniei.

În secolul al XVIII-lea, după constituirea regimentelor grănicereşti în zona Bistriţa-Năsăud, ofiţeri de origine italiană ieşiţi la pensie se stabilesc acolo, aşa cum vor face în veacul următor şi unii tineri din regiunea Veneto - aflată sub stăpânire austriacă între 1811-1866 - după 8-10 ani de serviciu militar în Transilvania.

Ca şi în cazul celorlalte două ţări române, secolul al XIX-lea va fi, şi pentru Transilvania, începutul unei mai mari emigraţii temporare organizate.

În Ţara Românească şi Moldova prezenţa italiană este semnalată încă din secolele XII şi XIII, când documente descriu traficul de mărfuri efectuat de corăbii veneţiene, pisane, genoveze pe Dunăre, de la gurile ei până aproape de Porţile de Fier, un port cunoscut fiind cel de la Nedeea-Cetate.

Aşezarea genovezilor, începând cu secolul al XIII-lea, în cetăţile Moncastro (Cetatea Albă), Licostomo (Chilia), Vicina, de la gurile Dunării, este o decizie strategică, deoarece astfel puteau controla un segment important al căilor comerciale europene, ce lega Orientul şi Marea Neagră de Marea Baltică. După obţinerea dreptului de monopol asupra comerţului în bazinul Mării Negre, colonia genoveză îşi continuă activitatea comercială la gurile Dunării până în secolul al XV-lea.

De-a lungul timpului, la curţile domneşti din Ţara Românească şi Moldova se întâlnesc medici, bărbieri, negustori, traducători, interpreţi, vameşi, pictori ş.a., unii ajungând secretari, ca Antonio Maria del Chiaro, în timpul lui Constantin Brâncoveanu, sau pârcălabi ai unor cetăţi, ca Bernaldinus zis şi Bernanardus, pârcălab de Cetatea de Baltă, sub Ştefan cel Mare. Ei formează mici colonii în capitalele celor două ţări, Târgovişte şi Suceava, şi mai târziu, Bucureşti şi Iaşi. Italiana era principala limbă străină vorbită la Constantinopol în secolul al XVIII-lea, iar la Bucureşti, de toţi „fruntaşii ţării”.

În urma Păcii de la Passarowitz din 1718, un fenomen imigraţionist aparte se derulează în Banat, entitate teritorială creată de autorităţile austriece. El avea legătură cu bogăţia de resurse şi materii prime de aici - aur, argint, fier, plumb, cărbune şi lemn - care urmau să fie exploatate, în vreme ce câmpia, foarte puţin populată, oferea condiţii pentru viticultură, sericicultură şi amenajări de orezării. În acelaşi timp, prin poziţia geografică şi strategică , Banatul se constituia într-o zonă tampon cu Imperiul Otoman.

În amplul program de colonizare a acestei regiuni, promovat de guvernul de la Viena, în 1733 sunt aduşi la Carani (Mercydorf) italieni din Trentino şi Piemont, specialişti în sericicultură. A fost singurul aşezământ din tot Banatul, fondat şi locuit iniţial numai de italieni, pentru care s-a înfiinţat o parohie încă din 1734 şi pe care, în 1743, conscripţia fiscală îl consemnează tot ca pe o localitate cu populaţie italiană, care plătea 75 de florini drept contribuţie. Alţii vor avea ca destinaţie: Oraviţa, Lugoj, Giarmata, Timişoara, Ciacova, Freidorf, Deta, Parcza, Ghiroda ş.a. Primele orezării de pe teritoriul actual al României au fost amenajate de italienii colonizaţi la Ghiroda şi Parţa, azi judeţul Timiş, unde în 1749 s-au obţinut primele recolte.

Tot atunci au avut loc colonizări forţate ale unor refugiaţi politici italieni şi spanioli, persoane rămase fidele împăratului Carol VI, în urma pierderii Siciliei şi Napolelui şi a altor posesiuni italiene de către austrieci, în timpul războiului de succesiune la tronul Poloniei. Popularea Banatului a continuat şi a fost o acţiune condusă de stat, majoritatea coloniştilor fiind catolici, criteriu principal al acceptării lor de către Casa Imperială Habsburgică. Practic, italienii au lucrat, alături de coloniştii proveniţi din alte zone, în agricultură, minerit şi în exploatările forestiere.

Secolul al XIX-lea consacră o prezenţă constantă şi organizată a italienilor pe teritoriul actual al României. Încă din al doilea deceniu, în Transilvania vin grupuri de muncitori forestieri, pietrari şi constructori din Veneto, Friuli, Trentino Alto Adige. Ei se aflau într-o migraţie internă controlată de guvernul de la Viena deoarece, aşa cum am mai spus, Veneto s-a aflat între 1811-1866 în componenţa statului austriac, iar Trentino Alto Addige şi Friuli oriental vor rămâne în cadrul Imperiului Austro-Ungar până la încheierea Primului Război Mondial .

În Ţara Românească şi Moldova, îndeosebi în urma Păcii de la Adrianopol din 1829, odată cu liberalizarea comerţului, în Brăila şi Galaţi se aşază în principal negustori, dar şi italieni cu alte profesii şi ocupaţii, supuşi ai Regatului Sardiniei. Italienii se stabilesc şi la Iaşi, Focşani, Craiova, Turnu Severin, Râmnicu Vâlcea, prefigurând într-un fel ceea ce avea să se întâmple după anul 1876. La Bucureşti sunt implicaţi în ridicarea unor edificii private. Arhitecţi şi ingineri naturalizaţi ocupă funcţii în conducerea Departamentului tehnic al Primăriei. În unele cafenele puteau fi citite cele mai cunoscute ziare italieneşti, alături de cele româneşti, franţuzeşti, greceşti şi germane.

În Banat, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, italieni din Carnia - nord-estul Italiei - vor lucra la exploatarea lemnului, la construirea tunelurilor şi viaductelor primei căi ferate din România, Oraviţa - Anina, pusă în funcţiune în anul 1854. Mulţi dintre ei se vor stabili la Oraviţa, Moldova Nouă, Ohaba Ferdinand, Bocşa.

În ultimul pătrar al aceluiaşi secol, imigraţia forţei de muncă din ţări europene este consecinţa apelului, adresat de regele Carol I întreprinzătorilor, de a investi în România şi de a aduce mână de lucru calificată pentru derularea unui program ce viza modernizarea agriculturii, crearea unei industrii naţionale, urbanizarea ţării, dezvoltarea comunicaţiilor ş.a. În paralel, au fost aprobate legi şi alte facilităţi care să vină în sprijinul acestui program. Astfel, România acelei perioade a cunoscut fluxuri de imigranţi austrieci, evrei, cehi, germani şi italieni. În 1891, colonia italiană din Bucureşti număra 593 persoane, creşterea fiind evidentă dacă o raportăm la cifra de 79, cât fusese înregistrată în 1860 pentru toată Muntenia. În acelaşi an, la Brăila locuiau 182 italieni. Un rol important l-a avut şi Marco Antonio Canini, filo-român, care a promovat în presă ideea sosirii italienilor în România, dar mai ales a stabilirii lor în Dobrogea. Proveniţi dintr-o ţară sărăcită în urma războaielor pentru unificare, ce traversa o criză economică şi de suprapopulaţie, italienii au fost atraşi de posibilitatea relativ uşoară de a găsi de lucru, de nivelul înalt al salarizării, de relaţiile prieteneşti cu populaţia autohtonă.

Rezumând, grupuri de populaţie italiană au fost aşezate în mod constant în Transilvania, încă din Evul Mediu. Tot din Evul Mediu, Dunărea şi Marea Neagră au constituit, pentru importanţa lor comercială, o atracţie pentru veneţieni şi genovezi. Din anul 1261, când încheie înţelegerea cu Bizanţul şi obţin dreptul de monopol asupra comerţului în bazinul Mării Negre, până în secolul al XV-lea, genovezii îşi continuă activitatea comercială în oraşul-port Chilia, de la gurile Dunării. În secolul al XVII-lea, încep să se închege colonii de italieni la Galaţi şi Iaşi. Pe parcursul secolului al XVIII-lea şi la începutul secolului al XIX-lea, emigraţia italiană a cunoscut un alt conţinut şi o altă ritmicitate, în special în Banat şi Transilvania. Ea s-a amplificat şi diversificat, în partea a doua a secolului al XIX-lea, în primul deceniu şi în cele interbelice ale secolului al XX-lea, în toate provinciile istorice.

Componenţa profesională şi destinaţia sectorial-economică a grupurilor de imigranţi italieni, aflaţi temporar sau stabiliţi definitiv în România de la sfârşitul secolului al XIX-lea şi până la finalul perioadei interbelice din secolul al XX-lea, au răspuns nevoilor şi cerinţelor impuse de etapele modernizării ţării, proces început în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, continuat până în ajunul Primului Război Mondial şi reluat imediat după încheierea acestuia, în noile condiţii teritoriale.

Statisticile evidenţiază următoarele cifre, privind populaţia italiană stabilită în România în diferite perioade: 1871 - 830 persoane, 1881 - 1762 persoane, 1891 - 5 300 persoane, 1901 - 8 841 persoane, 1911 - 6 000 persoane, 1921 -12 246. Cifrele despre emigraţia sezonieră sunt mult mai mari. Astfel, în anul 1908, pe teritoriul de atunci al României au intrat, individual, 3 973 muncitori italieni, iar în grup, 748, şi au ieşit, individual, 2 612, iar în grup, 243. Au mai intrat 1 573 de călători şi au ieşit 1673.

În perioada interbelică fluxul migrator sezonier şi temporar se ridică la aproximativ 60 000 de persoane. Este o circulaţie în care sunt angrenaţi antreprenori şi muncitori constructori, sculptori în piatră şi marmură, sculptori de

monumente funerare, pictori decoratori ş.a. În privinţa celor stabiliţi în România, numărul lor nu a depăşit în nicio etapă cifra de 25 000 persoane.

După al Doilea Război Mondial, persoanele fără cetăţenie română şi care nu au renunţat la paşaport au fost nevoite să se repatrieze. La 31 decembrie 1948 mai existau circa 7 052 de cetăţeni italieni. Minoritatea istorică din România are, în componenţa sa, pe cei foarte puţini rămaşi din prima generaţie sosită la începutul secolului al XX-lea, dar, mai ales, pe descendenţii din generaţiile a II-a, a III-a şi a IV-a a imigranţilor din secolele al XIX-lea şi al XX-lea. Recensământul din anul 2002 consemnează existenţa a 3 331 de cetăţeni români de origine italiană, cifră neconcludentă, deoarece mulţi nu cunosc sau nu mai recunosc apartenenţa lor la această etnie. Comunităţi şi mici nuclee continuă să existe la Albeştii de Muscel, Alba Iulia, Arad, Bacău, Barboşi, Beiuş, Bistriţa, Bocşa, Brăila, Brezoi, Bucureşti, Buzău, Calafat, Caransebeş, Călăraşi, Câmpulung Muscel, Ciceu, Cluj-Napoca, Clopotiva, Comăneşti, Constanţa, Corbi, Curtea de Argeş, Craiova , Deva, Dobra (satul Roşcani), Drăgăşani, Drobeta-Turnu Severin, Focşani, Galaţi, Ghelinţa, Giurgiu, Glâmboca, Greci, Haţeg, Iacobdeal, Iaşi, Ilieni, Iscroni, Işalniţa, Izvorul Rece, Lipova, Malnaş, Micfalău, Nehoiu, Ohaba Ferdinand, Oradea, Oraviţa, Petroşani, Piatra Neamţ, Piteşti, Ploieşti, Podu Dâmboviţei, Pucioasa, Râmnicu Sărat, Râmnicu Vâlcea, Râu de Mori, Reşiţa, Sebeş, Sebiş, Sfântu Gheorghe, Simeria, Sinaia, Sibiu, Sântă Maria Orlea, Suceava, Sulina, Timişoara, Târgovişte, Târgu Mureş, Târgu Ocna, Tulcea, Valea Sadului, Vişeu, Zărneşti, Zăvoi ş.a.

După 1989, în România are loc o nouă emigraţie: cea a investitorilor, cifra lor fiind acum de circa 15 000 de persoane.

COMUNITATEA TĂTARILOR DOBROGENI

Comunitatea tătară din România, a cărei mare majoritate trăieşte în Dobrogea, este ultima dintre comunităţile etnice „tradiţionale” venită în cadrul poporului român, în 1878.

Chiar dacă, în perioada 1878-1918, o bună parte a populaţiei tătăreşti din Dobrogea a părăsit ţinutul, cei rămaşi au fost treptat integraţi în viaţa politică şi economică a provinciei. Încă din 1879, primarii a 26 de localităţi din judeţul Constanţa erau tătari şi în alte zeci de consilii orăşeneşti şi comunale tătarii erau reprezentaţi. În anii 1880, un rol important în viaţa politică a judeţului l-au jucat notabilii Hafâz Regep - preşedintele comunităţii musulmane şi Ali Kadâr - preşedintele comunităţii tătare, colaboratori apropiaţi ai lui Remus Opreanu - primul prefect al judeţului Constanţa.

Între 1878 şi 1916, tătarii din Dobrogea s-au manifestat ca cetăţeni loiali ai României. Proba de foc cea mai concludentă a acestei loialităţi a constituit-o Primul Război Mondial. Soldaţii şi ofiţerii tătari, înrolaţi în armata română, au luptat la Turtucaia, în Dobrogea şi la Mărăşeşti, iar populaţia civilă rămasă sub ocupaţie militară nu a colaborat cu ocupanţii, cu toate că în rândul lor se aflau şi trupe turceşti.

După Primul Război Mondial, după acordarea dreptului de vot universal, tătarii s-au afirmat şi în viaţa politică, devenind deputaţi sau senatori din partea Partidului Naţional Liberal, a Alianţei Poporului sau a Partidului Naţional Ţărănesc: Mustafa Mehmet Fehim (1919), Selim Abdulakim - ales de mai multe ori deputat de Constanţa, iar în anii 1938-1940 a fost ales membru de vază al Frontului Renaşterii Naţionale şi reprezentant al musulmanilor în Senat, Keceli Suleyman, Mehmet Murtaza, Mustafa Riza Memet şi Abdula Hazredin - cu toţii deputaţi, Şükrü Alioglu, Kard Ali Mehmed, Kurdali Mehmet şi Hamdi Suleyman - senatori. Zeci şi zeci de alţi politicieni s-au manifestat pe plan local: Mehmet Niyazi - poet, profesor, ziarist, kadiu, Fevzi Ibrahim Ismail (1890-1960) - ziarist, Halil Fehmi (1888-1933) - ziarist, profesor, muftiu, dr. Mehmed Nuri (1884-1970) - editor de presă, primar al

Bazargicului, Murad Ali - preşedintele Comunităţii musulmane din Constanţa sau Kerim Seid Islam - Murfatlar.

Perioada comunistă a fost una funestă, fără elemente demne de remarcat. După 1989, comunitatea tătară se află în plin proces de renaştere naţională, culturală, identitară, fiind cea mai dinamică comunitate etnică a Dobrogei.

Capitolul II

ELEMENTE IDENTITARE ALE MINORITĂŢILOR NAŢIONALE DIN ROMÂNIA

Minorităţile naţionale aflate pe teritoriul actual al României se identifică prin numeroase elemente particulare, care conturează specificul identitar şi pe care, membrii acestora se străduie să îl menţină şi să îl transmită din generaţie în generaţie.

DENOMINAŢII

În cazul **maghiarilor**, limba acestora este o limbă fino-ugrică structural asemănătoare cu finlandeza şi estoniana. Ea s-a îmbogăţit şi s-a modificat de-a lungul timpului, cu elemente din limba popoarelor cu care au intrat în contact (turcă, iraniană, slavă, germană, română etc.). Înainte de descălecat, vecinătatea triburilor turcice a onogurilor a însemnat chiar extinderea numelui acestui popor asupra maghiarilor (ungur, hungarus, vengher). Numele folosit de ei înşişi a fost însă cel de „magyar" (maghiar) după numele celui mai puternic trib. Limba maghiară este vorbită ca limbă maternă de 16 milioane de persoane, două treimi din acestea locuind în Ungaria. Cealaltă parte a comunităţii maghiare se află în afara graniţelor actuale, ca urmare a Tratatului de pace de la Trianon din iunie 1920 şi datorită emigrării în alte state. În România (Transilvania, Crişana, Banat, Maramureş) trăiesc aproximativ 1,5 milioane de locuitori, în Slovacia aproximativ 600 000, în Ucraina aproximativ 200 000, în Serbia (Voivodina) aproximativ 230 000, în Croaţia şi Slovenia aproximativ 25 000-35 000 în total, în Cehia în jur de 50 000, iar în Austria numărul lor se ridică la 20 000-25 000. Comunităţi importante trăiesc şi în afara Europei (Statele Unite ale Americii, Canada, Australia şi Noua Zeelandă, America Latină).

Cultura scrisă este strâns legată de preluarea creştinismului şi de limba latină. Prima atestare scrisă a limbii maghiare datează din secolul al XI-lea: câteva propoziţii şi cuvinte în scrisoarea de ctitorire a abaţiei din Tihany. În secolul al XII-lea apare primul text complet în limba maghiară, *Halotti beszéd és könyörgés (Discurs funebru şi rugăciune),* iar în secolul al XIV-lea, prima operă literară, poemul *Ómagyar Mária-siralom (Tânguirile Fecioarei Maria* - în limba maghiară veche). În secolul al XVI-lea, limba se dezvoltă datorită literaturii laice, dar mai ales primelor tipărituri în maghiară, traduceri ale textelor biblice de către catolici şi de către protestanţi. În acelaşi secol apar şi primele lucrări lingvistice referitoare la limba maghiară. În secolul al XIX-lea se formează limba naţională unitară şi se fixează normele limbii literare, prin activitatea cărturarilor, numită de „înnoire a limbii", care tinde să elimine influenţele latine şi germane, şi a Societăţii Ştiinţifice Maghiare, prin lucrările sale normative. Mai întâi, în perioada 1844-1849, apoi definitiv în 1867, maghiara devine limbă oficială.

În România, comunitatea maghiară este însemnată (cca. 1,5 milioane), majoritatea lor ocupă spaţiul din interiorul Carpaţilor. Mai mult de o treime îl alcătuiesc maghiarii din secuime şi importante comunităţi trăiesc în vestul României (Bihor, Satu-Mare, Sălaj), în zona Crişului Repede, Someşului şi Mureşului. Comunităţi mai mici există în cele mai multe zone ale Transilvaniei şi în Banat.

Comunitatea răsăriteană este cea a ceangăilor din Moldova (judeţele Bacău, Neamţ, Iaşi şi Vrancea, fiind vorbită de circa 62 000 de persoane). Lexicul ceangăilor se caracterizează prin foarte multe arhaisme şi regionalisme, păstrate de-a lungul secolelor, şi prin numeroase împrumuturi din limba română. Cel mai important regionalism este cel al secuilor, care poate fi caracterizat prin tradiţionalism.

În ceea ce îi priveşte pe **rromi**, în limba rromani, cuvântul *„ţigan”* nu există. Termenul este, pe de o parte, total străin de limba rromani, fiind o formă de heteroidentificare peiorativă a rromilor, iar pe de altă parte, este un termen neştiinţific pentru desemnarea apartenenţei etnice, el desemnând apartenenţa religioasă la un grup considerat eretic de către structurile clericale oficiale ale epocii în care a fost atestat. Cuvântul „ţigan” provine din limba greacă medie, din *„athinganos”* sau *„athinganoy”*, înţelesul fiind acela de „păgân”, „de neatins” sau „impur”. Cuvântul este atestat pentru prima dată în anul 1068, la o mânăstire din Georgia (în acea vreme în Imperiul Bizantin), în scrierea unui călugăr: acesta spunea că athinganoy este un grup de eretici, nomazi, cititori în stele şi vrăjitori şi îi sfătuia pe creştini să se ferească de aceştia.

În ţările române, încă de la prima atestare din 1385, semnalată tot în documentele unei mânăstiri, Vodiţa, termenul *„aţigan”,* care a devenit mai târziu *„ţigan”,* desemna o stare socială, aceea de rob, nicidecum etnia.

Se conturează astfel două sensuri ale cuvântului *„ţigan”*: mai întâi erezie şi apoi statut social aflat în afara sistemului ierarhic al societăţii. Cuvintele „rob” şi „sclav” apar mult mai târziu în limba română, aşadar, în limba română veche, termenul utilizat pentru numirea acestei categorii sociale era „ţigan”. Robul/ţiganul nu făcea parte din structura socială, nu era considerat ca aparţinând speciei umane, el se definea ca obiect de schimb şi bun aflat în proprietatea cuiva. Rromii s-au aflat în stare de robie pentru mai bine de jumătate de mileniu (1385-1856).

Mai târziu, cuvântul *„ţigan”* a păstrat, în mentalul colectiv românesc şi în limba română, un sens profund peiorativ: „Nici ţiganul nu-i ca omul, nici răchita nu-i ca pomul”, „S-a înecat ca ţiganul la mal”, „A ajuns ţiganul împărat şi pe tată-său l-a spânzurat”, „Ţiganul e ţigan şi-n ziua de Paşte”, „Nu te ţigăni!”.

„Rrom” este un cuvânt vechi al limbii rromani, a cărui semnificaţie este de „om de-al nostru, din etnia noastră” (ipoteză documentată de Marcel Courthiade) şi a fost folosit dintotdeauna pentru desemnarea apartenenţei etnice a rromilor, aşadar acesta este termenul corect. În acelaşi spirit se situează şi o altă ipoteză atent documentată[19], conform căreia termenul de „rrom” provine din cuvântul prakrit *„dom”* (cu *d* celebralizat), care însemna „om” şi se referea, pe de o parte, la imigranţii indieni provenind din diverse grupuri etnice, care s-au amestecat şi au realizat căsătorii mixte în Persia, formându-se ca popor acolo şi pornind apoi spre Europa, iar pe de altă parte, la un subgrup etnic din India, care există şi astăzi. Evoluţia fonetică a condus la transformarea cuvântului *„dom”,* cu *d* celebralizat, în cuvântul *„rrom”,* cu *r* nazalizat, motiv pentru care, în limba rromani, scrierea corectă a cuvântului *„rrom”* este cu dublu *r,* pentru a sublinia pronunţia nazalizată a termenului.

Fiind în majoritate ortodocşi, **albanezii** din România au purtat nume specifice din patrimoniul religios al acestui cult, cum ar fi Nikolla, Gjergj (Ghiérghi), Vasil, Dhimitri, Elena, Polixenia ş.a. De-a lungul câtorva generaţii, aceste nume au fost românizate devenind Nicolae, Gheorghe, Vasile, Dumitru. În privinţa numelor de familie, acestea au fost românizate în parte şi ele, exemplele fiind la fel de numeroase: Kuneshka - Cunescu, Pandeli - Pandele, Tabaku - Tabacu, Tërpo - Tarpo ş.a. Musulmanii albanezi şi-au păstrat până astăzi numele originare: Memishi, Maksuti, Ymeri ş.a. Sunt cazuri în care numele originare albaneze au rezistat până astăzi, cum ar fi: Milkani, Opari, Polena, Zografi, Zissu. Toponimele de sorginte

[19] Apud Kenrick, Donald, *Rromii: din India la Mediterana*, Col. Interface, Centre de recherches tsiganes – Paris, Bucureşti: Editura Alternative, 1997, p. 23

albaneză sunt rare (Arbănaşi, sat în judeţul Buzău). Există, în cazuri destul de rare, toponime provenite din limbile slave (de exemplu, râul Bistriţa).

Albaneza este o limbă indo-europeană cu particularităţi proprii, de origine iliră. Ea are două dialecte (tosc şi gheg), unificate printr-o unică limbă literară, în ultimele decenii. Albanezii din sudul acestei ţări vorbesc dialectul tosc, iar cei din nordul ţării, din regiunea Macedoniei şi a Kosovei, dialectul gheg. În prezent, se fac eforturi pentru învăţarea limbii albaneze literare actuale. Etnicii din România care vorbesc cel mai des albaneza în familie sunt cei veniţi după anul 1990. Pentru conservarea identităţii lingvistice, organizaţia comunităţii etnice, Asociaţia Liga Albanezilor din România, susţine cursuri de limbă maternă pentru începători în paginile revistei culturale „Prietenul Albanezului".

În general, onomastica **cehă** diferă de la sat la sat. Astfel principalele familii sunt: Hruza, Klepá ek, Táborský, Eliáš etc. la Sfânta Elena, Mašek, Nemecek, Bouda etc. la Gîrnic, Mlezlva, Lissi, Roch etc. la Bigăr, Šubert, Špicl, Moj•iš etc. la Ravenska, Kalina, Sýkora, Draxel etc. la Šumiţa, Jágr, Fikl, Urban etc. la Eibenthal. Cu toate că au fost colonizaţi din locuri de baştină diferite, limba cehilor din Banatul de Sud are un caracter unitar. Există bineînţeles unele deosebiri de la sat la sat, care ar putea fi numite graiuri, dar acestea sunt nesemnificative, confirmând faptul că „graiurile" cehe vorbite în Banatul de Sud, sunt graiuri ale dialectelor ceh-central şi ceh de sud-vest din Cehia. De exemplu: cuvântul „acum" la Sfânta Elena se spune *ted'* (care corespunde formei literare), la Eibenthal şi Gîrnic se foloseşte forma *níăko,* iar la Bigăr *iâko.*

Grecii trăiesc de peste patru milenii pe meleagurile Greciei şi nu doar acolo. Identitatea lor s-a clădit pe anumite caracteristici, pe care le-au dezvoltat în fiecare etapă a istoriei lor. În Antichitate, termenul *grec (ellin)* desemna pe cel ce *vorbea limba greacă, avea origine greacă şi credea în zeii Olimpului.* După cuceririle lui Alexandru Macedon, când grecii devin prezenţi într-un spaţiu foarte întins, originea greacă nu mai este importantă, *grec era cel care îşi însuşea limba şi cultura greacă.* O nouă schimbare a sensului noţiunii de grec apare odată cu creştinismul. Spiritul antic va fi biruit de noua filosofie, iar *grecul era acum şi un bun creştin, supus al Imperiului Roman.* După căderea Imperiului Roman de Apus, treptat, vor rămâne în Imperiul Roman doar fostele provincii grecizate, doar că locuitorii, numiţi *romei,* îşi revendică apartenenţa la Imperiul Roman. Termenul *„romeus"* avea să înlocuiască multă vreme termenul *„ellin"* (asociat cu „păgân"), pe care-l întâlnim doar în mediul cărturarilor, care, în contact cu vechea literatură elină, înţelegeau că Bizanţul e locuit mai ales de greci. Se ştie că Occidentul latin şi Orientul grecesc au urmat drumuri diferite. Marea Schismă a Bisericii din 1054 a accentuat separarea celor două lumi antagoniste. Lumea greacă, deschisă către Orient, ajunge sub stăpânire turcească. În timpul stăpânirii otomane, grecul devine foarte legat de Biserică, originea sa se identifică adesea cu legea şi credinţa creştin-ortodoxă. Totuşi, frământările intelectuale din Europa Occidentală i-au cuprins şi pe greci, pe două căi importante: fie prin grecii stabiliţi în Occident, fie prin cei stabiliţi în spaţiul românesc. Ţările Române au asigurat grecilor bogăţia, prestigiul şi apropierea de Occident. Concepţiile Bisericii vor avea de înfruntat ideile iluminismului. Inspirat de ideile revoluţiei franceze, un cărturar grec în Ţările Române - Rigas Velestinlis - imagina un imperiu al dreptăţii, bazat pe concepţii luminate. Timpurile cereau alte soluţii, iar revoluţia greacă a avut ca rezultat nu un imperiu, ci un stat naţional, ai cărui cetăţeni se vor numi din nou ***eleni*** *(**ellines**).* Noţiunea de *„grec"* este încărcată astăzi de vechile valori şi de noile curente. Foarte rodnice sunt rezultatele sintezei atât cu spiritul occidental, cât şi cu spaţiul sud-est european.

De-a lungul existenţei lor pe meleagurile menţionate deja, în dialogul cu populaţiile altor etnii s-au statuat în percepţiile colective denumiri specifice pentru

croaţi. Astfel românii din Banatul de munte îi numesc „caraşoveni", sintagmă ce derivă din denumirea principalei colectivităţi a croaţilor din această zonă, satul Caraşova. De aici şi percepţia proprie de „caraşevţii" (varianta în limba maternă). De altfel şi-n studiile vizând cunoaşterea etniei, în majoritatea lor, autorii folosesc aceste denumiri particulare. Cât priveşte croaţii din zona Recaşului, denumirea sub care se „identifică" este cea a „şocaţilor", o denumire ce derivă din dialectul croat pe care-l vorbesc şi se doreşte a sublinia zona din Croaţia de unde au plecat.

Italienii sunt lesne de recunoscut după nume. În România există o bogată onomastică şi toponimie cu trimitere la ei. În epoca medievală, în Ţara Românească, termenul de *frânci* avea dublă accepţiune, una fiind cea care îi desemna pe corăbierii genovezi şi veneţieni. În Transilvania era folosită denumirea din limba maghiară - *olasz (italian)* şi derivatele sale -, în documente oficiale din secolele XIV-XVI, cea de *italus, italicus (italian)* ori cea care făcea trimitere la profesia practicată: *lapicida (cioplitor în piatră, pietrar). Broscar, macaronar* sunt denominaţii fără sens peiorativ, ele subliniind preferinţe culinare. Au existat şi mai există localităţi - sate, cătune - fondate de italieni, ca: *Olosig, Talyanfalwa, Olasztelek (Olostellek), Talieni,* judeţul Dolj, *Talieni,* comuna Gilău, judeţul Cluj, ori altele care şi-au luat numele de la italienii ce lucrau în preajmă, cum este satul *Talea,* judeţul Prahova. De asemenea, sate ca Latini sau Liteni a căror denumire vine din vremuri mai îndepărtate, cum tot de-atunci sunt Veneţia de Jos şi Veneţia de Sus. Altele marchează o lucrare făcută de italieni, cum este *Şanţul talienilor, Podul talienilor,* ori un obiect, *Crucea talienilor.* La Tălişoara se vorbeşte despre *uliţa italienilor* şi *terenul de popice al italienilor.* În localităţi din judeţul Covasna întâlnim nume de familie ca Negro cu varianta Nyegro, Baczoni (Bazzoni), Daczo (Dazzo), Fábián, Kolumbán (Colombano), Márko (Marco), cu provenienţă, primele din Friuli şi Veneto, ultimele două din Piemont, şi Zorzi, Bosin, Defrancesco ş.a., specifice regiunii Trentino Alto Adige. Existenţa unora este explicabilă prin prezenţa în secolul al XIX-lea a italienilor din Friuli şi Veneto la carierele de piatră - Malnaş, Bixad -, la exploatările forestiere - Ghelinţa - şi prin participarea la construcţia căilor ferate şi a şoselelor din regiune a altor italieni din Valle di Fiemme, regiunea Trentino Alto Adige.

Italienii din România vorbesc limba literară italiană care, ca şi româna, face parte din grupul limbilor romanice. Fondul lingvistic comun, afinităţile istorice şi culturale au fost un factor important în decizia de a emigra în ţările române, deoarece ofereau premisa unei adaptări rapide. De obicei, emigranţii vorbeau în dialectul regiunii şi chiar al localităţilor de provenienţă. Astfel, primele persoane sosite din Friuli şi Belluno, în judeţul Dolj, foloseau în conversaţie numai dialectele friulan şi bellunez. Bărbaţii au învăţat italiana după ce s-au întors în ţară pentru satisfacerea serviciului militar. În timpul vizitei din 1914, în Dobrogea, A. Mantica, membru în Comitetul Societăţii „Dante Alighieri" din Bucureşti, a constatat că băieţii şi fetele din satele locuite de emigranţi italieni nu înţelegeau limba italiană şi vorbeau în dialecte din Friuli şi Veneto. 12 din 65 de persoane ştiau să citească. În comuna Greci, unde există o populaţie provenită din Friuli, Belluno, Rovigo, s-a impus o variantă mixtă bazată pe dialectul din Belluno: *bilumata.* Astăzi, însă, conversaţiile se poartă atât în limba română, cât şi în limba italiană. Persoanele de vârsta a treia mai folosesc, în conversaţiile din familie, cuvinte din dialectul specific regiunii de origine.

Onomastica **sârbă** este deosebit de variată. Numele sârbeşti sunt, în general, formate cu sufixul patronimic *-ov* (Mark*ov*, Petr*ov*, Pop*ov*, Stank*ov*), la care se adaugă deseori sufixul diminutival *-ic* (Milenkov*ic*, Petrov*ic*, Popov*ic*). Limba sârbă face parte din ramura sudică a limbilor slave. Din această grupă mai fac parte următoarele limbi literare contemporane: croata, slovena, macedoneana şi bulgara. Din secolul al XII-lea, în liturghie şi în cărţi, s-a folosit aşa-numita „slavonă sârbă", care, cu timpul, a devenit şi limba folosită în relaţiile diplomatice din Balcani. Limba

sârbă contemporană a luat naştere la mijlocul secolului al XIX-lea, prin reforma lingvistică a lui Vuk Karadzic (SR 58). Până în secolul al XX-lea, în scriere s-a folosit doar alfabetul chirilic, dar ca urmare a noilor realităţi politice (formarea Iugoslaviei), s-a adoptat şi alfabetul latin.

Limba **slovacă** face parte din ramura apuseană a limbilor slave, împreună cu limbile cehă şi poloneză. În anul 1790, Anton Bernolak publică, în limba latină, prima gramatică a limbii slovace, bazată pe dialectul din Slovacia Apuseană. Codificarea limbii literare actuale a elaborat-o, în anul 1843, Ludovít Štúr, Jozef M. Hurban şi Michal M. Hod•a, pe baza dialectului din Slovacia Centrală.

În cazul **macedonenilor**, limba vorbită este limba macedoneană. Odată cu venirea slavilor în Balcani, limba macedoneană a suferit o puternică influenţă, având astăzi un preponderent caracter slav, dar păstrând anumite cuvinte specifice limbii macedonene sau celei iliro-tracice. Limba macedoneană face parte, alături de limbile bulgară, sârbă, slovenă, croată, bosniacă şi muntenegreană, din ramura sudică a limbilor slave. Etnicii macedoneni din România vorbesc mai multe dialecte ale limbii macedonene în funcţie de apartenenţa la diferite valuri de migraţie, mai recente sau mai vechi şi de provenienţa geografică. Limba macedoneană literară modernă are 31 de sunete reprezentate grafic prin cele 31 de litere ale alfabetului macedonean : a - a, б - b, в – v, г – g, д – d, ѓ – gi (în cuvinte ca gingie, ginere etc.), e - e, ж - j, з - z, s - dz, и - i, j - i semivocalic, к- c, л - l, љ - l moale (li), м- m, н - n, њ - n moale (ni), о - o, п - p, c - s, т - t, ќ - ci la finala unui cuvânt (de tipul cinci, opinci, colaci etc.), y - u, ф - f, x - h, ц - ţ, ч - tş, џ - dj, ш - ş.

Aşezaţi atât în comunităţile rurale din sudul României dar şi în mai toate oraşele mari ale României de astăzi, reprezentanţii comunităţii macedonene şi-au pus amprenta asupra multor aspecte ale vieţii cotidiene pe aceste meleaguri, influenţând limba română în zonele locuite de ei. În zonele sudice ale României, influenţele macedonene sunt mai pregnante. Aici se pot întâlni multe cuvinte macedonene intrate în vocabularul de zi cu zi sub denumirea generică de regionalisme: lubeniţă (pepene verde), stomă (un anumit tip de butoi), opinţi (opinci), cherpici (chirpici), praz, ilic, obor, livadia etc. O altă amprentă majoră ar fi cea a folosirii perfectului simplu în Oltenia - singura regiune din România unde se foloseşte acest timp al conjugării verbelor, iar macedonenii sunt singurii locuitori ai Balcanilor care îl folosesc frecvent.

Diferite localităţi din sudul României, şi nu numai, au rezonanţe provenind din limba macedoneană: Caraula (Dolj) - *caraula* = punct de observaţie pe graniţă, Criva (Dolj), Criva de Sus, Criva de Jos (Olt) - *criva* = strâmbă, Crivina (Mehedinţi) - *crivina* = curbă, Galicea Mare şi Galiciuca (Dolj) - de la localitatea Galiciţa (actuala Republica Macedonia), Gighera (Dolj) - *gighir* = ficat, Bojinu (Gorj). Foarte multe familii de etnici macedoneni se numesc Bojin, Tehomir (Gorj) - de la numele de Tihomir, Vrata (Mehedinţi) - *vrata* = poartă, uşă, Cruşovu (Olt) - *cruşeva* = pară, Slatina (Olt) - *slatina* = mină ş.a.

ORGANIZAREA INTERNĂ A COMUNITĂŢII

Organizarea internă a comunităţilor **maghiare** a evoluat cu timpul, încercând să se adapteze cerinţelor vieţii de zi cu zi. Astfel pe timpul migraţiilor, maghiarii erau organizaţi în triburi, neamuri şi familii mari. Această organizare s-a menţinut de-a lungul timpului în Evul Mediu, iar azi se reflectă şi prin coeziunea familiilor şi mai ales la ţară şi în secuime prin relaţii foarte strânse cu rudele mai îndepărtate.

În familia tradiţională **rromă**, fiecare persoană ocupă un loc aparte, îşi cunoaşte şi îşi respectă statutul şi rolul, ştie ceea ce îi este permis şi ceea ce nu îi este permis. Se previne astfel conflictul de rol, cauza multor traume intrafamiliale din societăţile moderne. Rolul jucat în familie de către fiecare membru al acesteia presupune obligaţii şi drepturi bine definite, care nu creează confuzii şi îndoieli. Individul depinde de familia sa şi de bunul mers al familiei în ansamblu, depinde de comportamentul fiecărui individ în parte. Acesta este motivul pentru care, în acest tip de cultură bazată pe valorile colectivităţii, fiecare individ se comportă mult mai responsabil decât în culturile moderne fundamentate pe valorile individuale, pentru că nu răspunde numai el de acţiunile sale, ci răspunde întreaga sa familie. În vreme ce, în culturile moderne este accentuat aparentul bine individualizat, în funcţie de care se regândeşte starea comunităţii, deseori sacrificată în scopul realizării celui dintâi, în culturile tradiţionale, accentul cade pe binele comunitar, pentru care interesul individual îngust poate fi cu uşurinţă abandonat. Culturile tradiţionale refuză riscul dezechilibrului în comunitate prin implicarea ritualică permanentă în viaţa individului. Scopul suprem este coeziunea intracomunitară în spiritul coerenţei legice a existenţei umane, pentru evitarea traumelor, fizice şi psihice, trăite de către individul abandonat factorului fortuit al iluzoriei libertăţi din cultura modernă.

Rolurile masculin-feminin nu se definesc ierarhic superior-inferior, ci sunt complementare: bărbatul reprezintă capul familiei şi este responsabil pentru întreţinerea soţiei şi a copiilor lui; femeia este responsabilă de educaţia copiilor şi de treburile gospodăreşti, inclusiv prepararea hranei şi îngrijirea membrilor bolnavi sau bătrâni ai familiei. Totodată, femeia contribuie la venitul familiei, de pildă prin vânzarea obiectelor produse de bărbat.

Un rol important în familia tradiţională rromă îl joacă *„amare phure”* („bătrânii noştri” sau „bunicii noştri”). Primul lucru de remarcat este acela că denumirea se referă în aceeaşi măsură la rudele de sânge - bunicii - şi la toţi bătrânii din comunitate, respectul şi grija fiind la fel de mari pentru ambele categorii: *„Śun le phuren, on hale maj but manro sar tute.”* („Ascultă-i pe bătrâni, ei au mâncat mai multă pâine decât tine.”) Niciodată o familie tradiţională de rromi nu-şi va da bătrânii la azil, oricât de săraci ar fi şi oricât de luxos azilul. Bătrânii sunt elemente de referinţă ale familiei extinse, au statutul cel mai înalt în comunitatea tradiţională rromă, ei sunt judecători (rr. *krisinitoră),* dacă sunt bărbaţi şi vrăjitoare/vindecătoare, cu recunoscute puteri magice premonitorii, inductive şi taumaturgice, dacă sunt femei. Statusul ridicat al bărbatului bătrân ţine de înţelepciune, onoare, experienţă, echilibru şi responsabilitate. Statusul ridicat al femeii bătrâne ţine de curăţenia rituală, aceasta devenind *„uji”* (curată) abia după menopauză, când se consideră că îi încetează relaţiile sexuale care o spurcaseră până atunci.

În comunităţile tradiţionale, conflictele se rezolvă în interior - *„ma kar e phralenqe”* (între fraţi), prin judecata de pace - *i kris,* precedată de dezbaterea cazului între rude - *o divano*; hotărârea kris-ului se ia prin consens şi justiţia este reconciliatorie/de pace, nu punitivă, compensatorie (urmăreşte în primul rând compensarea victimei, nu neapărat pedepsirea vinovatului), reparatorie (urmăreşte reconstituirea echilibrului intracomunitar) şi distributivă (ambele părţi au partea lor de dreptate şi trebuie să li se dea satisfacţie); de vreme ce nu există adevăr absolut, încrederea şi respectul reciproc sunt bazele comunicării şi ale comuniunii.

Principalele instituţii rrome de control şi sancţiune intracomunitară sunt: *o Rromanipen* (legea culturii tradiţionale rrome), ca sistem de norme şi valori de referinţă ale identităţii intra-etnice; *i kris* (legea/judecata/adunarea tradiţională rromă), ca formă de soluţionare amiabilă a conflictelor intracomunitare; *krisinitor-ul* (judecătorul), ca instanţă de prestigiu moral şi reper autoconstitutiv; *bulibaşa* (liderul tradiţional), ca autoritate supremă în comunitate şi ca intermediar în relaţiile dintre rromi şi autorităţile nerrome; *i pakiv* (împăcare, încredere, onoare, credinţă), ca formă de reconciliere şi reconstrucţie a imaginii de sine; *o phralipe* (frăţie), ca formă de solidarizare intracomunitară şi

responsabilizare colectivă; *o phuro* (bătrânul), ca factor de transmitere a experienţelor/valorilor trecutului către prezent şi către generaţiile viitoare; *i phuri* (bătrâna)/*i drabarni* (tămăduitoarea, vrăjitoarea), ca factor complementar inductiv-reparatoriu şi catalizator-protectiv.

În zilele noastre, familiile **albaneze** din România sunt structurate şi funcţionează conform principiilor sociale moderne. Totuşi, în secolul al XIX-lea şi la începutul secolului al XX-lea, în primele decenii ale prezenţei lor masive în România, albanezii au avut propriile reguli de organizare şi funcţionare a familiei. Tradiţional, familia albaneză era compusă pe principiul clanului, mai multe generaţii convieţuind în aceeaşi gospodărie. Venind în România, acest lucru nu a mai fost posibil, din motive de ordin economic. Totuşi, regulile care acţionau în interiorul familiei nu au fost abandonate. În principiu, poziţia bărbatului era cea dominantă, el fiind şi cel care asigura suportul economic al familiei. În cadrul petrecerilor familiale, de exemplu, în cerc mai larg sau mai restrâns, bărbaţii se distrau singuri, femeile având doar un rol marginal. În aceste momente, prezenţa copiilor nu era admisă. Existau reguli severe în privinţa creşterii şi educării lor, în spiritul cinstei şi respectului pentru adulţi. La începutul prezenţei lor în România, albanezii nu admiteau căsătoriile mixte, existând numeroase exemple de tineri care se întorceau în Albania, în localităţile de baştină, pentru a-şi aduce de acolo soţii. Cu timpul, căsătoriile între albanezi şi români au devenit ceva obişnuit, facilitate şi de credinţele şi obiceiurile comune. În familiile albanezilor musulmani, căsătoriile mixte au fost interzise până târziu, în secolul al XX-lea, chiar şi azi existând reticenţe, în cazuri extrem de rare, faţă de acest tip de căsătorii.

Familia a fost nucleul de bază al comunităţilor **cehe** şi în mod obişnuit cuprindea soţul, soţia şi 2-3 copii, dar erau şi destul de multe familii cu 4-6 copii, iar familiile baptiste de la Sfânta Elena aveau chiar 10-12 copii. Raporturile dintre membrii adulţi ai familiei erau de egalitate, totuşi bărbatul era socotit capul familiei, căci, de regulă, era singurul salariat şi avea rolul decizional. Femeile cehe se măritau, de obicei, la 16-17 ani şi se ocupau cu creşterea copiilor, unele munci ale câmpului şi treburile casnice. În familie, copiii erau foarte ascultători şi disciplinaţi, fiind folosiţi la diferite munci uşoare: păşunatul şi adăpatul vitelor, culegerea fructelor, la bucătărie şi curăţenie.

Casele originale ale cehilor, dar cu caracter provizoriu, au fost cabane din lemn, cu fundaţie din piatră, cu o singură încăpere, apoi treptat s-au ridicat, case de tip ceh, cu trei încăperi, la care mai târziu s-au adăugat pridvorul lateral şi bucătăria de vară. Gospodăria mai cuprindea: hambar, grajd, coteţe, magazii pentru unelte etc. Mobila era reprezentată prin 3-4 paturi (înălţate cu dune voluminoase din pene), băncuţe cu spătar, 2-3 dulapuri, 1-2 dulăpioare (noptiere), mese, scaune etc.

Deşi în România comunităţile **greceşti** apar oficial în 1860, a existat şi până atunci o *viaţă comună, cu manifestări solidare, cu slujbe religioase şi şcoli particulare greceşti.* Consulatele şi presa greacă din România au avut un rol important în închegarea unor preocupări comune. Un exemplu emoţionant de solidaritate elenă a fost acela al construirii bisericii greceşti din Constanţa. A fost prima biserică ridicată în oraş, din fondurile adunate în 1866 de la grecii constănţeni, dar şi de la cei din Bucureşti, Galaţi, Brăila, Ismail, Sulina, Tulcea, Giurgiu, ca şi de la greci din Elada şi din alte colţuri ale lumii. Din a doua jumătate a secolului al XIX-lea datează primele regulamente ale comunităţilor greceşti care-şi propun *„păstrarea limbii greceşti şi a tradiţiilor, înfiinţarea şi funcţionarea şcolilor, a bisericilor şi aşezămintelor filantropice, ridicarea stării morale şi materiale a membrilor, păstrarea şi întărirea bunelor raporturi greco-române”* (G 9). Şcolile greceşti (G 10 a, b), având în frunte supuşi greci numiţi de comunitate, aveau libertatea de a stabili propriile lor programe şcolare şi puteau angaja profesori de naţionalitate română sau greacă. Este foarte greu să tragi o linie de demarcaţie

între comunităţile greceşti şi majoritatea românească. Atunci când, pe Dunărea îngheţată, se ciocneau două sănii, conflictul se putea încheia... printr-o căsătorie. Aşa s-a întâmplat cu Ştefan Chirilă şi Caliopi, fiica lui Miltiade Alamanos, prietenul lui Jean Bart de la Sulina (G 11 a). Cu excepţia grecilor din comuna Izvoarele, în celelalte comunităţi au loc adesea căsătorii între familiile greceşti şi cele româneşti. Asta n-a dus la pierderea trăsăturilor etnice, căci copiii cresc hrănindu-se din ambele culturi, integrându-se în viaţa comunităţilor, dar şi în viaţa societăţii româneşti. Mulţi greci, ca şi alţi străini, au făcut cereri de naturalizare. O fac pentru a beneficia de drepturile autohtonilor, dar şi pentru că se identifică, prin activitatea lor, cu interesele superioare ale ţării (G 11 b).

Familia **croaţilor** este una extinsă, care cuprinde pe lângă nucleul familial şi alte rude din mai multe generaţii. În virtutea „obiceiului pământului", bărbatul cel mai în vârstă este cel care ia deciziile vizând viaţa familială, ceilalţi membri ducând la îndeplinirea acestora. De altfel, în cadrul familiei există o diviziune a muncii încetăţenită, la care sunt parte şi copiii încă din fragedă copilărie. Aceştia sunt antrenaţi, mai întâi, la munci gospodăreşti, iar ulterior şi la cele economice. În aceste condiţii, copilăria acestora se suprapune - în cea mai mare parte - cu activitatea din familie. Totuşi, erau antrenaţi la jocuri de copii pe câmp, când erau cu animalele la păscut, la treierat - în vremea treieratului în localitate - sau în sat în zilele de sărbătoare.

Succesiunea averii familiei se realiza, de obicei, spre unul din băieţi. De altfel, căsătoria era un angajament familial în care părinţii erau cei care căutau pentru fiul (fiica) lor o persoană care să răspundă criteriilor de avere în primul rând. Aproape în toate aceste situaţii, căsătoria se realiza cu fete din sat sau din cel apropiat, dar din rândul comunităţii (excepţiile erau o „ruşine" până spre contemporaneitate). Copiii care la căsătorie plecau din casă (de obicei fetele) primeau ca zestre o parte din averea părinţilor. Aceasta consta în bunuri mobile, iar cei mai înstăriţi cedau şi câteva jugăre de pământ.

În cazul **italienilor**, de exemplu, în Friuli, se obişnuia ca toţi membrii familiei să se reunească în jurul vetrei - *fogolâr* - pentru a asculta poveştile spuse de persoana emigrată, revenită acasă după o lungă absenţă. Scena în sine sugerează unitatea familiei, care constituia o regulă nescrisă ce trebuia respectată. Familia italiană era foarte credincioasă. Duminica mergeau toţi la biserică, îmbrăcaţi în haine de sărbătoare. Italienii stabiliţi în România s-au grupat în funcţie de regiunea de provenienţă, iar în contractarea căsătoriei copiilor se ţinea seama de relaţiile de prietenie sau de afaceri dintre părinţi. Rolul familiei, al rudeniei, în organizarea şi desfăşurarea activităţilor de antreprenoriat, a muncii în general era unul esenţial. Astfel, echipele pentru lucrul în acord aveau deseori în componenţa lor pe tată, fii, fraţi, unchi, veri, cumetri şi alte rude. Căsătoriile mixte au apărut mai târziu. Pentru a-şi păstra identitatea, italienii si-au menţinut numele de familie, chiar dacă în Transilvania transcrierea unora s-a făcut potrivit normelor limbii maghiare. În situaţia căsătoriilor interetnice, deseori fiecare partener a învăţat limba celuilalt.

Familia **sârbească** a fost formată în medie din cinci-şase membri. Din păcate, în ultima vreme şi în cadrul comunităţii sârbe se observă o scădere a natalităţii, specifică de altfel întregii regiuni a Banatului. Copiii sârbi frecventau, în general, şcolile cu predare în limba sârbă, iar, majoritatea copiilor, mai ales cei din familiile mai bogate, veneau la liceu la Timişoara. Familiile se adună, în general, cu ocazia marilor sărbători creştine. O zi importantă a familiei sârbeşti o reprezintă ziua sfântului casei. Fiecare familie are un sfânt protector, care se moşteneşte, de obicei, pe linie masculină şi este sărbătorit alături de prieteni şi de întreaga familie. Cele mai multe familii sârbeşti îl au ca sfânt protector pe Sfântul Nicolae (sărbătorit la 19 decembrie). De sărbători, membrii familiei se îmbrăcau în portul tradiţional, specific zonei Banatului, format din cămaşă albă, prusluc (vestă), pantaloni albi

largi, opinci. În zona Clisurii, portul sârbesc este mai apropiat celui din Serbia Centrală: cămaşă, pantaloni bufanţi, ciorapi de lână şi opinci.

OCUPAŢII

Ocupaţia **maghiarilor** diferă în funcţie de aria geografică locuită de ei, de la zona rurală la cea urbană, ei ocupându-se de agricultură, creşterea animalelor, pescuit, meşteşugărit, minerit şi comerţ.

Cea mai importantă ocupaţie tradiţională a **rromilor** este *prelucrarea metalelor.*

Prelucrarea fierului cuprinde specializarea pe meserii: fierăritul, lăcătuşăria, potcovăria, caretăria şi feroneria. Fierarul confecţionează unelte agricole, obiecte de uz casnic, elemente de fier pentru construcţii şi instalaţii. Lăcătuşul face şi repară lacăte, zăvoare, balamale, chei şi diferite tipuri de încuietori de uşi şi de porţi. Potcovarii potcovesc cai şi boi. Caretăria sau legatul căruţei constă în trasul şinelor pe roţi şi confecţionarea legăturile de fier ale căruţelor sau săniilor.

Tinichigeria, în cadrul căreia se confecţionează burlane, jgheaburi şi acoperişuri, este meseria practicată mai ales de rromii gabori.

De *prelucrarea aramei* se ocupă căldărarii. Aceştia confecţionează şi repară vase de aramă de uz gospodăresc (cazane de fiert ţuica, căldări, tăvi, tigăi) sau de cult (cristelniţe pentru botez, căldăruşa de Bobotează, pocalul bisericesc). Cea mai importantă tehnică de lucru este *alămirea ţigănească,* procedeu vechi, transmis în cadrul familiei şi ţinut secret, care cuprinde marea măiestrie a ciocănirii manuale a aramei, în procesul de călire şi decălire.

Cositorirea vaselor de aramă este o meserie aproape dispărută, de care s-au ocupat spoitorii.

Unul dintre meşteşugurile tradiţionale ale rromilor este şi *prelucrarea metalelor preţioase,* aur şi argint. Argintarii confecţionează bijuterii, piese de harnaşament (pinteni), piese de îmbrăcăminte (nasturi, butoni), obiecte de uz casnic (tacâmuri, castroane, tăvi, solniţe aurite, cupe de argint aurite, ceşti) şi obiecte religioase (cădelniţe, sfeşnice, cristelniţe, candele, cruci). Se remarcă tehnica filigranului, tehnica modelării în relief prin ciocănire şi arta încrustării cu pietre preţioase.

În cadrul *prelucrării lemnului,* ocupaţie a rromilor rudari, s-au dezvoltat specializări: *rudăritul propriu-zis* practicat de *butnari,* cei care fac obiecte casnice din lemn (blide, căni, doniţe, maiuri de bătut rufe) şi de *covătari/ albieri,* cei care fac albii şi coveţi; *lingurăritul* practicat de *lingurari,* cei care confecţionează linguri, linguriţe, cupe, linguroaie, polonice; *fusăritul* practicat de *fusari,* meşteri în confecţionarea fuselor; *lădăritul* practicat de *lădari,* specializaţi în mobilier (mese, scaune, dulapuri), dar mai ales în lăzi de zestre, lăcriţe (cutii mici de lemn), hambare şi tronuri (lăzi mari de ţinut mălaiul sau alte cereale). O ramură distinctă este aceea a *corfarilor,* care împletesc corfe sau coşuri din nuiele de alun, de răchită sau de salcie.

În ceea ce priveşte *lăutăria,* aceasta este una dintre cele mai cunoscute meserii tradiţionale rrome. Lista marilor nume de lăutari rromi începe cu Barbu Lăutaru şi memorabila lui întâlnire cu Franz Liszt şi continuă, în funcţie de epoca în care au trăit aceştia, cu Cristache Ciolac, Fănică Luca, Petrea Creţu Solcanu, lăutarii din Clejani, Grigoraş Dinicu, Fărîmiţă Lambru sau Ion Onoriu.

Această meserie se transmite din tată în fiu; se practică în grup, cu banda, în taraf, mai nou, cu formaţia; are drept ocazii nunţile, petrecerile, târgurile; nu presupune cunoaşterea notelor muzicale, se învaţă „după ureche”, cel puţin forma clasică/iniţială a lăutăriei, astăzi, mulţi lăutari având studii de specialitate;

instrumentele folosite, în ordinea frecvenţei, sunt: vioara (inclusiv un tip de vioară improvizată, de fapt o violă cu arcuşul în semicerc sau cu şase coarde), lăuta, ţambalul, acordeonul (preluat din muzica germană), basul (aşa numesc lăutarii violoncelul şi contrabasul), cobza, chitara, tamburina (folosită de ursari), clarinetul.

Muzica lăutărească conţine multă improvizaţie, de aceea, în prezent, unii lăutari rromi au ales jazz-ul. Arta improvizaţiei şi a variaţiunii este spontană, bogată ritmic, variată melodic, dezvoltă ample valenţe interpretative - imită uneori trilurile păsărilor -, conturează ritmuri suple, combinate - de la suav la pătimaş, de la jalnic la exuberant, de la graţios la impetuos -, foloseşte schimbările de ritm şi de măsură, sincopa (tonul sacadat şi fraza prelungită), repetiţia şi tehnica variaţiunilor. În unele spaţii geografice - Spania, Portugalia, prelucrează elemente de ritm arabe preluate din *„canto flamenco”* de Andaluzia, în alte zone - Balcani, combină armonios ritmul impus de muzica autohtonă cu „flori” de stil oriental, mai ales turceşti, de genul *„manea”* şi *„meterhanea”* - cântece originar turceşti, de dragoste, predominant instrumentale, cântate rar, sacadat, în ritm de jale.

Muzica rromani, vocală sau instrumentală, este parte a manifestărilor artistice ale comunităţii, ea putând avea caracter ritualic (cântecul de nuntă, bocetul etc.) sau neritualic (cântecul de dragoste, cântecul de leagăn etc.), în vreme ce muzica lăutărească face parte dintre ocupaţiile tradiţionale ale rromilor, aşadar aduce venit şi aparţine profesioniştilor interpreţi, vocal sau instrumental, ai muzicii populare autohtone.

Faptul că artiştii rromi preiau motive sau fraze muzicale din muzica rromani sau chiar „stilul” de interpretare al muzicii rromani (rr. *„rromane gilă ”*/cântece rrome) şi le transpun în *muzica lăutărească* este cu totul altceva şi, fără să creeze confuzie între cele două tipuri de muzică, acest fenomen este cunoscut sub numele de „manieră rromă” de interpretare.

Între meseriile rromilor pierdute sau aflate pe cale de dispariţie se numără: *prelucrarea osului şi a cornului,* prin care se realizau piepteni, nasturi, mânere de cuţit, mânere de pipă, capete de bâtă păstorească şi cornuri de praf de puşcă; *prelucrarea pieilor de animale,* prin care se confecţionau site şi ciururi; *prelucrarea părului de animale,* din care se făceau perii, bidinele şi pensule; *cărămidăritul,* prin care se confecţionau cărămizi din lut *nearse; geambăşia* sau *negustoria de cai,* meserie practicată de către lovarii din Transilvania, despre care legendele spun că înţelegeau graiul cailor.

O altă ocupaţie a rromilor, dispărută în zilele noastre, este *ursăritul/ umblatul cu ursul,* ocupaţie practicată de către ursari, situată între spectacolul ambulant de circ şi vindecarea magică. Valorificând semnificaţia ursului ca strămoş totemic, simbol al puterii, fertilităţii şi reînnoirii ciclurilor naturii, animal chtonian şi lunar, posedând virtuţi apotropaice şi taumaturgice, ursarii făceau din spectacolul de dresaj al ursului, un ritual cu multiple semnificaţii şi funcţii: apotropaică, de protecţie a casei de atacul animalelor sălbatice *(„dacă-ţi joacă ursul în bătătură nu te mai calcă ursul toată iarna”)*; iniţiatică, de fertilizare şi de fecundizare, după caz *(„călcătura ursului”* este un joc ritualic prenupţial la feciori şi la fete); taumaturgică *(„călcătura ursului”* vindecă de iele, de sperietură, de deochi, de farmece, de cununii legate şi de alte „boli” induse prin mijloace magice sau prin forţe supranaturale libere).

Albanezii au ajuns în România ca negustori, meseriaşi şi mercenari (arnăuţi) în gărzile domneşti. În oraşele mari în care s-au aşezat, ei erau îndeosebi comercianţi, cârciumari, cofetari, băcani, argintari, blănari, boiangii, brutari, constructori, pânzari, rotari, tâmplari etc. Nici meseriile intelectuale nu le-au fost străine, din rândul lor ridicându-se scriitori, pictori, arhitecţi, medici, ingineri, economişti etc.

Interferenţele culturale din zona balcanică au lăsat amprente adânci până şi în bucătăria popoarelor din peninsulă. Există feluri de mâncare comune, ce se întâlnesc la toate aceste popoare. Întorcându-ne la albanezi, trebuie spus că istoria agitată a acestui popor şi-a pus amprenta nu numai pe destinul său naţional, ci şi

pe cultura sa materială, inclusiv pe bucătăria sa. Cei cinci sute de ani de ocupaţie turcească au influenţat covârşitor bucătăria albaneză. Vom găsi, aşadar, aici, cărnuri şi legume preparate în stil oriental: sarmale şi chiofte, chebab şi pilaf, baclavale şi siropuri.

Bucătăria albaneză are un specific bine definit, adaptat condiţiilor locale. Vom întâlni numeroase mâncăruri pe bază de peşte şi fructe de mare. Ca la orice popor la care zootehnia ocupă un loc important, o mare parte din gastronomia albaneză utilizează carnea de miel, de oaie, de capră şi de viţel (mai puţin pe cea de porc). Legumele şi fructele sunt, de asemenea, la mare preţ, ca şi ingredientele exotice, tropicale. Brânzeturile şi celelalte sorturi de lactate ocupă, la rândul lor, un loc de frunte pe masa albanezului. Dulciurile, cu unt, miere, nucă, fructe, creme şi foietaj, sunt foarte apreciate. Există, în Ţara Vulturilor, la fel ca şi la noi, la români, bucate de toate zilele (pe bază de fasole albă, praz, cartofi, ceapă şi multe alte legume), dar şi feluri simandicoase, preparate pentru mesele festive şi petreceri.

Până în anul 1990, în satele **cehe** s-au menţinut ocupaţiile tradiţionale înfiripate încă de la întemeiere: cultivarea pământului (cereale, plante furajere), pomicultura (pruni, cireşi, meri), creşterea animalelor (taurine, porcine) şi meşteşugurile, în fiecare localitate existând: fierari-potcovari, tâmplari-lemnari, rotari, cizmari, croitori, morari (existau mori de apă); femeile se ocupau cu torsul şi ţesutul lânii, brodatul pe pânză, coaserea costumelor populare. În unele sate se confecţionau brente (un fel de coşuri mai înalte cu două curele, se purtau în spate). La Gîrnic se producea varul pentru construcţiile din zonă, iar la Sfânta Elena se făceau comote pentru cai. Tot la Sfânta Elena, în perioada interbelică, a funcţionat o ţesătorie mecanică înfiinţată de un întreprinzător din Cehia. Mulţi cehi au lucrat la minele de cărbuni de la Baia Nouă, Cozla, Anina, la mina de azbest de la Eibenthal şi la mina de cupru de la Moldova Nouă. După 1990, treptat, minele s-au închis, iar meseriile tradiţionale s-au diminuat ca pondere sau chiar au dispărut. De aceea, majoritatea tinerilor cehi s-au stabilit în alte părţi, mai ales în Cehia.

Cei mai mulţi **greci** din România au fost *negustori.* (G 12, G 13, G 14, G 15, G 16, G 17, G 18, G 19) Mulţi dintre cei stabiliţi în porturi au devenit şi *proprietari de vase comerciale.* Vasele greceşti dominau navigaţia pe Dunăre. Dintre străinii care posedau *stabilimente industriale* în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, grecii erau cei mai numeroşi. O altă activitate preferată a lor a fost *exploatarea pământului.* Înregistrările oficiale din anii 1829, 1830 şi 1831 menţionează numeroşi proprietari de pământ şi arendaşi de origine elenă. De asemenea, a existat în România şi o categorie destul de numeroasă de *intelectuali* greci, mai ales profesori, medici, jurnalişti, avocaţi şi artişti.

Polonezii din sudul Bucovinei (judeţul Suceava), locuiesc în majoritatea lor în zona rurală, unde cei mai mulţi dintre ei sunt agricultori, forestieri, iar în regiunea Cacica mineri. Agricultorii se ocupă cu comercializarea produselor agro-alimentare pe pieţele din Suceava şi Gura Humorului. Mulţi etnici polonezi - atât din mediul rural, cât şi din mediul urban, dezvoltă activităţi comerciale, posedând chioşcuri. Un număr mic dintre ei practică agroturismul. Totodată, poate fi constatată o aplecare deosebită a polonezilor bucovineni pentru profesiile adiacente domeniului militar.

Ocupaţiile tradiţionale ale **croaţilor** sunt agricultura şi meşteşugurile casnice. Pentru locuitorii din zona de munte au fost creşterea animalelor (ovine, taurine) şi pomicultura, iar pentru cei de la câmpie cultivarea pământului şi viticultura (Recaş). De altfel sunt cunoscute în zonă practicile care s-au perpetuat până aproape în zilele noastre constând în vânzarea, în zona de câmpie, a fructelor, grânelor, prin transportul lor cu căruţa, fabricarea ţuicii, ca şi aprovizionarea celor de la oraş cu laptele adus pe „jos” la Reşiţa, în perioada interbelică. Meşteşugurile casnice erau legate de muncile femeilor în casă, precum torsul, ţesutul pentru realizarea de materiale necesare membrilor familiei şi gospodăriei. Tradiţia

menţionează (s.n. - fără a se păstra norme scrise) şi practica olăritului, la începutul secolului al XX-lea, la Caraşova.

Pe măsura evoluţiei societăţii, locuitorii s-au adaptat noilor situaţii. În acest sens, îi regăsim ca lucrători în tăiatul lemnelor în pădurile STEG-ului, UDR-ului, muncitori la fabricile din Reşiţa, mineri la Anina, Dognecea şi chiar în localitatea croată Lupac (unde a funcţionat exploatarea cărbunelui).

Italienii au fost *constructori* - arhitecţi, ingineri, antreprenori, zidari, faianţari, cărămidari, tâmplari, dulgheri, tinichigii, mozaicari, sculptori în ipsos, sculptori în piatră, sculptori în lemn, zugravi etc. -, *lucrători silvici* specializaţi în tăierea, fasonarea şi transportul buştenilor în condiţii dificile de teren, *muncitori în* exploatările de prelucrarea lemnului, *pietrari.* Dintre antreprenorii în construcţii s-au remarcat Giovanni şi Pietro Axerio, Carlo Pedrazzoli, I. Vignali, Enrico Gambara în Bucureşti, Pietro Adotti în Oltenia, Carlo Zani şi Vincenzo Puschiasis în Moldova, Giovanni Lenarduzzi şi Giovanni Quai în Transilvania. Firmele italienilor au avut contracte de întreţinere şi reparaţie a clădirilor Casei Regale. În perioada 1885-1890, cele mai multe lucrări la Castelul Peleş au fost executate de firma Axerio, în special, cele cu mozaicuri şi marmură artificială. Arhitecţi şi ingineri naturalizaţi au ocupat funcţii de conducere în cadrul unor ministere şi primării. Au lucrat ca mecanici de locomotivă, impiegaţi de mişcare, şefi de gară la CFR, ingineri, tehnicieni, muncitori la construcţia şi întreţinerea de drumuri şi şosele.

O profesie care i-a afirmat de-a lungul timpului a fost cea de comerciant, neguţător. Încă din Evul Mediu, în limba română au intrat cuvinte *ca piaţă,* de origine veneţiană, *furtună,* care în italiana medievală avea şi sensul de vijelie, timp instabil, nu numai pe cel de soartă, apoi *venetic,* care îi desemnează pe străini. Foarte mulţi termeni din limbajul specific lucrătorilor silvici au fost preluaţi şi folosiţi de muncitorii români, printre care şi *ţapină* ce provine din friulanul *sapDn, zappino.* Din economia casnică friulană a pătruns în limba română cuvântul *scarpet,* cu forma de *scarpeţi,* un fel de cipici din postav care se confecţionează şi acum în zona Câmpulungului, judeţul Argeş. Alte ocupaţii au fost cele de profesor, medic, muzician, funcţionar bancar ş.a.

Ruşii lipovenii au fost cunoscuţi dintotdeauna drept buni pescari, asocierea lor cu ocupaţia de pescuit fiind explicată prin prezenţa acestei populaţii nu neapărat preponderent în Delta Dunării, ci în general în vecinătatea apelor. Alte activităţi specifice ale ruşilor-lipoveni sunt cele legate de agricultură, albinărit, morărit etc. Mulţi lipoveni din Moldova sunt cunoscuţi drept buni grădinari, exemplu stând numeroasele sere şi solarii ce se găsesc mai ales în oraşul Târgu Frumos. Lipovenii sunt recunoscuţi ca fiind pricepuţi constructori (bărci, case, acoperişuri de stuf etc.), fiind foarte apreciaţi pe şantierele din Transilvania în perioada comunistă, iar mai recent la locurile de muncă din Italia şi Spania. Majoritatea bisericilor şi mânăstirilor de rit vechi este construită şi pictată de meşteri renumiţi din rândul ruşilor-lipoveni. Lipovenii s-au remarcat şi pe plan sportiv, mai ales în domeniul sporturilor nautice (caiac şi canoe), dar şi în box şi atletism. Foarte cunoscute sunt numele lui Ivan Patzaichin, ale fraţilor Cuţov, dar şi ale lui Vasile Dâba, Toma Simionov, Alina Astafei şi alţii.

Principalele ocupaţii ale **sârbilor** din Banat erau: agricultura, meşteşugurile şi comerţul. În oraşele bănăţene, negustorii sârbi, veniţi în secolul al XVIII-lea de la sudul Dunării, s-au asociat cu negustori greci, luând naştere companii de târgoveţi (1773, Timişoara). În zona Clisurii Dunării, principala ocupaţie era pescuitul, precum şi creşterea animalelor. Existau şi familii de mari proprietari feudali, membrii acestora având şi titluri nobiliare (Brankovi, Jakšic, Nako, Nikolic, Mocioni).

Ocupaţiile principale ale **slovacilor** de la câmpie erau agricultura şi meşteşugurile, iar a celor de la munte, prelucrarea lemnului şi creşterea animalelor.

OBICEIURI CALENDARISTICE ŞI DE FAMILIE

Calendaristic, sărbătorile religioase la **maghiari** încep la 6 ianuarie când se sărbătoreşte Boboteaza de către catolici şi se sfinţesc apa şi casele. Săptămânile de dinaintea începerii postului Paştelui sunt săptămânile *farsang*-ului (HU 59), când sunt organizate baluri mascate, iar în unele sate sunt aprinse păpuşi de paie care, prin arderea lor, simbolizează sfârşitul iernii şi începutul primăverii. Paştele este sărbătorit atât de catolici, cât şi de protestanţi. La catolici, în Vinerea Mare se organizează slujbe şi procesiuni în jurul bisericilor, iar de Paşte se sfinţesc alimentele, cozonacii şi ouăle încondeiate (HU 51, HU 52). A doua zi de Paşte, în ziua de luni, băieţii umblă să ude fetele cu parfum, iar acestea le dăruiesc în schimb câte un ou încondeiat (HU 56, HU 57). După Paşte, cea mai importantă sărbătoare este considerată Sărbătoarea Rusaliilor; la catolici sunt organizate pelerinaje, cum ar fi cel organizat începând cu secolul al XVI-lea la Şumuleu Ciuc, cel mai mare pelerinaj din sud-estul Europei. (HU 60, HU 61) Romano-catolicii mai oficiază şi sărbători legate de Sfânta Fecioară Maria şi sărbătoresc hramurile bisericilor.

În 31 octombrie, protestanţii comemorează anual Reforma (31 octombrie 1517). În ziua de 1 noiembrie se sărbătoreşte amintirea tuturor defuncţilor din familie (ziua tuturor sfinţilor).Cu această ocazie se împodobesc mormintele cu flori şi se aprind lumânări (HU 54, HU 55).

Sărbătorile religioase de iarnă încep cu Advent-ul (Adventus Domini - cele patru săptămâni premergătoare Crăciunului), Sfântul Nicolae când se fac mici cadouri rudelor şi prietenilor şi culminează cu Crăciunul când se împodobeşte un brad în fiecare casă şi sub el sunt aşezate cadouri pentru cei dragi. Se umblă cu colinda *(betlehemes)* prezentându-se mici scenete legate de naşterea lui Iisus Hristos.

La protestanţi, copii în jurul vârstei de 14 sunt *confirmaţi în credinţă,* iar la catolici în jurul aceleiaşi vârste sunt *miruiţi* (HU58) şi, în ambele cazuri, ei trebuie să dovedească în faţa adulţilor că au învăţat principalele percepte religioase necesare unui bun credincios.

Întreaga filosofie de viaţă a culturii tradiţionale a **rromilor** se bazează pe opoziţia *pur/„ujo” - impur/„mahrime”,* puritatea rituală reprezentând respectarea ordinii şi armoniei universale prin conformarea la model, iar impuritatea rituală, invizibilă, dar pregnantă spiritual, fiind devierea de la model, deci recuperarea echilibrului intracomunitar prestabilit printr-o serie de legi de comportament şi conduită, a căror valabilitate a fost îndelung verificată prin experienţă. Conservarea legilor purităţii este unul dintre cei mai importanţi factori de control cutumiar şi de protecţie a coeziunii intra-comunitare în societatea tradiţională a rromilor.

Conceptul de pur, în cultura tradiţională a rromilor, implică atât dimensiunea fizică, cât şi pe cea spirituală, prima presupunând-o pe cea de-a doua, puritatea trupească nefiind altceva decât o reflectare - cauză şi efect totodată - a purităţii morale. Corpul omenesc este considerat a fi împărţit în două: partea de la brâu în sus pură şi partea de la brâu în jos impură sau spurcată. Atingerea impurului, de pildă a părţilor impure ale corpului (de la brâu în jos), atrage după sine, printr-un proces de simpatie sau contaminare, inclusiv de ordin spiritual/moral, virusarea respectivei persoane cu răul pe care l-a atins sau impurificarea sa.

În acelaşi sens, al conservării legilor purităţii, principiul de bază al educaţiei tradiţionale rrome este cel al *lajimos-ului* („ruşine”), iar *virginitatea fetei la căsătorie* are valoarea unui sacrament, datorită faptului că se află la baza moralei rromani, a concepţiei de pur şi impur şi presupune un rit de inaugurare, de creaţie, ca şi prima sarcină şi naşterea.

Aşa-numitul *„preţ al miresei”* înglobează tocmai această valoare, prevalentă altora, ca frumuseţea, hărnicia şi modestia fetei, respectabilitatea şi averea familiei ei. Garanţie a solidităţii şi durabilităţii căsniciei, a coeziunii încuscririi şi a unui tratament bun al fetei în noua familie, preţul miresei este recunoaşterea

valorii fetei şi a aportului ei material în familie, după căsătorie, protecţie a viitoarei mirese în neamul soţului, dar şi garant a respectului reciproc *(„pakiv")* şi recompensă de la părinţii băiatului pentru părinţii fetei, fără funcţie de schimb, ci de reprezentare, tradiţional fiind în aur. Acceptarea unui dar presupune, în mod obligatoriu, oferirea unui dar, reciprocitatea intervenind şi în cazul căsătoriei, ca mecanism integrator infailibil: plata miresei de către familia mirelui, completată de zestrea pe care o aduce fata în familie sau schimbul de mirese, în care o fată se căsătoreşte cu fratele viitoarei sale cumnate, care va fi, la rândul său, soţia fratelui ei.

Greşeala de a traduce în limba celuilalt un concept profund ancorat în mentalul cultural propriu, care nu poate accepta o traducere denotativă, ci numai una conotativ-etnoculturală o fac, deseori, chiar rromii tradiţionali. Dacă un căldărar spune: „aşa e la noi, se vând fetele la căsătorie", el traduce greşit în limba română un concept rrom care nici pe de parte nu înseamnă „a vinde", el încearcă, de fapt, să simplifice faptul ca pentru înţelegerea nerromilor, dar, fără să vrea, legitimează punctul de vedere al celor care înţeleg greşit situaţia şi aduce argumente denigratorilor neamului rrom. Care este sensul real al termenilor în limba rromani? Rromii nu folosesc termenul *„bikinel "* (a vinde) când este vorba despre căsătoria fetelor, ci *„pokinel"* (a plăti), termen al cărui sens nu este numai cel denotativ comercial, ci şi conotativ, însemnând „a preţui" virginitatea miresei, „a valoriza", „a pune preţ, valoare", „a compensa", a schimba simbolul purităţii cu simbolul aurului, ambele valori de reprezentare, onoare şi prestigiu social în comunitatea tradiţională de rromi. În acest sens, sintagma mai apropiată de adevărul culturii rromani este „preţuirea purităţii miresei", nicidecum „vânzarea fetei la căsătorie".

În ceea ce priveşte relaţionarea specifică a rromilor cu sacrul, aşadar sărbătorile tradiţionale rrome, un exemplu concludent este *Hârdelezi*-ul*,* numit şi *„Paştele spoitoresc",* sărbătoarea fundamentală a rromilor spoitori, celebrată însă şi de o parte a rromilor rudari din sudul ţării, care se desfăşoară la o săptămână după Paştele ortodox şi care reuneşte semnificaţia pascală cu aceea a Gurbanului musulman. Elementul principal al ritualului este sacrificarea mielului, ofrandă către Dumnezeu, cu scop reparatoriu, taumaturgic, fie pentru însănătoşirea cuiva bolnav din familie, fie pentru protecţia familiei de necazuri şi boli; se poate tăia câte un miel şi pentru fiecare copil din familie, spre binele şi protecţia acestuia.

Ritualul sacrificial este complex şi cuprinde elemente legate de purificare şi de consacrare a sacrificiului. În seara care precede sărbătoarea, femeile din familiile care urmează să jertfească mieii împletesc coroniţe din crengi de salcie şi flori şi fac aşa-numitul *brad al mieilor.* Coroniţele sunt aşezate pe capetele mieilor de sacrificat, copiii ţin în mâini câte două lumânări, iar mieii sunt puşi să bea vin dintr-o farfurie (formă de împărtăşanie). Mieii sunt stropiţi cu vinul rămas în farfurie (aspersiune purificatoare şi de consacrare a sacrificiului) şi li se iau coroniţele de pe cap. A doua zi, înainte de sacrificiu, mieilor li se pun înapoi coroniţele pe cap, copiii încalecă pe miei şi ţin în mâini lumânări. În timpul sacrificiului cântă lăutarii, iar bărbaţii care sacrifică mieii se închină cu faţa către Răsărit. Femeile care au făcut bradul colectează în vase noi sângele mieilor sacrificaţi şi fac cu acest sânge un punct pe fruntea copiilor, semn care le va purta noroc şi îi va proteja de rău pe parcursul întregului an. Pentru ca sacrificiul să aibă efect, sângele mieilor este strâns de femei în vase care nu au mai fost folosite, direct de la gâtul tăiat al mieilor, şi nicio picătură de sânge care curge din gâtul mieilor nu trebuie să atingă pământul, pentru a nu impurifica sacrificiul. Organele mielului se fierb împreună cu intestinele, se toacă mărunt, se amestecă cu verdeaţă şi se prepară aşa-numitul *drob ţigănesc* care se împarte copiilor de pe stradă. Mieii sunt împărţiţi în totalitate, familia nu îşi opreşte nimic. Fiecare mănâncă ce i-a fost împărţit de către ceilalţi. După-amiază începe o mare petrecere cu lăutari, mâncare şi băutură, în cadrul căreia se fac urări de sănătate care se crede că vor avea un efect sigur datorat sacrificiului mielului. Finii au obligaţia să-şi viziteze naşii, copiii părinţii, fraţii sau surorile mai mici pe cei mai mari. Petrecerea ţine până seara târziu, iar lăutarii sunt

plătiţi în funcţie de numărul mieilor sacrificaţi. Pe masă se pune capul mielului rupt în două, pâinea şi cana cu vin, după care capul familiei rosteşte de trei ori următoarea formulă de consacrare a sacrificiului: *„Rromale, phralale, anen tumenqe godi svaqe berśesče lesqe anavesčar, e Anavesčar Kodolesčar kaj kerdăs kado Gurbanos, aj den Lesqe jekh bakrorro jekh bou e manreça aj jekh kući e molăça.” (Rromilor, fraţilor, aduceţi-vă aminte în fiecare an de Numele Lui, de Numele Celui care a făcut acest Gurban, şi dăruiţi-i un miel, un cuptor de pâine şi o cană cu vin.).* Cei prezenţi răspund *„Amin”* şi trec la masă. Astfel se preia tradiţia Gurbanului din an în an şi din om în om. La masa de Gurban participă în exclusivitate cei curaţi, cei care au păstrat regulile abstinenţei alimentare (post) şi sexuale şi cei care nu au fost declaraţi spurcaţi (rr. *„maxrime”)* de către *i kris rromani* (adunarea de judecată a rromilor). Semn că este vorba despre o jertfă ritualică având rol inductiv-reparatoriu, iar nu despre o masă oarecare, resturile mielului nu se dau animalelor, ci se îngroapă.

La ursarii din Moldova, se celebrează *Joia Verde,* o sărbătoare care se desfăşoară fie la o săptămână după Paştele ortodox, de Paştele Blajinilor, fie în prima joi după Paştele ortodox, fie de Înălţare/Ispas, şi se caracterizează prin iertarea reciprocă a greşelilor de peste an şi printr-o petrecere cu semnificaţie premaritală. Fetele de măritat sunt scoase la joc, nu înainte de a se cere învoirea părinţilor. Astfel, are loc o primă înţelegere între părinţi, în vederea viitoarei căsătorii a copiilor lor. Uneori, fetele fug sau sunt furate de băieţi în această zi, urmarea fiind tot o căsătorie, însă după ce tinerii îşi cer iertare de la părinţi.

La *8 septembrie,* de Sfânta Maria Mică, se desfăşoară *cea mai importantă sărbătoare a căldărarilor:* pelerinajul la Costeşti (judeţul Vâlcea), complex ritualic având rolul de a reaşeza ierarhiile de putere în neam şi de a reconfirma tradiţia de familie, ritual de purificare la biserică, prin rugăciune şi închinare, dar şi prilej de încuscrire - *xanamik* şi rituri premaritale, de arvunire a mireselor şi de stabilire a unor relaţii economice între comunităţi.

Rromii căldărari din toată ţara, inclusiv ne-ortodocşi, vin la mănăstirea Bistriţa şi pentru a se ruga la mormântul unui călugăr despre care legenda spune că era rrom şi, în urmă cu sute de ani, îi trata cu buruieni pe rromii bolnavi şi le dădea să mănânce din roadele pământului. Rromii îl roagă pe Dumnezeu să nu-i lase pradă foametei şi bolilor. După ritualul de purificare la biserică prin rugăciune, închinare şi ofrandă, urmează marcarea teritoriilor pe care vor sta caravanele vreme de două zile. Pelerinajul reuneşte toate comunităţile de căldărari de pe cuprinsul ţării şi are inclusiv rolul de a verifica factorii de control social şi de comunicare intra-comunitară (funcţie fatică a limbajului cultural).

Albanezii din România sunt în majoritate creştini. Cele mai multe familii provin din oraşul Korcea şi din împrejurimi, zonă în care creştinii sunt majoritari. Există şi un număr mic de musulmani, proveniţi din Macedonia, Kosovo şi nordul Albaniei. Cele mai importante sărbători ale comunităţii sunt cele religioase, creştine şi musulmane. Ziua de 23 aprilie (Sfântul Gheorghe) este sărbătoarea numelui lui Gheorghe Kastrioti Skanderbeg (1405-1468), portretul lui călare fiind asemuit icoanei Sfântului Gheorghe. Albanezii mai ţin sărbătorile creştine ortodoxe de Paşti şi Crăciun, iar musulmanii pe cele de Kurban Bayram şi Ramazan Bayram. Acestea sunt prilejuri de vizite reciproce şi de petreceri comune. De Paşti, de exemplu, negustorii albanezi din perioada interbelică organizau ieşiri la iarbă verde în împrejurimile Capitalei. „Ziua verii”, sărbătorită la mijlocul lunii martie, atât de creştini, cât şi de musulmani, simbolizează intrarea în anotimpul cald şi în sezonul muncilor câmpului.

Religia a avut încă de la început un rol foarte important în viaţa **cehilor**, dovadă fiind şi interesul cu care şi-au construit primele capele din lemn, la câteva luni de la aşezarea lor în Banatul de sud. Majoritatea coloniştilor erau de religie romano-catolică şi au fost afiliaţi Episcopiei romano-catolice de la Cenad, apoi Timişoara, care a înfiinţat două parohii cehe: la Gîrnic şi Eibenthal. Actualele biserici

catolice cehe s-au construit astfel: la Gîrnic în 1858, la Bigăr şi Sfânta Elena în 1876, la Şumiţa în 1888, la Eibenthal în 1922 (stil neogotic), la Ravensca în 1923. La Sfânta Elena s-au stabilit şi colonişti de religie evanghelică, care au depins de parohia Clopodia (jud. Timiş). În anul 1895, ei şi-au construit o biserică impunătoare. Începând din anul 1921, tot la Sfânta Elena, a pătruns şi religia baptistă. În anul 1937 baptiştii şi-au construit o biserică mai mică, însă, deoarece a scăzut treptat tot mai mult numărul evanghelicilor, în anul 1979 baptiştii au preluat marea biserică evanghelică. Dintre figurile reprezentative ale vieţii confesionale, care au activat mulţi ani în satele cehe, se remarcă: preoţii catolici František Unzeitig, Jan Farkaš, Josef Babinský, Václav Mašek, pastorul evanghelic Petr Kyška la Sfânta Elena (în perioada interbelică) şi predicatorul baptist Ferdinand Křívánek-bătrânul.

Majoritatea obiceiurilor şi tradiţiilor **cehilor din România** se leagă de sărbătorile religioase romano-catolice:

De Crăciun

Legarea pomilor (în limba cehă, *zavazování stromů):* în Ajunul Crăciunului, pomii se leagă cu legături de paie (folosite anterior la legarea grâului), pentru a-i proteja de îngheţ şi pentru a avea rod bogat.

Încercuirea găinilor: tot în Ajunul Crăciunului, în curte se aşază un lanţ în formă de cerc, iar în interior se pun grăunţe - pentru a atrage găinile. Gospodinele consideră că, astfel, găinile lor vor merge tot anul la ouat în cuibarul propriu - şi nu prin vecini.

Făşangul - numit de cehi *masopust* (în traducere, „lasă carnea”) - este o sărbătoare care are loc cu 40 de zile înainte de Paşti şi semnifică sfârşitul distracţiilor şi începerea postului. Sărbătoarea durează 3 zile: duminică - se organizează balul tineretului; luni după-amiază - este balul copiilor; iar seara - balul căsătoriţilor. Marţi - un bărbat se maschează în urs şi este plimbat de lanţ prin sat, intră în casele oamenilor, iar unde găseşte patul desfăcut, se culcă în pat.

De Paşti

Obiceiurile pascale încep de Joia Verde, când „se leagă clopotele” (adică, nu mai bat). Băieţii umblă prin sat în grupuri, învârtind în mâini nişte morişti din lemn numite Řechtačky (scârţâietori) şi anunţând apropierea slujbei religioase. Dimineaţa, la prânz şi seara, copiii cântă cântece specifice. În Vinerea Mare, fiecare gospodărie face pâine în cuptorul propriu, socotindu-se că mirosul de pâine proaspătă l-a îndârjit pe Isus pentru a urca Drumul Crucii. Tot din aluatul de pâine se fac colaci mici numit *Jidáši,* care se dau copiilor. În aceste zile, nu este voie să se lucreze nimic cu pământul şi nici să se arunce apa murdară în drum sau în curte. Luni dimineaţă, băieţii umblă pe la case să ude fetele.

De Rusalii

Sărbătoarea maiului (în limba cehă, *Májové svátky).* În satul Eibenthal (jud. Mehedinţi), luni, de Rusalii, se pleacă de la biserică cu un mai (pom înalt) pregătit din timp şi împodobit, care se fixează într-un colţ al sălii de dans din căminul cultural, iar fetele sunt conduse în şir, dansând, sub mai. Pentru fiecare, se spune o poezie, se ciocnesc pahare, apoi fiecare fată pune un bănuţ într-un castron, ca plată pentru muzicanţi.

Sărbătoarea cerealelor (în limba cehă, *Dožinky)* semnifică încheierea secerişului (sfârşitul lunii iulie). La biserică se ţine o slujbă religioasă, iar seara, la căminul cultural, se organizează petreceri în cinstea celui mai bun gospodar al satului, bal etc.

Nedeia (sau hramul bisericii; în limba cehă, *Posvícení)*

Este, de fapt, cea mai mare sărbătoare a fiecărui sat ceh, când se organizează balul cu invitaţi din alte localităţi. În cele 6 sate cehe din Banatul de sud, nedeile se organizează astfel: la Sfânta Elena (Caraş-Severin), în 28 septembrie, de Sf. Vaclav; la Gîrnic (Caraş-Severin), în 16 octombrie, de Sf. Havel; la Bigăr (Caraş-Severin), săptămâna după Sfântul Havel; la Ravenska (Caraş-Severin),

în 11 noiembrie, de Sfântul Martin; la Şumiţa (Caraş-Severin), în 16 octombrie de Sfântul Havel; la Eibenthal (Mehedinţi), în 16 octombrie, de Sfântul Havel.

Pelerinajul la Ciclova-Montană (localitate aflată la 12 km de Oraviţa, unde, pe o stâncă, se află o veche mănăstire romano-catolică)

Pelerinajul se organizează de două ori pe an, în ajunul sărbătorilor de Sfânta Maria, în 14-15 august şi 7-8 septembrie. Slujba religioasă este ţinută de un sobor de preoţi. Unii pelerini vin pe jos din satele cehe, parcurgând în 2-3 zile chiar 80-90 km pentru a ajunge la Ciclova.

În general, **evreii**, în diaspora lor medievală şi premodernă, identificată cu precădere - sau chiar exclusiv - după religie[20], au vegheat întotdeauna şi pretutindeni la menţinerea şi cultivarea tradiţiei lor mozaice. De aceea, dreptul la construirea de sinagogi, şcoli, băi rituale, dreptul la tăierea rituală a animalelor necesare hranei lor - erau condiţii de importanţă existenţială, atât pentru evreii sefarzi, cât şi pentru aşkenazi. Conduita lor moral-juridică, viaţa lor tradiţional-religioasă - erau reglementate de aceeaşi învăţătură cuprinsă în Tora (Vechiul Testament) şi în Talmud (comentariile rabinice la Tora). Iar codul de legi mozaice (în ebraică, numit *Shulhan Aruch,* „masa orânduită”) sistematizat şi definitivat de învăţatul Iosif Caro, în secolul al XVI-lea, prevede 613 comandamente ritualice - pentru fiecare aspect de viaţă individuală şi colectivă, domestică şi sinagogală.

Sinagoga („în variante modernizate”, Templul) reprezintă principala instituţie de cult comunitară, cu un rol deosebit în prezervarea şi supravieţuirea mozaismului (chiar şi în variantele sale reformate).

[20] Mozaismul reprezintă indicatorul cel mai puternic prin care etnia evreiască este identificată, prin hetero- şi autopercepţie. Mozaismul se defineşte ca o religie universală, mai cu seamă prin morala pe care o propovăduieşte. Totuşi, mozaismul tradiţional face deosebire între evrei şi neevrei: numai evreii au obligaţia de a respecta cele 613 porunci biblice (sistematizate într-un op special, *Shulhan Aruch),* în timp ce neevreii trebuie să se conformeze doar legilor noahide, stabilite după potop. Aceste şapte legi prescriu credinţa în Dumnezeul unic, recomandă înfăptuirea dreptăţii şi interzic hula, omorul, furtul, imoralitatea sexuală şi consumul de carne dintr-un animal încă viu. Orice neevreu care se conformează acestor legi este considerat ca fiind la fel de drept ca şi evreul care respectă cele 613 comandamente, care includ în primul rând cele 10 porunci. Ascetismul nu este o virtute în mozaism, dar legile evreieşti reglementează toate aspectele vieţii. În respectarea, mai rigidă sau mai laxă, a legii evreieşti, putem evidenţia, la o extremă, orientarea ortodoxă şi conservatoare, iar la cealaltă - orientarea reformată. Evreii din România erau în trecut cu precădere ortodocşi - sau adepţi ai curentului numit *hasidism.* Sub influenţa modernizării societăţii şi a culturalizării ce a însoţit-o, respectarea literei legii evreieşti a slăbit, iar credinţa în Dumnezeu relevă azi, înainte de toate, aspecte morale. Puţini evrei laici mai practică azi cele 613 comandamente ritologice, dar mulţi îşi percep identitatea în spiritul unor mituri aflate la baza lor. După cum mai aminteam, până la jumătatea sec. al XIX-lea, evreii din România, sefarzi sau askenazi, respectau cu străşnicie prevederile Codului *Shulhan Aruch,* se foloseau de limbile idiş, ladino, ebraică, duceau un mod de viaţă specific - port, ocupaţii, gospodărie etc. - laolaltă, elemente ale unei identităţi distincte pentru care şi solicitau drepturi specifice. De aceste drepturi specifice, pentru practicarea vieţii cultural-comunitare evreii, au beneficiat cumva în Ţările Române, viaţa lor comunitară având un sprijin mai ales din partea domnitorilor fanarioţi. Ceea ce nu înseamnă, însă, că domnitorii fanarioţi n-au aplicat şi măsuri antievreieşti, în alte privinţe… lumeşti: evreii nu aveau acces la proprietatea funciară, mărturia lor în instanţă împotriva unui creştin ortodox nu avea valabilitate; au avut loc şi acţiuni de izgonire a evreilor de la sate. La începutul secolului al XIX-lea, odată cu apariţia Codului Callimachi (1817) în Moldova şi a celui al lui Caragea (1818) în Ţara Românească, apar noi reglementări cu referire la străini, în general, şi la evrei, în special. Codul Callimachi, prin articolul 1430, acorda evreilor dreptul să-şi cumpere case şi magazine la oraşe, interzicând, însă, cumpărarea oricăror proprietăţi în mediul rural. În această epocă de sfârşit de domnie fanariotă, evreii - diseminaţi pe întreaga întindere a Moldovei şi în numeroase localităţi din Muntenia, se împărţeau în trei categorii: pământenii, care câteodată se confundau chiar cu indigenii, hrisovelitii, stabiliţi la o dată mai recentă, pe bază de confirmare printr-un hrisov domnesc special (în categoria aceasta intrau, în principal, cei veniţi prin chemare de impopulare - colonizare), şi sudiţii, supuşi protecţiei străine, apăraţi de abuzurile fiscale proprii epocii respective. Aceste disocieri în statutul juridic al evreilor, încetăţenite mai degrabă prin obiceiul pământului decât printr-o lege scrisă, au fost în vigoare până la introducerea Reg. Organic (1831-1832), care a proclamat pentru prima dată principiul că necreştinii - deci, un criteriu religios - nu pot beneficia de drepturi civile şi politice. În general, Reg. Organic a avut o serie de prevederi restrictive şi discriminatorii pentru evreii din Ţările Române: orice evreu care nu-şi putea demonstra o sursă de existenţă era considerat vagabond şi putea fi expulzat; s-au desfiinţat breasla şi instituţia hahambaşiei, şeful cultului nemaibeneficiind de sistemul de privilegii; s-a instituit o organizare comunitară subordonată autorităţii statale. O singură măsură era favorabilă evreimii: aceea privind dreptul la învăţământul de stat.

Specificitatea sinagogii, ca instituţie, nu rezidă în caracterul ei strict cultural, după cum nici instituţia rabinatului nu are o funcţie doar preoţească - ambele sunt adânc implicate în obiceiurile iudaice privind existenţa, învăţătura, cultura şi spiritualitatea, cu alte cuvinte, lucruri esenţiale pentru o comunitate umană, lipsită - în diasporă - de o seamă de dimensiuni proprii oricărei etnii desfăşurate într-un spaţiu propriu.

Condiţii istorice deosebite au determinat, în diaspora, organizarea evreilor în comunităţi, în aşa-zise cahaluri, care, pe lângă altele, asigurau o viaţă comunitară, chiar comunională, ce consta în diverse forme şi practici de sociabilitate - prilejuite fie de ajutorarea săracilor, de îngrijirea bolnavilor, de instrucţiune, fie de reunirea laolaltă la sinagogă, pentru desfăşurarea ceremonialului religios.

Principalele sărbători evreieşti poartă denumirile:

Roş Haşana - Anul Nou (aproximativ, septembrie-octombrie) - presupune rugăciuni, pocăinţă completă, spre a implora iertarea păcatelor, şi „angajamentul” de a nu mai greşi. De Roş Haşana, eşti/nu eşti înscris în *Cartea Vieţii* pentru încă un an, dar ai posibilitatea ca, timp de zece zile, până la următoarea sărbătoare, cea mai importantă, să faci dovadă de căinţă sinceră - prin fapte bune, rugăciuni, iubire de oameni şi credinţă.

A zecea zi după Roş Haşana este *Yom Kipur* - ziua iertării (aproximativ, în octombrie): petrecută în rugăciuni fierbinţi şi post negru. În această zi, Atotputernicul decide nu numai soarta individului, ci soarta întregului popor evreu. Pioşenia unui singur om poate salva întreaga naţiune. După o legendă mai recentă, o asemenea salvare poate fi obţinută doar prin pioşenia celor 36 de drepţi, aflaţi pe Pământ în fiece generaţie.

Sucot - sărbătoarea colibelor (aproximativ, în octombrie). În amintirea ieşirii din robia egipteană. Rugăciuni, prăznuiri în corturi bogat ornate cu fructe. Sărbătoarea este considerată şi „zi a recoltei”.

Hanuka - ziua macabeilor (aproximativ: decembrie). Minunea luminilor aprinse timp de 8 zile, la izgonirea păgânilor din Marele Templu, profanat de ei. Este prăznuită minunea şi, în subsidiar, vitejia macabeilor.

Purim - sărbătoarea destinului (aproximativ: martie). Minunea salvării evreilor din masacrul pus la cale împotriva lor, de un demnitar de la curtea lui Xerxes, suveran al Imperiu Persan, din mileniul I î.H. Sărbătoare ludică şi carnaval.

Pesah - Paşti (aproximativ: aprilie). 8 zile de rugăciuni şi alimentare specială, cu nenumărate restricţii. În amintirea unui eveniment capital (secolul al XVII-lea î.H.) cu rol inaugurator al naţiunii evreieşti libere. În primele seri, este povestită epopeea acestui eveniment.

Şevuot - Rusalii (aproximativ: mai). Dăruirea de către Dumnezeu a *Thorei* (Legea divină, cu cele 10 porunci) lui Moise. Se prăznuieşte Bucuria *Cărţii Sfinte* primite de poporul evreu, prin profetul său Moise, pe Muntele Sinai.

Sabatul - sfinţirea sâmbetei, în virtutea poruncii divine privind odihna sacră impusă pentru cea de-a şaptea zi a săptămânii - la evrei, sâmbăta. Numeroase prescripţii rituale prevăd: rugăciuni, rituri de întâmpinare, desfăşurare, şi ieşire din această mare sărbătoare săptămânală. Sabatul creştin este Sfânta Duminică.

Specificitatea sărbătorilor mozaice rezultă din originalitatea şi anterioritatea lor faţă de cele creştine şi islamice. În mozaism, nu există zile închinate sfinţilor sau faptelor eroice înfăptuite de om.

Evreii n-au sărbători naţionale. Chiar acelea care sunt pornite de la amintirea unei întâmplări la capătul căreia istoria a înregistrat un act naţional - au fost legate de credinţa în Dumnezeu. Toate evenimentele naţionale care n-au înregistrat colaborarea expresă a Divinităţii - n-au încrustat pe filele calendarului evreiesc nicio sărbătoare.

Astfel, evenimentul naţional al ieşirii din Egipt e prăznuit prin sărbătoarea Paştilor, fiind opera exclusivă a lui Dumnezeu, în timp ce cucerirea Canaanului, care nu s-a săvârşit cu sprijinul Divinităţii, ci exclusiv prin oameni, nu constituie o

sărbătoare, după cum nici cucerirea Ierusalimului nu constituie, din aceleaşi motive, o sărbătoare.

La fel, acordarea *Tablelor Legii* a prilejuit o sărbătoare, fiindcă ele sunt opera exclusivă a lui Dumnezeu, în timp ce scrierea Psalmilor sau încheierea Talmudului n-au constituit sărbători, pentru că sunt opere omeneşti.

Acest principiu - în fixarea sărbătorilor evreieşti - este dictat de porunca divină că omul nu trebuie să se închine faptelor omeneşti, ci numai faptelor divine.

Aducerea pe lume a copiilor este o poruncă a Thorei - să procreezi şi să te înmulţeşti *(Geneza,* 1, 28). Riturile religioase „la naştere” consacralizează preaplinul sufletesc asociat momentului de mare bucurie de la naşterea unui copil, mai ales de sex masculin. Dacă este băiat, el trebuie iniţiat în „legământul lui Abraham”, prin actul circumciziei.

Conform Scripturii, Abraham a fost primul care a primit porunca circumciziei, aplicând-o asupra sa - în semnul pecetluirii legământului făcut cu Dumnezeu *(Geneza* 17, 10) şi prin care Divinul l-a transformat într-un evreu. De la această dată, fiecare copil de parte bărbătească trebuia să primească şi să reitereze în acelaşi fel respectivul legământ, ca act de supunere faţă de voinţa divină.

De cum începea să vorbească, băiatul, potrivit tradiţiei, era învăţat să spună rugăciuni şi era inclus într-o formă de învăţământ confesional unde deprindea să citească din cărţile Bibliei - fie doar în ebraica veche, fie cu comentarii în limba maternă. Acest fel de şcoală, numită „heder”, condusă, de regulă, de un rabin local, presupunea o didactică şi *metodică sui generis:* anacronică, în bună măsură, dar generatoare de forme de sociabilitate şi de socializare a copilului ce marcau adânc fiinţa şi caracterul său.

La împlinirea vârstei de treisprezece ani, copilul devine - sub raport religios - bărbat, obligat să respecte preceptele şi riturile poruncite de Lege. Cu acest prilej, are loc ceremonia numită „Bar-mitzwa”, care consacră maturizarea şi responsabilitatea.

Fetelor li se dezvoltă responsabilitatea religioasă fără ceremonii anume. În epoca modernă, prin recunoaşterea crescândă a egalităţii între sexe, prin modernizarea cultului, se preconizează şi o aşa-numită ceremonie de Bat-mitzwa pentru fete: practicile însă diferă, dar ideea s-a dovedit din ce în ce mai populară, fiind prezentă şi la evreii din România, pe scară largă.

Evreii tradiţionalişti sau cei din vechime obişnuiau să se căsătorească de tineri şi respectau un ritual aproape uitat astăzi. Talmudul sugerează, ca fiind cea mai potrivită vârstă pentru căsătorie, pe cea de optsprezece ani.

Căsătoria timpurie era o datorie - pentru ca, în răstimpul fertilităţii maxime la femei, să poată fi îndeplinit comandamentul proliferării, creşterii şi înmulţirii. La evrei, este admisă căsătoria cu rude colaterale (nepoate, veri etc.), nepotul nu se poate însă căsători cu mătuşa sa.

Nunta era stabilită, de regulă, la lună nouă, într-o miercuri sau vineri, pentru nulipare, într-o joi pentru văduve - dar numai după ce s-au respectat toate prescripţile purităţii feminine. Mirele posteşte până la ceremonie, în ziua nunţii.

Alaiul porneşte spre locuinţa mirelui şi a miresei, iar seara are loc masa mare: căsătoriţilor li se fac daruri, se rostesc şapte incantaţii - aceleaşi de la cununie -, ospăţul este bogat şi cu meniul variat. După masă, soţii - care au respectat prescripţia îmbăierii - sunt conduşi în dormitor, unde se va produce taina *„cunoaşterii”* (aşa precum stă scris în scriptură, că Abraham a „cunoscut-o” pe Sara).

Când un evreu se apropie de sfârşitul drumului său pământesc, cere să vină în jurul lui cunoscuţi, rude etc. - pentru a le obţine iertarea - chiar şi celor care au păcătuit faţă de el. După care, printr-o rugăciune specială, îşi afirmă credinţa în Dumnezeu.

După deces, corpul este depus pe podea, cu picioarele spre uşă şi acoperit în întregime cu o cuvertură neagră. Lumânările îi sunt puse la cap, în sfeşnice.

Femeile, în clacă, cos pânza imaculată în care va fi înfăşurat mortul. Peste noapte, corpul defunctului este spălat temeinic, cu apă caldă, aromată cu esenţe de trandafir. După care, este înfăşurat în pânza cusută special şi în *talesul* (şalul) său de rugăciune. Este legat la brâu cu un cordon şi pe cap i se pune o bonetă albă. Depus într-un coşciug foarte simplu, de scânduri, cu partea de jos lăsată mai mult deschisă. Coşciugul se acoperă cu o cuvertură neagră peste care, în cazuri speciale (dacă a fost rabin etc.), se aşază câteva cărţi de rugăciune. Mortul e ţinut în casă o singură zi, în cazul în care nu intervine a doua zi vreo sărbătoare, şi înhumat a doua zi.

Cimitirul, numit Beth Haim (Casa Vieţii), are la intrare o încăpere specială în care se obişnuiesc vorbiri elogioase despre defunct şi rugăciuni ce laudă dreptatea lui Dumnezeu. Tot aici, se saltă capacul coşciugului, pentru a se aşeza un săculeţ de pământ sub capul acoperit al mortului. Capacul este bătut în cuie şi coşciugul este dus la groapa săpată lângă cele ale altor rude ale sale. Înhumarea este la evrei regula, iar incinerarea - deosebit de rară şi contrară riturilor în vigoare. Cu trecerea anilor, pomenirea morţilor se face prin comemorări anuale (Iarzeit - în idiş-germană). Acest obicei, de origine discutabilă, este păstrat până şi de cei mai puţini religioşi.

Grecii din România şi-au păstrat vie tradiţia, educându-şi copiii în şcoli greceşti, ţinându-şi sărbătorile religioase şi pe cele naţionale, îmbrăcându-se în costumele lor specifice (G 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27). Oameni cu poftă de viaţă, tineri sau vârstnici, grecii preţuiesc şi cunosc vechile cântece şi dansuri specifice locurilor de origine, pe care le interpretează, acompaniaţi la *buzuki* (G 27 b), la diferite ocazii festive ori la petreceri cu mâncăruri tradiţionale, însoţite uneori de spartul farfuriilor. La 1 ianuarie, grecii sărbătoresc nu doar venirea noului an, ci şi pe Sfântul Vasile din Kesareia. El e cel ce aduce şi lasă sub brad cadourile dorite de fiecare. În fiecare casă, la venirea Anului Nou, se taie *„vasilopita”* (plăcinta Sfântului Vasile). Există şi azi credinţa că cel la care ajunge bănuţul ascuns în vasilopită va fi norocos tot anul. De 1 Mai, ziua florilor, s-a păstrat obiceiul împletirii coroniţelor pe care copiii le atârnă în balcoane şi la porţile caselor. Ca toţi creştinii ortodocşi, grecii ţin la obiceiurile legate de sărbătorile de Paşti (postul, înroşitul ouălor, pregătirea *maghiriţei,* slujba Învierii, urmată în zori de coacerea mielului la proţap) - şi de Crăciun (prepararea cozonacilor, colindatul, împodobitul bradului). Cei care provin mai ales din insule şi din localităţile de pe ţărmuri mai păstrează obiceiul de a împodobi de Crăciun o corabie, căci în Antichitate, ea era cea care-i aducea pe cei dragi acasă. Ziua de 25 Martie este o dublă sărbătoare, şi religioasă şi naţională: este ziua de Bunavestire, dar marchează totodată şi începutul luptei de eliberare a grecilor, din 1821. Cea de a doua mare sărbătoare naţională este ziua de 28 Octombrie - a Marelui Nu (*To megalo Ohi)* - legată de evenimentele din timpul celui de Al Doilea Război Mondial, când grecii şi-au împiedicat duşmanii să intre în ţară.

Obiceiurile calendaristice ale comunităţii **croate** sunt, cu precădere, legate de marcarea momentelor importante ale sărbătorilor religioase. De altfel, aprecierea istoricului Traian Simu, în acest sens, este elocventă. În studiul său apărut în 1939, la Lugoj, numit „Originea caraşovenilor”, în care a menţionat „caraşovenii sunt foarte superstiţioşi şi în perioada aceasta nu ştiu care popor din Europa să-i întreacă”. Ar mai fi de subliniat, în acest sens: mersul cu „Betleem” („s’Betleenom”) - copiii şi tinerii merg, în seara de Ajun al Crăciunului, din casă în casă, şi cântă, în legătură cu naşterea lui Iisus, acţiune ce se finalizează în biserică, înaintea începerii slujbei de la miezul nopţii; „poklade” respectiv manifestările cu măşti, în zilele de duminică şi marţi ce preced „miercurea cenuşii” înaintea începerii postului mare pentru Paşte; „pelerinajul”, adică mersul pe jos, în ordine, în post şi rugăciune, cu „prapori” (s.n. - steaguri religioase) şi cu cântări religioase, cel mai important fiind cel la mănăstirea Maria de la Radna (Lipova), care înseamnă trei zile

dus şi trei zile întors; „slavenje” - adică praznic organizat de fiecare familie pentru a-l slăvi pe sfântul ocrotitor al familiei.

Obiceiuri specifice sunt legate şi de momente din viaţa omului (naşterea şi botezul, nunta, moartea), obiceiuri marcate şi de unele ritualuri. În acest sens, ar fi de menţionat: „moaşa de buric” - cea care scaldă copilul până la botez, şi care în prima baie pune apă sfinţită, flori, obiecte, cele care vor asigura nou-născutului noroc în viaţă; nunta - care, tradiţional, dura de sâmbătă seara până miercuri dimineaţă, şi în care „starisvat” (naşul mic) avea un rol important, eveniment ce era precedat de invitarea naşului în ziua de joi de dinaintea nunţii.

Religia a avut şi are o importanţă deosebită în viaţa **italienilor**. Asemenea pelerinilor din Evul Mediu, a marilor călători înainte de a pleca spre o destinaţie necunoscută, grupurile de emigranţi primeau binecuvântarea în cadrul unei slujbe speciale. Alţii au plătit pentru a li se face câte două slujbe pe an, în amintirea lor. În Bucureşti, Craiova, Târgovişte, Galaţi, Brăila, Brezoi, Râmnicu Vâlcea, Iaşi, Răducăneni, Greci, Cataloi, Iacobdeal ş.a. - unde s-au stabilit comunităţi de italieni -, s-au ridicat biserici romano-catolice. În urma căsătoriilor mixte, unii au adoptat cultul creştin-ortodox. Sărbătorile religioase sunt cele din calendarul romano-catolic. În satul Greci, judeţul Tulcea, se mai păstrează obiceiul ca, după slujba duminicală de Santa Lucia, ori cu prilejul Crăciunului (Babbo Natale), oamenii să se întâlnească în ceea ce se numeşte *capannone,* unde mănâncă şi petrec împreună.

Obiceiurile **ruşilor-lipoveni** sunt strâns legate de sărbătorile religioase. Calendarul pe care îl respectă ei a rămas neschimbat, fiind cel iulian, decalat cu 13 zile. Până în zilele noastre, la ruşii-lipoveni s-a păstrat obiceiul efectuării semnului crucii în aproape orice acţiune pe care o întreprind. Cel mai bine s-au păstrat obiceiurile legate de Masleniţa (Săptămâna Brânzei sau Lăsata Secului) - săptămâna de dinaintea intrării în postul Paştelui. Este o săptămână de voie bună, sărbătorită cu cântece vesele pe străzile localităţilor şi cu preparate lactate specifice: vareniki, blini, piroghi etc. În timpul slujbei de Florii, podelele bisericilor sunt acoperite cu un covor de iarbă, în timp ce credincioşii ţin în mâini lumânări şi crenguţe de salcie, sfinţite cu această ocazie. Paştele, o sărbătoare foarte importantă pentru ruşii-lipoveni, se sărbătoreşte în familie, cu ouă vopsite şi cozonac, ce se sfinţesc în dimineaţa Învierii, după liturghie. Mielul nu face parte din tradiţia ruşilor-lipoveni. Pe toată perioada Paştelui, există la ruşii-lipoveni obiceiul de a se pupa de trei ori când se întâlnesc, pronunţând „Hristos a înviat!” („Hristos voskrese!”) şi, respectiv, „Adevărat a înviat!” („Voistinu voskrese!”). Şi la ruşii-lipoveni există obiceiul de a colinda, de Crăciun, vestind Naşterea Domnului, însă nu înainte de sărbătoare, ci după liturghie, şi cu un singur colind în repertoriu, preluat din cântarea bisericească („Hristos se naşte” - „Hristos rajdaetsja”). Şi evenimentele importante din viaţa ruşilor-lipoveni prezintă câteva particularităţi specifice. Astfel, botezul nou-născutului se face prin scufundarea totală a copilului în cristelniţă, de trei ori. Naşii de botez (o persoană masculină şi una feminină) nu trebuie neapărat să reprezinte un cuplu; de cele mai multe ori, aceştia au vârste fragede. Prenumele copilului (în general, unul singur) era sugerat de preot, în trecut, în funcţie de sfinţii din calendar sărbătoriţi în perioada când s-a născut copilul. Căsătoria, la ruşii-lipoveni, a păstrat poate cele mai multe particularităţi tradiţionale. Căsătoria era precedată de logodna celor doi tineri, ocazie cu care se organizau petreceri la casa fiecăruia dintre cei logodiţi („acolisnaia”, la băiat, şi „devisnic”, la viitoarea mireasă). Până la nunta propriu-zisă, până nu demult, se organizau şezători la care fetele şi femeile cântau şi confecţionau batiste cu marginea dantelată, pe care apoi le dăruiau nuntaşilor. Înainte de cununia religioasă, care are loc imediat după liturghie, se practică un obicei de „cumpărare-vânzare” a miresei de la casa părintească, ocazie cu care sunt interpretate diferite cântece.

S-a păstrat până în zilele noastre obiceiul ca mirii să se cunune la biserică în costumele tradiţionale, cele pentru viaţa religioasă. După oficierea slujbei de

cununie, mirii se îndreaptă către casa mirelui, ducând împreună o icoană şi fiind însoţiţi de preoţi, pe noul drum. După căsătoria civilă, petrecerea propriu-zisă are loc spre după-amiază, seara, de multe ori prelungindu-se pe durata a 2-3 zile. În trecut, nunta lipovenească era marcată de un aer de sobrietate, nefiind permisă muzica, ci doar anumite cântece folclorice interpretate de meseni. La decesul unui rus-lipovean, acesta este privegheat timp de trei zile, în camera din faţă a locuinţei, fiind citită neîntrerupt Psaltirea. Se aprinde candela, care trebuie să ardă timp de şase săptămâni. În jurul capului celui decedat se pune o cunună de hârtie, pe care scrie, în slavonă, „Sfinte, puternice şi nemuritorule Dumnezeu, îndură-te de noi!”, iar în mână i se pune o hârtie cu binecuvântarea preotului. Slujba de înmormântare are loc la biserică, iar după înmormântare se organizează o masă întinsă la casa celui trecut în nefiinţă. Coliva, la ruşii-lipoveni, este făcută din grâu fiert, amestecat cu miere de albine. Mortul este pus în groapă cu picioarele spre est, spre locul unde stă crucea, întrucât există credinţa că, la învierea morţilor, primul lucru pe care îl va vedea cel decedat trebuie să fie crucea.

Sunt deosebit de interesante şi frumoase obiceiurile **sârbilor** legate de sărbătorile religioase. Astfel, în Ajunul Crăciunului (Badnje Vece), are loc aprinderea *badnjakului,* în soba (cuptorul) casei sau, mai nou, în curtea bisericii (SR 18,19). Acest lemn tânăr Îl simbolizează pe Iisus Hristos şi intrarea lui în lume, în inima şi în casa noastră, iar fapta arderii badnjakului reprezintă căldura iubirii lui Hristos. Numărul mare al scânteilor provocate de arderea lemnului semnifică şi bogăţia din casa respectivă, pentru anul care vine. De Ajun, în camera mare se aştern paiele care semnifică ieslea pruncului Isus. Primul musafir de Crăciun trebuie să fie bărbat *(polo•nik*), asupra acestuia se aruncă grâu şi el trebuie să adune nucile pe care gazda le aruncă în cameră, prin paie (SR 20). Prăjitura tradiţională de Crăciun este cu nucă şi miere, se numeşte *česnica,* în care se ascunde o monedă (SR 21). Cel care găseşte moneda o va aşeza în rama icoanei din propria casă.

La începutul primăverii, în zona Banatului montan şi a Clisurii dunărene, s-a păstrat sărbătoarea numită *faşange,* specifică mai multor comunităţi, nu doar sârbilor.

Vrbica - reprezintă un alt obicei frumos, care are loc în Sâmbăta lui Lazăr, cu o săptămână înainte de Paşte. Copiii din sat, împreună cu preotul, adună crengi tinere de salcie, pe care le aduc în biserică. De Florii, aceste crengi sunt împărţite oamenilor care vin la biserică (SR 22).

De Paşte, obiceiurile sunt asemănătoare cu cele ale altor comunităţi creştine: sacrificarea mieilor, vopsitul ouălor, Învierea.

Cea mai importantă sărbătoare a verii este *Ivandan* (24 iunie/7 iulie). În ajunul acestei sărbători, fetele din sat se îmbracă frumos şi merg pe câmp pentru a culege flori galbene *(ivansko cveće)* din care se împletesc coroniţe (SR 23). Aceste coroniţe sunt aşezate pe porţile caselor - şi, astfel, vara, în comunităţile multietnice, casele sârbeşti se deosebesc uşor.

O zi importantă a familiei sârbeşti o reprezintă ziua sfântului casei. Fiecare familie are un sfânt protector, care se moşteneşte de obicei pe linie masculină şi este sărbătorit alături de prieteni şi de întreaga familie. Cele mai multe familii sârbeşti îi au ca sfinţi protectori pe Sfântul Nicolae (19 decembrie) (SR 24), Sfântul Ioan (20 ianuarie) (SR 25), Sfântul Gheorghe (6 mai) (SR 26). Pentru elevii şi profesorii sârbi, cea mai importantă este ziua de Sfântul Sava (27 ianuarie) (SR 27) sfântul protector al şcolilor, întemeietorul primelor şcoli sârbeşti.

Un loc important în spiritualitatea comunităţii îl ocupă ruga satului, adică hramul bisericii - când se adună laolaltă membrii familiei, prietenii.

Religia a jucat întotdeauna un rol important în viaţa comunităţii **macedonene**, dar şi în viaţa fiecărui membru al său. Religia a fost unul dintre principalele motive ale emigrării macedonenilor în România. Etnicii macedoneni din România, la origine, sunt ortodocşi de rit vechi, aceasta însemnând că majoritatea

sărbătorilor bisericeşti sunt celebrate la 13 zile după ce sunt celebrate de populaţia română, de exemplu. Astfel, Crăciunul, la macedoneni, „cade” pe 7 ianuarie, iar Anul Nou pe 14 ianuarie. Generaţiile mai noi ale migraţiei macedonene în România, sosite după cea de a doua decadă a secolului al XX-lea, când s-a făcut trecerea de la calendarul iulian la cel gregorian, celebrează sărbătorile bisericeşti la fel ca şi populaţia română. Cele mai importante sărbători bisericeşti sunt: *Veligden* - Paştele; *Bojik* - Crăciunul; *Bogorodiţa* - Fecioara Maria; *Cârstovden* - Boboteaza; *Nova Godina* - Anul Nou; *Ilinden* - Sfântul Ilie; *Spasovden* - Înălţarea; *Petrovden* - Sfântul Petru; Sfântul Dumitru. Etnicii macedoneni şi-au pus amprenta asupra întemeierii şi dezvoltării vieţii monahale în Ţara Românească şi apoi în Moldova. Nicodim de la Tismana a ctitorit aşezăminte de cult şi mănăstiri (Băileşti, Dobromira, Tismana, Vişina, Topliţa) şi a fost primul macedonean atestat pe tărâmurile româneşti. Şi comunitatea macedoneană a ctitorit biserici, la rândul ei, printre acestea numărându-se biserica având hramul „Adormirea Maicii Domnului”, din Băileşti, şi cea cu hramul „Sfântul Dumitru”, din Bucureşti.

PORTUL TRADIŢIONAL, MONUMENTE ŞI ZILE DE COMEMORARE, SIMBOLURI

Comunităţile **maghiare**, creştinate după rit apusean, în timpul regelui Ştefan I, au îmbrăţişat noile confesiuni protestante în secolul al XVI-lea. Confesiunea evanghelică (lutheranismul) şi confesiunea reformată (calvinismul) au fost preluate din Europa apuseană, iar antitrinitarianismul a fost fondat în Transilvania de Dávid Ferenc. Alegerea unei confesiuni, în general a fost făcută de principii Transilvaniei, de nobili, care astfel au influenţat apartenenţa religioasă a enoriaşilor *(„Cuius regio, eius religio”).* Dieta Transilvaniei organizată la Turda în anul 1568 a introdus, pentru prima dată în Europa, libertatea confesională. Viaţa religioasă a jucat şi joacă în continuare un rol important în viaţa comunităţilor maghiare, aceasta manifestându-se şi prin existenţa sărbătorilor religioase în calendar şi continuitatea sărbătorilor religioase.

Cele mai importante sărbători în comunităţile maghiare sunt cele religioase şi cele istorice. Sărbătorile religioase sunt: Advent (Adventus Domini - cele patru săptămâni premergătoare Crăciunului), Crăciun, Florii, Paşte, Rusalii - în general acestea sunt sărbătorite de comunităţile maghiare; romano-catolicii mai oficiază şi sărbători legate de Sfânta Fecioară Maria, şi sărbătoresc hramurile bisericilor. Sunt organizate şi pelerinaje, cum ar fi cel organizat, începând cu secolul al XVI-lea, la Şumuleu Ciuc, cel mai mare pelerinaj din sud-estul Europei. Protestanţii comemorează anual Reforma (31 octombrie 1517).

Maghiarii de pretutindeni comemorează anual evenimente istorice: data de 15 martie este considerată zi naţională, prin care se comemorează izbucnirea revoluţiei din 1848, eveniment care a marcat un pas important în emanciparea naţională şi modernizarea de tip occidental. O altă zi importantă este data de 20 august, când se comemorează sanctificarea (sfinţirea) lui István I, regele Ungariei. Ziua de 6 octombrie este considerată zi naţională de doliu, pentru că în această zi au fost executaţi cei 13 generali ai revoluţiei din 1848. Tot în această zi a fost executat primul prim-ministru al Ungariei, contele Batthyány Lajos. La 23 octombrie, este comemorată revoluţia anticomunistă din 1956.

Simbolurile specifice sunt cele legate de încoronare. Acestea sunt următoarele: coroana formată din două părţi, aşa-zisă coroană bizantină (greacă) şi cea latină, sabia, sceptrul, stema Transilvaniei.

Portul popular se păstrează doar în zona rurală, la oraş sunt rare ocaziile când se îmbracă cineva în haine tradiţionale. Există porturi specifice unor zone de exemplu Ţinutul Călatei (judeţul Cluj) (HU 4, HU 5), sau în secuime (HU 63), dar diferă portul din zona Bihorului, din Câmpia Transilvaniei sau zonele locuite de ceangăi (HU 62). O caracteristică aparte este faptul că hainele tradiţionale sunt

îmbrăcate din ce în ce mai rar, de obicei de sărbători, şi ele sunt din materiale scumpe şi moderne - nu cele tradiţionale, din in şi cânepă.

Rromanipen-ul - ***dharma* rromilor -**, în sens apropiat de acela al conceptului hindus, este legea fundamentală a rromilor - sau Constituţia tradiţiei rrome -, sistem de norme, valori şi concepte intracomunitare, care gravitează în jurul modelului de identitate al culturii tradiţionale rrome: *familia comunitară,* acel tip de familie extinsă la nivel de comunitate, care se află într-o relaţie de dependenţă normativă şi structurală faţă de comunitatea căreia îi aparţine. Familia rromă este o *famile-rizom,* care îşi unifică rădăcinile într-o tulpină comună şi, în spiritul unei filosofii epicureice a existenţei, orientată exclusiv spre prezent, dezinteresată de istorie sau de experienţa trecutului, singura istorie care o preocupă fiind istoria de familie, fiecare individ având datoria să-şi cunoască genealogia, nu ca pe o obligaţie de studiu, ci în mod firesc, natural, prin relaţia cotidiană cu memoria familială conservată în cutume şi tabu-uri.

Pentru a menţine coeziunea structurală şi a cultiva coerenţa conceptuală, elemente fundamentale ale identităţii, orice model cultural are nevoie de o *forma mentis,* de o religie, în sens etimologic (lat. *religo, religere* - a lega, a uni), o relaţie cu sine şi cu transcendenţa, suport moral şi traseu spiritual de identificare, memorie comunitară şi totodată valoare de reprezentare. Această religie poate fi una de raportare la divinul exterior omului, în care fiinţa umană se defineşte prin relaţie cu supranaturalul, iar structurile societăţii reflectă acel „pattern” al cetăţii cereşti, edificând temple şi palate, construind pentru eternitate, încercând să facă efemerele lucrări omeneşti cât mai durabile prin cultură, abordare specifică societăţilor sedentare, culturilor de tip agrar. În accepţiunea sa largă însă, religia poate fi şi raportarea la divinul din om sau, mai bine spus, la fiinţa umană ca întruchipare a divinului pe pământ, perfectibilă în relaţia cu sine, în măsura în care îşi organizează viaţa după normele comunităţii căreia îi aparţine. O astfel de *religie intracomunitară,* care nu îndeamnă omul să edifice pe pământ, ci să trăiască prezentul etern, este *Rromanipen-ul.*

Conştient de faptul că nimic din ceea ce este omenesc nu durează, *Rromanipen-ul* nu edifică cetăţi, nu construieşte şi nu consemnează pentru viitor, ci propune un sistem de relaţionare cu prezentul, bazat pe valorile memoriei şi ale experienţei colective, în care modelele culturale au caracter emergent, cresc din ele însele, ca un organism viu. În acest spirit, rromii îşi constituie identitatea prin raportare la un prezent continuu, devenit în fiecare clipă viitor continuu care reflectă trecutul continuu sau memoria culturală, conform concepţiei timpului repetitiv în spirală. Structura socială inerentă unui asemenea punct de vedere este derivată din ideea descendenţei, a continuităţii prin urmaşi. Întruchipările sacre ale acestei religii sunt copiii, soborul clerical - *kris-ul* bătrânilor, *legea - phralipe* (fraternitatea), practica mistică - *ujipen ai pakiv* (puritatea şi onoarea), iar revelaţia - familia.

Rromanipen-ul, prin caracterul lui sacru, inalienabil şi indubitabil, cu valoare de dogmă, se centrează pe 4 concepte esenţiale: *phralipe* - revelaţia relaţiilor fraterne din comunitate, de ajutor reciproc, responsabilitate colectivă şi împărtăşire a destinului; *pakiv* - credinţa, respectul, onoarea şi încrederea reciprocă; *ujipe* - conservarea stării de puritate spirituală şi trupească; *baxt* - cultul norocului, al şansei prezente în viaţa celor care respectă normele *phralipe*-ului şi *pakiv*-ului*,* în opoziţie cu *bibaxt-ul,* nenorocul, neşansa care apare în lipsa primelor două - *phralipe* şi *pakiv.*

În acelaşi spirit, al nevoii de conservare a purităţii ritualice a familiei, costumul tradiţional rrom, atât la femei, cât şi la bărbaţi, trebuie să susţină ideea conform căreia trupul uman este divizat în două părţi, de la brâu în sus - partea superioară pură -, iar de la brâu în jos - partea inferioară impură; aşadar, pentru a corespunde regulilor purităţii, costumul nu poate fi compus dintr-o singură piesă, ci numai din două piese, una care să acopere partea de sus a corpului, iar cealaltă

care să acopere partea de jos a corpului. Femeile nu poartă rochii sau alte piese de *îmbrăcăminte* dintr-o singură bucată, pentru că nu delimitează corpul impur de cel pur, norma fiind să se traseze cu precizie linia de demarcaţie dintre partea de jos şi cea de sus a corpului.

Costumul tradiţional al femeii rrome este compus din următoarele piese: *i ţoha* (fusta), *i katrinţa* (şorţul), *o gad* (cămaşa), *o dikhlo* (basmaua), *le papucia* (papucii). *Fusta* este spurcată, aşadar nu se îmbracă niciodată pe cap, pentru a nu-l spurca, şi nu trebuie să atingă lucrurile bărbatului. Dacă o femeie atinge cu fusta un vas pus pe pământ, sau pur şi simplu trece peste el, nimeni nu mai mănâncă sau bea din acel vas, fapt pentru care este interzis să se pună vasele pe jos, în special în locuri de trecere. Acoperământul capului este pur, deci sacru, aşadar dacă o femeie trece peste *pălăria* unui bărbat sau o atinge, din greşeală, cu fusta, pălăria respectivă este aruncată. *Şorţul,* în schimb, este pur. Mai ales femeile însărcinate şi cele aflate la menstruaţie trebuie să poarte *şorţ,* scut împotriva ofenselor aduse purităţii, îmbrăcăminte magică, de protecţie a miracolului fertilităţii, care, spre deosebire de fustă, este curată: se pot chiar şterge vasele cu şorţul. Femeile care intră în camera copilului nou-născut, pentru a nu-i fura somnul şi a-l proteja de duhurile rele, îl şterg pe frunte cu poala şorţului. *Basmaua* (rr. „o dikhlo" - văzut) este pură. Soţia nu are voie să-i dea soţului apă cu mâinile goale, ci acoperite de un ştergar sau, mai bine, de propria ei basma, din respect (rr. „pakiv") şi ruşine (rr. „laʒipe"). Simbol erotic, *părul* femeii este impur, de aceea se ţine strâns în cozi - *„ciungria"*: trei cozi pentru „ceaia bare"/fete mari; două cozi şi acoperit cu „dikhlo" (ceea ce poate fi văzut) pentru „rromnia"/femei măritate.

Pentru că partea de sus a corpului este pură, - „ujo" -, *cămaşa* fiind şi ea pură, femeile pot umbla cu pieptul semi-dezgolit şi îşi pot alăpta copiii în public. În schimb, *genunchii şi gleznele,* în acord cu impuritatea părţii inferioare a corpului, se consideră a fi cea mai ruşinoasă/indecentă parte a trupului omenesc - *„but lajavo"* -, ei trebuind să fie acoperiţi întotdeauna, atât la femei, cât şi la bărbaţi. De altfel, întreaga parte de jos a corpului trebuie să fie în permanenţă acoperită, atât la femei, cât şi la bărbaţi: femeile rrome poartă fuste lungi, niciodată pantaloni sau fuste scurte; bărbaţii rromi poartă pantaloni lungi, niciodată scurţi.

Cămăşile şi bluzele se spală separat de fuste şi de pantaloni, în vase diferite, speciale pentru fiecare componentă a îmbrăcămintei, superioară sau inferioară, şi nu se amestecă niciodată apa, sau vasele de spălat obiecte de bucătărie, cu apa sau vasele de spălat haine, de teama impurităţii. La fel, tacâmurile şi vasele de bucătărie se spală întotdeauna separat de haine.

Picioarele, în special cele ale femeii, precum şi *încălţările* sunt impure, datorită contactului cu pământul şi faptului că aparţin părţii de jos a corpului. Când o femeie calcă în picioare pălăria unui bărbat, sau îi aruncă papucul peste cap, inclusiv dacă îl ameninţă pe bărbat cu aceste gesturi, bărbatul devine „mahrime" (spurcat).

Referindu-ne la simboluri, pentru că reflecţia din cadrul acestui material se referă mai ales la istorie, este important de înţeles cum percep rromii istoria, în comparaţie cu nerromii. Când folosim termenul de nerromi, ne referim, în acest caz, mai ales la modelul mental produs de civilizaţia europeană occidentală, bazată pe viziunea raţionalist-carteziană asupra cunoaşterii.

Nerromii sunt, în cea mai mare parte, popoare sedentare, aşadar văd mereu aceleaşi locuri şi se relaţionează întotdeauna cu aceleaşi persoane, vecinii, cu care îşi creează relaţii stabile, de lungă durată. Aceste relaţii stabile conduc la statuarea de norme şi obligaţii reciproce strict determinate. Ştiind că se vor afla mereu în acelaşi loc, nerromii edifică/construiesc pentru viitor, dar sunt interesaţi şi de trecut, de istorie, privesc timpul ca durată, timp liniar, cronologic, perceput prin intermediul raţionalităţii.

Spre deosebire de nerromi, rromii au fost - şi încă sunt, unele subgru-puri, în unele spaţii - un popor nomad, aşadar văd mereu alte locuri şi se relaţionează cu alţi oameni, cu care nu dezvoltă relaţii de durată, ci temporare, comerciale/de

schimb, de adaptare imediată la limbajul alterităţii, fără prea multe obligaţii pe termen lung. Ştiind că se nu vor afla mult timp în acelaşi loc, nu edifică/nu construiesc pentru viitor, dar nici nu sunt interesaţi de trecut, de istorie, nu privesc timpul ca durată, ci ca prezent continuu: există deci numai ziua de astăzi. Rromii nu percep timpul ca fiind liniar, ci ca fiind circular/repetitiv, anticronologic, viziune având-şi originea într-un tip de cunoaştere senzorial iraţionalist.

Toate acestea conduc la concluzia ca demersul de prezentare clasică, cronologic-raţionalistă şi mecanicistă a istoriei rromilor se află în dezacord cu percepţia acestora faţă de timp, aşadar pare a nu avea sens. Cu toate acestea, în elaborarea materialului de faţă, pentru că acesta este destinat uzului pedagogic, s-a utilizat convenţia didacticismului raţionalist. Materialul este mai ales în folosul alterităţii, încercând să urmărească paradigma de gândire a nerromilor, pentru a le facilita acestora înţelegerea celor mai importante momente dintr-o istorie a rromilor exterioară modelului de gândire rrom.

Cu toată această reticenţă a modelului de gândire tradiţional rrom faţă de memoria istorică, odată cu recunoaşterea poporului rromilor, la nivel european şi mondial, ca minoritate naţională sau etnică, mişcarea de afirmare identitară a rromilor a început construcţia unei naţiuni moderne rromani, non-teritoriale, non-statale, transfrontaliere, marcată de o viziune comună, unitară, asupra statutului rromilor în lumea contemporană. Aceasta este reprezentată prin simbolurile de referinţă ale oricărei naţiuni: *Ziua Internaţională a Rromilor - 8 Aprilie* -, celebrată în toate ţările, inclusiv în India, steagul mondial al rromilor, cu jumătatea superioară albastră, simbol al cerului senin, jumătatea inferioară verde, simbol al câmpului înverzit, iar la mijloc cu o roată roşie, simbol al nomadismului, dar şi al rădăcinilor indiene ale rromilor, roata fiind preluată de pe steagul Indiei, ca arhetip al ciclului vieţii şi al morţii *„chakra"/„samsara",* şi *imnul internaţional al rromilor „Gelem, gelem"* („Am tot umblat"), care vorbeşte despre nomadism şi despre Holocaust - în limba rromani, *„Samudaripen"* (uciderea tuturor) -, hotărâte la cel dintâi Congres Internaţional al Rromilor, pe 8 aprilie 1971, la Londra, *limba literară comună rromani,* limbă scrisă, cu un alfabet standard unitar, instituit prin decizia Congresului internaţional al rromilor, pe 8 aprilie 1990, la Varşovia.

Drapelul **albanezilor** - roşu, cu vulturul bicefal, negru, în centru - este folosit de etnicii albanezi din România la serbări şi ceremonii. El era ridicat cu ocazia sărbătorilor mari, româneşti şi albaneze, încă din primul deceniu al secolului al XX-lea, la sediile societăţilor culturale albaneze sau la diferite manifestări ale acestora. Imnul albanez este „Cântecul steagului", text scris de poetul albanez, din România, Asdreni (Aleks Stavri Drenova, 1872-1947), şi pus pe notele melodiei patriotice „Pe-al nostru steag e scris unire", de Ciprian Porumbescu. Acest imn a fost cântat pentru prima dată la Bucureşti, în anul 1907, fiind adoptat de albanezi în 1912, la Proclamarea Independenţei de stat. „Cântecul steagului" este şi azi imnul de stat al Albaniei. La 28 noiembrie - Ziua Steagului - se sărbătoreşte Ziua naţională (Proclamarea Independenţei de stat faţă de Imperiul Otoman). Albanezii din România îşi cinstesc monumentele şi aşezămintele. Amintim aici bustul lui Victor Eftimiu, din faţa fostei sale locuinţe din Bucureşti, biserica ortodoxă „Dintr-o zi" (strada Academiei, nr. 22) din Capitală, dată în folosinţă albanezilor ortodocşi de către statul român, între anii 1912-1947. În anul 2006, a fost amplasat în parcul Herăstrău bustul poetului şi patriotului albanez Naim Frasheri (1846-1900). N. Frasheri a avut o relaţie strânsă cu comunitatea albaneză din România, câteva dintre cele mai importante cărţi ale sale fiind editate la Bucureşti.

Reprezentative, la **cehi**, sunt naraţiunile şi cântecele populare. Naraţiunile se referă la colonizarea în România, la comori, haiduci, pitici, vrăjitoare, şerpi uriaşi, armată etc. Exemplu: „Jak přišli naší z Čech" („Cum au venit ai noştri din Cehia") şi „Had a poklad" („Şarpele şi comoara"). Poveştile se depănau la şezători, la birturi, la obiceiul numit scărmănatul penelor, la curăţarea porumbului etc. Cântecele

populare ale cehilor vorbesc despre dragoste, cătănie, natură, minerit etc. De exemplu: „Ta naše písnička česká” („Cântecul nostru cehesc”) „Do práce mladý horník kráčí” („Spre mină păşeşte un tânăr”). Dintre dansurile populare practicate, amintim: Veverky, Kominík, Žid, Beseda, câteva tipuri de polcă. Îmbrăcămintea femeilor şi a copiilor din satele cehe din Banat şi-a păstrat, în principiu, forma sa specifică. Costumul femeilor şi al fetelor este foarte asemănător portului ceh din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Acest stil de îmbrăcăminte s-a păstrat în unele sate cehe, de exemplu, Sfânta Elena, Ravensca, Gîrnic, până la sfârşitul secolului al XX-lea. Femeile mai în vârstă îl poartă şi astăzi.

Este alcătuit din fustă lungă şi încreţită, o bluză cu mânecă lungă şi încreţită la umăr, gulerul împodobit cu dantelă sau broderie, şorţul împodobit cu dantelă şi broderie, cu pense subţiri şi puţin încreţit pe margini. Pe cap, se poartă batic de pânză înflorat, legat cu perinuţă şi colţuri. Pe sub fustă, se poartă jupe de pânză cu dantelă şi broderie încreţite şi foarte apretate. Tot costumul este confecţionat din materiale de bumbac şi in. Fiecare sat are costumul specific, deosebindu-se între ele prin legarea baticului, lungimea fustelor, legarea şorţului sau croiala bluzei. De asemenea, culoarea îmbrăcămintei diferă de la o sărbătoare la alta. De exemplu, costumul alb este unul festiv - şi se poartă doar de Nedeie şi de Înviere. De Vinerea Mare, se poartă costum negru - simbolizând doliul -, de Paşti se poartă costum roşu cu buline albe - simbolizând bucurie. Femeile se încalţă cu „bačkory”, opincuţe tricotate din lână sau confecţionate din postav, cu talpă din piele de porc, iar bărbaţii - opinci din piele de porc, având curele, înalte până aproape de genunchi, şi ciorapi lungi de lână.

Grecii îşi celebrau sărbătorile şi îşi ţineau slujbele în diferite biserici ortodoxe (G 28). După recunoaşterea oficială a comunităţilor, cele mai mari dintre acestea vor avea propriile biserici (G 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37). O listă anexată Convenţiei româno-elene de comerţ şi navigaţie, din 1931, cuprindea bisericile greceşti din România, cu bunurile aparţinătoare şi şcolile care depindeau de ele (G 38). Bisericile au rămas până astăzi locul principal de întâlnire al membrilor comunităţii, cu ocazia sărbătorilor creştine ori a pomenirii eroilor greci (G 39). De asemenea, monumentele eroilor (cum este, de pildă, cel de la Drăgăşani) reprezintă, în fiecare zi de 25 Martie, punctele de întâlnire a reprezentanţilor comunităţilor elene din toate colţurile României (G 40, 41, 42, 43, 44, 45).

Polonezii din zona rurală a judeţului Suceava au un costum popular specific, diferit de cel al românilor sau ucrainenilor. La bărbaţi, cămaşa este albă, având în partea din faţă rânduri de flori cusute cu roşu, verde, portocaliu şi albastru. *Ciupagul* este ornamentat cu mărgele mici, iar manşeta are mărgele şi dantele de culoare albă. Pantalonii sunt albi. *Bundiţa* este tivită cu negru pe margini - la mâneci şi la poale, iar la revere are brodate flori roşii cu rămurele verzi. Pălăria de culoare neagră are prinsă, deasupra borului, la baza calotei, o panglică roşie.

La femei, cămaşa este albă, având rânduri de flori pe umăr. Mânecile largi se strâng la încheietură în pliuri şi se leagă. Bundiţa, verde sau roşie, este cusută cu flori. Fusta, de aceeaşi culoare cu bundiţa, este plisată la nivelul genunchiului, având cusute 5-6 rânduri de fundiţe înguste, multicolore. Peste fustă se poartă în mod obişnuit un şorţ alb, cu floricele roşii. Pe cap se poartă o coroniţă de flori, având legate în spate panglici multicolore.

Viaţa religioasă a comunităţii poloneze din sudul Bucovinei este caracterizată, în general, de practicarea unui catolicism autentic şi militant care, în paralel cu învăţăturile religioase, insuflă credincioşilor frumoase principii civice şi morale. Cea mai importantă manifestare religioasă anuală a polonezilor din sudul Bucovinei are loc la Cacica, în perioada 14-16 august. În acele zile, se organizează un mare pelerinaj la biserica din localitate, construită în stil neogotic, în 1904. În altar se află o icoană celebră, copie a nu mai puţin celebrei icoane „Madona Neagră” de la Częstochowa. Începând cu anul 2000, biserica din Cacica a dobândit

rangul de *basilica minor,* fiind subordonată direct Vaticanului. Cu prilejul mai sus amintitei sărbători, se adună pelerini din România, Ucraina, Polonia, Germania, celebrându-se, în virtutea unui autentic spirit de toleranţă bucovinean, slujbe în limbile polonă, germană, maghiară şi ucraineană, „slujba mare” oficiindu-se în limba română. Polonezii din judeţul Suceava respectă toate sărbătorile religioase specifice calendarului catolic (în special, Paştele şi Crăciunul), organizând totodată întâlniri tradiţionale, cu prilejul unora dintre ele. La începutul Postului Mare, în comunităţile poloneze se sărbătoreşte „lăsata secului” *(zapusty),* prilej cu care sunt uneori evocate sau prezentate vechi obiceiuri şi tradiţii poloneze specifice acestui post. În lunea Învierii, băieţii stropesc fetele cu apă sau parfum, obicei denumit *śmiergust.* Tradiţia împărţirii *op atek*-ului (azimă, pâine binecuvântată) din Ajunul Naşterii Domnului este alt obicei specific polonez.

Portul **croaţilor** diferă de la zonă la zonă. Cel din Banatul montan are un specific aparte, fiind unic atât în zonă, cât şi în ţara de adopţie, precum şi în cea de origine. Specificitatea acestuia este reliefată de materialul predominant alb din care sunt confecţionate majoritatea pieselor sale componente, dar şi prin cusătura aplicată, în care predomină negrul, alături de roşu, ca şi prin discreţia culorilor folosite pentru a întregi motivele florale, geometrice, ale acestora. În ceea ce priveşte portul din zona Banatului de câmpie, acesta este în concordanţă cu cel din zona de plecare din Croaţia de azi, având influenţe evidente ale portului german şi maghiar (s.n. - satele din zona de câmpie sunt cu populaţii din toate etniile).

Comemorarea celor trecuţi la cele veşnice se face anual, în ziua de 2 noiembrie, cu ocazia zilei morţilor. În acest sens, cu o seară înainte, se ard lumânări în cimitir, iar a doua zi, după slujba religioasă de la biserică, preotul face slujbe de comemorare în cimitir. La finele anului 2007, prin grija Uniunii Croaţilor din România, a fost realizat la Caraşova un monument închinat celor căzuţi în cele două războaie mondiale, aparţinând satelor comunei.

Până nu demult, nu existau deosebiri între portul cotidian şi cel bisericesc al **ruşilor lipoveni**. În prezent, însă, portul tradiţional al ruşilor-lipoveni este conservat doar în viaţa religioasă, iar de la înfiinţarea ansamblurilor folclorice, cu unele adaptări şi modificări, şi în viaţa cultural-artistică. Costumul bărbătesc lipovenesc tradiţional era compus din cizme sau pantofi, pantaloni largi şi „rubaşka” - cămaşă fără guler, purtată peste pantalon şi legată la mijloc cu un brâu de lână colorată cu ciucuri la capete, numit „pois”. Bărbaţii în vârstă continuă să poarte şi în prezent, la biserică, o haină lungă, de culoare închisă, cunoscută sub numele de „paddiovca”, în Dobrogea, sau „bichesca”/„cufaica”, în Moldova şi Bucovina. Odinioară, acest obiect de vestimentaţie era obligatoriu pentru toţi bărbaţii, atunci când se duceau la biserică. Rânduiala bisericească cere, de altfel, ca haina folosită pentru viaţa religioasă să nu fie întrebuinţată şi pentru alte evenimente cotidiene (nuntă, petrecere etc.). Piesa de bază a costumului femeiesc este reprezentată de fustă („iubca”) sau sarafan, largă şi lungă până la glezne. Ca şi la bărbaţi, mijlocul este încins cu un „pois”. Capul femeilor este acoperit obligatoriu cu batic. Fetele nemăritate îşi împletesc părul într-o singură coadă, în care îşi prind o panglică. La cununie, părul fetei care se căsătoreşte este împletit în două codiţe (simbolizând cununia, cuplul), care se prind într-un coc în creştetul capului. Cocul este acoperit cu o boneţică („chicika”), peste care se pune „kaseac”-ul, iar apoi baticul. Un element de rit des întâlnit, mai ales la femeile în vârstă, este „lestovca” sau mătăniile (realizate din piele, cu diferite decoraţiuni).

Sărbătorile religioase la ruşii lipoveni sunt pe: 7 ianuarie - Crăciunul sau Naşterea Domnului; 14 ianuarie - Sfântul Vasile cel Mare; la 14 ianuarie 1990, s-a constituit CRLR; 19 ianuarie - Boboteaza; 7 aprilie - Bunavestirea; Paştele, Înălţarea Domnului şi Sfânta Treime - coincid cu aceleaşi zile în care respectivele sărbători sunt prăznuite şi după calendarul gregorian; 6 mai - Sfântul Gheorghe; 12 iulie - Sfinţii Petru şi Pavel; 2 august - Sfântul Ilie; 19 august - Schimbarea la faţă; 28

august - Sfânta Maria, Adormirea Maicii Domnului; 21 septembrie - Naşterea Maicii Domnului; 4 decembrie - Intrarea Maicii Domnului în Biserică; 19 decembrie - Sfântul Nicolae.

La **slovaci**, portul tradiţional avea la bază ţesături din fir de cânepă, in, dar şi postav (fig. 1, 2, 3, 4). Viaţa oamenilor, la ţară, se ghida după sărbători, care erau considerate ca adevărate puncte cardinale, încadrate de cutume, superstiţii şi norme - cu conţinut raţional sau fantasmagoric. De Sfântul Pavel, se consideră că este jumătatea iernii *dacă ursul se întoarce, în bârlogul lui.* Pe 2 februarie, de Sfânta Maria, se sfinţeau lumânările, care se aprindeau de câte ori tuna şi fulgera. Balul mascat *(fašiangy)* se putea organiza până la începerea postului Paştelui, el simbolizând sfârşitul iernii şi începutul primăverii. A cincea duminică de post corespunde cu obiceiul păgân, slav, de înecare a simbolului iernii - *Morena.* Aceasta e ziua Floriilor, când se organizează un fel de nunţi simbolice de copii, care poartă în mână ouă, ca simbol al vieţii şi primăverii. Miercurea cenuşii (şchioapă) e cea de dinaintea Paştelui - şi simbolizează doliul în urma crucificării ce urmează. Joia Verde este ziua când se *leagă clopotele* şi nu se mai foloseşte decât toaca. În această zi, se recomandă terminarea tuturor însămânţărilor, ca să înverzească. La evanghelici, este o zi importantă pentru copii, care, la vârsta de 12 ani, se duc la biserică, pentru a fi *confirmaţi în credinţă* prin spovedanie. În aceste zile, se încondeiază ouăle, se dezleagă clopotele şi se aprind focurile, care simbolizează veghea la mormântul lui Hristos. Sărbătorile Paştelui culminează în ziua de luni, când băieţii umblă să ude fetele cu apă şi cu parfum, iar acestea le dăruiesc în schimb câte un ou încondeiat. Urmează ziua de 24 aprilie, Sfântul Gheorghe, când se tocmeau slugile şi se semnau înţelegerile dintre proprietari şi chiriaşi. Întâi mai - era prilejul, pentru băieţi, să-şi manifeste sentimentele de dragoste faţă de iubitele lor, prin ornarea caselor lor cu ramuri înflorite şi împodobite. La 50 de zile după Paşte, se sărbătoresc Rusaliile. La catolici, se împodobesc casele cu ramuri verzi şi flori, care se vor arde în casă, pentru a fi ferită de tunete şi fulgere. Tot acum se organizează şi rugi şi bâlciuri. În ziua de 8 iunie, de Sfântul Medard, se spune că *picătura lui curge 40 de zile,* adică atâtea zile va fi timp ploios. O sărbătoare importantă este şi ziua mamelor, care la evanghelici este în mai, iar la catolici în iunie. Cu această ocazie, se merge la biserică şi se oferă cadouri mamelor. Sfântul Ioan Botezătorul, în 24 iunie, marchează solstiţiul de vară, cu care ocazie se aprindeau focurile şi, simbolic, se sărea peste ele. De Sfinţii Petru şi Pavel începea secerişul - şi de Sfânta Ana se aşteptau furtuni. Între 15 august şi 8 septembrie, adică cele două Mării, se organizează vizite la mănăstiri, dar şi bâlciuri şi iarmaroace. Sfântul Mihai, în 29 septembrie, marchează începutul toamnei şi al culesului recoltei. După Sfântul Luca, 18 octombrie, se pot organiza din nou baluri, nunţi şi botezuri. În 31 octombrie, este ziua Reformei, o mare sărbătoare pentru evanghelici. În ziua de 1 noiembrie se sărbătoreşte amintirea tuturor defuncţilor din familie - ziua tuturor sfinţilor. Cu această ocazie, se împodobesc mormintele, se aprind lumânările şi se comandă chiar fanfară cu melodii adecvate. Importante sunt şi sărbătorile de iarnă, dintre care amintim doar Sfântul Nicolae şi Sfânta Lucia. Prima - este comună pentru toţi creştinii; dar cea de a doua este legată din plin de superstiţii, dintre care amintim doar urmărirea vremii în zilele de până la Crăciun, fiecare corespunzând unei luni a anului. Una din cele mai importante sărbători este - şi pentru slovaci - cea a Crăciunului, când masa trebuie să fie cât mai îmbelşugată. Masa specifică pentru o familie constă dintr-o ciorbă de varză cu cârnaţi, paste cu mac şi miere şi tot felul de fripturi (nu de pasăre, fiindcă scormoneşte înapoi, iar porcul înainte). Se umblă cu colinde, se oferă cadouri. Ciclul creştinesc se termină în data de 6 ianuarie, de Bobotează, când se sfinţesc apa şi casele.

Tipic pentru slovacii de la câmpie a fost sălaşul, adică o gospodărie în câmp, departe de localitate, unde se depozita toată recolta şi se creşteau animalele. În localitate se venea doar duminică, la biserică. La fel ca şi în natură, şi la om alternează perioadele naşterii, înfloririi, maturizării, îmbătrânirii şi morţii. Ele

se repetă cu fiecare generaţie - şi atrag atenţia mai ales cele care marchează limitele dintre viaţă şi moarte. Şi toate acestea sunt înconjurate de obiceiuri, superstiţii şi ceremonii, care sunt în general comune creştinilor - de aceea, nu le vom mai descrie.

Obiceiurile şi tradiţiile etnicilor **macedoneni** sunt păstrate din moşi strămoşi şi transmise mai departe - obiceiuri de nuntă, obiceiuri de botez, obiceiuri de înmormântare. Obiceiurile de nuntă - perioada nunţii este una în care comunitatea macedoneană prinde viaţă, fiind momentul când „revin acasă” toate fiicele şi fii săi. Nunta la macedoneni este un prilej de mare bucurie care aduce în acelaşi spaţiu geografico-culturalo-temporal toate generaţiile unei familii. Ritualul de nuntă propriu-zis la etnicii macedoneni se desfăşoară astfel: mama mirelui întâmpină rudele cu pâine de casă şi un borcan în mâini şi începe apoi aşa-numitul dans al soacrei. Obiceiul se pare că are e semnificaţie ritualică iniţiatică, una din lungul şir de iniţieri la care este supus mirele. Este momentul despărţirii de vechiul nucleu familial şi al iniţierii unui alt nucleu familial - în cadrul căruia joacă rolul principal. De asemenea, obiceiul „bărbieritului mirelui” - care se desfăşoară în paralel cu „gătitul miresei” - are o semnificaţie iniţiatică, fiind ultimul la care este supus mirele înaintea nunţii. Este sfârşitul iniţierii lui ca tânăr şi începutul iniţierii lui în viaţa sa de bărbat şi cap de familie. Când mireasa se îndreaptă către casa noului soţ, aici ea este întâmpinată de soacra ei, cu pâine de casă. Mireasa trebuie să o înconjoare pe soacra ei de trei ori, atingând pâinea, ca semn că va fi supusă.

În mijlocul comunităţii macedonene din Urzicuţa (Dolj) s-a mai păstrat un obicei din bătrâni: de Sfântul Trifun, care este pe 1 februarie pe stil nou şi pe stil vechi pe 14 februarie, cei care au în proprietate culturi de viţă de vie merg pe aceste parcele de vie şi simulează tăierea acesteia - pe care o stropesc cu vin, să fie rodirea acesteia cât mai bogată şi vinul să iasă de cea mai bună calitate. La acest ritual ia parte şi preotul, care ţine o slujbă unde se adună toţi sătenii şi îşi urează unul altuia mult belşug şi sănătate. La această serbare nu lipsesc tobele, trompetele şi mult rachiu şi vin.

Ritualul slobozirii apelor (al dării în folosinţă a unei fântâni) este de asemenea un ritual caracteristic etnicilor macedoneni din România. El începe cu două săptămâni înainte de desfăşurarea propriu-zisă a acestui obicei, cu procesul de curăţire şi sleire a acesteia. Cu o săptămână înainte, un grup de trei tinere îmbrăcate în costume populare încep să care fiecare câte trei cobiliţe de apă de câte trei ori pe zi : dimineaţa, până răsare soarele; la prânz, când soarele este deasupra capului; şi seara, înainte de apusul soarelui. De-a lungul celor cinci zile, de luni până vineri, fetele sunt „urmărite” pas cu pas de trei tineri (martorii) care crestează pe o nuia de măr, cu ajutorul unui cuţit, fiecare cobiliţă dusă de fiecare dintre fete. Sâmbătă, dis-de-dimineaţă, cei şase tineri participă la ritualul de slobozire a apei. În trei colţuri ale fântânii se aprind lumini (lumânări), se dă înconjurul fântânii cu tămâie fumegândă, fetele varsă în jgheabul fântânii mici cantităţi de apă în exact numărul cobiliţelor cărate în zilele anterioare. Apa este vărsată peste o bucată de lână netoarsă (în credinţa populară a macedonenilor din România, apa este purificată dacă se trece printr-o bucată de lână netoarsă) şi o bucată de săpun (macedonenii din România cred că săpunul, astfel pus acolo, spală păcatele) şi martorii mărturisesc că fetele au cărat numărul care trebuie de cobiliţe pline cu apă, după care fetele rup nuielele de măr pe care martorii „număraseră” în zilele anterioare cobiliţele cu apă cărate. Pe tot timpul ritualului, în jgheabul fântânii trebuie să fie aprinse lumânări dispuse în cruce (în credinţa populară a macedonenilor din România, aceste lumânări îi ajută pe cei trecuţi în nefiinţă să primească apă).

DIVERSE

Primele clădiri „şcolare” la **cehi** au fost casele comunale (erarii), unde la început se oficiau şi slujbele religioase. Treptat, s-au construit şi primele şcoli adevărate, astfel: la Eibenthal în 1848, la Sfânta Elena şi Gîrnic în 1850-1852, la Şumiţa în 1857, la Ravenska în 1862 şi la Bigăr în 1876. După 1890, datorită preocupării statului român şi a statului ceh, cât şi a U.D.S.C.R., la Sfânta Elena şi Eibenthal s-au construit clădiri şcolare noi, iar în celelalte sate, clădirile vechi au fost radical modernizate şi dotate cu aparatură şi mobilier nou. Primii „învăţători” au fost colonişti mai răsăriţi, ştiutori de carte, apoi statul austriac a trimis din Cehia primii învăţători cu diplomă, şi anume: Matěj Hájek în 1854 la Ravensca, Vincenc Zamouřil, în 1857 la Gîrnic, Josef Hájek în 1858 la Eibenthal, Jindřich Schlögl în 1858 la Sfânta Elena, Josef Březina în 1878 la Şumiţa, Jan Lukeš în 1898 la Ogradena Nouă, iar la Bigăr, Adam Mleziva în 1865, fiu al satului. După pacea de la Trianon (1920), autorităţile române au trimis învăţători români, iar din 1929 s-a reluat şi venirea învăţătorilor din Cehoslovacia, acţiune care s-a menţinut, cu unele întreruperi, până în anul 1959. În perioada comunistă, au contribuit la evoluţia şcolilor cehe absolvenţii Liceului Pedagogic din Nădlac, secţia cehă, promoţia 1977, şi anume: Josef Mleziva la Bigăr, Alois Špicel şi Josef Pešic la Gîrnic, Josef Dlouhý, Fratišek Roch şi Alena Fiklová (Gecse) la Sfânta Elena, şi František Šubert la Ravensca. După 1990, unii dintre ei au emigrat în Cehia, însă Mleziva, Roch şi Gecse A. îşi continuă activitatea şi azi. Astfel, la Moldova Nouă, încă din 1990 funcţionează, fără întrerupere, grupe de elevi care învaţă opţional limba maternă cehă, sub îndrumarea învăţătoarei Gecse A. Treptat, s-au format şi alţi învăţători cehi cu diplomă, precum Iosef Bouda Maria Boudová, Sofie Štepničková, Sofie Šíbalová, František Olteanu, Michaela Pospíšilová. Pentru susţinerea învăţământului în satele cehe, din Cehia au fost trimişi profesori precum: Vilma Anýžová, Petr Skořepa, Jaroslav Svoboda şi alţii. În ultimii ani, sub egida M.E.C.T., se organizează olimpiade judeţene şi naţionale la limba şi literatura cehă.

Instituţiile culturale sunt reprezentate de căminele culturale construite în perioada comunistă, în care se desfăşoară o bogată activitate cultural-artistică: şezători, baluri, spectacole etc. Până în 1990, în sate au existat fanfare şi orchestre cehe, însă treptat ele s-au desfiinţat. Tocmai pentru conservarea valorilor tradiţionale, în fiecare an, U.D.S.C.R., cu sprijinul statului ceh, organizează, alternativ, festivaluri folclorice ale adulţilor şi copiilor, aşteptate cu mare bucurie, la care sunt invitate formaţii cehe din Serbia şi Cehia. Principala organizaţie a comunităţii cehe (şi slovace) din România este Uniunea Democratică a Slovacilor şi Cehilor din România (U.D.S.C.R.), înfiinţată în ianuarie 1990, fiind reprezentată în Parlamentul României printr-un deputat. Un rol foarte important la înfiinţarea şi afirmarea acestei organizaţii l-a avut preşedintele fondator, scriitorul slovac Ondrej Štefanko (1949-2008). Cele şase sate cehe din Banatul de sud fac parte din Filiala Zonală Cehă Banat Sud, care se bucură de o largă autonomie în cadrul U.D.S.C.R.

O gospodărie tradiţională **ruso-lipovenească** se caracterizează printr-un mod ordonat de aranjare, cu perimetrul sub formă dreptunghiulară, cu latura scurtă către stradă. Casa propriu-zisă, amplasată la stradă, este de tip vagon, cu 3 sau 4 încăperi înşirate una după alta. Casa este mărginită de obicei de prispă, cu sau fără balustrade, şi stâlpi de lemn. Materialul de construcţie al casei diferă în funcţie de regiunea geografică. În deltă şi în majoritatea localităţilor din Dobrogea, casele erau construite din cărămizi de chirpici, iar acoperişul din stuf. În Moldova şi Bucovina era utilizat frecvent şi lemnul, iar pentru acoperiş erau tradiţionale paiele sau draniţa (scândurele din lemn). La casele lipoveneşti cu fronton, acesta era frumos decorat cu elemente specifice: floristice, zoomorfe etc. De asemenea, erau decoraţi stâlpii şi balustradele de lemn de la prispa casei. Pereţii exteriori ai casei erau de obicei spoiţi cu var, în alb, iar tâmplăria exterioară a casei (stâlpi, balustrade, ferestre etc.) vopsită în albastru. Elemente specifice pentru aşezările pescăreşti erau „vetrinnicele”, de forma unor săgeţi, peşti, păsări, ce indică direcţia vântului.

În ceea ce priveşte camerele, o atenţie deosebită i se acordă primei camere, dinspre stradă, care era atent îngrijită, având un rol important în evenimentele familiei (nuntă sau înmormântare). Această cameră era urmată de un antreu, cu ieşire în exterior, cameră folosită propriu-zis de familie şi, eventual, încă un antreu sau încăpere. Tavanul încăperilor era străbătut de o grindă de lemn mediană. Nelipsite din camerele ruşilor-lipoveni sunt icoanele, amplasate în colţul camerei, pe un suport de lemn („bajniţa"), cu candelă ce se aprinde obligatoriu, de sărbători sau în timpul rugăciunilor. Un alt element specific ruşilor-lipoveni este cuptorul întins, cunoscut sub denumirea de „pecika" sau „lejanka", spaţiul de pe cuptor fiind folosit pentru odihnă/dormit. Anexele gospodăriilor lipoveneşti se întindeau, de regulă, în prelungirea casei propriu-zise, fiind ceva mai impunătoare în zona Moldovei şi a Bucovinei. Ele cuprind una sau două magazii, bucătăria de vară, grajdul sau coteţul pentru animale şi, în funcţie de ocupaţia gospodarului, o anexă pentru depozitarea bărcii sau a uneltelor agricole. Fără excepţie, în gospodăriile lipoveneşti, chiar şi în prezent, există baia lipovenească (tip saună, numită „bania"), alcătuită din două încăperi: prima (numită predbanik/pribanik), în care se face focul şi unde se lasă hainele, şi baia propriu-zisă. În cea de-a doua încăpere, se găsesc o vatră din pietre, cazanul cu apă pentru încălzit şi un pat de scândură, numit „palok", pe care se aşază cel care se îmbăiază.

Efectul de saună este amplificat prin stropirea cu apă a pietrelor încinse. Pentru stimularea circulaţiei sanguine, se foloseşte o măturică de nuiele (de obicei, de stejar), care se opăreşte şi cu care se loveşte uşor şi ritmic persoana care face baie. În general, baia se pregăteşte sâmbăta şi înainte de sărbători, dar şi când cineva din familie se îmbolnăveşte, întrucât acest gen de baie este considerat leac pentru orice boală. Credinţa ruşilor lipoveni din România este creştin-ortodoxă de rit vechi, păstrată neschimbată încă din timpul creştinării Rusiei Kievene, în 988, de către cneazul Vladimir Sveatoslavici. Şi în prezent, slujbele religioase se ţin în limba slavonă, iar calendarul folosit este cel iulian. Cele câteva elemente care ar diferenţia credinţa ruşilor lipoveni de cea ortodoxă practicată în România ţin, în marea lor parte, de ritul religios - şi nu de dogmă. Aducem spre exemplificare câteva elemente caracteristice:

- semnul crucii, la staroveri, se face cu două degete (arătătorul şi degetul mijlociu), reprezentând dubla ipostază a Mântuitorului Isus Hristos: natura divină şi cea umană, iar cele trei degete împreunate simbolizează Sfânta Treime;
- crucea ruşilor staroveri este cu opt extremităţi (colţuri);
- numele Mântuitorului se ortografiază cu un singur I - Isus;
- înconjurul bisericii, în timpul procesiunilor, se face în sensul rotaţiei acelor de ceasornic (în sensul mişcării aparente a Soarelui);
- oficierea liturghiei se face cu şapte prescuri, şi nu cu cinci etc.

Prima Mitropolie a staroverilor a fost cea înfiinţată la 28 octombrie 1846, la Belaia Kriniţa - Fântâna Albă - cu primul mitropolit ortodox de rit vechi, Ambrosie. În 1940, datorită circumstanţelor politico-istorice, sediul Mitropoliei a fost mutat la Brăila. Mitropolitul actual, cel de-al doisprezecelea, al Bisericii Creştine Ortodoxe de Rit Vechi, este Înalt Prea Sfinţitul Leontii, Arhiepiscop de Fântâna Albă, Mitropolitul tuturor credincioşilor de rit vechi din lume. Biserica Ortodoxă de Rit Vechi de Fântâna Albă, cu sediul la Brăila, are, conform Statutului ei aprobat de Ministerul Culturii şi al Cultelor din România în 2002, un număr de patru eparhii. Arhiepiscopia de Novozabkov s-a înfiinţat în 1923, în fruntea ei aflându-se patriarhul Alexandr (din anul 2002).

În România, adepţii acestei orientări sunt mai puţini la număr, comparativ cu cei ce ţin de orientarea de Fântâna Albă, comunităţi religioase aflându-se în Tulcea şi în câteva localităţi din judeţ (Slava Rusă, Slava Cercheză, Sarichioi, Mahmudia). Titulatura oficială a cultului este Biserica Ortodoxă de Rit Străvechi. Trebuie precizat că între aceste două ierarhii - Fântâna Albă şi Novozabkov - nu există absolut nicio diferenţă de dogmă ori de ritual în oficierea slujbelor sau în săvârşirea tainelor, canonic. Existenţa a două orientări în sânul aceleiaşi comunităţi

de staroveri din România se datorează evoluţiei confesionale zbuciumate a staroverilor, după schisma religioasă de la mijlocul secolului al XVII-lea. Cu timpul, datorită persecuţiilor la care erau supuşi preoţii ce se împotriveau reformei nikoniene, dar şi a faptului că nu există posibilitatea hirotonisirii de noi preoţi, nemaiexistând episcopi, staroverii au rămas practic fără preoţi şi fără o ierarhie bisericească. Ultimul episcop, Pavel din Kolomna, a murit ars pe rug, în 1656. Pentru a-şi păstra credinţa şi ritul ortodox vechi, o parte din staroveri au încercat să îşi atragă preoţi din sânul bisericii oficiale, pe când alţii au respins total această idee. Au rezultat, astfel, două direcţii confesionale principale: popovti (cu popa), cei care recunoşteau necesitatea preoţilor şi care au atras preoţi din cadrul bisericii oficiale, cu condiţia ca aceştia să treacă la ritul vechi. Ulterior, aceştia şi-au format propria ierarhie bisericească, prin ungerea, ca Mitropolit de Fântâna Albă, a Mitropolitului de Bosnia, Ambrosie, convins să treacă la credinţa de rit vechi (28 octombrie 1846). Din acest moment, cultul creştin de rit vechi devine Biserică autonomă. Cei numiţi *bespopovti* („fără popă”), extinzând culpabilizarea pentru reforma bisericească asupra întregului cler bisericesc, nu au acceptat preoţi de ocazie din cadrul bisericii oficiale şi nici nu au recunoscut, mai târziu, ierarhia stabilită prin înfiinţarea Mitropoliei de Fântâna Albă. Aceştia au rămas practic fără preoţi, slujbele fiind oficiate de un dascăl/diacon (nastavnik). În momentul în care prigoana împotriva staroverilor a încetat (la începutul secolului al XX-lea, ţarul Nicolae al II-lea emite un decret în acest sens, iar în 1971, Soborul Bisericii oficiale Ruse ridică anatema aruncată asupra staroverilor, revenind la sentimente mai bune faţă de aceştia), staroverii din Rusia care nu acceptaseră ierarhia de Fântâna Albă au înfiinţat, în 1923, o ierarhie la Novozabkov (regiunea Breansk), prin ungerea cu Sfântul Mir a Arhiepiscopului Nicola, provenit din biserica nikoniană (modalitate similară cu cea prin care Ambrosie a devenit primul mitropolit al staroverilor). În 1990, bespopovţi din România contactează ierarhia de la Novozabkov, acceptându-i autoritatea şi hirotonisindu-şi astfel preoţi.

În ceea ce priveşte religia **sârbilor** din Banat, aceasta este ortodoxă de rit vechi. Pe teritoriul României, găsim mânăstiri sârbeşti la Baziaş, Bezdin, Zlatiţa, Sfântul Gheorghe (SR 10, SR 11, SR 12, SR 13), iar în satele bănăţene cu populaţie sârbească există biserici parohiale frecventate şi de românii din comunităţile respective. Există trei biserici sârbeşti în Timişoara (SR 14, SR 15, SR 16), şi câte una la Arad (SR 17) şi Reşiţa. Primele şcoli au apărut încă din secolul al XVI-lea, pe lângă mânăstirile Baziaş şi Bezdin. La începutul secolului al XVIII-lea apar primele şcoli în limba sârbă în regiunea de graniţă a Imperiului Habsburgic, în localităţile de pe Valea Mureşului. În anul 1768, pe teritoriul Banatului timişean, funcţionau 66 de şcoli generale cu 1 129 de elevi, Biserica Ortodoxă Sârbă şi Mitropolia de la Karlowitz (SR 53) susţinând aceste şcoli, întrucât ele reprezentau un mijloc pentru păstrarea identităţii naţionale. În 1773, are loc reforma învăţământului sârbesc de pe teritoriul habsburgic, eveniment legat de numele lui Teodor Janković Mirijevski (SR 45), primul director al şcolilor sârbeşti şi româneşti din Banat. Arădeanul Sava Tekelija (SR 46) a înfiinţat Fundaţia „Tekelijanum” (SR 47), menită să sprijine tineretul sârb dornic de carte. După 1867, sârbii au optat ca învăţământul să se desfăşoare în cadrul şcolilor confesionale, care aveau un regim special. La începutul secolului al XX-lea, existau 55 şcoli generale sârbeşti, din care 41 erau confesionale. În 1934, a fost înfiinţată prima clasă cu predare în limba sârbă la Liceul Constantin Diaconovici Loga din Timişoara (SR 48), iar în 1943 a fost deschisă secţia liceală sârbă care va deveni apoi Liceul Sârbesc. În cadrul acestuia, a fost înfiinţată şcoala pedagogică şi apoi cea de agronomie. În perioada 1962-1990, a funcţionat ca secţie a Liceului de Filologie-Istorie, iar apoi şi-a desfăşurat activitatea independent, sub numele de Liceul Teoretic „Dositei Obradovici” (SR 49).

Primele licee în limba **slovacă** au apărut după anul 1862, în localităţile Martin, Revuca şi Kláštor pod Znievom. O importanţă deosebită în mişcarea

naţională de emancipare a avut-o *Matica slovenska,* instituţie fondată în 1863, la Martin. Aceasta avea rolul dezvoltării conştiinţei naţionale şi a literaturii, artei şi educaţiei naţionale. Astăzi, avem în România două licee, opt şcoli generale şi 22 de şcoli primare, cu limba de predare slovacă. Slovacii şi cehii sunt organizaţi în cadrul Uniunii Democratice a Slovacilor şi Cehilor, organizaţie cu patru filiale zonale, care se ocupă de problemele social-culturale şi politice ale acestor minorităţi. Confesiunile predominante la slovaci sunt cea catolică şi evanghelică, dar există şi cultele neoprotestante, în ultima vreme.

Încă din perioada emigrării din patria mamă Bulgaria, etnicii **bulgari** au înţeles că asigurarea unui viitor demn se poate face numai prin educarea tinerelor generaţii. Primii educatori au fost preoţii şi oamenii luminaţi ai comunităţii. La stabilirea bulgarilor în Banat, aceştia au înfiinţat imediat şcoli şi biserici. Cele mai renumite, prin grandoare şi frumuseţe, sunt biserica romano-catolică din Dudeştii Vechi şi catedrala romano-catolică din Vinga, ambele monumente istorice şi, de asemenea, adevărate embleme ale spiritului creator al acestor oameni. Trebuie subliniat că, în toate localităţile înfiinţate de bulgarii bănăţeni, sau în localităţile în care aceştia s-au stabilit, au fost înălţate biserici, care stau mărturie şi astăzi despre credinţa nestrămutată a unui neam de atâtea ori năpăstuit de vitregiile istoriei.

Primele şcoli care au fost deschise de bulgari în localităţile bănăţene au fiinţat pe lângă biserici şi parohii. Ulterior, odată cu evoluţia societăţii în ansamblul ei, învăţământul laic a fost separat de cel religios - şi astfel şcolile au ieşit de sub tutela bisericii. Primii dascăli din şcolile bulgăreşti au fost adevăraţi apostoli ai răspândirii ştiinţei şi culturii în rândul copiilor şi tinerilor de naţionalitate bulgară. Aceşti dascăli au instruit, după manualele concepute şi redactate de ei înşişi, generaţii întregi de tineri dornici de învăţătură, dintre care s-au ridicat şi corifeii amintiţi în prima parte a prezentului material. Este demn de amintit aici faptul că unul din manualele de predare în limba bulgară a fost premiat la Paris, cu ocazia festivităţilor prilejuite de inaugurarea turnului Eiffel. Actualmente, în localităţile unde trăiesc bulgari bănăţeni, în şcoli se predă, pe lângă disciplinele din programa comună tuturor şcolilor din România, şi limba şi literatura bulgară. Astfel, limba şi literatura bulgară se predă câte 4 ore pe săptămână la clasele primare din Dudeştii Vechi, Breştea şi Vinga. De asemenea, se predă, câte 4 ore săptămânal, la ciclul gimnazial, în şcolile din Dudeştii Vechi şi Vinga, iar la nivel liceal, se predau câte 3 ore săptămânal la Liceul din Dudeştii Vechi. Menţionăm că mai există un liceu, în Bucureşti, în care se învaţă şi limba bulgară. Studierea limbii şi a literaturii bulgare în respectivele şcoli se face pe baza programei aprobate de Ministerul Educaţiei şi Cercetării, utilizând manuale aprobate de aceeaşi autoritate ministerială.

Începând cu anul şcolar 2005–2006, la clasele a VI-a şi a VII-a se va preda şi disciplina „Istoria şi tradiţiile minorităţii bulgare”. Legat de aspectele culturale, trebuie subliniat faptul că, la fel ca toate minorităţile naţionale, şi minoritatea bulgară are drept coordonate ale identităţii: limba, portul, cântecul şi dansul popular, tradiţiile şi obiceiurile populare, credinţa religioasă şi străvechile credinţe populare. În scopul păstrării şi promovării portului, cântecului şi dansului popular, al unor obiceiuri şi tradiţii bulgare străvechi, în filialele Uniunii Bulgare din Banat - România - există şi activează ansambluri folclorice. Unele din aceste ansambluri au participat şi au fost premiate la diverse festivaluri folclorice naţionale şi internaţionale. Ele au dus frumuseţea portului, cântecului şi dansului popular bulgar în ţări precum: România, Bulgaria, Serbia, Ungaria, Germania, ducând totodată şi mesajul convieţuirii armonioase şi în deplină înţelegere dintre diferitele naţionalităţi. Amintim aici câteva dintre ansamblurile U.B.B. - România: „Sl’vjak” (Privighetoarea), „Paluqenka”, „Bijnuvenka”, „Balgarie” etc.

Păstrarea limbii materne ca element determinant al identităţii etnice se face în primul rând în cadrul familiei, urmând ca, mai apoi, copiii să desluşească tainele citirii şi scrierii în limba maternă, pe băncile şcolilor. Însă un factor determinant al păstrării, dezvoltării şi promovării limbii materne în rândul

cetăţenilor români de naţionalitate bulgară este tipărirea de cărţi în limba bulgară, precum şi existenţa unor publicaţii în această limbă. Acestea mai au şi rolul de a promova relaţiile de bună convieţuire şi respect faţă de concetăţenii de alte naţionalităţi, contribuind în acest mod la perpetuarea spiritului multietnic şi pluricultural ce caracterizează Banatul şi pe bănăţeni.

Fidelă acestui principiu şi urmând îndelungata tradiţie a înaintaşilor în ceea ce priveşte editarea de cărţi şi tipărituri, Uniunea Bulgară din Banat - România - sprijină activitatea din acest domeniu, susţinând moral şi material pe acei condeieri care îşi pun talentul în slujba îmbogăţirii patrimoniului de carte în limba bulgară. Astfel, de la înfiinţare şi până acum, U.B.B. România a tipărit o serie de cărţi în limba bulgară, dintre care amintim: *Folclor bulgăresc din Banat***,** vol. I **-** *Cântece populare,* culese şi înregistrate de prof. Ivanciov Carol-Matei; *Folclor bulgăresc din Banat***,** vol. II - *Paremiologie. Proverbe şi zicători,* prof. Ivanciov Carol-Matei şi prof. Ivanciov Ana-Carolina; Mihai Eminescu**,** *Poezii,* traduse în limba bulgară de prof. Ivanciov Carol-Matei; *Izdanqi (Mlădie),* volum de poezii compuse de prof. Ivanciov Carol-Matei; *Stapunqi u nipuzn'tu (Paşi în necunoscut),* volum de poezii compuse de Uzun Toni; *Mojta manena Biblija (Mica mea Biblie),* Biblie pentru copii; *Breştea - 150 de ani,* monografie bilingvă bulgară–română a satului Breştea, jud. Timiş, prof. Anton Manea; *Tabletqi (Tablete),* proză scurtă de Ştefan Velciov; *Lagărul deportării. Pagini din lagărul Bărăganului, 1951 - 1956,* volum bilingv, bulgară– română, de Rafael Mirciov.

În ceea ce priveşte activitatea publicistică, Uniunea Bulgară din Banat - România - are 3 publicaţii: o publicaţie bilunară, în limba bulgară, pentru cultură, „Glasul nostru", o revistă cu apariţie lunară, de literatură în limba bulgară, „Literaturna miseli" (Cuget literar) şi un „Buletin informativ al U.B.B. - România", în limba română, care apare trimestrial. Prin intermediul acestor publicaţii, U.B.B. - România îşi realizează unul din obiectivele sale - şi anume promovarea limbii şi a culturii minorităţii bulgare din România. De asemenea, graţie Internetului, la aceste publicaţii au acces şi alţi cititori, atât din Bulgaria, cât şi de pe alte meridiane ale mapamondului. Această facilitate tehnologică, de care se folosesc şi publicaţiile sus-amintite, contribuie la strângerea legăturilor între oameni aflaţi în diferite colţuri ale lumii. Şi, implicit, la promovarea imaginii României în lume, ca un stat democratic ce respectă drepturile tuturor cetăţenilor săi, indiferent de naţionalitate sau confesiune religioasă. Legat de acelaşi aspect, al mijloacelor de informare în masă, amintim că există emisiuni săptămânale în limba bulgară, la postul de radio Timişoara, şi bilunare, la postul TV Arad. Acestea contribuie la păstrarea şi promovarea identităţii culturale şi naţionale a minorităţii bulgare, precum şi la perpetuarea spiritului de toleranţă şi respect reciproc, prin mai buna cunoaştere a minorităţii de către majoritari. Ar mai fi multe aspecte de amintit despre minoritatea bulgară şi despre activităţile organizaţiei reprezentative a acesteia, U.B.B. - România, însă noi ne oprim aici, considerând că am supus atenţiei cititorului elementele definitorii ale acestei minorităţi şi ale organizaţiei. O prezentare exhaustivă a temei necesită un spaţiu mult mai amplu - şi ea îşi poate avea locul, în viitor, într-o altă lucrare.

O tradiţie respectată atât de **macedonenii** din România cât şi de macedonenii de pretutindeni, inclusiv de cei din Macedonia, este aceea de a usca ardeii roşii. Aceştia se înşiruiesc pe aţă şi se depozitează în diverse locuri ale gospodăriilor, în aşa fel încât să fie feriţi de intemperii. Ardeiul astfel conservat este folosit pentru diverse reţete culinare specifice. Ardeiul este un aliment de bază al macedoneanului, şi care este consumat sub toate formele: copt, fiert, umplut, conservat pentru iarnă, pané, pisat, prăjit etc. Nu există masă, la macedonean, fie vară, fie iarnă, de la care să lipsească acest aliment de bază, pe care îl cultivă cu multă dragoste şi pasiune. O altă legumă specifică macedonenilor - şi adusă de ei în România - este prazul. Populaţia majoritară l-a preluat cu denumirea sa macedoneană, prazul fiind un alt cuvânt adus de minoritatea macedoneană în

România şi preluat de limba literară română. Prazul se foloseşte ca ingredient în multe feluri de mâncare tradiţionale, sau ca aliment de bază, ca de exemplu în plăcinta de praz. Specifice bucătăriei macedonene sunt plăcintele cu diverse umpluturi - baniţa, tifeneacul şi preparate din legume coapte (conserve), aivar.

Costumul popular. Portul popular macedonean datează de sute de ani, reprezentând cultura materială nescrisă a poporului macedonean şi constituind o ramură importantă a artei populare. Portul popular macedonean a rezultat din tradiţia colectivă a poporului macedonean, tradiţie transmisă de la o generaţie la alta - şi care a preluat, de-a lungul timpului, influenţele celorlalte popoare şi culturi cu care acesta a venit în contact. Exceptând funcţia sa principală, de a acoperi corpul omenesc, în funcţie de diferitele condiţii climatice, costumul popular macedonean a trebuit să fie şi un ornament, care, de-a lungul timpului, a avut multe şi diverse semnificaţii şi a transmis multe mesaje. Exceptând ornamentele care trebuiau „să ferească de vrăji" sau, dimpotrivă, „să arunce vrăji asupra celor ce îl priveau", costumul popular al etnicilor macedoneni trebuia să arate apartenenţa teritorială şi socială, starea familială, ca şi relaţia socială a diferitelor generaţii. Costumele populare macedonene sunt compuse din: opinţi - opinci; ciarapi - ciorapi; fota - fotă; elec - ilic sau vestă; poias - brâu; marama - batic; maramce - batistă; şi coşula - cămaşă. Costumul femeilor este întotdeauna cu fusta în clini sau încreţită, simbolizând razele soarelui.

Folclor. Dansurile sau horele („ora" - în limba macedoneană) pe care etnicii macedoneni le „joacă", cu diferite ocazii, sunt caracterizate prin ritmuri alerte şi ruperi frecvente de ritm sau accelerări ale acestora. Cele mai spectaculoase dansuri macedonene sunt cele bărbăteşti, aşa-zisele dansuri războinice, în care dansează numai bărbaţii, cu paşi spectaculoşi - sărituri, dans în genunchi etc. Simbolul specific macedonenilor - Soarele - se regăseşte nu numai în simbolistica decoraţiilor de pe pâine sau colaci, costume populare sau obiecte casnice, ci şi în dans - dansatorii macedoneni întotdeauna dansând cu privirea spre soare şi cu genunchiul îndreptat spre cer.

Capitolul III

ISTORIA MINORITĂŢILOR NAŢIONALE DIN ROMÂNIA ŞI EVOLUŢIA RELAŢIILOR CU CELELALTE COMUNITĂŢI

De-a lungul istoriei pe teritoriul actual al României au trăit şi lucrat diferite minorităţi care, alături de populaţia majoritară, au contribuit la constituirea profilului multicultural al spaţiului românesc. Fiecare dintre minorităţi a jucat un rol particular în trecutul actualului teritoriu românesc, participând la făurirea unui trecut, care nu poate fi înţeles decât din perspectiva unei abordări multiple.

MAGHIARII

Secole de-a rândul, istoria politică a maghiarilor din Transilvania (ca şi a celorlalte popoare conlocuitoare) se confundă cu istoria statului maghiar, care a oferit cadrul de dezvoltare tuturor locuitorilor din această zonă. Creştinarea şi crearea statului feudal, la începutul secolului al XI-lea, au avut ca urmare integrarea maghiarilor între tinerele popoare şi state europene născute la începutul epocii feudale.

Trei secole la rând (1000-1301) regii maghiari au provenit din dinastia Arpadiană, în timpul căreia au avut loc centralizarea şi consolidarea statului şi crearea instituţiilor economice, politice, culturale şi religioase. În timpul domniei lor este organizată Transilvania ca voievodat şi, din punct de vedere administrativ, sunt înfiinţate comitatele şi scaunele (secuieşti şi săseşti). Descendenţa în cadrul dinastiei Arpadiene s-a realizat pe baza primogeniturii sau a senioratului. Cei mai importanţi regi arpadieni au fost Ladislau I cel Sfânt (Szent László), Coloman I (Könyves Kálmán), Andrei al II-lea (II. András, sau Endre) Béla al IV-lea.

Între secolele XI-XIII alături de români şi maghiari sunt aşezaţi în Transilvania secuii şi saşii, având un rol important în dezvoltarea voievodatului. Secuii au fost aşezaţi în curbura Carpaţilor, pentru apărarea trecătorilor şi graniţelor, primind privilegii de la regii maghiari, prin care li se asigura o autonomie instituţională destul de largă. Pe lângă aceasta, în schimbul serviciului militar, erau scutiţi de plata dărilor, cu excepţia unei dări specifice *„signatia boum" („marcarea boilor").* Saşii au fost colonizaţi în zona Bistriţei, Sibiului şi Ţara Bârsei, primind şi ei largi privilegii şi autonomie instituţională în cadrul scaunelor. Românii şi maghiarii au contribuit în această perioadă mai ales la dezvoltarea agriculturii, creşterea animalelor şi a mineritului, secuii s-au distins în îndeletniciri militare, iar saşii în întemeierea oraşelor şi înflorirea comerţului intern şi extern. La mijlocul veacului al XIII-lea, dezvoltarea economico-socială a Europei Centrale şi Răsăritene a fost brusc întreruptă de invadatorii Asiei Centrale, mongolii. Pustiirile invaziei mongole sunt descrise de Rogerius, în *Carmen miserabile,* iar refacerea şi reorganizarea ţării au fost înfăptuite cu eforturi deosebite de regele Béla al IV-lea, cu contribuţia tuturor locuitorilor.

În 1301, se stinge dinastia Arpadiană, iar luptele pentru tron se încheie cu încoronarea lui Carol Robert de Anjou (1308-1342), el fiind urmat de fiul său Ludovic (Lajos) I de Anjou (1342-1382). Regii angevini duc o politică centralizatoare, reorganizează armata, mineritul, comerţul şi acordă privilegii oraşelor. În această perioadă se consolidează societatea feudală, delimitându-se clar nobilimea de

ţărănimea iobagă şi orăşenime. Acest proces continuă şi la sfârşitul secolului al XIV-lea şi începutul secolului al XV-lea, în timpul domniei lui Sigismund de Luxemburg (1387-1437). În timpul domniei sale, Transilvania şi Ungaria se confruntă cu pericolul otoman şi, ca urmare, suveranul introduce reforme în domeniu militar, pentru a opri pătrunderea otomanilor spre centrul Europei.

Pe parcursul secolului al XV-lea, maghiarii, alături de ceilalţi locuitori ai Transilvaniei, au încercat stăvilirea atacurilor otomane, şi în acest sens un rol important l-a avut Iancu de Hunedoara (Hunyadi János), voievod al Transilvaniei (1441-1446) şi guvernator al Ungariei (1446-1453). Prin victoria în bătălia de la Belgrad (1456) a reuşit oprirea înaintării otomanilor pentru un scurt timp. Cea mai însemnată perioadă a istoriei medievale a regatului maghiar este legată de domnia regelui Matia Corvin (1458-1490), în timpul căruia Ungaria a devenit unul din cele mai importante state ale Europei. Datorită politicii sale centralizatoare, regatul maghiar cunoaşte o dezvoltare deosebită în domeniul economic, administrativ, militar şi cultural - de exemplu, răspândirea Renaşterii. După moartea marelui rege, ţara a fost condusă de regi din dinastia Jagello de origine polonă, în timpul cărora puterea centrală decade, această decădere fiind agravată de frământările sociale (războiul ţărănesc din 1514, condus de Dózsa György) şi de tendinţele centrifuge ale marii nobilimi. Politica autarhică a nobilimii, dezorganizarea armatei au slăbit capacitatea de apărare a ţării, care nu a făcut faţă atacurilor otomane. În anul 1526, are loc bătălia de la Mohács, unde regatul maghiar a suferit o înfrângere severă în faţa trupelor otomane. Moartea regelui maghiar în bătălie a dus la lupte interne pentru tron, ceea ce a contribuit şi mai mult la slăbirea capacităţii de apărare în faţa turcilor, care, în 1541, ocupă capitala, cetatea Buda. Acest moment a însemnat dezmembrarea regatului în trei părţi: partea vestică a intrat sub controlul dinastiei de Habsburg, partea centrală a fost ocupată de turci şi transformată în paşalâc, iar partea estică cu Transilvania se transformă în principat autonom sub suzeranitate otomană.

Principatul Transilvaniei organizat pe structurile voievodatului a existat în perioada 1541-1690 şi, pentru maghiari şi ceilalţi locuitorilor de pe aceste meleaguri, a însemnat un nou cadru de dezvoltare având o evoluţie politică, economică şi culturală aparte de maghiarii din celelalte regiuni. Principii transilvăneni aleşi de dietă şi confirmaţi sau respinşi de către sultanul otoman, în schimbul plăţii anuale a tributului către turci, au păstrat autonomia instituţională internă a ţării. Au dus o politică de echilibru între Imperiul Otoman şi Imperiul Habsburgic, în multe momente reuşind să devină un factor hotărâtor în conflictul dintre cele două mari puteri. Cei mai importanţi principi în timpul cărora principatul cunoaşte o înflorire deosebită au fost Ştefan Báthory (István), Gabriel Bethlen (Gábor), Gheorghe Rákóczi (György) I şi al II-lea.

În 1690, Transilvania este încorporată Imperiului Habsburgic şi, în urma Diplomei Leopoldine (1691), împăratul a devenit principe al Transilvaniei, iar, din 1765, mare principe. Principatul a fost condus de o instituţie centrală numită Guberniu, în frunte cu un guvernator numit de Curtea imperială, care guverna în numele împăratului. La început a avut reşedinţa la Sibiu, iar după 1790 la Cluj. Politica autoritară de la sfârşitul secolului al XVII-lea, numeroasele dări şi impozite impuse populaţiei au dus la răscoala antihabsburgică condusă de Rákóczi Ferenc al II-lea (1703-1711), care s-a încheiat cu victoria austriecilor însă, prin pacea de la Satu Mare, nobilimea transilvană şi-a consolidat privilegiile şi posibilitatea de a-şi menţine puterea în instituţiile locale.

Secolul al XVIII-lea s-a caracterizat printr-o guvernare absolutistă din partea Habsburgilor, Transilvania fiind condusă prin decrete imperiale emise de Cancelaria Aulică de la Viena. Reformele introduse de monarhii luminaţi, ca Maria Tereza şi Iosif al II-lea, au contribuit la dezvoltarea economică şi culturală a principatului, dar totodată la coagularea conştiinţei naţionale a popoarelor din Transilvania.

Prima jumătate a secolului al XIX-lea a fost o perioada în care s-au accentuat tendinţele de reformă iniţiate de nobilimea liberală şi de societăţile

culturale, care au contribuit la consolidarea spiritului naţional şi la pregătirea revoluţiei de la 1848-1849. Revoluţia de la 1848, deşi a fost înfrântă, a deschis calea dezvoltării unei societăţi capitaliste bazate pe principiile libertăţilor democratice europene. Deşi în timpul revoluţiei, datorită politicii de învrăjbire a Imperiului Habsburgic, românii şi saşii din Transilvania au luptat împotriva revoluţiei maghiare, până la urmă idealurile revoluţionare şi naţionale similare au apropiat taberele aflate în luptă şi Kossuth Lajos şi Avram Iancu au încheiat Proiectul de pacificare, care a fost un moment important al evoluţiei raporturilor dintre cele două naţiuni din Transilvania. Imperiul austriac, după înfrângerea revoluţiei, a introdus un regim de teroare, executând 13 generali ai armatei revoluţionare maghiare (6 octombrie 1849, Arad), mulţi dintre ei nefiind nici măcar maghiari ci de alte naţionalităţi, însă martiriul lor a devenit un simbol al luptei pentru libertate şi fapta lor eroică este comemorată în fiecare an de maghiari. După o scurtă perioadă neoabsolutistă şi centralizatoare, împăratul Francisc Iosif I de Habsburg a fost nevoit să treacă la o politică liberală, iar, după înfrângerile suferite în faţa Franţei (1859) şi Prusiei (1866), a fost nevoit să recurgă la reconciliere cu clasa politică maghiară, punând bazele, în 1867, a unui stat dualist, Monarhia Austro-Ungară, Transilvania fiind parte din această monarhie. Statul dualist austro-ungar a fost organizat pe baza principiilor democratice burgheze şi a asigurat cadrul dezvoltări rapide a economiei capitaliste, a modernizării întregii societăţi, prin dezvoltarea culturii şi a învăţământului. Deşi naţiunile din dubla monarhie nu au primit drepturi colective, totuşi au avut asigurate drepturi şi libertăţi personale, ceea ce le-a permis o consolidare a conştiinţei naţionale şi o înflorire a culturii proprii. Regimul dualist a permis organizarea politică a naţiunilor din monarhie, favorizând în felul acesta formarea unei clase politice conştiente şi capabilă să conducă lupta naţională până la desprinderea din imperiu. Astfel se explică succesul luptei naţionale a naţiunilor de la sfârşitul Primului Război Mondial, când, prin constituirea statelor independente, au contribuit la destrămarea Imperiului Austro-Ungar, românii din Transilvania hotărând unirea cu România.

Crearea statului naţional unitar român a însemnat pentru maghiari un nou cadru economic, politic şi juridic de dezvoltare. Constituţia română din 1923 asigura drepturi şi libertăţi democratice generale, însă de multe ori aceste drepturi erau încălcate prin diferite măsuri adoptate de guvernele de la putere, mai ales în domeniul învăţământului şi presei. Mulţi maghiari au părăsit România, mai ales reprezentanţii clasei politice şi a aristocraţiei. Reforma agrară a avut urmări benefice pentru o parte a populaţiei maghiare lipsită de pământ, însă a avut urmări negative asupra bisericilor, şcolilor şi marilor proprietari, care din veniturile acestor pământuri întreţineau şcoli, orfelinate, instituţii de cultură.

Noile condiţii au impus regândirea strategiei clasei politice maghiare şi adaptarea politicii la noul cadru politic şi juridic al statului român. Kós Károly, printr-un manifest lansat în 1921 *(Kiáltó szó),* a îndemnat maghiarii să se mobilizeze la noile condiţii, să construiască, să se organizeze şi să muncească, fiindcă de acele lucruri se vor bucura, urmând să le realizeze prin forţele proprii. Maghiarii din România au înfiinţat în 1921 un partid propriu (Partidul Popular Maghiar), care, mai târziu, prin fuziunea cu alte formaţiuni politice, a dat naştere la Partidul Maghiar, care a participat la alegerile parlamentare uneori singur, uneori în coaliţie cu partidele româneşti sau cu Partidul Germanilor din România, reuşind să aibă reprezentanţi în parlament. În 1934, elementele de stânga din Partidul Maghiar au înfiinţat Uniunea Oamenilor Muncii Maghiari (Magyar Dolgozók Szövetsége - MADOSZ), aceste partide au fost desfiinţate în timpul dictaturii regale. Dintre personalităţile politice maghiare ale perioadei interbelice se remarcă Gyárfás Elemér, Sándor József, Bernády György, Jakabffy Elemér, Kós Károly etc, care prin activitatea lor au încercat să organizeze viaţa politică a maghiarilor în cadrul instituţional existent, contribuind astfel la integrarea comunităţii maghiare în societatea românească.

După al Doilea Război Mondial, minoritatea maghiară din România a pornit cu speranţe noi privind statutul ei în cadrul statului român. Între anii 1945-1947 au loc schimbări care păreau că vor oferi un nou cadru de dezvoltare minorităţilor din România. Se înfiinţează Ministerul Minorităţilor, în 1945 apare Statutul minorităţilor şi în acelaşi an se înfiinţează Universitatea Bolyai cu limba de predare maghiară. Se înfiinţează organismul politic propriu, Uniunea Populară Maghiară, care participă la alegeri şi la întreaga viaţă publică, în interesul minorităţii maghiare. Consolidarea regimului comunist sub presiune sovietică a avut urmări negative şi asupra minorităţii maghiare. În 1947, în fruntea Uniunii Populare Maghiare ajung conducători aserviţi comuniştilor şi activitatea ei devine treptat formală, prin mutarea instituţiilor Uniunii la Bucureşti, întrerupând astfel legătura cu majoritatea maghiarilor din Ardeal. Crearea după model sovietic a Regiunii Autonome Maghiare nu a asigurat acelei părţi a maghiarilor, care locuiau acolo, decât o autonomie aparentă fără conţinut juridic. Naţionalizarea, colectivizarea şi industrializarea forţată au afectat negativ şi minoritatea maghiară, mulţi oameni înstăriţi au ajuns să fie deportaţi pe motiv că sunt chiaburi sau elemente neloiale regimului comunist.

Revoluţia maghiară din 1956, deşi nu a avut ecou decât în câteva oraşe universitare unde au avut loc mici mişcări, a fost un prilej pentru a aresta numeroşi intelectuali şi tineri maghiari care apoi au fost condamnaţi la mulţi ani de închisoare.

Regimul lui Nicolae Ceauşescu a căutat să îngrădească şi mai mult posibilitatea de păstrare a identităţii naţionale. Totuşi în 1968 (în urma înrăutăţirii relaţiilor cu Uniunea Sovietică), Ceauşescu a fost nevoit să facă anumite concesii. În urma întâlnirii cu reprezentanţii minorităţii maghiare care au cerut adoptarea unui nou „statut” al minorităţii maghiare, precum şi unele concesii în privinţa învăţământului în limba maghiară, Ceauşescu a refuzat să accepte aceste cereri, însă ulterior a pledat pentru extinderea drepturilor lingvistice ale minorităţilor în educaţie şi în mai multe domenii ale vieţii culturale. Astfel se decide înfiinţarea Consiliului Oamenilor Muncii de Naţionalitate Maghiară din România, iar în 1970 sunt înfiinţate unele organe mass-media de mare impact asupra vieţii culturale a minorităţii maghiare, precum Editura Kriterion, redacţia maghiară a TVR, săptămânalul cultural *A Hét.*

După 1972, programul naţionalismului comunist promovat de Ceauşescu a urmărit crearea unui stat omogen din punct de vedere etnic, printr-o politică de asimilare forţată, pe de o parte, şi printr-un acord tacit, pe de altă parte, privind înlesnirea emigrării în Ungaria, în cazurile de „reunificare a familiei”. Desfiinţarea treptată a ceea ce a mai rămas din reţeaua de învăţământ cu predare în limba maghiară, blocarea sau limitarea accesului maghiarilor la anumite profesii, omogenizarea etnică a oraşelor cu specific maghiar din Transilvania, planul de sistematizare a localităţilor au fost elemente importante ale acestui program. În partid, armată şi Securitate, procentul minoritarilor maghiari s-a redus drastic, limitându-se la câteva cadre de încredere ale lui Ceauşescu.[21]

Evenimentele din decembrie 1989 au adus schimbări profunde în viaţa comunităţii maghiare din România. În 25 decembrie 1989, se lansează apelul de organizare a Uniunii Democratice Maghiare din România (Romániai Magyar Demokratikus Szövetség), care şi-a propus de la început apărarea intereselor şi drepturilor maghiarilor din România. Schimbările democratice permit afirmarea politică, economică şi culturală a minorităţii maghiare. De la început UDMR participă la viaţa politică parlamentară, iar din 1996 participă la guvernare sau sprijină unele guverne. În instituţiile administrative centrale, judeţene şi mai ales locale sunt prezenţi aleşii comunităţii maghiare. Maghiarii în ultimele două decenii au reuşit să se integreze în societatea democratică românească şi să şi creeze instituţii de cultură, învăţământ, ştiinţifice, iar instituţiile bisericeşti au libertate de afirmare. S-a realizat reţeaua de învăţământ în limba maghiară, s-a extins învăţământul superior,

---

[21] Raportul Comisiei Prezidenţiale pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România, http://www.presidency.ro/static/ordine/RAPORT_FINAL_CPADCR.pdf, p. 527-528.

şi-au reluat activitatea societăţile culturale şi ştiinţifice (Societatea Muzeului Ardelean, Societatea Culturală Maghiară din Ardeal) şi s-au înfiinţat asociaţii şi societăţi culturale şi civile noi. S-au înfiinţat numeroase organe de presă, mass-media şi sunt sărbătorite liber sărbătorile naţionale ale maghiarilor. Relaţiile cu statul şi instituţiile de cultură maghiare sunt foarte bune, statul maghiar sprijinind moral şi material integrarea minorităţii maghiare în societatea românească şi în comunitatea europeană.

EVREII

Numărul evreilor creşte pe tot parcursul secolului al XIX-lea, în special după Pacea de la Adrianopole (1829), când în ţările române pătrunde capitalul apusean. Domnitorul Mihail Sturdza duce o politică de atragere a evreilor în Moldova. Astfel, dacă la recensământul din 1803 în Moldova erau aproximativ 12 000 de evrei, în 1859 erau în jur de 130 000, reprezentând 3% din ansamblul populaţiei. În Muntenia, între 1838 şi 1859, numărul evreilor creşte de la 1 960 la peste 17 000. În aceeaşi perioadă evreii cunosc un proces de integrare social-economică şi forme de aculturaţie specifice devenirii moderne a evreimii din Diasporă.

Exegeţii importanţei capitalului străin pentru modernizarea României subliniază aportul constructiv al evreimii în acest context istoric. Aşa, spre exemplu, economistul Virgil Madgearu leagă începuturile apariţiei capitalismului în România de venirea primilor bancheri evrei: Michael Daniel Halfon (1830), fraţii Elias (1837), Hillel Manoach şi Iacob Marmorosch (1848). De altfel, conducătorii Revoluţiei din 1848, tocmai pe temeiul recunoaşterii rolului evreimii cer, în *Dorinţele Partidei Naţionale în Moldova,* emanciparea treptată a israeliţilor, iar în *Proclamaţia de la Islaz,* la punctul 21, „Emanciparea israeliţilor şi drepturi politice pentru toţi compatrioţii de altă credinţă”. Această revendicare îşi capătă aplicare practică imediată prin numirea bancherului evreu Hillel Manoach în Consiliul Municipal din Bucureşti. În acelaşi timp, numeroşi intelectuali evrei s-au alăturat Revoluţiei din 1848: printre ei, pictorii Barbu Iscovescu şi Daniel Rosenthal, cel din urmă fiind autorul renumitului tablou „România revoluţionară”. Unii bancheri evrei, precum Hillel Manoach şi Davicion Bally, au acordat importante sume pentru sprijinirea revoluţiei.

Înfrângerea revoluţiei a împiedicat procesul de emancipare a evreilor din ţările române. Totuşi, evreii au beneficiat după revoluţie de unele drepturi civile. După Unirea Principatelor (1859) domnitorul Al. I. Cuza, care i-a numit „români de cult mozaic”, a depus toate eforturile pentru a grăbi emanciparea israeliţilor.

Dar înlăturarea lui Al. I. Cuza de la domnie a însemnat pentru evrei un recul civico-politic; căci prima Constituţie modernă, adoptată în 1866, în loc să fi consfinţit dreptul la cetăţenie pentru locuitorii evrei consideraţi pământeni şi hrisoveliţi, i-a transformat, prin articolul 7, în apatrizi.

În anii Războiului pentru Independenţa României, populaţia evreiască a contribuit la eforturile tuturor locuitorilor ţării pentru cauza dobândirii independenţei de stat.

În anul 1878, după Războiul de Independenţă, sub presiunea Congresului de Pace de la Berlin, s-a modificat articolul 7 al Constituţiei din 1866. Conform noului articol, şi locuitorii necreştini au putut dobândi cetăţenia română, dar în mod individual.

Înrăutăţirea situaţiei economice a populaţiei evreieşti la sfârşitul secolului al XIX-lea a determinat un puternic val de emigrare a zeci de mii de evrei, în special din rândul meseriaşilor. Astfel, conform recensământului din 1899, în România se aflau 299 632 de locuitori evrei, la recensământul din 1912 au fost înregistrate 239 967 de suflete, procentul în ansamblul populaţiei scăzând de la 4,5% la 3,4%.

Dar un anumit trend etnocentrist de reducere a numărului locuitorilor evrei din ţară a fost de multe ori contracarat de nevoile obiective ale dezvoltării social-economice; ţara nu s-a putut lipsi de capitalul evreiesc, de experienţa profesională a evreilor în domeniul organizării şi administrării activităţii industriale şi comerciale, al reţelei bancare ş.a. Statisticile care indică ponderea locuitorilor evrei în anul 1913, în diferite ramuri ale economiei: 12,2% din totalul salariaţilor din industrie erau evrei, iar dintre proprietarii de întreprinderi 14,2%, cam de peste trei ori ponderea evreilor din populaţia ţării; procentul în activităţile comerciale şi de transport a fost de 31,3%, aproape de şapte ori mai mare decât ponderea populaţiei evreieşti din totalul populaţiei; în domeniul băncilor şi al asigurărilor sociale, a fost de 70%, iar în domeniul profesiunilor liberale, ponderea a fost de 5,3 ori mai mare decât cea din ansamblul populaţiei.

Evreii s-au considerat evrei-români, şi-au însuşit limba şi cultura românească, realizând de multe ori o originală simbioză între tradiţia şi cultura lor iudaică, experienţa lor de Diasporă, pe de o parte, şi spiritualitatea românească, pe de altă parte. Evreii şi-au asumat destinul istoric al poporului român, implicându-se şi participând activ la marile evenimente economice, culturale etc. ale acestei ţări.

Deşi în majoritate nu erau cetăţeni români, totuşi, au participat şi la Primul Război Mondial. Un număr de aproximativ 23 000 de evrei au fost înrolaţi în armata română, aproape 10% din totalul populaţiei evreieşti. Conform unor date publicate în Monitorul Oficial, au fost înregistraţi 882 de morţi căzuţi pe câmpul de luptă, 449 de prizonieri şi 3 043 de dispăruţi. Pentru faptele de arme pe front, au fost decoraţi 825 de soldaţi şi ofiţeri evrei.

Evreii şi-au dat adeziunea la Marea Unire din 1918, susţinând şi în plan internaţional dreptul poporului român asupra provinciilor integrate României în 1918.

Unirea din 1918 a dus la creşterea populaţiei României, în general, triplându-se şi numărul locuitorilor evrei. Conform cifrelor oficiale, la începutul secolului al XX-lea, în Basarabia trăiau 267 000 de evrei, în Bucovina 89 000, iar în Transilvania 181 340. Aşadar, la cei circa 750 000 de evrei, câţi au fost înregistraţi la recensământul din anul 1930, s-a ajuns prin înfăptuirea Unirii din 1918.

Creşterea ponderii populaţiei evreieşti în ansamblul populaţiei din România interbelică şi încetăţenirea colectivă a evreilor născuţi în România şi fără supuşenie străină, printr-o legislaţie special adoptată în anul 1919, consfinţită prin noua Constituţie din 1923, au favorizat şi amplificat contribuţia evreilor la procesul de modernizare a societăţii evreieşti.

Potrivit datelor publicate în *Enciclopedia României,* în România interbelică evreii deţineau 31,14% din totalul întreprinderilor industriale şi comerciale. În acelaşi timp, mulţi evrei continuau să fie meseriaşi şi muncitori, în unele zone ca Maramureş şi Basarabia au fost şi agricultori şi crescători de animale, în primul rând oieri. Se remarcă o orientare tot mai accentuată şi spre profesiuni intelectuale: în ajunul celui de-al Doilea Război Mondial, din cei peste 8 000 de medici existenţi în România, 2 000 erau evrei, peste 2 000 de ingineri au fost înregistraţi în Asociaţia Inginerilor Români, în jur de 3 000 de avocaţi în Baroul Avocaţilor ş.a.

În epoca interbelică, evreii au participat la viaţa politică a ţării, au contribuit la consolidarea statului naţional unitar român, la dezvoltarea democraţiei şi pluralismului politic. Ei s-au raliat forţelor politice de orientare democratică, repudiind extremismul de dreapta, în frunte cu legionarii şi cuziştii, care promovau o politică agresiv-antisemită de calomniere şi de culpabilizare a populaţiei evreieşti, trecând de multe ori la acţiuni de violenţă şi bătăi, în special în instituţiile de învăţământ superior.

Evreii s-au afirmat în viaţa politică interbelică, atât prin aderarea la diferite partide burghezo-democratice şi socialiste, cât şi prin organizaţii şi partide proprii, cum au fost: „Uniunea Evreilor Români” (înfiinţată în 1909, cu titulatura „Uniunea Evreilor Pământeni”; - schimbată în UER în 1923), Clubul Parlamentar Evreiesc (1928), Partidul Evreiesc, (1930), numeroase organizaţii sioniste şi Uniunea

Comunităţii Evreieşti din Vechiul Regat (1928), ca şi alte Uniuni regionale transformate, în 1937, în Federaţia Uniunilor Comunităţilor Evreieşti din România.

În alegerile parlamentare din 1926, 1928, 1931 şi 1932, au fost aleşi de fiecare dată între 4-5 evrei, ca reprezentanţi ai organizaţiilor evreieşti. Jacob Niemerower, în calitate de Şef Rabin al cultului mozaic din Vechiul Regat, a fost senator de drept până în anul 1939, când a decedat; locul său a fost preluat de Şef Rabinul Alexandru Safran.

Istoria evreilor nu a fost doar o istorie politică sau o istorie de integrare social-economică în mediul românesc dar a fost şi o istorie cultual-comunitară şi cultural-spirituală. S-au ridicat zeci şi sute de sinagogi în Bucureşti şi oraşele de provincie, s-au creat sute de instituţii culturale, de asistenţă şi de învăţământ; au apărut sute de ziare şi reviste evreieşti în limbile română, franceză, germană, maghiară, idiş şi ebraică; au fost editate cărţi de iudaistică, care, toate, reflectă varietatea curentelor şi ideologiilor specifice vieţii evreieşti - de la hasidism (curent mistic cabalist) şi ortodoxie la luminism şi integraţionism, de la asimilism şi socialism la autonomism cultural.

Dar acest „trend", rezultat al convieţuirii, a fost brutal întrerupt în anii prigoanei antievreieşti din timpul ultimului Război Mondial, care a dus la diminuarea acestei populaţii de circa 800 000 de persoane recenzate în anii 30, la cu puţin peste 400 000 în 1946. Fenomenul s-a datorat ciuntirii ţării în anii războiului şi a pierderii unor teritorii după 1944. Se estimează numărul evreilor pieriţi datorită prigoanei de pe teritoriile administrate de regimul Antonescu - Basarabia, Bucovina, Transnistria etc. - la circa 100 000 de victime. În Ardealul de Nord, administrat de Ungaria în acei ani, au pierit în jur de 125 000 de evrei.

Evreii, care în toţi anii comunismului din România (1948-1989), s-au decis să emigreze, suportând mari privaţiuni - după voia stăpânirii, procesul a fost eşalonat „în valuri" (1950-1951, 1959-1962, 1970) - s-au transmutat în majoritate (circa 300 000) în Statul Israel, iar circa 80 000 în Occident, S.U.A. etc. Pe cale de consecinţă, şi-au afirmat identitatea în funcţie de noile lor condiţii de viaţă. Niciunde, ei nu şi-au uitat originile lor, păstrând limba şi cultura ţării în care s-au născut, au învăţat şi şi-au exercitat profesiunea un număr însemnat de ani. Nostalgia lor pentru ţara de baştină se exprimă în vizitele dese făcute în România, în scrierile unor creatori în limba română, în revenirea unora ca investitori, publicişti, specialişti în diferite domenii.

Evreii rămaşi în ţară, într-o proporţie descrescândă, atingând nivelul actual de circa 5 000 din întreaga populaţie a ţării, după ce la finele veacului al XIX-lea era numeric a doua naţionalitate din Vechiul Regat, iar în interbelic a patra din România Mare, evreimea de după anii conflagraţiei a optat pentru emigrarea în masă, datorită, pe de o parte celor pătimite în anii Holocaustului[22], iar pe de altă parte, ca populaţie „mic-burgheză" cu îndeletniciri mic-patronale în comerţ, meşteşuguri ş.a., resimţea în contextul comunist al ţării o incapacitate funciară de adaptare. Statul

[22] Încă din 1938, guvernul Goga-Cuza introduce legea de revizuire a cetățeniei tuturor locuitorilor evrei din țară. În mod abuziv s-a retras cetățenia română la peste 220 000 de evrei care şi-au pierdut o seamă de drepturi la muncă şi proprietate. În 1940, aproape toți evreii din țară au fost transformați în cetățeni de mâna a doua, eliminați din armată, cu restricții în practicarea unor profesiuni şi în exercitarea drepturilor asupra proprietăților rurale. Au loc pogromuri la Dorohoi (iunie 1940), iar după instaurarea statului național-legionar (septembrie 1940) au continuat: elaborarea şi aplicarea unei legislații antievreieşti; eliminarea brutală a evreilor din viața economică, socială, politică şi culturală românească. Între 21-23 ianuarie 1941, are loc rebeliunea legionară, în cursul căreia au fost ucişi în Bucureşti şi 120 de evrei. După intrarea României în război (22 iunie 1941), are loc pogromul din Iaşi (iunie-iulie 1941) cu peste 10 000 de victime evreieşti. Urmează un lung proces de deportare şi distrugere etnică, în primul rând a evreilor din Basarabia, Bucovina, Transnistria şi parțial din Moldova. Până la finele lui 1942, din cei 300 000 de evrei deportați din aceste zone în Transnistria, circa 100 000 au pierit de foame, frig, boli, asasinate. În ultimii doi ani ai războiului, mareşalul Antonescu, pierzându-şi încrederea în victoria Germaniei naziste, a consimțit să „curețe" țara de evrei prin acceptarea unei emigrări treptate în Palestina. Dar această emigrare implica atunci riscuri mari, căci Marea Britanie a interzis imigrarea evreilor în Palestina, iar Germania Nazistă se opunea emigrării evreilor din România. Două vase cu emigranți au fost scufundate în apele Mării Negre, pierind astfel mai mulți dintre ei (circa 3000), decât toți cei ajunşi la destinație cu alte vase în acel timp.

Israel, creat în 1948, s-a dovedit locul cel mai potrivit în care să se readune atât evreii cu sentimente naţional-sioniste, cât şi cei motivaţi economic, politic sau cultural.

Evreii din România, care nu au emigrat sau care până la plecare au rămas încă mulţi ani în ţară, s-au străduit să găsească un *modus vivendi,* profesionalizându-se acut şi, cu excepţiile cunoscute, ţinându-se departe de politică şi de administraţia regimului totalitar. De altfel, însăşi atitudinea regimului (mai ales în etapa Ceauşescu) de marginalizare a originarilor evrei a constituit un factor favorabil întru o marginalizare „pozitivă”, atât prin neparticiparea la viaţa politică, cât şi revenirea la o matcă etnică, care începuse a fi părăsită printr-un acut proces de asimilism. Prin revenirea la tradiţie şi viaţă comunitară, nu puţini evrei şi-au găsit echilibrul necesar unei munci creative, folositoare progresului ţării. Se ranforsa astfel o identitate marcată de o viaţă comunională şi comunitară, care depăşea cadrele unei religiozităţi consumate doar în sinagogi, rugăciuni, obiceiuri de viaţă cotidiană şi sărbători. În pofida diminuării numerice, sau tocmai pentru aceasta, a sporit gradul de coeziune, de interes al tuturor categoriilor de vârstă pentru binele colectiv. Se acordă o atenţie deosebită instruirii iudaice. Tineretul îmbină formele moderne de sociabilitate cu efortul de iudaizare.

La rândul lor, marile sărbători au devenit momente de bilanţ şi comuniune sufletească, la care iau parte rabinii şi laicii evrei, împreună cu mulţi prieteni neevrei dornici să-şi afirme conştiinţa lor anti-atee alături de semenii mozaici.

În anii comunismului, evreii rămaşi în România au cunoscut un acut proces de intelectualizare (peste 70% cu studii medii şi superioare), opţiunea lor fiind în principal pentru profesiuni tehnice, inginereşti, medicale ş.a. Ei s-au integrat în societatea românească, afirmându-şi loialitatea faţă de ţară, prin munca lor constructivă în cele mai diferite domenii de activitate. Evreimea rămasă sub comunism - deşi confruntată cu tendinţele oficiale şi oficioase de estompare a caracterului etniei - a continuat să ducă o viaţă comunitar-culturală „normală”.

E drept că în iunie 1949 se legiferează statutul Federaţiei Comunităţilor Evreieşti din România (FCER) şi al cultului mozaic. În primii ani de comunism, total dependenţi de Moscova şi conducerea comunităţilor, Federaţia a afişat un conformism evident, a consimţit la reducerea vieţii evreieşti efervescente de altădată, la momente şi manifestări minore, independente de orice idee naţională, sionistă ş.a.m.d.

Ulterior, însă, o seamă de lideri evrei, în frunte cu Şef Rabinul dr. Moses Rosen, izbutesc implementarea unei puternice reţele de asistenţă socială şi medicală pentru cei în nevoie, realizează o oarecare revigorare cultural-cultuală iudaică - prin iniţierea, în 1956, a „Revistei Cultului Mozaic”, prin reanimarea sinagogilor, mai ales la marile sărbători, prin stimularea unor forme de învăţământ confesional (heradim, Talmud-Tora), coruri etc., cu un oarecare impact în rândul tineretului. În deceniul ultim al comunismului românesc, nu lipsit şi de accente antisemite şi străbătut de furia demolatoare împotriva oricăror lăcaşe de cult, inclusiv mozaice, s-a izbutit, totuşi, ctitorirea unui Muzeu, a unui Centru de Studiu al Istoriei Evreilor din România ş.a.

După 1989, se produce un reviriment: cresc conştiinţa şi coeziunea de grup etnic ale evreilor din România; sporesc manifestările de solidaritate intra-etnică şi de ajutor comunitar; se diversifică manifestările vieţii cultural-iudaice.

În sfera de atribuţii ale Federaţiei Comunităţilor Evreieşti din România (F.C.E.R.) - unicul for al etniei, coordonator al întregi activităţi comunitare centrale şi locale - intră astăzi:

- o asistenţă socială (cu sprijinul ,,Joint”-ului) amplă şi diversificată;
- o asistenţă medicală modernă şi bine organizată;
- o activitate culturală, finalizată în tipărituri, publicate de Editura „Hasefer” şi de revista „Realitatea Evreiască”, ca şi manifestări iudaice de prestigiu;
- o activitate cultuală, desfăşurată sub supravegherea a doi rabini de prestigiu şi autoritate în rândul enoriaşilor. Ei sunt ajutaţi în activitatea lor de un număr de

deservenţi de cult, care oficiază zilnic, în cele peste douăzeci de temple, sinagogi şi case de rugăciuni în funcţiune la ora actuală, dintre cele 124 existente în ţară.
- o reprezentare parlamentară, preşedintele F.C.E.R. fiind în acelaşi timp şi deputat.

Încă din 1948, funcţionau două teatre evreieşti de stat, la Iaşi până în 1968, iar la Bucureşti până la zi, subvenţionate chiar de oficialităţi, dar nu de dragul menţineri etniei culturale a evreilor, cât pentru ilustrarea sloganului ideologic, că în comunism cultura este naţională în formă şi socială în conţinut. Exista, de asemenea, o editură care publica cărţi în limbile minorităţilor, inclusiv în limba idiş, iar pentru salvarea aparenţelor erau admise tacit activităţile cultural-iudaice ale F.C.E.R., ca şi manifestările cultuale şi culturale curente sau marile comemorări ale Holocaustului general şi local.

RROMII

Sclavia

Începuturile statelor medievale româneşti coincid cu sosirea rromilor şi activarea sclaviei etnice la scară statală.

Sclavia este o instituţie dinamică, ea evoluează şi se transformă pe măsură ce se inserează în dezvoltarea schimburilor economice, înscriind pentru prima dată această marfă abstractă, care este munca în procesul de circulaţie a mărfurilor. Existenţa sclaviei şi a sclavilor în Evul Mediu este bogat atestată în lumea musulmană şi creştină, în mediul laic şi ecleziastic fără deosebire. Justificările sunt de ordin religios (păgâni, necredincioşi sau schismatici), însă nici câştigul financiar nu trebuie trecut cu vederea.

La venirea lor în nordul Dunării rromii erau liberi dar, încetul cu încetul, clasa dominantă i-a înrobit cu forţa. Vechimea sclaviei rromilor în Ţările Române coboară documentar până la momentul atestării lor în Ţara Românească şi în Moldova, documentul din 1385 al domnului muntean Dan I şi cel din 1428 al domnului moldovean Alexandru cel Bun, amintindu-i în postura de supuşi ai domnului ţării, urmare a daniei, ei devenind sclavi ai mănăstirilor.

În Ţara Românească şi în Moldova, sclavia a atribuit nerromilor dreptul de proprietate asupra rromilor, dublat de un ansamblu de practici ce puneau la dispoziţia stăpânului lucrul şi persoana celui ce lucra. Exploatarea muncii sclavilor rromi s-a făcut diferit, în funcţie de specificul acestora. În dreptul nomazilor, a fost vorba despre o dependenţă şi un control mai curând indirect, exprimate în principal printr-o dare anuală către stăpân, ocazie în care se treceau în registre decedaţii şi nou-născuţii din grup. În restul timpului, nomazii circulau pe diverse trasee ce se schimbau, doar în funcţie de modificările economice sau declanşarea vreunui război. Nomazii sunt numiţi în documentele epocii drept lăieşi, dar apar şi diferenţiaţi sub numele de căldărari, ursari, spoitori etc. Sclavii sedentari cunosc impuneri lucrative diferite, superioare cantitativ şi însoţite de un control crescut al vieţii de familie şi comunitar.

Domnul ţării este principalul actor în piaţa internă de sclavi, el împărţind familii şi indivizi celorlalţi doi mari proprietari, biserica şi boierii. Începând cu secolul al XVI-lea, acumulările masive de sclavi realizate de către boieri, în urma înzestrărilor domneşti şi a achiziţiilor de pe piaţă, le permit acestora danii importante către biserică, în ideea obţinerii graţiei divine.

Statutul juridic al sclavilor

Rromii, pe parcursul întregii perioade de sclavie, nu au beneficiat de un statut juridic care să le ofere drepturi minime şi să-i apere în judecăţi. „Sclavul nu este subiect de drepturi”, el fiind asimilat proprietăţilor stăpânului. Sclavul nu este

răspunzător pentru actele sale, acestea privindu-l pe stăpân, dar în cazuri mai grave (furt de cai, ucidere etc.) stăpânul poate renunţa la sclav şi nu mai acordă despăgubiri sau nu mai plăteşte deşegubina, sclavului urmând a-i fi aplicată pedeapsa care poate fi şi cea capitală.

Sclavul era parte din averea stăpânului şi nu conta ca individ. Ei erau deosebit de valoroşi pentru stăpâni, fapt ce reiese din interesul acestora din urmă pentru a nu-i pierde. Când un sclav fugea de pe moşie în „Ţara Ungurească" sau în principatul românesc vecin, erau depuse toate eforturile pentru a-l aduce înapoi. Urmarea actului lor era întărirea supravegherii şi înăsprirea modului de viaţă. O altă destinaţie pentru fugari o reprezenta Imperiul Otoman unde, odată ajunşi, se întâmpla uneori să se turcească şi astfel nu mai puteau fi făcuţi sclavi. Importanţa economică a sclavilor reiese din numeroasele documente care atestă vânzări-cumpărări ale acestora, donaţii, litigii pentru stabilirea apartenenţei lor la un stăpân sau altul.

Considerată drept celulă de bază a societăţii româneşti, familia este tratată sensibil diferit în dreptul sclavilor. Datorită lipsei de orice valoare atribuită de către ceilalţi actori sociali, căsătoria şi, implicit, familia sclavilor nu ajung să constituie un element solid în relaţiile stăpân - sclav şi determină o instabilitate crescută în interiorul ţigăniei şi în relaţiile dintre acestea. În urma exceselor şi a îngrădirilor de tot felul manifestate de către proprietari, cazurile de căsătorie nelegitime erau frecvent întâlnite. Acestea implicau sclavi ai aceluiaşi stăpân sau a doi stăpâni diferiţi. Tot atât de frecvente vor fi şi despărţirile forţate, fiecare încercând să-şi recupereze sclavul. Astfel, căsătoria şi familia sunt văzute ca mijloace de creştere a numărului de sclavi, şi implicit a avuţiei proprietarului. Eliberarea din sclavie se produce în puţine cazuri, documentele consemnând cel mai adesea testamente cu astfel de dispoziţii, dar exista şi procedeul răscumpărării.

Abolirea sclaviei

Schimbările ce se fac simţite în Europa întreagă şi mişcările aboliţioniste din Statele Unite ale Americii şi din colonii vor atinge spaţiul românesc prin intermediul tinerilor boieri ce aveau relaţii strânse cu Occidentul.

Prima lege care a desfiinţat dependenţa unei categorii de sclavi a fost adoptată în Ţara Românească, la 22 martie 1843. Câţiva ani mai târziu, la 11 februarie 1847, la propunerea domnitorului Gheorghe Bibescu, se votează o lege prin care sunt eliberaţi toţi sclavii mitropoliei, ai episcopiilor, ai mănăstirilor şi metocurilor, ai bisericilor şi ai oricărui alt aşezământ public. Legea nu prevede nici o despăgubire. Impozitul pe care statul urma să îl încaseze de la persoanele eliberate urma să servească la răscumpărarea sclavilor pe care boierii îi vor vinde.

În Moldova, la 31 ianuarie 1844, la propunerea domnitorului Mihail Sturza, a fost adoptată legea care îi elibera pe sclavii aparţinând bisericii şi mănăstirilor. Impozitele adunate de la ei formau un fond special destinat răscumpărării sclavilor pe care particularii îi scoteau la vânzare. La 14 februarie 1844, a fost votată legea prin care sclavii statului, atât cei aşezaţi în localităţi, cât şi cei nomazi, deveneau liberi, dobândind aceleaşi drepturi ca şi ceilalţi locuitori ai ţării.

Revoluţia de la 1848 a vrut ducerea la capăt a reformei, prin eliberarea sclavilor particulari, dar rezistenţa internă acerbă dublată de intervenţia otomană vor amâna desfiinţarea completă a ceea ce era numită în epocă drept „plagă a societăţii".

Împotrivirea boierilor a putut fi înfrântă abia la 20 februarie 1856, în Ţara Românească şi la 22 decembrie 1855 în Moldova. „Abolirea sclăviei", definitivă de această dată, va marca pentru restul istoriei rromilor şi al istoriei României un punct de cotitură unic prin amploarea şi prin semnificaţia sa.

„Emancipaţii" au învăţat însă repede că libertatea poate fi ciuntită de interpretări felurite ale legilor, după interesul celor puternici. Lipsiţi de pământ, daţi afară din case şi din locurile unde munceau, obligaţi de autorităţi să se stabilească în localităţi cel mai adesea neprimitoare, rromii sunt nevoiţi să găsească soluţii

rapide şi de multe ori disperate pentru a supravieţui. O mare parte a nomazilor se găsesc, odată ieşiţi din ţară, în imposibilitatea de a reveni, datorită lipsei paşapoartelor individuale sau a sumei minime cerute de autorităţi. Neputând dovedi cetăţenia română pentru a putea trece frontiera, nomazii vor schimba rutele de circulaţie, ajungând până în Europa de Vest şi chiar dincolo de Atlantic. Cei rămaşi în ţară vor încerca pe cât posibil ca, aidoma celor stabiliţi în sate şi oraşe, să încerce trecerea în invizibilitate, pentru a scăpa de expulzările succesive ce nu făceau altceva decât să amâne momentul aşezării lor definitive în vreo localitate.

În concluzie, cele cinci secole de sclavie a rromilor au implicat degradarea instituţionalizată a unor fiinţe umane şi o eliberare tardivă, lipsită de măsuri reparatorii şi care nu a însemnat modificarea considerabilă a percepţiei generale cu privire la noii cetăţeni ai României.

Rromii în perioada interbelică

Anul 1918 marca sfârşitul Primului Război Mondial cu victoria Antantei. Prăbuşirea Imperiilor multinaţionale (Austro-Ungaria şi Rusia) a favorizat şi procesul de formare a statelor naţionale. Provinciile istorice româneşti - Basarabia, Bucovina şi Transilvania (cu Banatul, Crişana, şi Maramureşul) se uneau cu România.

Inevitabil, a crescut simţitor şi numărul populaţiilor minoritare. Astfel, la recensământul din 1930[23], românii reprezentau 71,9% (12 981 324) din totalul populaţiei, în timp ce maghiarii formau 7,2% (1 415 507), iar celelalte minorităţi (germani, evrei, ucraineni, **rromi**) restul procentual. La acest recensământ s-au declarat rromi 262 501 de persoane, adică 1,5% din totalul populaţiei, fără însă ca acest recensământ, la fel ca şi celelalte care i-au urmat, să reflecte o situaţie reală a numărului de rromi. Procentul stabilit în 1930 era inferior celui de la sfârşitul secolului al XIX-lea, ori într-un interval de timp atât de scurt nu putem vorbi de asimilare, ci mai degrabă de o problemă pe care din păcate o întâlnim şi astăzi, asumarea identităţii. Identitatea rromilor s-a structurat pe baza unei istorii de excludere socială şi rasism, consecinţele fiind vizibile şi astăzi în mentalul colectiv majoritar, dar şi minoritar. Ion Chelcea, în lucrarea sa *Ţiganii din România. Monografie etnică* - cap. „Câţi ţigani sunt în România?", aprecia numărul rromilor din România ca fiind de aproximativ 525 000[24].

În urma ratificării actelor unirii, în 1918, toţi locuitorii României beneficiau de aceleaşi drepturi şi responsabilităţi ca şi restul populaţiei majoritare. De altfel, şi în documentele unirii se stipula acest fapt. Acesta a fost şi motivul pentru care guvernul român condus de I. I. C. Brătianu s-a opus semnării, în 1919, a unui Tratat al minorităţilor dorit de Marile Puteri, considerat un act prin care se încălca suveranitatea naţională.

De remarcat că rromii s-au încadrat în spiritul acelei perioade, fiind solidari cu actul Unirii. La 27 aprilie 1919, o Adunare a reprezentanţilor ţiganilor din România, întrunită la Târnăveni, saluta decizia Marii Adunări Naţionale de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918 de unire a Transilvaniei cu România. Rromii îşi exprimau angajamentul faţă de noua patrie şi speranţa egalităţii în drepturi cu ceilalţi cetăţeni ai României.

Perioada interbelică a reprezentat pentru populaţia de rromi o epocă de transformări importante. Reforma agrară înfăptuită după Primul Război Mondial, a transformat în mici proprietari agricoli şi o mică parte din rromii care locuiau în mediul rural. Locul rromilor, în economia ţării, rămâne unul periferic, marginal. În lumea satului românesc nu se poate vorbi despre agricultură, fără a analiza rolul economic pe care îl aveau rromii. Repararea utilajului agricol, fierăria şi alte meşteşuguri continuau a fi practicate exclusiv de către rromi.

Ca o caracteristică generală, rămâne aceea că rromii reprezentau o categorie socială săracă şi o forţă de muncă ieftină. Se poate vorbi de o clasă socială aparte, reprezentată de rromi. Migraţia de la sat la oraş se accentuează,

---

[23] *Tabloul populației de țigani în această epocă,* capitolul „Câți țigani sunt în România", 1930, p. 63-88.
[24] *Recensământul general al populației României (neam, limbă maternă, religie),* Bucureşti, 1938, p. 32-56.

apărând probleme în găsirea unui loc de muncă. În viaţa urbană, rromii acoperă nişe economice care reflectă de fapt situaţia de marginalizaţi social şi economic. Rromii care rămân în afara acestor influenţe social-economice rămân nomazii, care se deplasau sezonier pentru a-şi practica meşteşugurile. Erau văzuţi ca o rămăşiţă a unor vremuri de mult apuse, care nu se raporta la realităţile timpului. Statul s-a implicat prea puţin în această chestiune, lăsată în grija autorităţilor locale. În această perioadă, organizaţiile rromilor cereau ca acestor semeni statul să le pună la dispoziţie locuri de casă şi pământ.

Perioada interbelică se remarcă prin direcţia modernizării pe care o cunoaşte populaţia rromă din regat. Apare o elită rromă formată din intelectuali, artişti, publicişti, comercianţi, lăutari, care nu-şi trădează originea şi care încep mişcarea de emancipare a poporului rrom.

După modelul celorlalte populaţii din regat, rromii înfiinţează organizaţii cu caracter social, profesional, cultural şi chiar politic. Lăutarii pun bazele unor societăţi cu caracter profesional, în mai multe localităţi ale ţării.

La Bucureşti funcţiona „Junimea Muzicală”, unul dintre fruntaşii săi fiind Grigoraş Dinicu, cunoscut şi ca militant pentru emanciparea culturală a rromilor. În anul 1926, la Calbor, în judeţul Făgăraş, lua fiinţă „Înfrăţirea Neorustică”, din iniţiativa lui Lazăr Naftanailă. Obiectivul principal al acestei asociaţii era ridicarea nivelului economic şi cultural al rromilor. Asociaţia a reuşit să publice revista „Neamul ţigănesc”.

Interesant este că asistăm la apariţia unei tendinţe de centralizare a mişcării rromilor într-o organizaţie unică şi reprezentativă. Promotor a fost Calinic I. Popp-Şerboianu, licenţiat în teologie, care a pus bazele Asociaţiei Generale a Ţiganilor din România, în martie 1933. Programul acestei organizaţii denotă o preocupare deosebită pentru problematica rromă din acea perioadă. Astfel, se aveau în vedere: alfabetizarea, publicarea de cărţi privind istoria rromilor, înfiinţarea unei universităţi a rromilor, a unui muzeu „ţigănesc”, înfiinţarea de ateliere potrivit „firii neamului nostru”, organizarea în bresle a rromilor care practică un anumit meşteşug, înfiinţarea de „sfaturi judeţene” şi a unui „sfat al bătrânilor”, pentru rezolvarea litigiilor dintre rromi, ca mijloc de raportare a societăţii la specificul cultural rrom, premisă favorabilă în procesul de integrare a rromilor. Obiectivele programului reflectă dezideratul de a realiza reconstrucţia identităţii rrome pe baze moderne, de a promova integrarea socială şi educaţională a rromilor şi de a îmbunătăţi imaginea etniei rrome în societatea românească.

Tot în anul 1933 apare o altă organizaţie reprezentativă a rromilor, Uniunea Generală a Rromilor din România. La Congresul naţional care s-a desfăşurat în luna octombrie 1933, a fost ales un comitet de conducere care îl avea ca preşedinte pe G. A. Lăzăreanu Lăzurică, scriitor şi gazetar rrom. Preşedinte onorific a fost numit Grigoraş Dinicu. În cadrul acestei organizaţii apar fricţiuni, în urma cărora Lăzurică este înlăturat, preşedinte devenind Gheorghe Niculescu, negustor de flori. Sub conducerea sa, Uniunea a obţinut statut juridic şi s-a dovedit cea mai importantă organizaţie a rromilor, singura care activa la nivel naţional. Activă în relaţiile cu autorităţile, a avut ş i organe de presă proprii: „O Rom”, la Craiova şi „Glasul Romilor”, la Bucureşti **(**RR3 - Ziarul „Glasul Romilor”, 1934). Organizaţia avea 40 de filiale în toată ţara şi 784 793 de membri. Programul organizaţiei relua, de fapt, ideile asociaţiei anterioare, scopul principal fiind de a acţiona „pentru ca soarta neamului nostru rrom să se îmbunătăţească, ca să putem sta alături de conaţionalii noştri fără să ne fie ruşine”.

Semnificativă pentru procesul de emancipare a rromilor este şi apariţia unor mişcări regionale. În Oltenia, un grup de intelectuali rromi au pus bazele unei mişcări deosebit de active. Menţionăm pe Aurel Manolescu-Dolj, ziarist, Marin Simion, poet, N. St. Ionescu, avocat, C. Ş. Nicolăescu-Plopşor, profesor, care a şi publicat două cărţi de folclor rrom: „Cântece ţigăneşti şi „Poveşti ţigăneşti”.

Cei care, în perioada interbelică, şi-au asumat rolul de lideri ai poporului rrom, au militat pentru formarea conştiinţei identităţii etnice a rromilor. Procesul nu

a fost specific doar rromilor din România, fiind întâlnit în toată Europa. Semnificativ este că, în anul 1933, la Bucureşti se organiza prima reuniune internaţională a rromilor, în cadrul căreia s-a pus în discuţie consolidarea identităţii etnice mondiale a rromilor.

Dacă de-a lungul istoriei lor tragice, în spaţiul românesc, rromii au fost supuşi unui proces de marginalizare şi periferializare, ba chiar de totală excludere, în perioada interbelică asistăm la apariţia unui interes deosebit din partea ştiinţei faţă de rromi. România nu avea să fie străină de ideologia rasistă, care are la bază teoria determinismului biologic. Secolul al XX-lea a debutat şi în România cu ideologia conform căreia „statul modern, în loc să acorde protecţie celor slabi, ar face mai bine să îşi îndrepte atenţia spre încurajarea elementelor biologice valoroase, utilitatea socială sau însuşirile biologice ale individului devenind astfel unitatea de măsură a valorii sociale a acestuia”[25].

Ascensiunea Germaniei naziste, după anul 1933, cu doctrina ei despre puritatea raselor, foarte clar exprimată în lucrarea lui Adolf Hitler, „Mein Kampf ”, a determinat apariţia unui curent de gândire autohton care susţinea necesitatea păstrării purităţii rasiale a poporului român.

În perioada interbelică, se dezvoltă şi în România un naţionalism specific, la început însă străin de atitudini antirrome exprimate public. Exemplul îl constituie şi activitatea organizaţiei, care se afla la extrema dreaptă a vieţii politice româneşti - Legiunea Arhanghelul Mihail (Garda de Fier mai târziu), care se rezuma iniţial la antisemitism, apoi punând problema adoptării unei politici rasiste faţă de rromi. Cu toate acestea, activitatea guvernului Goga-Cuza, perioada guvernării autoritare a lui Carol al II-lea (1938-1940) nu i-au vizat pe rromi. De fapt, până la regimul condus de Ion Antonescu, preocupările unor reprezentanţi ai biopoliticii nu au fost transpuse în practică.

Biopolitica are ca fondator, în România, pe prof. Iuliu Moldovan de la Cluj. În deceniul patru, apar concepte noi ca: puritate etnică, etnii inferioare, primejdie bioetnică, minorităţi balast. Se poate constata influenţa ideilor lui Robert Ritter, psihologul şi psihiatrul care conducea Centrul de Cercetare pentru Igiena Rasială şi Biologia Populaţiei din Germania şi care avea între scopurile principale combaterea „flagelului ţigănesc”.

Sub pretextul modului de viaţă nomad, rromii încep să fie consideraţi ca o „plagă” a societăţii. Ioan Gheorghe Făcăoaru, teoretician al cercetărilor rasiale, considera că asimilarea anumitor grupuri etnice, ar putea determina „înstrăinarea şi pauperizarea însuşirilor noastre etnice”[26]. Asimilarea rromilor era considerată un mare pericol pentru integritatea rasei româneşti. „Marea problemă rasială a românilor este problema ţiganilor. Ei constituie cel mai numeros grup etnic, după români. Şi în acelaşi timp ei sunt elementul de promiscuitate şi disgenie din ţara noastră. Nu s-a făcut nimic pentru rezolvarea problemei ţigăneşti”[27], susţinea Sabin Manuilă, directorul Institutului Central de Statistică.

Schimbările politice survenite în România, în anul 1940, anularea regimului democratic consacrat de Constituţia din 1923, în urma preluării puterii politice de către legionari, apoi de către generalul Antonescu, aveau să determine adoptarea „soluţiei finale” - exterminarea rromilor.

Holocaustul/*O Samudaripen*

În perioada celui de-al doilea război mondial, pe fondul escaladării rasismului şi nazismului în Europa, atitudinile faţă de romii din România evoluează către extremism, în special la nivelul elitelor româneşti. Astfel, Gheorghe Ioan Făcăoaru, exponent al şcolii de eugenie rasială, nota: „Ţiganii nomazi şi seminomazi să fie internaţi în lagărele de muncă forţată. Acolo să li se schimbe hainele, să fie raşi, tunşi şi sterilizaţi [...]. Cu prima generaţie am scăpa de ei [...]. Cei stabili vor fi

[25] apud Angus Fraser, *Ţiganii. Originile, migraţia şi prezenţa lor în Europa,* Ed. Humanitas, Bucureşti, 1995, p. 247
[26] Ioan Gheorghe Făcăoaru, *Amestecul rasial şi etnic în România,* pp. 276-286.
[27] Arhivele Statului Bucureşti, Fondul Sabin Manuilă, XIII, 209.

sterilizaţi la domiciliu, pentru ca în cursul unei generaţii să fie curăţit locul şi de ei"[28]. În acelaşi an, Sabin Manuilă, directorul general al Institutului Central de Statistică, prezenta generalului Ion Antonescu un proiect de omogenizare etnică ce propunea, pentru evrei şi romi, „transferul unilateral" de populaţie, deportarea în Transnistria[29].

Astfel, într-un context european şi naţional favorabil, autorităţile române - Jandarmeria şi Poliţia - au efectuat, la 25 mai 1942, un recensământ al romilor nomazi şi al romilor sedentari „problemă" (care suferiseră condamnări sau fără mijloace de existenţă). Din rândurile celor recenzaţi s-au făcut, mai târziu, deportările[30].

După recensământ, la 1 iunie 1942, mareşalul Ion Antonescu a dat personal ordinul de deportare din ţară a tuturor şatrelor de nomazi. Au urmat apoi, în toamna anului 1942, deportările romilor sedentari, pentru ca, după ultimele deportări (decembrie 1943) în Transnistria, să se identifice aproximativ 25 000 de deportaţi romi[31].

Pe lângă deportarea în Transnistria a romilor nomazi, fără mijloace de existenţă sau care suferiseră condamnări, autorităţile care s-au ocupat de această operaţiune au procedat la numeroase abuzuri, deportând şi romi care nu se aflau pe listele de deportare, mobilizabili, familiile unor romi aflaţi pe front, precum şi romi cu proprietăţi sau, cazuri mai rare, chiar etnici români, turci şi maghiari[32] confundaţi cu romii. Puţine dintre petiţiile acestora au fost corect soluţionate prin repatriere.

Unii dintre romi, înşelaţi de propaganda care le promitea împroprietărirea, au plecat benevol în Transnistria.

Pentru situaţia romilor deportaţi în Transnistria, poate cea mai expresivă sursă documentară o reprezintă nota informativă din 5 decembrie 1942, a unui agent al Siguranţei:

„[..] Din cauza proastei alimentări, unii ţigani - aceasta o formează majoritatea - au slăbit într-atât că au ajuns nişte schelete. Zilnic mureau, mai ales în ultimul timp - câte 10-15 ţigani. Vizita medicală nu li se făcea deloc, iar medicamente nu aveau. Sunt goi, fără haine pe ei [...]"[33]

De asemenea, deportaţii au fost supuşi unui regimul de muncă forţată. De exemplu, în judeţul Golta, rapoartele Legiunii locale de Jandarmi, precum şi petiţiile liderilor romilor descriu regimul de muncă al romilor şi evreilor, în condiţii de înfometare şi boli, în special tifos exantematic.

Din cauza condiţiilor grele de viaţă din Transnistria - foame, frig, boli, mizerie - mai mult de 11 000 dintre deportaţii romi au murit. Dintre cei întorşi în România, cei mai mulţi nu şi-au mai regăsit casele şi proprietăţile, acestea fiind confiscate de Centrul Naţional de Românizare sau ocupate de alţi particulari.

Din alt punct de vedere, consecinţele deportărilor se regăsesc şi în perioada comunistă. Astfel, la 7 mai 1952, un document al Departamentului pentru Problemele Naţionalităţilor Conlocuitoare din cadrul Consiliului de Miniştri înregistrează reticenţa populaţiei de etnie rromă la colaborarea cu autorităţile administrative, în special faţă de recensăminte[34].

Rromii în timpul regimului comunist (1945-1989)

În lupta pentru putere politică, Partidul Comunist a atras în rândurile sale şi rromi. „Originea sănătoasă" îi recomanda *«în aparatul de partid, în miliţie, armată*

---

[28] Gheorghe Ioan Făcăoaru, *Câteva date în jurul familiei şi statului biopolitic,* Bucureşti, 1941, pp. 17-18

[29] Achim Viorel, *Ţiganii în istoria României,* Bucureşti, 1998, p. 137

[30] Raportul final al Comisiei pentru studierea Holocaustului în România „Elie Wiesel", cap. 8, p. 269

[31] Raportul final al Comisiei pentru studierea Holocaustului în România „Elie Wiesel", cap. 8, p. 274

[32] Raportul final al Comisiei pentru studierea Holocaustului în România „Elie Wiesel", cap. 8, p. 272

[33] *Documente privind deportarea ţiganilor în Transnistria.* Culegere întocmită, cu studiu introductiv de Viorel Achim, Bucureşti, 2004, vol. 2, doc 249, pp. 27-28

[34] Raportul Comisiei Prezidenţiale pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România, p. 574 (http://www.presidency.ro/static/ordine/RAPORT_FINAL_CPADCR.pdf)

şi organele de securitate»[35], puteau însă urca în ierarhie numai până într-un anumit punct, fără a-l depăşi vreodată, indiferent de competenţe şi performanţe. Deosebită atenţie li s-a acordat în campania electorală din 1946, când Blocul Partidelor Democratice (BPD), din care făcea parte şi PCR, a adresat rromilor manifeste cu apelativul *„Fraţi romi şi surori romiţe”*[36]. Ulterior, documentele PCR nu mai pomenesc de rromi, trecându-i la alte minorităţi. Ba împotriva rromilor au fost şi represalii pentru a se confisca aurul, pe care o parte dintre aceştia îl deţineau de veacuri sau pentru a-i forţa să renunţe la modul de viaţă specific, uneori nomad, în vederea încadrării lor marginale în sistemul economiei socialiste. *„Economic, profesional şi social, romii au primit în acest regim şansa de a se integra în modul de viaţă modern, chiar dacă adesea în mod forţat”.*[37]

Politica comunistă faţă de minorităţi era una asimilaţionistă[38], menită să asigure formarea *„poporului unic comunist”.* Aceasta, în ceea ce i-a privit pe rromi, a însemnat:

1. sedentarizarea forţată a neamurilor nomade, în perioada 1958-1965, când *„toţi au fost fixaţi în aşezări şi case”*[39] *„neacordându-li-se însă şi dreptul de a reprezenta o minoritate etnică, liberă să-şi promoveze propriile tradiţii culturale.”*[40]
2. politica educaţională*: „familiile rrome fiind obligate să-şi trimită copiii la şcoală”*[41]*.* Această politică a oferit copiilor rromi şanse asemănătoare celorlalţi copii, dar dacă pentru unii a însemnat acces la şcoli profesionale şi tehnice, licee, facultăţi, pentru alţii, oportunişti, a însemnat negarea apartenenţei etnice pentru obţinerea unor poziţii destinate, în mod discriminatoriu, majoritarilor. S-au găsit registre matricole, în unele şcoli, în care, în dreptul elevilor rromi, era înscrisă etnia - *ţigan.* Mulţi elevi, datorită activităţilor sezoniere în care erau prinşi părinţii, la mari distanţe de casă, abandonau şcoala pentru a-i urma şi ajuta pe părinţi, abandon nerecunoscut de autorităţi.

Rromii care nu au putut lucra în agricultura de stat sau cooperatistă «ca urmare a dezvoltării industriei, au năvălit în oraşe; unii s-au calificat pe baza cerinţelor de atunci, din lăutari au devenit muncitori, alţii au aglomerat oraşele»[42] în sectorul salubrităţii sau al resurselor refolosibile. Bunii meşteşugari au fost recrutaţi în cooperativele meşteşugăreşti din rural sau urban**.** «Socialismul a distrus în mare măsură profesiile tradiţionale ale romilor şi prin aceasta multe dintre componentele vieţii lor tradiţionale».[43] De asemenea «comerţul ambulant a fost practicat de anumite categorii de ţigani, fie în baza unor autorizaţii, fie ilicit»[44].

Pentru a învinge tradiţionalismul rromilor, a existat şi un PROGRAM DE INTEGRARE SOCIALĂ A RROMILOR, care a funcţionat în perioada 1977-1983, fără însă a da rezultate spectaculoase, datorită crizei sociale şi economice în care România se adâncea cu fiecare zi. Programul de integrare socială avea la bază „încercarea de încadrare în muncă a romilor-problemă”, adică a celor care îşi părăseau locurile de muncă prost plătite şi datorită inadaptării, uneori lipsei calificării, dar şi din cauza atitudinii ostile a autorităţilor şi chiar a populaţiei. Conform Raportului *«întocmit în anul 1983 de Secţia de Propagandă a CC al PCR, acest program cuprindea o „Platformă de măsuri cu privire la încadrarea în muncă şi integrarea socială a ţiganilor” şi era derulat prin Ministerul Afacerilor Interne*”[45]*.* Raportul din 1983, singurul publicat în legătură cu acest program, arată că

[35] Achim Viorel, *Ţiganii în istoria României,* Ed. Enciclopedică, Bucureşti, 1998, p. 154.
[36] Lucian Cherata, *Istoria Ţiganilor,* Ed. Z, Bucureşti, 1993, p. 48
[37] Zamfir Elena, Zamfir Cătălin, *Ţiganii între ignorare şi îngrijorare,* Ed. Alternative, Bucureşti, 1993, p. 157
[38] Zamfir Elena, Zamfir Cătălin, *Ţiganii între ignorare şi îngrijorare,* Ed. Alternative, Bucureşti, 1993, p. 157
[39] Achim Viorel, *op. cit*, p. 157
[40] Zamfir Elena, Zamfir Cătălin, *op.cit.,* p. 157
[41] Zamfir Elena, Zamfir Cătălin, *op.cit.,* p. 157
[42] Merfea Mihai, *Cultură şi Civilizaţie romani,* Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1998, p. 187
[43] Zamfir Elena, Zamfir Cătălin, *op. cit,* p. 157
[44] Achim Viorel, *op. cit,* p. 157.
[45] http://www.romanothan.ro/romana/istorie/breviar.htm

„măsurile de integrare a ţiganilor nu au dat rezultatele scontate. În 1977, 32,7% din populaţia ţigănească aptă de muncă nu era angajată; în cazul femeilor procentul era de 48%. În 1983, datorită restructurărilor din unităţile falimentare, situaţia era şi mai gravă[46], în condiţiile în care un raport al Ministerului Afacerilor Interne apreciază că, în 1977, în România trăiau 540 000 de rromi.[47] Concluziile raportului au fost că *romii nu sunt integraţi social, au mentalităţi retrograde, au atitudine negativă faţă de muncă şi faţă de viaţa socială*[48].

Datorită faptului că, la mijlocul anilor '80, situaţia economică şi socială a României friza dezastrul, s-a renunţat la programul a cărui aplicare nu adusese mari schimbări, deoarece autorităţile, depăşite de criza social-economică, trebuiau să-şi concentreze atenţia spre problemele grave ale naţiunii majoritare.

Politica de sistematizare din anii 70-'80 a însemnat desfiinţarea *„ţigăniilor"* tradiţionale, a neamurilor de rromi şi aşezarea multor rromi în blocuri de locuinţe[49], unde se adaptau greu noilor condiţii de viaţă, în apartamentele neîncăpătoare. Forţat aşadar, rromii au fost integraţi modului de viaţă românesc, fiind siliţi să-şi abandoneze propriul mod de viaţă, comportamentul social, comunitatea. Consecinţa a fost pierderea limbii şi culturii rromani, spre a nu fi *„percepuţi ca elemente străine ce trebuiau integrate în noua societate românească"*[50].

În aceste condiţii, doi sociologi din grupul celor 6-7 persoane rrome[51] care se străduiau să organizeze dizidenţa rromă, încă din anul 1976 (Nicolae Gheorghe şi Vasile Burtea), pe lângă demersurile de atenţionare către autorităţi, au procedat, sub pseudonim (Alexandru Danciu şi Cosmina Cosmin), la sensibilizarea opiniei publice şi instituţiilor vestice (prin intermediul postului de radio Europa Liberă şi publicaţiile pariziene L'Alternative şi Le Matin[52]) faţă de situaţia tot mai degradată a rromilor din România.

În răspunsul de solidarizare cu Alexandru Danciu, Cosmina Cosmin, la 16 mai 1982, aprecia *că „mai târziu, când „partidul maselor populare şi al dreptăţii" s-a văzut înzestrat cu proprietăţile şi funcţiile râvnite, a constatat că nu mai avea nevoie de ţiganii pe care-i împinsese spre tot felul de potlogării revoluţionare, şi trebuia să se descotorosească de ei, trimiţându-i în închisori pentru excese sau excluzându-i din partid, pentru a nu strica imaginea partidului imaculat. Odată cu răspândirea naţionalismului promovat de partid şi cu extinderea rolului său conducător, o întreagă serie de oameni capabili şi bine pregătiţi au fost rând pe rând scoşi din funcţii pentru simplul motiv că erau ţigani."*[53]

Rromii în perioada postdecembristă

Revoluţia română din 1989 a reprezentat un moment deosebit şi pentru etnia rromă. Nu numai prin participarea semnificativă a membrilor etniei rrome la revoluţie, de pildă cunoscutul Dumitru Dincă, revoluţionarul de la Piaţa Universităţii, (eveniment de la care nu au fost absenţi nici dizidenţii rromi din timpul socialismului: Nicolae GHEORGHE a fost coparticipant la evenimente din sediul Comitetului Central al Partidului Comunist Român, iar Vasile BURTEA a fost unul dintre cei patru conducători ai Revoluţiei române din Braşov), dar şi prin consecinţele acesteia.

---

[46] Achim Viorel, *op. cit*, p. 159

[47] Fostul ministru de interne, generalul Mihai Chiţac, în 1990, a făcut public faptul că, în 1977, fuseseră „recenzaţi" 1 800 000 de rromi (între care 65 000 de nomazi: 5 600 cu ocupaţii utile, 900 - calificaţi), iar în 1983, 2 300 000, http://www.romanothan.ro/romana/istorie/breviar.htm

[48] Achim Viorel, *op. cit*, p. 160

[49] Achim Viorel, *op. cit*, p. 156

[50] Emmanuelle Pons, *Ţiganii din România, o minoritate în tranziţie,* Ed. Compania, 1999, p. 29.

[51] Sociologul rrom Nicolae Gheorghe şi bulibaşul Ion Cioabă, fondatorii grupului în 1975-1976, sociologul rrom Vasile Burtea s-a alăturat în 1977, profesoara rromă Ina Radu şi muncitorul rrom Valerică Stănescu au fost cooptaţi în 1978, căldărarul Mihai Ilie (Gogu Guşatu) s-a alăturat în 1980 şi, de la Timişoara, instructorul rrom de dans Ion Mirescu.

[52] *Roumanie: crise et répression,* în L'Alternative nr. 20, ianuarie 1983, p. 7

[53] Emmanuelle Pons, *Ţiganii din România, o minoritate în tranziţie,* Ed. Compania, 1999, p. 26-27

În primul rând, militantismul etnic al rromilor a ieşit din ilegalitate. Aceasta a însemnat posibilitatea organizării legale a etnicilor rromi. Din păcate, „oferta” guvernului provizoriu de atunci, potrivit căreia cine prezenta un tabel cu cel puţin 250 semnături, pe lângă faptul că putea să legalizeze un partid, mai era subvenţionat şi cu un milion de lei (raportul oficial de schimb era de 1$ = 16 lei) a fărâmiţat etnia rromă. În perioada 1990-1993, au apărut cel puţin 67 de O.N.G.-uri şi mic partide rrome care, pentru a primi subvenţia sau finanţarea de proiecte, nu s-au alăturat recent înfiinţatei (februarie 1990) Uniuni Democratice a Rromilor din România - structură ce s-a dorit reprezentativă pentru etnie, după exemplul celorlalte minorităţi, având şi primul parlamentar rrom. Pe lângă mirajul milionului de la stat, la fărâmiţarea mişcării rrome a contribuit şi lipsa conştiinţei unui interes naţional sau etnic rrom; şi asta datorită neconvieţuirii rromilor pe un acelaşi teritoriu, acelaşi areal, formator[54]**,** ca şi datorită nepotolitei sete de putere a unor oameni ţinuţi, de secole, la marginea societăţii[55]**.**

Apoi, în toate comunităţile rrome s-a trezit speranţa reînvierii meseriilor tradiţionale şi a împroprietăririi sperate de veacuri. Pregătirea şi apariţia Legii nr. 18/1991 a fondului funciar a întreţinut aceste speranţe[56].

În al treilea rând, consemnăm şiruri de deziluzii şi noi suferinţe pricinuite de discriminările din legea mai sus menţionată, de modul abuziv şi discriminatoriu al aplicării sale (ca şi a Legii nr. 67/1995 a ajutorului social[57], de altfel), de disponibilizările masive de forţă de muncă rromă (rromii au fost primii şomeri ai fostelor întreprinderi şi unităţi de producţie socialiste, urmaţi îndeaproape de femei), de apariţia Hotărârii Guvernului nr. 125/1996[58], care anula, de fapt, prevederi ale Legii nr. 67/1995[59]**,** de emigraţia ilegală urmată de brutale returnări forţate din ţări europene ca Germania, Franţa, Belgia, Italia etc., de conflictele interetnice soldate cu morţi, răniţi şi case incendiate sau devastate (Hodoreni, Mihail Kogălniceanu, Bolintin etc.)[60], de abuzurile poliţiei în comunităţi de rromi (razii ilegale, intimidări, violenţe), de numeroasele evacuări forţate, de acţiunile concentrate de eliminare sau limitare drastică a accesului acestei etnii la resursele societăţii.

Salutară rămâne, totuşi, obţinerea locurilor speciale pentru absolvenţii rromi în licee, şcoli vocaţionale şi universităţi. Acestea au devenit creuzetele în care s-a format noua intelectualitate rromă şi noii activişti rromi, cu o considerabilă zestre poliglotă, cu o conştiinţă etnică declarată, cu asumarea neechivocă a etnicităţii, în comparaţie cu vechea intelectualitate rromă, ce îşi masca etnicitatea şi legăturile cu etnia.

Introducerea, în anul 1992, a limbii rromani sub cupola învăţământului academic (în cadrul Facultăţii de Limbi şi Literaturi Străine a Universităţii din Bucureşti, sub forma unui curs opţional susţinut de prof. Gheorghe Sarău), alături de creşterea interesului pentru dezbaterea şi prezentarea problemelor cu care se confruntă rromii (chiar şi de pe poziţii extrem de ostile) au constituit imbolduri de formare a unor autentici autori rromi şi de creştere exponenţială a cercetărilor şi materialelor efectuate, scrise şi publicate de rromi sau despre rromi. Bibliografia de la finalul cărţii, precum şi aceea, mult mai amplă, anexată pe DVD (RR4 - Bibliografie), sunt grăitoare în susţinerea afirmaţiei.

ALBANEZII

[54] Burtea, *Vasile, 2002, Rromii în sincronia şi diacronia populaţiilor de contact,* Lumina Lex, Bucureşti, p. 125-162

[55] Burtea, Vasile, *op. cit,* p. 125-162

[56] *Legea nr. 18/1991 a fondului funciar,* în Monitorul Oficial cu numărul 37/20.02.1991

[57] *Legea nr. 67/1995 privind ajutorul social,* în Monitorul Oficial nr. 131/29.06.1995

[58] *Hotărârea nr. 125/1996 cu privire la stabilirea unor măsuri în legătură cu acordarea ajutorului social, precum şi pentru modificarea şi completarea Normelor metodologice pentru aplicarea dispoziţiilor Legii nr. 67/1995,* în Monitorul Oficial nr. 55/15.03.1996

[59] *Legea nr. 67/1995 privind ajutorul social,* în Monitorul Oficial nr. 131/29.06.1995

[60] Burtea, Vasile, *2002, Rromii în sincronia şi diacronia populaţiilor de contact,* Lumina Lex, Bucureşti, p. 162-166

Stabiliţi cu prioritate în localităţi din sudul României şi preponderent în oraşe, albanezii au avut cele mai bune relaţii cu celelalte comunităţi etnice. Oraşele în care s-au naturalizat - Bucureşti, Brăila, Giurgiu, Turnu Severin, Constanţa, Tulcea, Craiova, Slatina etc. - au avut o compoziţie etnică eterogenă, ceea ce a facilitat adaptarea rapidă a noilor-veniţi. Cel mai bun exemplu este oraşul Brăila, în care, la mijlocul secolului al XIX-lea, populaţiile alogene erau mai numeroase decât localnicii. Aceasta a făcut ca, în deceniul al patrulea al secolului al XIX-lea, un membru al familiei albaneze Vechilargi (Veqilharxhi, în limba albaneză) să fie ales primar al urbei. În al doilea rând, prin meseriile pe care le-au practicat, etnicii albanezi erau stimulaţi să întreţină relaţii de bună vecinătate cu populaţia majoritară şi celelalte etnii. În istoria acestor relaţii nu se cunosc cazuri de conflicte interetnice la care să participe minoritarii albanezi.

La sfârşitul secolului al XIX-lea, în teritoriile balcanice populate de albanezi, începe o puternică mişcare de Renaştere naţională (Rilindja), curent sprijinit politic şi financiar de comunitatea de albanezi din România. Este perioada în care au luat naştere societăţile culturale şi patriotice ale albanezilor din România. Una dintre ele, „Societatea scrierii albaneze”, a fost înfiinţată în 1881, ca filială a celei din Istanbul. În aceeaşi perioadă a luat naştere societatea „Drita” (Lumina), formată în 1884, cu filiale în mai multe oraşe din România. Sub egida ei a funcţionat o şcoală normală pentru învăţători, care erau trimişi apoi la şcolile albaneze din ţara natală. Alte societăţi culturale şi patriotice care au funcţionat în România au fost „Dituria” (Ştiinţa), „Shpresa” (Speranţa) şi „Bashkimi” (Unirea).

Scopul declarat al „Societăţii scrierii albaneze” a fost tipărirea de cărţi în limba albaneză. Societatea „Drita” avea în componenţă tineri comercianţi şi intelectuali albanezi proveniţi din sudul Albaniei, care au luat în propria mână iniţiativa luptei de eliberare şi pentru progres naţional. Preşedinte al societăţii „Drita” a fost ales A. Avramidhi, vicepreşedinte K. Eftimiu, iar preşedinte de onoare K. Zappa, un mare om de afaceri şi filantrop. În statutul ei era prevăzută „înfiinţarea unei societăţi culturale cu sediul la Bucureşti, având ca unic scop cultivarea limbii albaneze şi dezvoltarea şcolii albaneze în limba maternă”.

În anul 1887 a fost întemeiată la Bucureşti a doua societate, „Dituria”, de fapt o facţiune desprinsă din „Drita”. Acest fapt nu a dus la diminuarea activităţii patrioţilor albanezi, ci, din contră, la intensificarea ei. Noua conducere a „Dritei” avea să înfiinţeze filiale în numeroase oraşe ale României - Constanţa, Brăila, Călăraşi, Focşani, Ploieşti -, iar în anul 1887 avea să apară prima publicaţie albaneză în România, „Albanezul”, cu subvenţie acordată de Guvernul de la Bucureşti.

Un pas înainte în organizarea albanezilor din România a fost unificarea, în anul 1906, a societăţilor „Drita”, „Dituria” şi „Shpresa”. La şedinţa din 29 noiembrie 1906, când s-a realizat acest vechi deziderat, s-a luat decizia ca noua societate să se numească „Tomori”, iar pe 7 decembrie 1906, societatea a primit denumirea definitivă de „Bashkimi” (Unirea). Tot atunci a fost aprobat şi statutul, unde se sublinia că scopul ei este promovarea culturii şi limbii albaneze, deschiderea şcolii albaneze de la Bucureşti, editarea de cărţi şi reviste în limba albaneză, înfiinţarea de şcoli albaneze în ţara de origine ş.a. Toate manualele şi cărţile editate de „Bashkimi” urmau a fi trimise gratuit în Albania. Liderul incontestabil al comunităţii şi al acestor societăţi a fost Nikolla Naço *(Nacio,* în alb., 1843-1913).

Legat de organizarea şi funcţionarea acestor societăţi, mai trebuie spus că monarhia şi statul român au sprijinit necondiţionat activitatea lor, fapt recunoscut în repetate rânduri de liderii istorici ai comunităţii. De altfel, România a fost primul stat care a recunoscut guvernul prinţului Wilhelm de Wied (1914), primul guvern instaurat în Albania după Independenţă, cu acordul puterilor europene. Şi încă ceva: datorită relaţiilor speciale şi afinităţilor dintre români şi albanezi, Albania a

recunoscut în România „sora mai mare”, statul prieten, dispus întotdeauna să-i întindă o mână în caz de nevoie.

După declararea independenţei Albaniei (28 noiembrie 1912), activitatea acestor societăţi a continuat, având acum cu totul alte priorităţi. Ele au funcţionat până după al Doilea Război Mondial, când toate organizaţiile comunităţilor etnice au fost desfiinţate de regimul comunist (1953).

După 1990, o parte a comunităţii albaneze s-a grupat în jurul Uniunii Culturale al Albanezilor din România (UCAR), înfiinţată la 24 mai 1990 şi având ca preşedinte pe istoricul Gelku Maksutovici. UCAR a militat pentru revitalizarea comunităţii pe plan cultural, prin tipărirea de cărţi şi reviste. Ea a editat ziarul „Albanezul” şi a publicat anuarul cu acelaşi nume. UCAR a organizat seminarii şi simpozioane dedicate istoriei şi culturii comunităţii albaneze din România, relaţiilor cu patria mamă. Anul 1996 a însemnat şi intrarea în Parlamentul României a deputatului minorităţii albaneze, prof. Oana Manolescu. În 1999 s-a înfiinţat Asociaţia Liga Albanezilor din România (ALAR), organizaţie care, începând din anul 2001, a primit sprijinul financiar al Guvernului României pentru activităţi de promovare a culturii şi tradiţiilor comunităţii albaneze. ALAR a editat, la editura proprie, „Privirea”, volume de traduceri, reportaje şi interviuri, proză şi poezie ale reprezentanţilor comunităţii şi ale autorilor albanezi, precum şi revista lunară „Prietenul Albanezului”. Ansamblul vocal-instrumental „Serenada” a promovat în România muzica albaneză, mai cu seamă cea din zona Korcea (din sud-estul Albaniei), iar formaţia de dansuri a adus în faţa publicului românesc dansurile specifice zonelor folclorice din patria de origine.

SLOVACII

Din momentul aşezării pe teritoriul pe care îl locuiesc azi în România, slovacii au cunoscut autoritatea statală a Imperiului Habsburgic, dualismul austro-ungar, ca apoi , după 1918 să trăiască în cadrul statului român.

De la bun început coloniştii slovaci veneau în contact cu alte etnii. La Mocrea, în judeţul Arad ei s-au aşezat alături de maghiari. La Nădlac sunt aşezaţi alături de români şi sârbi. Aşezarea în Banat a slovacilor se face alături de şvabi. Zona Bihorului şi Sălajului cunoaşte zone extinse locuite doar de slovaci, localităţile pe care le ridică aceştia învecinându-se doar cu hotarele unor localităţi populate de români sau maghiari.

În zona Bucovinei ei au trăit alături de români şi polonezi.

Păstrarea limbii, religiei, obiceiurilor şi tradiţiilor a fost posibilă doar prin conjugarea eforturilor la nivelul acestor comunităţi a familiei, bisericii şi şcolii. Comunităţile veneau cu graiul slovac din zona lor de baştină, aduceau cu ei pe lângă inventarul minim de unelte, precum şi obiceiurile specifice legate de principalele momente ale vieţii, de ciclurile anotimpurilor şi de sărbătorile religioase.

Conştienţi de necesitatea unei educaţii şcolare în limba maternă, slovacii au ridicat, paralel cu clădirile bisericilor, şi edificii ale şcolilor confesionale. În zona Banatului şi a Aradului s-au aşezat slovacii de religie luterană. În localităţile lor procesul de construire a şcolilor confesionale luterane a reprezentat de la bun început o prioritate. Un bun exemplu în acest sens îl reprezintă Nădlacul. Aici populaţia slovacă aşezată la 1803 vine de la bun început cu un învăţător, iar învăţământul primar începe într-o casă închiriată încă din anul colonizării.

Creşterea rapidă a populaţiei slovace din Nădlac, datorată sporului natural ridicat, precum şi noilor valuri de slovaci veniţi din Stamora, unde convieţuirea lor alături de şvabii luterani degenerează în conflict interetnic la 1806, migrarea spre Nădlac a coloniştilor slovaci din alte localităţi de pe teritoriul Ungariei şi cel al Slovaciei, a determinat pe parcursul unui secol de vieţuire a slovacilor nădlăcani

ridicarea a zece localuri de şcoală. Aceste clădiri erau ridicate sub patronatul comunităţii slovace luterane. Clădirile erau prevăzute şi cu locuinţă pentru învăţător.

Evoluţia istorică a slovacilor din perioada dualistă a cunoscut progrese economice, procesul de aculturaţie, dar şi tendinţe de deznaţionalizare prin maghiarizare. Astfel, efortul de maghiarizare s-a manifestat începând cu învăţământul preşcolar. Acest proces i-a unit pe slovacii nădlăcani cu românii din localitate şi din zonă, în demersurile lor politice de apărare a drepturilor naţionale.

Colaborarea pe plan politic se materializează, la începutul secolului al XX-lea, prin sprijinirea candidaturilor reprezentanţilor P.N.R. de către slovacii nădlăcani.

Rezultatele aculturaţiei s-au manifestat plenar deja la cumpăna secolelor XIX-XX. Ele s-au manifestat, atât prin consolidarea economică şi socială a localităţilor cu populaţia slovacă mai numeroasă (Nădlac, Ţipar, Peregu Mare, Vucova, Brestovăţ), cât şi prin revigorarea manifestărilor lor culturale. În acest sens Nădlacul începe să aibă un caracter de aşezare urbană, sub aspectul vieţii sociale, politice şi culturale, devenind treptat centrul spiritual şi cultural al slovacilor din România.

Primul Război Mondial a întrerupt evoluţia paşnică a vieţii locuitorilor Imperiului dualist. Trimişi pe front să lupte contra propriilor interese naţionale, slovacii din Transilvania, Banat şi Bucovina au sângerat alături de alte naţionalităţi, oprimate pe frontul rus şi cel italian.

Încheierea războiului a făcut posibilă schimbarea situaţiei geo-politice.

După 1 decembrie 1918, slovacii din Banat, Sălaj, Bihor şi Satu Mare, precum şi cei din Bucovina se vor regăsi într-un nou cadru statal. Ei devin cetăţeni ai României Mari. Integrarea lor în teritoriul României va fi întârziată de revoluţia ungară, care pentru o scurtă perioadă aduce Nădlacul sub ocupaţie ungară. Această situaţie a dus la prigonirea fruntaşului mişcării slovace din Nădlac, a preotului luteran slovac Ludovít Boor, de către noile autorităţi. Boor şi familia lui este expulzat din Nădlac, fiind nevoit să se refugieze la sud de Mureş, în Banatul controlat de armata sârbă.

Intervenţia armatei române în Ungaria readuce zona sub administraţia românească. Delimitarea frontierei de stat a României din 1920 a fost un nou prilej pentru slovacii din Nădlac de a-şi manifesta voinţa de convieţuire cu românii. Comisia militară trimisă să delimiteze în teren graniţa de vest a României a fost întâmpinată la Nădlac de către fruntaşii slovacilor, preoţii L. Boor şi Ivan Bujna. Aceştia au solicitat comisiei, în numele propriu şi al populaţiei locale slovace, alipirea Nădlacului la România.

Meritele preotului L. Boor au fost recunoscute de către autorităţile statului român, printr-o scrisoare de mulţumire adresată acestuia de către prefectul Aradului D. Mărcuş.

Pentru perioada 1803-1912 beneficiem de izvoare istorice scrise, de monografiile elaborate de preoţii luterani Daniel Zajac şi Ludovít Haan, autorii ce acoperă primii 50 de ani de istorie a slovacilor nădlăcani. În scrierea lor ei analizează componenţa etnică şi religioasă a populaţie, subliniind buna înţelegere dintre slovaci şi români. Afirmă că aceste două comunităţi convieţuiau paşnic, interacţionau, ba mai mult, unii dintre români şi-au însuşit limba slovacă, fiind în măsură să comunice cu slovacii. Ei consemnează şi faptul că nu lipsesc adresările unora către ceilalţi prin cuvintele româneşti *vecine şi frate.*

Aceeaşi sursă ne face cunoscut faptul că la 1806 slovacii colonizaţi la Stamora părăsesc localitatea, din cauza neînţelegerilor apărute între ei şi coreligionarii lor şvabi.

Relaţii paşnice existau şi între slovacii din Mocrea şi mai vechii locuitori de etnie maghiară.

Monografia din 1912, scrisă de preotul Ivan Bujna, face o analiză şi mai profundă a relaţiilor devenite deja tradiţionale dintre comunitatea slovacă şi cea română din Nădlac. Sunt redate în textul ei obiceiurile de nuntă la românii localnici.

Elementele luptei comune a slovacilor şi românilor nădlăcani sunt redate şi de către scriitorul slovac Jozef Gregor Tajovský. Acesta consemnează o foarte bună înţelegere dintre fruntaşii politici ai comunităţii slovace şi preotul ortodox român Marcovici, persecutat de autorităţile locale pentru activitatea sa legată de Memorandum.

Acelaşi scriitor cosemnează colaborarea comunităţii slovace cu sârbii localnici. Înstăritul Isa Mudrici sprijină financiar constituirea *Societăţii muzeografice slovace.* Participă alături de slovacii nădlăcani la vizitarea Slovaciei. Cunoaşte astfel personalităţile mişcării naţionale slovace. Limba de comunicare dintre Mudrici şi prietenii săi slovaci era cea maghiară.

Pentru activitatea desfăşurată în sensul unirii spaţiului locuit de slovaci cu România, preotul L. Boor va deveni senator al primului parlament constituit după 1918.

În perioada interbelică slovacii din România au beneficiat de cadrul democratic asigurat de prevederile Constituţiei din 1923. Bunele relaţii dintre România şi Cehoslovacia au dus la adoptarea Convenţiei culturale româno-cehoslovace din 1936. Pe baza acesteia şi cu sprijinul financiar al Cehoslovaciei au fost construite 13 şcoli în localităţile cu populaţie slovacă din Bihor şi Sălaj. În localităţile Borod-Şerani, Borumlaca, Chiuvag, Huta-Voivozi, Şinteu, Valea Cerului, Făgetu, Făgetu II, Sacalasău Nou, şi Zăuani Băi au fost trimişi din Cehoslovacia învăţători slovaci calificaţi. Acelaşi lucru s-a întâmplat şi în Bucovina, la Poiana Micului. Aceste schimbări au determinat unele acţiuni ostile în localităţile cu populaţie mixtă, din punct vedere etnic. Astfel de atitudini întâlnim la Nădlac din partea românilor, la Poiana Micului, din partea polonezilor şi la Brestovăţ, din partea şvabilor. Noile şcoli ale comunităţilor slovace absorbeau elevi, care până atunci frecventaseră cursurile la şcolile comunităţilor etnice respective.

Dezvoltarea culturală a comunităţii slovace în perioada interbelică poate fi urmărită în presa acesteia. *Slovenský týzdenník (Săptămânalul slovac)* apărea la Nădlac în perioada 1929-1932.

Naše snahy národné, kultúrne a hospodárske. Časopis Slovákov a Čechov v Rumunsku (Strădaniile noastre naţionale, culturale şi economice. Revista slovacilor şi cehilor din România) apărea în perioada 1936-1941. Ambele au contribuit la o mai bună cunoaştere reciprocă a slovacilor din România, a problemelor generale şi specifice a fiecărei comunităţi în parte. Constituirea relaţiilor de colaborare dintre comunităţile slovacilor cu cele ale cehilor din România a reprezentat o altă consecinţă a presei.

Dictatul de la Viena va duce la limitarea relaţiilor dintre aceste comunităţi. Localităţile slovace din Bihor, Sălaj şi Satu Mare vor ajunge sub ocupaţia hortistă. De suferit vor avea, atât şcolile acestora, precum şi unele familii din Ip şi Ceruşa.

După 1945 se va reveni pentru o scurtă perioadă la democratizare, ca din 1948 să fie desfiinţate toate organizaţiile culturale ale slovacilor din România.

Menţinerea reţelei şcolare cu limba de predare slovacă, activitatea preoţilor, legăturile cu ţara de origine, teatrul de amatori, ansamblurile folclorice i-au ajutat pe slovacii din România să-şi păstreze limba, cultura şi obiceiurile în perioada comunismului. *Cenaclul literar Ivan Krasko,* înfiinţat la 1976, a contribuit la dezvoltarea literaturii slovace din România, la cercetarea istoriei şi a tradiţiilor comunităţii, precum şi la publicarea unor traduceri din literatura română.

După 1989, noul cadru democratic a permis dezvoltarea culturală a comunităţii slovace.

CEHII

Încă de la aşezarea lor în Banatul de sud, coloniştii cehi au fost cuprinşi în două regimente grănicereşti austriece: satele Sfânta Elena, Gîrnic şi Bigăr au fost

incluse în Regimentul 14 sârbo-bănăţean cu sediul la Biserica Albă, iar Ravensca, Şumiţa, Eibenthal şi Ogradena Nouă (lângă Orşova), în Regimentul 13 româno-bănăţean, cu sediul la Caransebeş. Zona „acoperită” de regimentele grănicereşti purta numele de „confiniu militar” şi era, de fapt, un cordon de pază al graniţei de la Dunăre, faţă de atacurile turceşti. Toţi bărbaţii de la 20 la 50 de ani, inclusiv preoţii şi învăţătorii aveau obligaţia efectuării serviciului militar la graniţă. Regimentele grănicereşti s-au menţinut până în anul 1872, când graniţa dunăreană a fost demilitarizată din ordinul împăratului Francisc Iosif I. Din anul 1880, satele cehe au fost cuprinse în nou înfiinţatul comitat Caraş-Severin cu reşedinţa la Lugoj. După Marea Unire din 1918, Eibenthal, Şumiţa şi Ogradena Nouă au fost incluse în judeţul Severin, iar Ravensca, Bigăr, Sfânta Elena şi Gîrnic în judeţul Caraş, toate satele având primării proprii. Între anii 1950-1968 satele cehe au făcut parte din regiunea Banat, iar după 1968 din judeţele Caraş-Severin şi Mehedinţi (doar Eibenthal, căci Ogradena Nouă s-a desfiinţat odată cu construirea barajului de la Porţile de Fier I).

În perioada Primului Război Mondial, circa 1 000 de cehi bănăţeni au fost mobilizaţi în armatele austro-ungare, cum au fost: Václav Pek, Václav Eliáš, Václav Klepáček din Sfânta Elena, J. Pelnař, F. Mleziva, F. Roch din Bigăr, František Fikl, Josef Fikl, Martin Seidl din Eibenthal, Augustín Kalina, Štepán Velich şi Josef Draxel din Şumiţa, învăţătorul František Pallát, František Šubert, František Penkava din Ravesca, Josef Kapic, Josef Nedvěd şi Emanuel Nedved din Gîrnic.

Nici al Doilea Război Mondial nu a cruţat satele cehe, circa 300 de bărbaţi fiind mobilizaţi, unii luptând în sângeroasele bătălii din Crimeea şi de la Stalingrad, iar alţii au participat şi la campania antifascistă din vest, primind decoraţii şi medalii pentru faptele lor de curaj. Asemenea combatanţi au fost: František Schweiner şi Jan Houska din Gîrnic, Rudofl Keller şi Petr Mocek din Sfânta Elena, Štepán Urban, Josef Fikl din Eibenthal, Josef Procházka, Josef Fiala din Ravenska, Štepán Pelnař şi Albert Lissi din Bigăr, Frantíšek Sýkora şi Josef Kalina din Şumiţa.

După instaurarea regimurilor comuniste în Europa răsăriteană, în urma unui tratat româno-cehoslovac din 10 iulie 1946 a demarat acţiunea de re-emigrare în Cehoslovacia, a cehilor din Banat. Între anii 1947-1049 au plecat 31 de transporturi cuprinzând circa 2 500 de persoane. Re-emigranţii au fost aşezaţi la Cheb, alţii în zone miniere şi agricole din Boemia de Sud şi treptat, prin muncă şi perseverenţă şi-au făcut o situaţie materială bună. Tot în primii ani ai comunismului, în unele din satele cehe au luat fiinţă întovărăşiri agricole numite „6 Martie”, care însă nu au funcţionat decât 2-3 ani, nefiind rentabile.

Comunitatea cehă din sudul Banatului a căzut victimă şi „gulagului” comunist, adică deportării în Bărăgan, provocată de tensionarea relaţiilor cu Iugoslavia lui Tito. Astfel, din Gîrnic au fost deportate trei familii (Cizler, Nemeček, Bradáč) numărând 15 persoane, din Sfânta Elena două familii (Klepáček şi Kovářík) numărând unsprezece persoane, iar din Eibenthal 20 de persoane din familiile Urban, Fikl, Jágr, Nedved, Kobau, Havlíček. Unii au murit în deportare, alţii, din 1952, s-au mutat şi au primit domiciliu forţat la Comăneşti şi Petroşani. De abia în anul 1956, supravieţuitorilor li s-a permis să revină acasă.

După Revoluţia din 1989 din România, statul ceh prin ambasada sa de la Bucureşti şi prin fundaţia *„Člov k v tísni* “ (Omul la strâmtoare) a încercat să îmbunătăţească condiţiile de trai ale cehilor din Banatul de sud, implicându-se în diferite acţiuni şi proiecte edilitar-gospodăreşti, precum introducerea curentului electric, a televiziunii, a telefoniei fixe şi mobile, repararea şi chiar asfaltarea unor drumuri de acces, construirea de şcoli, încurajarea agroturismului, etc. Dar, ca urmare a restructurării unităţilor economice, minele de cupru, cărbune şi azbest din zonă s-au închis şi tineretul ceh a început să emigreze în număr tot mai mare în Cehia, mai târziu aducându-şi după ei şi familiile. Astfel, numărul locuitorilor din satele cehe a scăzut drastic.

Coloniştii cehi au stabilit primele contacte cu alte etnii, încă de la aşezarea lor în Banat. Astfel, Magyarly „patronul forestier“ al cehilor din Sfânta Elena, era

ungur, colonelul Drasenovici, de la compania de grăniceri din Pojejena, care i-a înscris pe cehi, era croat, iar părintele paroh František Unzeitig de la Gîrnic menţiona în 1855 că deserveşte 1384 catolici, 149 evanghelici şi 5 000 de români şi sârbi ortodocşi (din Pojejena şi Berzasca). De asemenea, pentru construirea unora din bisericile cehe (exemplu Şumiţa) au donat bani şi românii din satele din jur. Alte contacte s-au stabilit la locurile de muncă. Astfel, la minele de la Moldova Nouă, Cozla, Baia Nouă, Anina munceau români, sârbi, cehi, unguri, germani, etc. De exemplu, pe lista celor 182 de mineri, de diferite etnii, morţi în explozia de la mina Anina, din iulie 1920, se află patru cehi: Antonín Hájek, Ludvík Holeček, Josef Hádač şi Václav Zajíček. Din rândurile cehilor s-au ridicat primari şi viceprimari care au condus comunităţi mixte. De exemplu Václav Urbánek (1955) şi Alojs Pek (1977) din Sf. Elena au fost primar şi respectiv viceprimar la Pescari (Coronini), iar după 1990, Václav Pček a fost primar şi apoi viceprimar la Gîrnic (şi Padina Matei), iar Václav Mleziva din Bigăr a fost viceprimar la Berzasca.

GRECII

Venind pe meleagurile Daciei din sete de aventură, din dorinţa de a descoperi şi coloniza ţărmuri noi, grecii au făcut să pulseze aici o viaţă urbană plină de rafinament (G 47, 48, 49, 50). Băştinaşii încep să imite formele unor vase greceşti, iar, de pe la mijlocul secolului al V-lea î.H., adoptă roata olarului. Monezile greceşti circulă în tot spaţiul dacic, noile procedee din metalurgie, ca şi vasele greceşti, pătrund adânc de-a lungul Dunării, al marilor cursuri de apă, răspândindu-se în toată ţara. Bunele relaţii dintre grecii din colonii şi localnici au fost umbrite uneori de conflicte (G 51). Oraşele greceşti au jucat un rol deosebit şi în combinaţiile diplomatice din zonă. Burebista, primul rege al celui dintâi stat dac avea ca ambasador pentru misiunile diplomatice delicate pe grecul Acornion, numit într-un decret „cel dintâi şi cel mai mare prieten” al regelui (G 52). De la început grecii au cooperat cu localnicii. Şi unii şi alţii au adoptat creştinismul, şi unii şi alţii au avut martirii lor. Numele unor martiri cum ar fi Kiril, Kindeas, Tasios Euprasis, şi Zotikos, Attalos, Kamasis şi Filippos, ne-au rămas scrise în limba greacă (G 53).

Foarte active au fost relaţiile spaţiului românesc cu Bizanţul (G 54, 55, 56), iar după 1453, acest spaţiu a devenit ceea ce N. Iorga numea „Bizanţul după Bizanţ”. Limba greacă a fost limba comerţului, a ortodoxiei, a culturii. Negustorii greci încep să vină în număr mare: „Bun e tot pământul, dar mai bună-i Valahia! Doar paradisul e mai bun decât în Dacia Valahia!” scria cronicarul grec Constantin Dapontes. Despre faimoasele caravane epirote care făceau transporturi în Ţările Române ne vorbeşte şi astăzi cântecul lui Rovas (G 57). Negustorii greci sunt semnalaţi adesea de călătorii străini (G 58, 59, 60, 61, 62, 63). O parte a acestor negustori a fost în trecere, mulţi însă s-au aşezat aici pentru totdeauna, cumpărându-şi case, moşii, prăvălii. Aici legislaţia le permitea, nu numai să aibă moşii, dar şi să ocupe funcţii.

Modificarea echilibrului european în favoarea Turciei la jumătatea secolului al XVI-lea şi conjunctura impusă de sistemul dominaţiei otomane a dus, inevitabil, la creşterea ponderii grecilor în viaţa economică şi politică a Ţărilor Române în secolele al XVI-lea şi al XVII-lea. Începând cu Mircea Ciobanul, domnii munteni şi moldoveni se apropie tot mai mult de grecii din Constantinopol, datorită trecerii pe care o aveau la Poartă. De la ei împrumută adesea banii necesari ocupării tronului, oferindu-le în schimb dregătorii în Ţările Române. Grecii se înmulţesc în Muntenia, la curtea lui Petru cel Tânăr, a Chiajnei, a lui Radu Mihnea, iar, în Moldova, sub Petru Rareş, Alexandru Lăpuşneanu, Iacob Eraclide Despot, Petru Şchiopul. Ei urcă pe scara socială până la cele mai înalte dregătorii, unii ajungând chiar până la tronul domnesc. Foarte dinamică, mărindu-şi averea prin zestre şi tot mai influentă, boierimea greacă devine o concurentă serioasă pentru boierimea românească.

Cronicile vremii semnalează nemulţumirea boierimii autohtone faţă de domnitorii care se înconjuraseră de greci (Alexandru Iliaş, Alexandru Coconul, Leon Tomşa, Vasile Lupu). De pildă, *Letopiseţul Cantacuzinesc* relatează abuzurile vistierului grec Ghinea Ţucala, pe care, în 1653, slujitorii răsculaţi din Muntenia l-au luat din palat şi l-au împuşcat în faţa mulţimii. Dar la fel de adevărat este şi faptul că unii dintre greci, o spune chiar cronicarul Ion Neculce (cunoscut pentru sentimentele antigreceşti), „se puneau tare pentru ţară”. Stolnicul Cantacuzino distingea între cei care veneau „ca să jefuiască şi să răpească” şi aceia de la care „se vede şi rămâne folos pe pământurile aceste”. În Ţările Române s-au refugiat şi mulţi clerici greci care, alături de negustori, au deschis calea intelectualilor. Odată cu ei au pătruns şi primele cărţi şi manuscrise greceşti. Inteligenţi şi abili, grecii au fost adesea folosiţi de domnitorii români în misiuni diplomatice (G 64). Unele biserici româneşti au fost zugrăvite de pictori greci (G 65, 66, 67). Reînvierea dreptului bizantin în Ţările Române datorează mult prezenţei învăţaţilor greci din Moldova şi Ţara Românească în secolul al XVII-lea. Dar fluxul emigraţiei greceşti a crescut mai ales în secolul al XVIII-lea. Ponderea grecilor crescuse şi în Imperiul Otoman, unde Coranul interzicea turcilor învăţarea limbilor „păgâne”, iar grecii, din simpli interpreţi, au ajuns adevăraţi intermediari ai politicii otomane, ajungând să dobândească tronurile Ţărilor Române. 31 de domnitori din 11 familii fanariote (Calimachi, Caragea, Ghica, Hangerli, Ipsilanti, Mavrocordat, Moruzzi, Mavrogheni, Racoviţă, Ruset, Suţu) au urcat de peste 70 de ori pe tronul Moldovei şi Ţării Româneşti (G 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77). De multe ori în istoriografie calităţile le-au fost ignorate, iar defectele exagerate. În ultima vreme, istoricii au demonstrat că venirea grecilor la cârma Principatelor nu a fost o catastrofă în istoria românilor şi că domnii fanarioţi au aplicat în Principate ideile iluministe, au făcut reforme, au modernizat dreptul, au încurajat dezvoltarea învăţământului şi culturii şi nu de puţine ori s-au identificat cu interesele româneşti. În această perioadă şi-au desfăşurat activitatea în spaţiul românesc o mulţime de tipografi, librari şi editori greci, traducători, profesori la Academiile Domneşti din Iaşi şi Bucureşti, foarte mulţi profesori particulari şi medici greci. Mulţi intelectuali români traduc şi scriu în greceşte, cu sentimentul că astfel le creşte prestigiul, nicidecum că s-ar înstrăina de spiritul românesc. Legăturile dintre intelectualii greci şi români ies în evidenţă şi prin traducerea în româneşte a scrierilor greceşti. Fostele manuale din Academiile Domneşti vor fi traduse şi folosite în şcolile româneşti. Profesorii şi elevii greci ai Academiei Domneşti din Bucureşti au format la 1821 „batalionul sfânt”, a cărui luptă cu turcii îi inspiră lui Grigore Alexandrescu oda „Mormintele Drăgăşanilor”.

După destinul tragic al revoluţiei greceşti în Principate, grecii au continuat lupta pe pământul patriei lor. Unii s-au întors în Grecia, după obţinerea independenţei, dar mulţi vor rămâne definitiv în Principate, remarcându-se în societatea românească a vremii. Decretarea libertăţii comerţului prin Tratatul de la Adrianopol, în septembrie 1829, a avut ca rezultat creşterea numărului de emigranţi greci din porturile româneşti şi din fostele raiale. Tratatul de la Paris, din martie 1856, încuraja de asemenea creşterea imigraţiei greceşti şi a activităţii comerciale a grecilor în porturile dunărene (art. 16). Regulamentele Organice, intrate în vigoare în 1831-1832, ofereau posibilitatea naturalizării străinilor şi dobândirii drepturilor de pământean (art. 379). După formarea statului român (1859), în anul 1860, comunităţile greceşti au fost recunoscute oficial de principele Al. Ioan Cuza. Ele se vor dezvolta de acum pe baza acordurilor semnate de România şi Grecia, în 1869, 1900, 1932, având dreptul la biserici, şcoli şi publicaţii în limba greacă. Grecii s-au integrat activ în viaţa societăţii româneşti. În familiile lor copiii au fost educaţi să slujească noii lor ţări (G 78). Totodată ceilalţi locuitori ai ţării s-au implicat în viaţa comunităţilor greceşti. În ziarele româneşti apar adesea anunţuri în limba greacă. I. Heliade Rădulescu şi fraţii Christidis publică în tipografia lor, deopotrivă cărţi româneşti şi greceşti. Când ia naştere Societatea Tipografică Grecească din Bucureşti (1861), prin strădaniile lui Antonios Tabakopoulos, catalogul abonaţilor cuprinde şi greci şi români. Ziarele greceşti din România sunt citite cu interes şi în

Grecia, Turcia, Bulgaria, datorită elementelor comune cu istoria şi cultura sud-est europeană. Scriind *Oda* închinată Greciei (G 79), C. Aricescu se va bucura de manifestările de simpatie ale comunităţilor greceşti. Acţiunile antiotomane din 1866, din Creta, Thesalia şi Epir sunt sprijinite nu numai de greci. C.A. Rosetti publică în ziarul „Românul” pagini pline de entuziasm la adresa grecilor, pentru care Epaminonda Frangoudis îl omagiază în *Cuvântarea sa dedicată luptătorilor căzuţi în Creta.* În timpul războiului de reîntregire, grecii sunt prezenţi alături de camarazii români în luptele de la Mărăşeşti, Mărăşti şi Oituz (G80). Din cei 150 de membri ai Sfatului Ţării la Adunarea de la Chişinău care hotăra unirea Basarabiei cu România la 27 martie 1918, 45 aparţineau minorităţilor naţionale (ucraineni, evrei, ruşi, germani, bulgari, găgăuzi, armeni, polonezi, greci). Rezoluţia de unire de la Alba Iulia (1 dec. 1918) şi apoi Constituţia din 1923 prevedeau largi drepturi pentru minorităţile naţionale din România (G 81, 82).

Odată cu instaurarea regimului comunist, bunurile comunităţilor au fost confiscate. Mulţi greci au emigrat în această perioadă în Grecia, unde formează *Asociaţia refugiaţilor greci din România* şi publică ziarul „Vocea libertăţii” (G 83). Un nou val de emigranţi greci ajunge în România în timpul războiului civil din Grecia (1946-1949), când s-au refugiat aici numeroşi luptători din Armata Democratică Greacă, mii de soldaţi răniţi şi câteva mii de copii (G 84). România a fost un loc de exil ospitalier pentru mulţi scriitori greci angajaţi în frontul de stânga, care au găsit aici o a doua patrie, unde au scris şi editat o mare parte a operei lor. După prăbuşirea juntei militare aflate la putere în Grecia în 1974 şi revenirea la un regim civil, mulţi greci din România s-au întors în Grecia sau au plecat în alte ţări pentru a-şi întregi familiile.

După evenimentele din decembrie 1989, care au marcat revenirea României la un regim democratic, Grecia a ajutat imediat România şi a rămas aproape de ea în dificila tranziţie, fiind unul din principalii ei susţinători în organismele europene şi euro-atlantice. Ca şi celelalte minorităţi, grecii şi-au constituit propria organizaţie, Uniunea Elenă din România. Ea s-a bucurat de sprijinul statului român, dispunând de un sediu, de publicaţii proprii (G85, 86, 87) şi fonduri de la buget şi totodată, ea are sprijinul statului elen, mai ales a Ministerului de Externe, prin Secretariatul general al grecilor de peste hotare şi prin Ambasada Republicii Elene la Bucureşti. Viaţa comunităţilor greceşti din România a început să pulseze din nou, în cadrul Uniunii. Primii dascăli voluntari din cadrul comunităţilor au organizat cursuri de limba elenă. S-au format cluburi, grupuri şi ansambluri culturale (G88, 89, 90, 91, 92). S-au dezvoltat legăturile dintre comunităţile din ţară şi cu locurile de origine. Comunităţile elene adună azi în jurul lor numeroşi simpatizanţi. Filoelenismul din societatea românească face ca la activităţile comunităţilor să fie prezenţi numeroşi prieteni interesaţi de elenism din afara lor, care participă la diferite spectacole, concursuri de cultură şi civilizaţie greacă şi chiar la Olimpiada de limba neoelenă (G93, 94, 95, 96). La fel ca şi în trecut, întreaga viaţă culturală a comunităţilor elene se desfăşoară în strânsă legătură cu cea a majorităţii româneşti şi a celorlalte comunităţi.

POLONEZII

Istoria polonezilor din România se suprapune, în linii generale, cu istoria polonezilor din sudul Bucovinei (judeţul Suceava), singurul loc unde formează comunităţi etnice distincte. Polonezii au fost o prezenţă activă în viaţa politică şi economică a Bucovinei, încă din perioada administraţiei austriece (1775-1918). Din punct de vedere politic ei aveau un club propriu în Dieta Bucovinei, prezidat multă vreme de Christof cavaler de Abramowicz, urmat apoi de Kajetan cavaler de Stefanowicz. În primul deceniu al secolului al XX-lea s-a manifestat o înviorare vizibilă a vieţii politice a comunităţii polone din Bucovina. În anul 1907 s-a introdus

în Imperiul Austro-Ungar legea sufragiului universal, direct şi secret. În urma alegerilor desfăşurate pe baza acestei legi, potrivit căreia se bucurau de dreptul de vot toţi cetăţenii bărbaţi care împliniseră vârsta de 24 ani, polonezii bucovineni au reuşit să trimită un deputat în Parlamentul de la Viena. În Dieta Bucovinei, la alegerile din anul 1911, au fost aleşi 23 deputaţi români, 17 deputaţi ucraineni, 10 deputaţi evrei, 7 deputaţi nemţi, şi 6 deputaţi poloni. Funcţia de mareşal al Bucovinei a fost deţinută pentru multă vreme de polonezul Anton, baron Kochanowski.

Din punct de vedere al ocupaţiilor lucrative, polonezii bucovineni erau agricultori, meseriaşi, intelectuali şi funcţionari. Menţionăm că în Bucovina a emigrat şi un grup restrâns de nobili poloni, care au dobândit, fie funcţii în aparatul administrativ, fie proprietăţi funciare. Astfel, în jurul anului 1880, existau în Bucovina circa 190 mari proprietăţi funciare. Dintre acestea, circa 40-45% aparţineau atunci unor polonezi. Evoluţia promiţătoare a comunităţii polone din Bucovina a fost întreruptă brusc de izbucnirea Primului Război Mondial.

Prăbuşirea statului austro-ungar în 1918 şi unirea Bucovinei cu România a marcat începutul unei noi etape în viaţa etniilor bucovinene, inclusiv a celei polone. Comunitatea polonă din Bucovina şi-a avut reprezentantul său (Stanislaw Kwiatkoski) în delegaţia ce a prezentat regelui Ferdinand la Iaşi hotărârea Congresului din 28 noiembrie 1918, de unire a Bucovinei cu România (PL, CAP. III, SURSA XI, TEXT). Acesta a deţinut şi funcţia de deputat în primul parlament al României Mari. După stabilizarea situaţiei, polonii bucovineni s-au integrat din punct de vedere socio-economic şi cultural în noua entitate politică, având o atitudine deosebit de loială faţă de statul român. Comunităţile polonilor bucovineni din România interbelică s-au manifestat mai ales în plan cultural.

Viaţa culturală a comunităţii polone din Bucovina interbelică s-a concentrat cu precădere în jurul Caselor polone (Dom Polski), din Cernăuţi şi Suceava. La aceste citadele ale culturii polone din Bucovina se organizau baluri, reprezentaţii teatrale sau alte forme de divertisment la care participau şi etnicii polonezi din satele aflate în apropierea celor două mari oraşe bucovinene. La „Dom Polski” din Suceava se învăţa limba polonă cu ajutorul unor cadre didactice sosite din Polonia. Sala mare a acestei instituţii era cea mai potrivită sală din oraş pentru organizarea balurilor, seratelor dansante şi chiar a proiecţiilor cinematografice. De aceea, era închiriată periodic de tinerii români, evrei, germani. Mai cu seamă sărbătorile religioase legate de Naşterea şi Învierea Mântuitorului erau un prilej de adunare a membrilor comunităţii polone la „Dom Polski”, din Suceava sau Cernăuţi.

Activitatea culturală a polonilor bucovineni din perioada interbelică a fost marcată de existenţa unor numeroase societăţi culturale. Pe lângă Casele Polone (Dom Polski) din Suceava şi Cernăuţi, îşi desfăşurau activitatea în Cernăuţi Asociaţia Tinerimii Polone, Asociaţia Doamnelor Polone, societatea Polska Maciecza w Scolny w Rumunji, Societatea învăţătorilor poloni etc. Cabinete de lectură polone existau, mai cu seamă în nordul Bucovinei (actualmente regiunea Cernăuţi, Ucraina) la Storojineţ Vijniţa, Cozmeni, Zastavna. La Bănila pe Ceremuş a existat o Casă polonă de lectură, iar la Văşcăuţi, pe Ceremuş, două societăţi culturale polone. Studenţii poloni de la Universitatea din Cernăuţi creaseră societăţile „Ognisko” (1875-1938) şi „Lechia” (1910-1938). Această activitate culturală a fost sprijinită şi de existenţa unei prese active. În acest context menţionăm ziarele „Bukowinska Gazeta Polska” (Cernăuţi, 1919-1922), „Gazeta Polska” (Cernăuţi, 1922-1924), „Kurjer Polski w Rumunji” (săptămânal din Cernăuţi). Pe 18 ianuarie 1931 apărea la Cernăuţi ziarul „Polak w Rumunji” (Polonul în România).

După cel de-al Doilea Război Mondial, o parte însemnată a populaţiei poloneze din Bucovina a emigrat în Polonia, aşezându-se în regiunile vestice (aşa-numitele „teritorii dobândite”), preluate de la Germania. În zilele noastre, „foştii bucovineni şi urmaşii lor locuiesc în regiunile Zielona Góra (numită chiar „România”), Jelenia Góra, Pila, Wałbrzych, Wrocław, în oraşele şi împrejurimile unor localităţi ca Nowa Sól, Nowogród Bobrzański, Żary, Jastrowie, Żagań, Boleslawiec,

Dzierzoniów ş.a.” Această emigrare a fost efectuată în urma *Convenţiei de Repatriere* încheiată între România şi Polonia la 15 ianuarie 1947, fiind repatriaţi ulterior peste 5 000 de etnici polonezi.

În Basarabia din perioada interbelică existau comunităţi compacte de polonezi la Chişinău, Hotin, Soroca, Bălţi, Tighina şi Cetatea Albă. La Chişinău funcţiona cu succes organizaţia *Jan Sobieski.* În acea perioadă, la nivelul întregii României, polonezii din Basarabia erau cei mai numeroşi după cei din Bucovina. În perioada interbelică numărul polonezilor din România este consemnat de către recensământul general efectuat în 1930. Conform acestui recensământ, în România acelui an au fost înregistraţi 48 310 polonezi la rubrica „neam” şi 38 265, la rubrica „limba vorbită” (PL, CAP. I, SURSA III, TEXT). Acest fapt se datorează unei aculturaţii din mediul urban (în special în favoarea germanilor) şi rural (în special în favoarea ucrainenilor şi românilor). Menţionăm că în vechiul Regat al României, numărul polonezilor era ceva mai mare în Bucureşti (1 300-1 600 persoane).

Numărul polonezilor din România a scăzut dramatic după cel de al Doilea Război Mondial, atât în partea nordică anexată de Uniunea Sovietică, cât şi în partea sudică rămasă României. Acest fapt s-a datorat în special repatrierilor în Polonia, organizate de către statul polon pe baza *Convenţiei de repatriere* dintre România şi Polonia (15 ianuarie 1947). Atunci au fost repatriaţi în Polonia circa 5 000 cetăţeni români de etnie polonă.

Regimul comunist din România a influenţat în mod negativ viaţa cultural-religioasă a polonezilor din România. Mai mult, în 1950 a fost interzisă activitatea *Uniunii Polonezilor din România, orga*nizaţia fiind reactivată abia în 1990.

Conform mărturiilor unor membri ai comunităţii polone din Suceava, autorităţile comuniste au impus la un moment dat restricţii severe, astfel că în şcoli, în case sau în biserici era interzisă folosirea limbii polone. Cu toate acestea, polonezii au continuat, în secret, să vorbească limba lor maternă, să-şi respecte religia (cea catolică), să-şi trăiască viaţa conform tradiţiilor şi să sărbătorească, în conformitate cu datinile străvechi.

Potrivit recensământului din 1992, în România trăiau 4 232 polonezi, dintre care 2 778 în judeţul Suceava. Recensământul din 2002 indica existenţa unui număr de 2 609 polonezi, în judeţul Suceava (PL, CAP. I, SURSA IV, TABEL).

Sursele interne ale *Uniunii Polonezilor din România* consideră însă că în România trăiesc circa 8-10 000 etnici poloni. Discrepanţa dintre datele Recensământului din 1992 şi aceste surse interne provine în special din faptul că mulţi etnici polonezi s-au declarat români întrucât nu mai cunosc limba maternă, fac parte din familii mixte etc. Organizaţia centrală a polonezilor din spaţiul românesc se numeşte Uniunea Polonezilor din România *(Zwi zek Polaków w Rumunii),* cu sediul central la Suceava (PL, CAP. II, SURSA V, IMAGINE). Uniunea este condusă de un preşedinte, ales o dată la patru ani. Procesul de reactivare a acestei organizaţii a fost demarat în 1990, odată cu reînfiinţarea filialei polonezilor din Bucureşti. În anul următor a fost reînfiinţată filiala din Suceava, condusă de către Wilhelm Iachimovschi, personalitate marcantă a comunităţilor polonezilor bucovineni. După 1990, *Uniunea Polonezilor din România* a fost condusă succesiv de Antoni Rojowski, Johann Peter Babiaş şi Ghervazen Longher.

Minoritatea polonă din România are un reprezentant în Camera Deputaţilor. În perioada 1990 - prezent, polonezii din România au fost reprezentaţi în Parlament de trei deputaţi: Antoni Linzmeier (Ploieşti), Johann Peter Babiaş (Vicşani) şi Ghervazen Longher (Soloneţu Nou), actualul preşedinte al Uniunii Polonezilor din România. Aceşti deputaţi reprezintă şi apără interesele specifice ale polonezilor, precum învăţarea limbii materne, desfăşurarea unor activităţi artistice, culturale sau sportive, menţinerea legăturilor cu Polonia, prin aniversarea Zilei Constituţiei Poloniei (3 mai), a Zilei Independenţei Poloniei (11 noiembrie) etc. Uniunea Polonezilor din România are 15 filiale-asociaţii, din care 11 pe teritoriul judeţului Suceava (Cacica, Gura Humorului, Moara, Păltinoasa, Pleşa, Poianu Micului, Rădăuţi,

Siret, Soloneţu Nou, Suceava, Vicşani) şi patru, în diverse oraşe din România (Bucureşti, Constanţa, Iaşi, Craiova). (PL, CAP. II, SURSA VI, TABEL ŞI IMAGINI)

Uniunea Polonezilor din România este o organizaţie apolitică a cetăţenilor români de naţionalitate poloneză. Scopul acesteia este păstrarea identităţii culturale, lingvistice şi religioase. Această organizaţie îşi îndeplineşte misiunea de păstrare a identităţii culturale, lingvistice şi religioase a comunităţii polonezilor din România, prin organizarea unor activităţi culturale, colaborarea cu autorităţile locale, cooperarea cu diverse organizaţii culturale (sau guvernamentale) din Polonia, participarea la numeroase manifestări ştiinţifice sau culturale din ţară sau din străinătate.

CROAŢII

Din momentul venirii şi aşezării lor pe actuala vatră de locuire, croaţii s-au supus de-a lungul timpului deciziilor politice ale puterilor sub autoritatea cărora se aflau aceste teritorii: regalitatea maghiară, Imperiul otoman, Imperiul Habsburgic şi, din 1867, austro-ungar.

Edificatoare în acest sens sunt consemnările izvoarelor din lucrările referitoare la destinaţia hotarelor localităţilor croate. Astfel, în *Monografia Banatului* din 1935, a lui Ioan Lotreanu se menţionează că „în 1392 regele maghiar Sigismund donează cetatea (s.n. - e vorba de localitatea Caraşova care avea cetate de apărare) lui Nicolae Pereny”, iar în 1597 principele Sigismund Bathory „donează lui Andrei Barcian, căpitan al Caransebeşului apud Crasso (s.n. - Caraşova), care acum pentru prima dată a fost eliberată de sub turci”, iar în perioada austro-ungară era parte a STEG-ului. În aceeaşi lucrare se menţionează că hotarul localităţii Lupac „în 1885 trece în posesiunea căilor ferate austro-ungare”.

Din cele menţionate, se desprinde concluzia că localităţile croate din zona Caraşului se aflau sub administrarea directă a cancelariei regale maghiare, respectiv a curţii imperiale de la Viena. Starea aceasta de fapte a determinat o situaţie socială a locuitorilor croaţi relativ mai bună, comparativ cu cea a celor aflaţi pe domeniile nobiliare. Această situaţie politică explică, în parte, şi tăcerea „documentelor”, referitoare la mişcări populare cu revendicări de ordin social. Singurele menţiuni se referă la demersuri ale preoţilor şi învăţătorilor satelor, vizând păstrarea identităţii naţionale, prin menţinerea şcolilor cu predare în limba maternă, lucru pe care l-am menţionat în capitolul anterior.

După 1918, prin unirea cu România a Transilvaniei, Banatului, Crişanei şi Maramureşului, urmare a actului de la 1 decembrie de la Alba Iulia, croaţii din Banat au intrat sub administraţia românească. Acest lucru s-a realizat cu o anumită întârziere faţă de celelalte zone, ca urmare a situaţiei politico-militare din Banat, după Primul Război Mondial. Includerea în componenţa statului român s-a petrecut în 1919, iar satul Checea din vestul Banatului de câmpie, abia în 1924.

Condiţiile democratice oferite de Constituţia României din 1923 manifestării drepturilor şi libertăţilor cetăţeneşti au permis manifestarea politică şi a minorităţilor. În acest context s-a constituit Partidul Sârbo-Croat, care a avut influenţă îndeosebi asupra croaţilor din Banatul de câmpie. Activitatea obştească a lui Adam Miksič, încă din perioada anterioară, a permis acestuia ca din partea partidului sârbo-croat să fie ales parlamentar, astfel încât, în perioada 1938-1939, să reprezinte în Parlamentul de la Bucureşti pe croaţii din România.

Statul de drept instaurat după 1989 a oferit al doilea moment favorabil manifestării politice a comunităţilor etnice pentru păstrarea, conservarea şi promovarea identităţii etnice în cadrul multiculturalismului. În acest context se înscrie şi activitatea Uniunii Croaţilor din România, care prin deputatul său în Parlamentul României, în persoana profesorului Mihai Radan, promovează interesele comunităţii croate din ţară.

Referindu-ne la relaţiile comunităţii croate cu celelalte comunităţi, acestea sunt evidente la croaţii din localităţile timişene, care - aşa cum am mai precizat - sunt populate cu locuitori aparţinând şi etniei române, precum şi sârbe, germane şi maghiare, etnii ce au convieţuit şi convieţuiesc paşnic. Rezultatul acestei convieţuiri este concretizat în influenţe reciproce despre care s-a făcut referire în capitolul anterior.

Cât priveşte croaţii din aşezările zonei Caraşului, cu excepţia municipiului Reşiţa, acestea sunt aproape în totalitate locuite de etnici croaţi. În schimb, hotarele lor se învecinează în toate părţile cu sate româneşti. Istoria a consemnat nu doar linişte etnică, ci şi relaţii de cooperare, care au ca rezultat interferenţe lingvistice şi culturale româno-croate cu influenţe reciproce. În acest sens ar fi de menţionat:

• interferenţe lingvistice reciproce, precum cuvinte de origine română în vocabularul croat, cum ar fi: nume de familie (Vlasici, Haţegan), nume de munţi (Vlahobreg), termeni păstoreşti (*kurastra* - primul lapte) etc., sau cuvinte de origine croată în vocabularul limbii române, precum: nume de familie (Miloş), toponime (Reşiţa), diferite legume al căror nume apar ca regionalisme în Banat *(paradaisă* - pătlăgeaua roşie, *crumpi* - cartofi etc.);

• influenţe reciproce în obiceiuri, tradiţii, despre care s-a scris în capitolul anterior;

• respectarea sărbătorilor religioase ţinute de români, cu mult înaintea atestării în România a calendarului gregorian. Elocventă în acest sens este expresia „Sveti Mikola vlaški" - Sfântul Nicolae românesc, care atestă ideea că etnicii croaţi sărbătoresc ambii sfinţi, preluându-i de la români, şi nu de la alte etnii.

ITALIENII

Pe teritoriul actual al României, italienii au intrat în contact cu alte grupuri de populaţii europene, încă din epoca medievală. În noua construcţie a Banatului începută în secolul al XVIII-lea, un creuzet în care s-au întâlnit şi contopit civilizaţii şi culturi, au fost aduşi şi colonişti italieni. În Carani, sat fondat şi locuit iniţial numai de ei, încă din 1752, sunt aşezaţi colonişti francezi şi germani din Alsacia-Lorena, astfel că în jurul anului 1770, localitatea poate fi considerată una franceză. Limbile italiană, franceză şi germană, în care se oficia slujba, sugerează şi noua componenţă etnică a localităţii. Treptat s-a impus elementul german, predominant în restul Banatului. Stabiliţi, atât în localităţile urbane, cât şi rurale din România, peregrinând prin natura profesiilor peste tot, italienii sosiţi în secolele al XIX-lea şi al XX-lea au întreţinut şi respectat regulile nescrise ale convieţuirii cu celelalte minorităţi. Relaţiile de bună înţelegere, respect şi solidaritate din Dobrogea multietnică au fost validate de trecerea timpului. În anul 1899, petiţiile adresate Ministerului Domeniilor, prin care se reclamau neplata salariilor de către concesionari, carierele Morzu şi Carabal, au fost semnate de lucrători italieni, croaţi şi cehi. Muncitorii români de pe şantierul căii ferate Simeria - Petroşani s-au alăturat lucrătorilor italieni când aceştia au declanşat seria de greve din 1868. Este cunoscută componenţa multietnică a populaţiei din oraşele dunărene Brăila, Galaţi, Tulcea, Sulina, încă din prima parte a secolului al XIX-lea. Profesiunile practicate le-au îngăduit să fie acceptaţi de populaţia locală. Negustorii le dădeau vin şi alimente pe credit. Rromii, care învăţaseră să vorbească în dialectul italienilor din Friuli, le cereau acestora să le arbitreze disputele. La Bucureşti era frecventat *Birtul Furlanilor (Ostarie dai Furl ns)* din strada Manea Brutaru, ţinut de albanezul Anastase Pandelly, care vorbea foarte bine în dialectul friulan. Când acesta a murit după aflarea veştii distrugerii casei din Albania, în timpul celui de al Doilea Război Balcanic, prietenii lui i-au pus pe mormânt o coroană cu eşarfa tricoloră italiană.

Unii constructori italieni din Sinaia aveau în echipă numai maghiari. Mulţi s-au căsătorit cu fete de etnie evreiască, maghiară sau germană.

SÂRBII

Cel mai mare număr de sârbi s-a aşezat pe teritoriul României de azi, la sfârşitul secolului al XVII-lea şi în cursul secolului al XVIII-lea. Autorităţile austriece i-au colonizat pe sârbi în regiunile de graniţă, mai întâi pe Valea Mureşului (Nădlac, Cenad, Pecica, Semlac), iar apoi, după pacea de la Passarowitz (1718) (SR34), pe Dunăre. În 1764 s-a format regimentul iliric de pedestraşi, organizat de Arsenije Sečujac, primul general sârb în armata austriacă. În componenţa regiunii de graniţă se găseau localităţi precum Belobreşca, Divici, Zlatiţa, Naidaş, Pojejena, Socol. Regimentul iliric a fost împărţit în regimentul germano-bănăţean şi româno-iliric. În 1873 a fost desfiinţată graniţa bănăţeană.

Sârbii s-au bucurat de autonomie religioasă şi educaţională, iar la Adunarea de la Timişoara din 1790 au solicitat şi autonomie politică (SR 35). La această adunare a participat şi un număr mic de români. Sârbii cereau să fie reprezentaţi proporţional cu numărul lor în conducerea oraşelor imperiale.

La începutul secolului al XIX-lea sârbii din Banat au acordat sprijin financiar, hrană, răsculaţilor din Serbia conduşi de Karadjordje (SR 36). Autorităţile austriece au interzis ajutorarea răsculaţilor din Serbia, întrucât puteau fi provocate reacţii ale turcilor.

În anul 1848 a fost înfiinţată Voivodina Sârbească şi Banatul Timişan, regiune cu centrul la Timişoara. În 1851 regiunea cuprindea următoarele districte: Lugoj, Timişoara, Torontal, Sombor şi Novi Sad, dar în 1860 regiunea este desfiinţată şi alipită Ungariei. Sârbii au solicitat în mai multe rânduri autorităţilor imperiale o autonomie politică, existând o strânsă colaborare cu românii bănăţeni în lupta pentru drepturi politice. În anul 1869, la Becicherec (astăzi Zrenjanin) (SR 37), a fost înfiinţat Partidul Naţional al Sârbilor.

În timpul Primului Război Mondial, un număr mare de sârbi de pe teritoriul austro-ungar a fost dus în lagăre. Sârbii bănăţeni au fost recrutaţi ş i trimişi în armata austro-ungară pe frontul din Galiţia, dar acolo dezertau i se predau ruşilor. La Odessa se formează unităţi de voluntari sârbi (SR 38), care apoi au luptat pe frontul românesc din Dobrogea.

În anul 1918, sârbii din Banat s-au pronunţat pentru unirea acestei provincii cu Serbia, în timp ce românii se pronunţau pentru unirea acesteia cu România; la conferinţa de pace de la Paris (1919) s-a hotărât împărţirea Banatului.

În anul 1934, la Timişoara, s-a înfiinţat Partidul Naţional Ţărănesc Sârbesc din România condus de Mihajlo Čirić, organul de presă fiind „Temišvarski vesnik". Partidul a fost desfiinţat prin ordinul regelui Carol al II-lea.

Situaţia sârbilor a fost grea în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, când mulţi etnici sârbi au refuzat să participe în armata română, în război alături de Germania, şi s-au înrolat în unităţile de partizani din Iugoslavia (SR 39). Pe teritoriul Banatului au funcţionat unităţi ale mişcării antifasciste. În 1944, a fost fondat Frontul Antifascist Slav (sârbi, croaţi, cehi, slovaci, bulgari), parte componentă a Frontului Partidelor Democratice din România. Organul de presă al acestui partid era ziarul „Pravda". În 1945, FAS s-a transformat în Uniunea asociaţilor cultural-democratice slave din România, în fruntea căreia a fost ales ca preşedinte Bora Popovi.

În anii 1948-1956, populaţia sârbească din Banat a avut mult de suferit. În primul rând, din cauza conflictului dintre Stalin şi Tito (SR 40), conducerea Uniunii a fost arestată, iar foarte mulţi sârbi bănăţeni au fost condamnaţi ca „titoişti": de la preoţi, profesori, până la elevi de liceu. Din 1951 a început a doua etapă a suferinţelor sârbeşti, deportările în Bărăgan. Mii de sârbi, români şi membri ai altor

naţionalităţi din Banat au fost nevoiţi să-şi părăsească gospodăriile şi să înceapă o viaţă nouă în pustiul Bărăganului şi toate acestea pentru că au refuzat colectivizarea impusă de regimul comunist (SR 41, SR 42).

În zilele revoluţiei din 1989, în Timişoara lua naştere Uniunea Democratică a Sârbilor (SR 43). Uniunea Sârbilor din România sprijină activitatea ziarelor sârbeşti (SR 44); este sprijinită editarea cărţilor, activitatea ansamblurilor cultural-artistice, a şcolilor cu predare în limba sârbă.

RUŞII LIPOVENI

Ruşii lipoveni au o istorie foarte bogată, dar puţin cunoscută publicului românesc. Începuturile acesteia trebuie căutate în dramaticele evenimente ce au bulversat Rusia în a doua jumătate a secolului al XVII-lea şi care, în final, au dus la scindarea societăţii ruseşti, provocând o criză religioasă şi socială, ale cărei urmări persistă până în zilele noastre. Dovadă sunt comunităţile de ruşi staroveri răspândite în decursul timpului, practic în toată lumea.

Reforma cultului şi a practicii bisericeşti inspirată de ţarul Alesei Mihailovici (1645-1676) şi promovată de patriarhul Nikon (1652-1658) a stârnit un val de nemulţumire şi proteste în rândul clericilor şi credincioşilor Bisericii Ruse, măsurile luate de autorităţile laice şi ecleziastice din Rusia fiind considerate drept o atingere inadmisibilă adusă învăţăturii şi canoanelor ortodoxe.

Modificarea unor elemente ale ritului rusesc, cum ar fi semnul crucii cu două degete, ca şi pretinsa „îndreptare” a cărţilor de cult, după modelele greceşti de la acea vreme au condus la tulburări interne în Biserică şi, mai ales, la pierderea încrederii credincioşilor ruşi în ierarhia ecleziastică, iar, într-un final, la schismă (în ruseşte - *raskol*), produsă ca urmare a hotărârilor Marelui Sinod Ortodox de la Moscova din 1666-1667, prin care s-au aprobat modificările liturgice şi de ritual, introduse în vremea patriarhului Nikon, iar adepţii vechilor rânduieli, precum şi textele sfinte şi ritualurile folosite de aceştia, au fost anatemizate.

După această dată, autorităţile statale şi ecleziastice ruse dezvoltă o politică sistematică de persecutare şi chiar de lichidare a „raskolului” şi a „raskolnicilor”, cum au fost numiţi staroverii (adepţii vechii credinţe) în textele oficiale, lucru ce i-a determinat pe aceştia să-şi caute refugiul în zonele cel mai greu accesibile ale imperiului, la graniţă sau în statele învecinate: Polonia, Imperiul Otoman sau Ţările Române. Astfel a început exodul în masă al credincioşilor de rit vechi - staroveri sau staroabreadţi - primele aşezări întemeiate peste graniţa de atunci a Rusiei datând din a doua jumătate a secolului al XVII-lea.

Ruşii lipoveni se disting în societatea românească prin ataşamentul lor necondiţionat faţă de credinţa moştenită de la strămoşi, mergând până la cele mai mici detalii.

Chiar şi ritualurile şi obiceiurile lor populare se încadrează profund în învăţătura şi morala creştină, având o încărcătură sacrală deosebită.

Iată de ce marile evenimente ale istoriei lor privesc, în special, latura spirituală a existenţei. De aceea, cel mai important eveniment al istoriei ruşilor lipoveni în secolul al XIX-lea, este crearea, în 1846, a Mitropoliei de Rit Vechi de la Fântâna Albă, (aşezare ce astăzi se găseşte în Bucovina de Nord, la graniţa Ucrainei cu România).

Momentul 1846 este unul de răscruce, refacerea ierarhiei ecleziastice a staroverilor, influenţând decisiv evoluţia ulterioară a vieţii religioase, sociale şi culturale a credincioşilor de rit vechi de pretutindeni, primul mitropolit al acestora, Ambrozie fiind simbolul renaşterii spirituale a comunităţii etno-confesionale.

Unirea Principatelor, Războiul de Independenţă şi intrarea Dobrogei în componenţa statului român, precum şi Marea Unire din 1918 reprezintă pentru ruşii lipoveni momente de referinţă în drumul spre integrarea lor deplină în societatea

românească şi deschiderea comunităţilor lipoveneşti spre influenţele culturale şi de civilizaţie, oferite de lumea românească.

Desigur, au existat şi perioade mai puţin plăcute şi benefice, cum au fost perioada guvernării legionare şi cea a regimului antonescian, când aceştia erau consideraţi suspecţi de către autorităţi şi li s-a aplicat, cel puţin în parte, un regim discriminatoriu, neîntemeiat însă pe date reale şi certe, sau măcar cât de cât credibile.

În perioada comunismului, ruşii lipoveni au fost supuşi, ca de altfel toţi cetăţenii României, unui regim politic ce a lovit în însăşi bazele existenţei lor etnice şi religioase. Deşi Biserica Ortodoxă de Rit Vechi a fost recunoscută formal de statul român în 1946, posibilităţile ei de exprimare au fost reduse la minim, singura formă de manifestare a credinţei fiind slujbele religioase, şi acelea însă atent monitorizate de autorităţi.

Propaganda atee deschisă şi lipsirea bisericii de posibilitatea de a o contracara au influenţat negativ coeziunea spirituală a comunităţilor lipoveneşti.

Din punct de vedere etnic, politica oficială de asimilare a minorităţilor a dus la scăderea dramatică a ponderii utilizării limbii materne ruse, deşi, paradoxal, în şcolile de stat, limba rusă se studia ca limbă străină.

După evenimentele din Decembrie 1989, speranţele s-au reaprins, odată cu crearea Comunităţii Ruşilor Lipoveni din România, organizaţie ce şi-a propus să promoveze valorile materiale şi spirituale ale acestei etnii, cu scopul declarat de a revitaliza limba maternă rusă, credinţa ortodoxă de rit vechi, cultura, obiceiurile şi tradiţiile ruşilor lipoveni din ţara noastră.

MACEDONENII

Răscoalele şi bătălii din Evul Mediu au condus la mişcarea populaţiei macedonene necombatante către zone mai sigure din Balcani, în special în România care nu era paşalâc turcesc şi populaţia avea dreptul la propria religie şi dările erau mai mici.

Prima aşezare cunoscută a unei populaţii macedonene care şi-a întemeiat propriul sat este în jurul anilor 845-907, în Banat. Această comunitate macedoneană este atestată prima data în scris de către evidenţa papală a dijmelor din perioada 1332-1337, sub denumirea de Machadonia. Banatul este zonă multietnică locuită în decursul timpului de nenumărate popoare - românii, sârbii, macedonenii, bulgarii, germani, aromâni, maghiari, cehi, slovaci etc. Deşi a fost supusă schimbului intercultural şi influenţelor altor popoare sau stăpânirilor diverse, comunitatea macedoneană, întemeiată în secolul al X-lea, a rezistat până în secolul al XXI-lea sub denumirea de satul Macedonia (judeţul Timiş).

Un alt motiv de imigrare a macedonenilor în Ţările Române au fost războaiele împotriva turcilor. Ostaşii macedoneni participanţi în oştirea română împotriva otomanilor nu s-au putut reîntoarce în ţara de origine, familiile lor fugind şi ele către Ţările Române pentru a scăpa de persecuţia stăpânitorilor turci. Un astfel de exemplu este în anul 1395, când regele Marcu al Macedoniei (vasal al turcilor) a murit în bătălia de la Rovine, dusă între Mircea cel Bătrân împotriva turcilor, oştenii macedoneni dezertând din armata turcă, trecând sub conducerea celei româneşti.

Următorul moment de mare migraţie macedoneană, ca rezultat direct al unei bătălii, a fost în timpul domniei lui Mihai Viteazul în jurul anului 1595, când acesta a strâns o armată pentru a înfrunta pe otomani şi a unifica ţările române. Macedonenii animaţi de dorinţa de a lupta împotriva turcilor s-au înrolat în număr mare în această oştire, având propriul comandant, în persoana lui Baba Novac, haiduc macedonean, născut la Skopje (capitala Republicii Macedonia de astăzi, unde a fost preot). La moartea lui Mihai Viteazul oştenii macedoneni nu s-au putut

întoarce nici ei şi nici familiile lor în Macedonia şi au rămas în Ţările Române unde au întemeiat sate întregi.

Tot dorinţa de a luptă împotriva otomanilor şi regimul de asuprire aspră a acestora a condus la răzvrătirea poporului macedonean. Întotdeauna o răzmeriţă era urmată de o emigrare masivă către ţări în care răzbunarea turcească îi ajungea mai greu - Ţările Române fiind principalul loc de emigrare, datorită faptului că nu aveau statut de paşalâc şi populaţia avea aceiaşi religie. În perioada 1564-1565, când în Macedonia au loc primele răscoale ţărăneşti din regiunea Mariovo-Prilep împotriva asupririi turce, macedonenii s-au îndreptat masiv către Oltenia întemeind multe comunităţi.

Haiducia şi ţelurile comune au făcut ca oştile de haiduci macedoneni să haiducească în Macedonia şi să se refugieze în Ţara Românească. Petre Karpoş, haiduc macedonean s-a refugiat în zona Olteniei de Nord de unde a organizat, în 1689, o răscoală populară antiotomană în urma căreia ia naştere un stat independent în zona Kumanovo-Kriva Palanka. După înăbuşirea în sânge a răscoalei de către otomani şi uciderea lui Petre Karpoş, mulţi dintre camarazii săi se refugiază în Ţările Române, creând astfel un nou val de emigraţie.

Un element de o mare importanţă în dezvoltarea istorică a comunităţii macedonene stabilită pe teritoriul României a fost şi este organizarea obştească. Organizarea obştească a societăţii etnicilor macedoneni s-a dezvoltat de-a lungul câtorva etape cheie. Etnia macedoneană din România nu a urmat în toate cazurile arhetipurile de dezvoltare ale societăţii macedonene obişnuite din ţara de obârşie. Datorită faptului că au părăsit pământul natal, etnicii macedoneni au trebuit să-şi realizeze noi tipare sociale, să recreeze la nivel micro o societate existentă la nivel macro. Societate de tip patriarhal, societatea macedoneană în organizarea sa socială a recreat la nivel de nucleu familial ierarhiile existente şi în Macedonia. Tatăl, aflat în fruntea familiei, era cel de la care se aştepta să aducă cele trebuincioase vieţii de zi cu zi, în timp ce mama trebuia să se ocupe de treburile administrative ale familiei. Acest rol a rămas în continuare valabil datorită factorilor geo-politico-istorici la care familia macedoneană a fost supusă. Rolul de patriarh al obştii în societatea etnicilor macedoneni în noua ţară de adopţie nu a mai fost ocupată pe criterii de apartenenţă la o familie, ci în funcţie de bunăstarea materială sau de apartenenţa la o breaslă de meserii. În noile comunităţi umane, care i-au adoptat pe etnicii macedoneni, aceştia au trebuit să facă faţă unui dublu dezavantaj, în primul rând faptului că erau străini pe acele pământuri şi în al doilea rând faptului că trebuiau să se încadreze unei ierarhii sociale, de unde plecau de pe poziţii de outsaideri, dar şi faptului că liderii obştei nu aparţineau aceleaşi culturi şi nu vorbeau aceiaşi limbă. În localităţile unde comunitatea macedoneană era majoritară, organizarea socială se făcea, nu în funcţie de familii, ci în funcţie de apartenenţă la o breaslă sau apartenenţei la o zonă geografică din ţara de origine. Cea de a doua etapă de dezvoltare prin care a trecut societatea etnicilor macedoneni din România s-a constituit odată cu creşterea populaţiei şi implicit cu dispersarea familiilor pe un areal geografic întins. Aceasta a dus la dizolvarea tiparelor organizării obşteşti obişnuite şi la formarea unor tipare noi sociale, de tip orăşenesc. Comunitatea macedoneană din România a trebuit să se adapteze noilor condiţii sociale, unor tipare mai puţin „naturale” de organizare obştească şi toate acestea au dus în unele cazuri la refuzul utilizării limbii din ţara de origine în afara nucleului familial. Faptul că imigrarea macedoneană a trecut de la imigrarea de tip agrar, la imigrarea de tip calificare pe meserii, şi-a spus la rândul său cuvântul. Odată ce imigrarea s-a făcut înspre oraşe, compactitatea comunităţilor macedonene s-a diluat şi familia a rămas singura formă de organizare obştească a etniei.

O altă categorie importantă de emigranţi macedoneni au venit în Ţările Române ca meşteşugari, în special pietrari sau constructori şi pictori de biserici.

După anul 1877 - câştigarea independenţei României -, macedonenii au devenit şi mai interesaţi de venirea în România, familii şi comunităţi întregi stabilindu-se în zonele rurale. Datorită limbii, de origine slavă, românii i-au numit şi

macedoneni şi sârbi şi bulgari sau pecialbari. Denumirea de sârbi sau bulgari a fost dată de populaţia română, în special datorită locului prin care aceştia treceau graniţa în România, prin sud - Bulgaria, prin vest - Serbia. Denumirea de pecialbari era dată acelora care plecau din Macedonia să muncească câţiva ani buni prin alte ţări.

Emigraţia macedoneană în România din perioada interbelică începe să-şi schimbe caracterul devenind din ce în ce mai mult o migraţie de tip urban (până acum caracterul, migraţiei macedoneană fiind preponderent de tip rural). Astfel, în oraşele româneşti, în special în cele la nord de Dunăre, încep să sosească brutari, patiseri şi legumicultori macedoneni, negustori, în special de brânză şi produse lactate.

Ultimul val mare de emigraţie s-a petrecut în 1948, când aproximativ 8 500 de copii macedoneni şi aproximativ 4 000 de adulţi din partea egeeană a Macedoniei au ajuns în România. Mulţi dintre aceştia şi-au întemeiat familii şi au rămas pe teritoriul românesc.

Macedonenii au avut întotdeauna o relaţie de sprijin şi de colaborare cu majoritatea românească, influenţându-se reciproc în timp şi sprijinindu-se în faţa primejdiilor, generate de în special de otomani.

În epoca contemporană, macedonenii nu au fost recunoscuţi de statul comunist ca fiind un popor independent, fiind asimilaţi pe rând altor popoare balcanice.

Pentru prima dată România recunoaşte oficial Republica Macedonia după 1991, anul câştigării independenţei şi minoritatea macedoneană din România în anul 2000, odată cu constituirea Asociaţiei Macedonenilor din România.

Capitolul IV

CONTRIBUŢIA MINORITĂŢILOR NAŢIONALE LA PATRIMONIUL GENERAL ŞI LOCAL

O abordare a istoriei minorităţilor din România în dimensiune interculturală face necesar un capitol referitor la contribuţia minorităţilor la un patrimoniu cultural comun. Evoluţia societăţii româneşti, dar şi a celor învecinate, ar fi greu de conceput fără contribuţia numeroşilor reprezentanţi ai intelectualilor proveniţi din rândul minorităţilor la educaţie, artă, literatură, ştiinţă, medicină, la prezervarea identităţii comunităţilor din care făceau parte sau la găsirea căilor de a-i cunoaşte şi înţelege pe „ceilalţi", dar şi a oamenilor obişnuiţi care au lucrat în folosul comunităţii.

Contribuţia culturală a diferitelor minorităţi naţionale la profilul cultural românesc, practic la structurarea identităţii culturale a acestui spaţiu, este organizată pe două mari paliere. În primul rând, aceste contribuţii culturale crează identităţi regionale, ale provinciilor istorice. Ceea ce dă identitate Banatului sau Dobrogei este tocmai profilul etnic special, combinaţia unică de elemente culturale. Aceste identităţi regionale constituie identitatea spaţiului românesc, în sensul diversităţii şi multiculturalităţii. Desigur, există şi identităţi care transcend dimensiunea provincială, mai ales în cazul acelor minorităţi care sunt legate de spaţii care nu sunt definite geografic - este cazul comunităţii armene sau a celei evreieşti, legate mai ales de orizontul urban - sau de spaţii sociologice (statute sociale şi ocupaţionale), aşa cum este cazul rromilor.

Dar există şi o altă explicaţie care ţine de un context mult mai larg. Este binecunoscută preocuparea instituţiilor europene de a susţine cooperarea europeană în „promovarea şi construirea unei societăţi bazate pe dialogul intercultural şi respectul pentru diversitatea culturală[61], pe aducerea culturilor mai aproape, prin dialog constructiv şi schimburi culturale care implică elemente tangibile şi intangibile ale culturii: arheologice, arhitecturale, artistice, economice, etnice, istorice, lingvistice, religioase şi sociale."

Declaraţia miniştrilor educaţiei asupra dialogului intercultural şi prevenirii conflictelor (Opatja, octombrie 2003) surprinde o idee foarte importantă şi anume că ţările europene trebuie să conştientizeze faptul că „sărăcirea" culturală şi marginalizarea, pe de o parte, şi prejudecăţile şi ignoranţa, pe de altă parte, se numără printre cauzele principale ale creşterii violenţei şi stereotipizării altora, alterând astfel, natura relaţiilor paşnice şi constructive dintre culturile comunităţilor.

Capitolul *Contribuţia minorităţilor naţionale la patrimoniul general şi local* (contribuţia minorităţii ca întreg, personalităţi sau destine exemplare, instituţii, exemple de colaborare între minorităţi/între personalităţi aparţinând diferitelor minorităţi) se află în strânsă legătură cu cel referitor la identitate, iar autorii textelor au făcut efortul de a identifica „fapte" culturale exemplare, pe care le-au grupat în câteva domenii:

a. eforturile pentru conservarea limbii materne;
b. activităţi desfăşurate de personalităţi şi instituţii din domeniul educaţiei;
c. activităţi desfăşurate de personalităţi şi instituţii religioase;
d. instituţii de cultură şi de presă;
e. interferenţe/influenţe reciproce (cooperare culturală, preocupări pentru cunoaşterea „celuilalt").

---

[61] Cel de-al treilea forum intercultural s-a desfăşurat în România

Opţiunea pentru o asemenea abordare este una dintre cele posibile şi a rezultat din analiza informaţiei istorice de care dispun autorii şi comunităţile pe care le reprezintă. Un alt motiv are legătură cu destinaţia acestui material: activităţile desfăşurate în contexte formale şi nonformale de educaţie.

Din raţiuni didactice şi pentru a păstra cât mai fidel textele autorilor, prezentarea informaţiilor se va face, acolo unde este posibil, avându-se in vedere regiunile istorice în care locuiesc minorităţile reprezentate. Acest criteriu este însă greu de urmat pentru multe dintre comunităţile ale căror reprezentanţi locuiesc în zone foarte diferite (ne referim aici la albanezi, armeni, evrei, greci, italieni, rromi).

În partea finală ne-am permis să încercăm o integrare a fragmentelor care se ocupă de o problemă-cheie: preocupările pentru cunoaşterea celorlalţi. O considerăm semnificativă prin prisma mesajului pe care-l transmite generaţiei actuale care trebuie să înţeleagă cum se construieşte cunoaşterea, care sunt ţintele, instrumentele, dificultăţile şi potenţialele beneficii.

Textele şi sursele care le însoţesc constituie doar un punct de plecare pentru elevi şi profesori pentru a explora, prin acţiune directă - prin vizite, excursii, contact direct sau mediat de noile tehnologii, literatură, teatru şi artă - acest domeniu de cunoaştere.

BANATUL

Unul dintre primele acte de colonizare oficială viza tocmai Banatul - aducerea Cavalerilor Ordinului Sf. Ioan a fost un act menit să asigure apărarea regiunii şi a regatului maghiar. Dar grija pentru această regiune, aflată constant pe „graniţa de război”, s-a materializat de-a lungul timpului şi prin aducerea de colonişti care trebuiau să dea consistenţă economică şi culturală acestei regiuni. Dincolo de serviciul militar pe frontieră, de oraşele ridicate, coloniştii aduceau cu sine tradiţii comunitare şi culturale proprii, care au contribuit la construirea unui spaţiu multicultural dinamic, cu o diversitate deosebită de tradiţii culturale. Ca şi în cazul altor regiuni multiculturale, aici întâlnim comunităţi provenite din regiuni aflate la graniţa opusă a României actuale (este cazul comunităţilor bănăţene de ucrainieni).

Croaţii

a) Statutul politico-juridic internaţional al Banatului (s.n. - zona de locuire şi a croaţilor din România) până la Unirea din decembrie 1918 (s.n. - întâi parte a regatului maghiar, iar din 1718 inclus în componenţa Imperiului Habsburgic) a avut, între altele, drept consecinţă racordarea locuitorilor săi la valorile culturii occidentale. Acest fapt a permis acestora să beneficieze, între altele, de legislaţia austriacă din perioada reformismului iluminat care, pe plan interetnic, din punct de vedere juridic, a eliminat privilegii, diminuând surse de dispută, creând condiţii de convieţuire paşnică. În acest cadru, fiecare comunitate etnică a avut posibilitatea de a se afirma, contribuind de-a lungul timpului la patrimoniul cultural comun. Punerea în valoare a acestuia se realizează anual în zona Caraş-Severinului prin participarea tuturor etniilor la Festivalul internaţional de folclor de la Băile Herculane, ca şi la Festivalul folcloric al etniilor ce se organizează - prin rotaţie - de către fiecare etnie.

b) Limba croaţilor din zona Banatului Montan este un dialect croat arhaic bine conservat (fiind unul dintre cele 3000 de dialecte cunoscute, conform etnologilor croaţi de azi), dat fiind faptul că limba croată literară s-a format ulterior plecării lor. Mai aproape de limba literară este dialectul vorbit de croaţii din zona Banatului de câmpie, care, aşa cum s-a menţionat în capitolul anterior, au plecat în perioada formării şi consolidării acesteia.

Conservarea şi păstrarea acesteia de-a lungul vremii se datorează, în principal, învăţământului care, de la începuturi şi până în prezent, (s.n. - întreruperea în perioada comunistă odată cu legea învăţământului din 1948) s-a desfăşurat şi în limba maternă croată.

Din documentele publicate de Radu Petru şi Dimitrie Onciulescu în volumul „Contribuţii la istoria învăţământului din Banat până în 1800”, prima şcoală publică este atestată la Caraşova în 1722. Activitatea acesteia este legată de numele învăţătorului Mihai Lovinisch care era şi preot. Până la sfârşitul secolului al XVIII-lea se înfiinţează şcoli în toate satele. Dacă la început preoţii erau cei care activau şi ca învăţători, pe baza recensământului din 1774, realizat în Banat de autorităţile imperiale, se consemnează doi învăţători care nu erau preoţi.

Şcolile erau confesionale, iar învăţământul era organizat în limba maternă. Un impuls în această direcţie l-a reprezentat Convenţia româno-iugoslavă din 1933 în problema învăţământului, în baza căreia s-a realizat schimbul reciproc de dascăli între cele două ţări. În acest cadru, până la al Doilea Război Mondial, au funcţionat învăţători de la Zagreb în şcolile croate din România.

După 1989 învăţământul în limba maternă s-a redeschis, mai mult chiar, la Caraşova înfiinţându-se şi liceul cu predare bilingvă româno-croată.

Conservarea limbii materne a croaţilor din România se datorează mult şi unor intelectuali, îndeosebi preoţi, chiar şi de alte etnii, care au activat în mijlocul lor şi s-au identificat, cu timpul, cu ei, acţionând pentru a le păstra specificul naţional. Elocventă în acest sens este activitatea preotului dr. Aleksandar Berkovici, de etnie maghiară, care între 1924 şi 1932 a fost paroh în satul Rafnic. Activitatea lui a fost pusă în slujba etniei, printre altele, pentru faptul că a introdus în serviciul divin graiul croat local şi limba croată, fără a afecta rolul limbii latine. De asemenea, a adus, cu aprobarea autorităţilor române, cărţi în limba croată pentru uzul elevilor.

c) Croaţii au venit pe aceste meleaguri cu credinţa lor catolică, pe care au menţinut-o până în prezent. La scurt timp după atestarea documentară a primei localităţi croate, în Caraşova funcţiona sediul protopopiatului catolic care avea în coordonare 11 parohii, aşa cum ne relatează Traian Simu, în lucrarea sa din 1939 „Originea caraşovenilor” (s.n. - denumire locală pentru etnia croată). Viaţa religioasă intensă impulsionată şi de misiunile călugărilor franciscani, începând cu secolul al XVI-lea, a determinat finalizarea primei biserici din piatră şi cărămidă la Caraşova în 1712, iar la mijlocul secolului al XIX-lea existau biserici şi mai impunătoare încă în trei localităţi. De altfel, la recensământul realizat în Banat în 1774 de autorităţile imperiale, sunt menţionaţi patru preoţi catolici. Religiozitatea croaţilor a fost vie şi în perioada regimului comunist, când s-au construit trei biserici (s.n. - de mici dimensiuni), având aprobări pentru alte destinaţii. Tot în acest spirit ar fi de menţionat şi faptul că fiecare familie are un sfânt, considerat protector, în cinstea căruia organizează, anual, un „praznic” pentru a-i mulţumi pentru ajutor, prilej cu care sunt invitate rudele.

d) Integraţi în mediul cultural rural din Banat, croaţii sunt parte a tradiţiei corale a provinciei în care se remarcă învăţătorii satelor. În acest context, o coordonată a vieţii culturale o reprezintă activitatea corală a lui Ivan Iankulov, originar din Recaş, care este cunoscut ca primul preşedinte (din 1888) al corului croat al „şocaţilor” (s.n. - denumirea croaţilor din localitate). Din 1928 dirijorul corului din localitate devine învăţătorul Stjepan Vaskovici. În prezent, corul fiinţează în cadrul bisericii catolice din localitate şi reuneşte membrii etniilor germană, maghiară şi croată, având în repertoriu cântece ale tuturor acestor etnii.

Deşi în rândul comunităţii activitatea teatrală n-a depăşit nivelul de amatori, din rândul acesteia s-a ridicat regizorul Ioan Cojar, originar din Recaş, care a condus cu măiestrie - în calitate de director - colectivul de actori ai Teatrului Naţional din Bucureşti.

O altă dimensiune a vieţii culturale o reprezintă creaţiile populare. În această categorie se înscriu povestitorii populari în limba croată. Din rândul

acestora se remarcă povestirile lui Ivan Beneduk din satul Tirol, apreciate de specialişti atât în ceea ce priveşte intriga povestirii, cât şi limbajul folosit. Povestirile lui Đurеđ Filka din Caraşova (s.n. - 6 dintre ele publicate în culegerea lui Balint Vukov „Cvjetovi mečave”), prin conţinutul lor, dovedesc o relaţie prietenească faţă de celelalte etnii cu care croaţii veneau în contact.

În aceeaşi culegere se regăsesc şi 7 povestiri ale lui Ivan Jigmul din Nermed, creaţii ce, prin tematica lor, evocă dragostea faţă de tradiţiile populare natale. Pleiada povestitorilor populari croaţi este întregită de povestitoarea Katarina Margetici din Radna (Lipova), mănăstirea catolică din localitate fiind un loc de întâlnire a creatorilor populari cu ocazia hramului acesteia de Sfânta Maria Mică.

Viaţa culturală a etniei croate e întregită de cea publicistică. Elocventă în acest sens este publicaţia „Hrvatska grančica” (Crenguţa croată), cu primul număr din noiembrie 1994. În cele aproape 50 de numere, aceasta, prin colectivul redacţional sub coordonarea profesorului Mihai Radan, a promovat identitatea naţională a comunităţii.

e) Colaborarea etniei croate cu celelalte etnii cu care convieţuieşte este o constantă a activităţii reprezentanţilor acesteia de-a lungul timpului. Elocventă în acest sens este activitatea lui Adam Miksici din satul Checea (s.n. - aceeaşi persoană cu cea a deputatului din 1938-1939 în parlamentul României) care în 1928 a fost ales preşedinte al comunităţii catolice din comună, funcţie în care a rămas până la instaurarea comunismului, timp în care a acţionat pentru promovarea şi păstrarea valorilor naţionale ale etniilor pe care le reprezenta.

Pe aceleaşi coordonate s-a înscris şi activitatea intelectualilor croaţi de-a lungul vremii, care în activitatea lor cotidiană - de învăţător, profesor, profesor universitar, avocat, notar, actor etc. - în colectivităţile în care au activat şi activează n-au ajuns în situaţii „limită” cu colegii de alte etnii. Mai mult chiar, acţionând pentru promovarea valorilor naţionale proprii, n-au ezitat să respecte valorile celor cu care au convieţuit. Elocvent în acest sens ar fi exemplul învăţătorului Stjepan Vaskovici care în perioada interbelică a predat în satul Recaş pe rând, în limba croată, germană şi maghiară.

Preocuparea pentru cunoaşterea dar mai ales înţelegerea celuilalt este constantă şi reprezintă punctul central al acţiunilor ştiinţifice organizate de filiala Reşiţa a Societăţii de Ştiinţe Filologice şi de Uniunea Croaţilor din România care organizează periodic manifestări ştiinţifice ce reunesc cercetători de elită din centrele universitare din România şi Croaţia. Acestea au abordat probleme vizând influenţele reciproce româno-croate asupra croaţilor din România, dar şi a istro-românilor din Croaţia.

Sârbii

Din secolul al XIII-lea pe teritoriul Banatului au fost ctitorite de către Sfântul Sava primele mânăstiri sârbeşti: Baziaş şi Zlatiţa (judeţul Caraş-Severin) (SR 10, SR 12). Acestea au reprezentat centre ale culturii sârbeşti pe teritoriul Banatului.

Cultura sârbă cunoaşte un avânt în secolele XVIII-XIX, în această perioadă activând personalităţi de seamă precum: Djordje Branković, Dositej Obradović, Sava Tekelija, Vuk Stefanović Karad•ić, Dimitrije Tirol, Jovan Sterija Popović, Branko Radičević. Fiecare dintre aceste personalităţi ale culturii sârbe au legături cu spaţiul românesc de astăzi.

Diplomatul şi istoricul sârb Djordje Branković (SR 54) s-a născut în 1645 la Ineu (judeţul Arad). În lucrarea sa „Slavenoserbske hronike” a descris şi istoria Bizanţului, Ţării Româneşti şi Moldovei, Ungariei.

Dositej Obradovic (SR 55), marele iluminist sârb, s-a născut în 1742 la Ciacova (judeţul Timiş) (SR 56). El a pus bazele literaturii sârbe noi, contribuind prin lucrările sale la trezirea conştiinţei naţionale moderne a tuturor sârbilor. A fost cel dintâi ministru al educaţiei în Serbia.

Sava Tekelija (SR 57) s-a născut la Arad în 1761 şi a contribuit material şi moral la educarea tinerilor sârbi din cadrul Imperiului Habsburgic. Şi-a îndreptat toată energia spre promovarea culturii sârbe.

Dimitrije Tirol (SR 59) s-a născut la Ciacova în 1793. A fost scriitor şi istoric, editor de almanahuri (SR 60) şi calendare, întemeietor de biblioteci.

Poetul romantic Branko Radičević (SR 62) a studiat din 1841 la un liceu din Timişoara. După moartea acestui mare poet, tatăl său, Teodor Radičević, a publicat poeziile fiului la Timişoara în 1862.

Marele scriitor sârb Miloš Crnjanski (SR 63) s-a născut în 1893 la Csongrad, a locuit şi studiat din 1896 până în 1912 la Timişoara, oraş pe care l-a descris în foarte multe lucrări ale sale. În romanul „Seobe” („Migraţiile”) descrie Timişoara de la jumătatea secolului al XVIII-lea.

Un loc important îl ocupă arta bisericească, cei mai renumiţi iconografi şi arhitecţi fiind: Konstantin Danil (SR 64) (Constantin Daniel) din Lugoj, Stefan Tenecki din Arad (SR 65), Nikola Aleksić (SR 66).

Una dintre cele mai importante instituţii de cultură ale sârbilor din Imperiul Austro-Ungar a fost Matica Srpska (SR 67) (fondată în 1826 la Pesta) a cărei principală activitate era promovarea culturii sârbe. În cadrul ei funcţionau o bibliotecă şi un muzeu.

În secolul al XIX-lea au apărut numeroase instituţii şi asociaţii culturale şi artistice: „Societatea cititorilor din cartierul Fabric” (1851) (SR 68), „Societatea corală sârbească” (1867), „Zora” (1903), „Hora tinerilor sârbi” (1918). În satele mai mari, cu populaţie sârbă majoritară, din secolul al XIX-lea funcţionau biblioteci şi săli de lectură: Ciacova, Variaş, Sânmartinul Sârbesc, Diniaş.

Sârbii din România au şi o bogată tradiţie jurnalistică. Cele mai cunoscute ziare şi reviste au fost: „Banatski almanah”, „Temišvarski kalendar”, „Narodni Glasnik”, „Temišvarski vesnik”, „Pravda”, „Banatske novine”, „Naša reč”, „Knjizevni zivot” (SR 69, SR 70).

Au existat grupuri cultural-artistice care promovau folclorul sârbesc. Astfel, în 1954 a luat naştere „Ansamblul sârbesc de stat” devenit apoi „Kolo”. În anul 1969 a fost înfiinţat ansamblul „Mladost”, iar din 1977 există şi grupa de teatru „Talija”. În prezent aproape fiecare comunitate sârbească are propriul ansamblu folcloric.

Bulgarii bănăţeni

Încă de pe parcursul traseului pe care l-au urmat - un drum nelipsit de vicisitudini - bulgarii emigranţi din Bulgaria şi-au întemeiat prima organizaţie: „Corul de cântece bisericeşti”, în anul 1688 - an ce punctează începutul emigrării din Bulgaria.

După o anumită perioadă, când deja s-au stabilit în Beşenova Veche (1738) şi în Vinga (1741), au înfiinţat „Corul de cântece bisericeşti” în Beşenova Veche (1738), iar în 1742 - „Organizaţia corală din Vinga”. În această perioadă au luat fiinţă ansamblurile de cântece populare din aceste localităţi.

După câţiva ani au fost întemeiate organizaţii denumite: „Frăţia”, „Asociaţia agricolă”, „Canarii” - ansamblu muzical, „Organizaţia dascălilor” şi „Formaţia de pompieri voluntari” - în localitatea Vinga, iar în Beşenova Veche au fiinţat: „Ansamblul de cântece populare” - cor bărbătesc, formaţia teatrală „Şezătoarea”, „Fanfara” (care cuprindea interpreţi la instrumente de suflat), „Asociaţia meşteşugarilor de pe lângă Casinoul din Beşenova Veche”, „Asociaţia de învăţământ, instruire, educaţie a dascălilor”, „Formaţia de pompieri”, „Asociaţia de întrajutorare comercială”, „Sport - Beşenova Veche” - asociaţia pentru fotbal şi popice, iar mai târziu se constituie organizaţii, ansambluri, asociaţii, formaţii şi în satele bulgăreşti: Breştea, Denta, Colonia Bulgară (Telepa), Ivanovo, Lukinoselo, Belo Blato (Liznait) şi Modoş (actualmente Jaşa Tomici).

În Breştea, sat cu populaţie aproape în exclusivitate bulgărească, s-au înfiinţat: „Organizaţia bisericească”, „Ansamblul de cântece laice, dansuri populare şi teatru popular”, ansamblul muzical „Vocea din Breştea” şi, după modelul nelipsit în celelalte sate, „Formaţia de pompieri”.

În Denta, pe lângă Primărie, a fost înfiinţat Ansamblul „Şezătoarea” pentru cântece, dansuri şi umor.

În Colonia Bulgară (Telepa) - „Ansamblul de cântece populare”, în frunte cu renumitul Anton Calapiş. De asemenea, s-a întemeiat „Asociaţia mecanicilor agricoli”.

În Banatul istoric, după modelul existent în localitatea Beşenova Veche, s-au creat diverse organizaţii culturale şi cu profil economic (gospodării, ferme), în localităţile cu populaţie bulgară din actualul Banat sârbesc, de exemplu, în cartierul bulgăresc din Modoş - „Ansamblul coral şi teatral”.

Bulgarii bănăţeni, de-a lungul intervalului de timp în care au peregrinat de la emigrarea din Bulgaria, aflată sub jug otoman, traversând Dunărea, deplasându-se prin Ţara Românească către Transilvania şi, în final, stabilindu-se în Banat, au parcurs un traseu nu rareori lipsit de obstrucţii, însă, în pofida acestora, au avut tăria şi înţelepciunea de a înfiinţa şi consolida organizaţii de genul celor pomenite mai sus. Este relevant faptul că bulgarii au întemeiat pe teritoriul actualului Banat românesc o multitudine de instituţii obşteşti, şcoli, biserici şi fundaţii bisericeşti, care au avut menirea de a satisface nevoile de ordin spiritual, material, social ale vieţii curente.

Pentru argumentarea celor expuse mai sus, s-ar putea menţiona - în afara impozantelor biserici romano-catolice, pe care bulgarii le-au înălţat în localităţile din Banat, bisericile din Alvinţ (actualmente Vinţul de Jos) şi Deva, construite după 1724, cu acceptul episcopului din Belgrad. Aceste două lăcaşe de cult, precum şi alte două biserici mai vechi, din Craiova, au fost înălţate graţie suportului financiar, material şi al efortului depus de către străbunii bulgarilor bănăţeni. Merită amintite familiile implicate în realizarea acestor lăcaşe: Puenin, Kaciamagov, Petrandenov ş.a.

Bulgarii bănăţeni mai înstăriţi, şi prin aportul întregii comunităţi a cărei parte integrantă erau, au creat o pleiadă de fundaţii particulare bulgare.

Din seria acestor fundaţii amintim:

1. Fundaţia „Margareta Tomianin” (căsătorită Bibici) reprezenta cea mai mare fundaţie a Imperiului Austro-Ungar, din acea perioadă. Această fundaţie a fost întemeiată în anul 1774 de către Margareta Bibici, născută Tomianin, văduva judecătorului Marku Kaciamagov, recăsătorită cu adjunctul conducătorului Comitatului Arad, consilierul imperial Iacob Bibici.

2. Fundaţia „Iacob şi Margareta Bibici”. În anul 1750, Margareta Bibici împreună cu soţul ei au întemeiat o fundaţie cu capital de 15 000 de florini, cu scopul susţinerii gimnaziului latin de 4 ani din oraşul Sântana, care şcolariza elevi aparţinând tuturor categoriilor sociale. În vederea desfăşurării eficiente a procesului de învăţământ, pentru optimizarea activităţii didactice, au fost împuterniciţi, pe baza unui contract, preoţi din ordinul „Şcolile filantropice”; misiunea acestora, stipulată în contract, era de a preda tinerilor de naţionalitate bulgară, iliră şi română, citirea şi scrierea. Liceul şi-a început activitatea în anul 1750, în oraşul Sfânta Ana (azi Sântana) şi a funcţionat până la decesul Margaretei Bibici (în anul 1780). După aceasta, liceul a fost mutat în Timişoara, unde a funcţionat până în anul 1950 şi a fost unul dintre cele mai renumite licee. În Timişoara, clădirea fostului liceu se găseşte, în centrul oraşului, în apropierea Catedralei Mitropolitane, pe locul în care se află clădirea vechii Facultăţi de Electrotehnică a Institutului Politehnic. Lângă aceasta se află biserica romano-catolică de pe str. Piatra Craiului. Toţi copiii şi tinerii, din Transilvania şi Banat, care au studiat în acest liceu, denumit pentru o scurtă vreme Liceul Piarist, în secolul al XIX-lea şi în prima jumătate a celui de-al XX-lea veac, cu sau fără burse din partea fundaţiei Bibici, l-au considerat drept un loc natal (un colţişor intim al lor, o oază în viaţa lor). Aici se iniţiau în tainele

ştiinţelor, de aici îşi trăgeau seva instruirii mulţi copii din Beşenova Veche şi din alte localităţi bulgăreşti din Banat. În cadrul acestui liceu, preotul din ordinul salvatorian Pater Alfons (Velciov Rocuş) i-a iniţiat pe copiii bulgari în catehism.

3. Fundaţia „Ana” a fost înfiinţată cu scopul ajutorării copiilor de naţionalitate bulgară. Capitalul: 1 000 de florini.

4. Fundaţia „Puenin” – înfiinţată în anul 1712 de către comerciantul înstărit Marku Puenin(ov). Scopul acesteia: ajutorarea copiilor defavorizaţi material, care frecventau şcoala bulgară din Alvinţ (Vinţul de Jos). Capitalul investit: 2 040 de florini.

5. Fundaţia „Ana”, întemeiată în anul 1712, „întru veşnică amintire”, a avut un capital de 500 de florini.

6. Fundaţia „Mihail Prentici(ov)”, a fost înfiinţată în anul 1712, având un capital de 833 de florini.

7. Fundaţia „Marku Puenin”, datând din anul 1716, cu un capital de 100 de florini.

8. Fundaţia „Gheorghe Koliverin”, a luat naştere în anul 1717, capitalul: 1 700 de florini.

9. Fundaţia „Matei Terin” - creată în anul 1717, capitalul fiind de 400 de florini.

10. Fundaţia „Luka Bibici”, creată în anul 1720, cu scopul ajutorării populaţiei bulgare. Capitalul: 1 700 de florini.

11. Fundaţia „Marku Bibici, Nicolae Petrandin şi Matei Francov(ici) a fost întemeiată în anul 1721, cu un capital de 2 000 de florini.

12. Fundaţia „Familia Prentici(ov)”, înfiinţată în anul 1731, capitalul fiind de 400 de florini.

13. Fundaţia „Marta Lenici(ov)”, înfiinţată în anul 1740, „întru veşnică amintire”, avea un capital de 9 766 de florini.

14. Fundaţia „Marku Kaciamagov, Nicolae Kaciamagov şi Alexandru Tomianin(ov)”, datează din anul 1744, cu un capital de 500 de florini.

15. Fundaţia „Francisc Prentici(ov)” a fost creată în anul 1749, 1 000 de florini fiind capitalul acesteia.

16. Fundaţia „Maria Prentici(ov)”, întemeiată „întru veşnică amintire”, în anul 1751, cu un capital de 601 florini.

17. Fundaţia „Margareta Tomianin”, creată în 1770, cu un capital de 3 000 de florini.

Salba de fundaţii cu caracter filantropic, menţionată mai sus, este relevantă pentru că marchează importanţa care a fost acordată păstrării şi dezvoltării conştiinţei naţionale a bulgarilor bănăţeni, stabiliţi pe aceste meleaguri.

Remarcându-se ca pricepuţi agricultori, talentaţi grădinari, înzestraţi meşteşugari, precum şi drept veritabili intelectuali, din pleiada personalităţilor bulgarilor bănăţeni s-ar putea aminti - atât din rândul străbunilor, din timpul exodului, cât şi din perioada stabilirii în Banat - următorii: Bogdanov, Stanislavici, Peiacevici, Parcevici, Gheorghe Kaciamag, Nicolae Stanislavici, fam. Tomianin, fam. Bibici, Ştefan Duniov, familia de dascăli Topciov, dascălii Toma Drăgan, Iacob Roncov, Telbis, Leopold Kosilkov, poeta Sofia Hailemas, av. Anton Lebanov, notar Anton Ciocan, academicianul Eusebius Fermendjin, dr. în drept Karol Telbis - consilier imperial şi primar al Timişoarei între anii 1884-1914, dr. Lehel Raciov, cantor Ivan Fermendjin, ing. agr. Anton Dermendjin, Francisc Stepanov, Florian Stepanov, dr. av. Petru Telbis, Pater Şerban Anton Avreli, doctor în ştiinţe economice Karol Telbis - profesor şi jurnalist, Luca Uzun, jurnalist.

O trecere în revistă a activităţii desfăşurate de dr. în drept Karol Telbis ar fi edificatoare pentru cele enumerate mai sus. Karol Telbis a fost un destoinic om al vremurilor sale. S-a născut la 1852 în Cenad, jud. Timiş (decedat la 1914, înmormântat în cimitirul din cartierul Cetate, Timişoara), din părinţi bulgari, originari din Beşenova Veche. Familia sa, având un nivel mediu social (meşteşugari), a depus eforturi pentru ca fiul să devină un om demn, realizat. Karol Telbis a fost primar al

oraşului Timişoarei pe o perioadă de 29 de ani. Bulgar de confesiune romano-catolică, Karol Telbis a absolvit Facultatea de drept, devenind avocat cu titlul de „doctor în ştiinţe juridice” însă el şi-a ales o carieră administrativă. Conform uzanţelor acelor vremuri, pentru a putea deveni un reprezentant de seamă al vieţii obşteşti a oraşului Timişoara, o persoană trebuia să aibă un titlu nobiliar, astfel încât Karol Telbis, fecior de la sat a fost ridicat la rangul de aristocrat (nemeş) de către Palatul Imperial din Viena, datorită meritelor personale De asemenea, în acea perioadă, pentru a accede la o funcţie publică, exista cerinţa ca persoanele, care urmau să îndeplinească anumite funcţii publice să îşi „adapteze” numele conform cerinţelor ungureşti ale vremii. Însă, Karol Telbis nu a consimţit să îşi renege rădăcinile sale (provenienţa bulgară), adică să îşi modifice numele de familie. Unicul lucru pe care l-a acceptat a fost anexarea poreclei de „Beşenoveanul” - „Obesenyöi” lângă numele său, poreclă ce denota originea sa (din Beşenova Veche), astfel, numele lui devenind Obesenyöi Dr. Telbis Karol. Aceasta evidenţiază una dintre trăsăturile sale morale: demnitatea.

Slovacii

Pe parcursul convieţuirii de peste două veacuri pe teritoriul de azi al României, slovacii au contribuit din plin la păstrarea şi răspândirea propriei lor culturi materiale şi spirituale.

Au contribuit în perioada convieţuirii lor cu alţii la dezvoltarea patrimoniului cultural comun. În acest sens, ei şi-au păstrat şi dezvoltat creaţia populară proprie, cântecele şi basmele populare slovace, pe care şi le-au adus din vechea patrie. Printre cele care se menţin până în zilele noastre se numără umblatul cu colinde, viflaimul şi Dorota, obiceiuri menţinute mai bine în zona Bihorului şi Sălajului. Alături de acestea, se transmiteau pe cale orală şi diverse versuri cu conţinut umoristic, care însoţeau servitul mesei cu ocazia nunţilor slovace.

Culegerea de cântece populare slovace din zona Nădlacului *„Tečie voda po Maruši - Curge apa pe Mureş”* demonstrează felul în care s-a păstrat cântecul popular slovac pe teritoriul României.

O altă modalitate prin care s-a menţinut interesul comunităţii slovace pentru limba maternă, au constituit-o spectacolele de teatru de amatori. Această preocupare are la Nădlac o tradiţie de peste o sută de ani. Conştient de apariţia fenomenului, scriitorul slovac Jozef Gregor Tajovský, contabil la Banca populară slovacă din Nădlac în perioada 1904-1910, scrie piesa de teatru *„Statky-zmätky”* inspirată din realitatea dramatică a ţăranului slovac localnic, dornic de înavuţire, capabil să sacrifice în acest sens până şi sentimentul iubirii. Acelaşi autor va consemna în periodicele slovace personalităţile locale slovace, române, sârbe şi maghiare din zonă, colaborarea acestora pe plan cultural, social şi politic.

Continuator al acestei activităţi va deveni încă din anii studenţiei preotul Ján Kmet’ editor şi redactor şef al săptămânalului *Slovenský tý•denník,* publicat la Nădlac în perioada 1929-1932. Fiind primul protopop al protopopiatului luteran slovac din România, s-a preocupat de elaborarea unor manuale şi materiale auxiliare necesare şcolilor cu limba de predare slovacă din ţară. A sprijinit activitatea corală şi cea şcolară a enoriaşilor săi, dezvoltarea sportului şi a teatrului de amatori.

După afirmarea politică şi culturală a preoţilor slovaci, în perioada interbelică se vor manifesta şi personalităţile laice. Peter Pavel Dovál’, jurist, activist cultural din tinereţe, redactor la *Slovenský tý•denník,* redactor-şef la *Naše snahy - Strădaniile noastre.* În anul 1944 se stabileşte în Cehoslovacia. A contribuit la acţiuni politice împotriva iredentismului hortist şi, de asemenea, la re-emigrarea unei mari părţi a cehilor şi slovacilor din România în Cehoslovacia (1945-1949).

Peter Suchanský (1897-1979), născut la Nădlac, prozator, publicist, romancier slovac. A trăit, începând cu anul 1920 în Cehoslovacia. A publicat proză despre viaţa din zona locuită de slovacii din România.

Artişti plastici de origine slovacă au contribuit şi ei la patrimoniul cultural comun. Putem exemplifica prin Podlipny Gyula, care a trăit şi creat în perioada 1920-1991 la Timişoara. Mai tânăr, născut la 1963, Kočiš Rudolf, sculptor şi grafician, cadru universitar.

Ondrej Ján Štefanko (1949-2008) va fi probabil una dintre cele mai proeminente personalităţi ale slovacilor din România. De profesie chimist, prin vocaţie literat şi organizator. Preşedinte al Cenaclului literar Ivan Krasko în perioada 1976-1989, membru al Uniunii Scriitorilor din România din 1981, preşedinte al Uniunii Democratice a Cehilor şi Slovacilor din România în perioadele 1990-1994 şi 2003-2007, prim-vicepreşedinte al acesteia în perioada 1998-2003. În 1990 deputat în parlamentul provizoriu al României, devine preşedinte al Uniunii scriitorilor, artiştilor şi de cultură slovaci din diasporă, funcţie pe care o deţine în perioada 1993-1996.

Fondator al Societăţii Culturale şi Ştiinţifice Ivan Krasko, a fost preşedintele acesteia din 1994 până în 2008. Alcătuitor şi coalcătuitor al publicaţiei *Variácie - Variaţiuni* (1980-1996).

A fondat şi a fost redactor-şef al revistelor: *Naše snahy* (1990-1995 şi 2003-2007)*, Oglinzi paralele - Rovnobe•né zrkadlá* (1996-2008), *Dolnozemský Slovák* (1996-2008) *şi Naše snahy plus* (2004-2008)*.* Din 1994 a deţinut şi funcţia de director al Editurii *Ivan Krasko.* Este autor a zece volume de poezie, a două volume de eseuri şi publicistică, a unei cărţi de poezie pentru copii, precum şi al unei cărţi de povestiri pentru copii. În limba română i-au apărut două volume selective din creaţia poetică. Este totodată autor a 5 cărţi de bibliografie, 7 volume dedicate istoriei şi culturii slovacilor din România. A pregătit pentru editare 19 volume din diferite domenii ale moştenirii spirituale a slovacilor din România.

A tradus în limba slovacă 11 volume ale scriitorilor români, iar în limba română 26 de volume ale autorilor slovaci şi cehi.

Pentru opera sa literară a fost distins cu cinci premii ale Uniunii Scriitorilor din România, iar în anul 2000 a fost distins cu ordinul Pentru Merit în grad de Ofiţer.

Creaţia sa a fost tradusă pe parcursul timpului în limbile română, engleză, germană, maghiară, ucraineană şi sârbă.

Activitatea sa literară a declanşat aşa-zisul fenomen nădlăcan care a avut drept consecinţă devenirea a şase scriitori slovaci din Nădlac membri ai Uniunii Scriitorilor din România.

Revistele conduse de el au popularizat cultura slovacă de pretutindeni atât printre cititorii slovaci, cât şi printre cei români.

Oglinzi paralele - Rovnobe•né zrkadlá (1996-2008) au reprezentat o adevărată punte între cele două culturi, ele publicau în traducerea slovacă creaţia literară română, respectiv cea română în traducerea slovacă.

Organizarea ansamblurilor folclorice slovace şi cehe, a Festivalului folcloric de cântece populare slovace pentru slovacii din România, Serbia, Croaţia şi Ungaria, a cercetărilor etnografice, a reprezentat completarea scalei largi de activităţi prin care cel care a fost Ondrej Štefanko a contribuit la cunoaşterea reciprocă a slovacilor şi românilor.

Cehii

František Unzeitig

S-a născut în anul 1808 la Česká Třebova. Gimnaziul l-a absolvit la Litomyšl. A continuat să studieze filozofia la Praga, iar teologia şi economia la Hradec Králové. A fost hirotonisit în anul 1834, iar până în anul 1850 a activat capelan la Dolní Libchovy.

În anul 1850 František Unzeitig a fost numit paroh la parohia Gîrnic. Era primul preot ceh venit în mijlocul credincioşilor catolici cehi din Banat. În arhiva episcopală din Timişoara se află consemnat în limba latină: „Franciscus Unzeitig antea presbyter Dioecesis Reginahradecensis in Bohemia, in Junie 1850 Parochiam

Weicenriedensem occupavit.” Era preot militar cu gradul de sublocotenent deservind companiile 11 şi 12 ale Regimentului Sârbo-Bănăţean cu sediul la Berzasca. A fost numit administratorul parohiei Gîrnic şi pe lângă Bigăr şi Ravensca a mai primit filialele Berzasca, Drencova, Liubcova, Gornea şi Sicheviţa. La rugămintea catolicilor din Sfânta Elena i-a fost alipită şi această filială.

Părintele Unzeitig a servit în zonă timp de 25 de ani şi a făcut mult bine cehilor din Banat. Acestuia i se datorează ridicarea bisericilor în comunele cehe şi totodată s-a îngrijit şi de rezolvarea altor probleme ale comunelor cehe din subordinea sa. Pentru meritele sale, autorităţile austro-ungare l-au decorat cu Crucea de aur cu coroană. A murit la vârsta de 80 de ani. Mormântul său se află în cimitirul satului Gîrnic.

Jindřich Schlögl

S-a născut în anul 1841 în localitatea Velká Řeteva din Cehia, fiind fiul învăţătorului din această aşezare. La vârsta de 8 ani i-au murit ambii părinţi de holeră şi a fost luat în grijă de unchiul său Stranský, prelat în localitatea Hradec Králové. A urmat şcoala la secţia reală din localitate şi apoi institutul de învăţători. Pentru a-şi putea câştiga existenţa, în afara orelor de curs el a predat ore de pian şi vioară dar şi la alte obiecte. Unchiul lui însă a murit şi el, rămânând singur în perioada tinereţii. După absolvirea institutului de învăţători, a fost numit ajutor de învăţător în localitatea Velký Jelen din Cehia. La inspectoratele din Cehia a venit oferta pentru învăţători în coloniile din Banatul de Sud**.** Schlögl a acceptat acest post şi în anul 1863 s-a prezentat la Sfânta Elena, azi în judeţul Caraş-Severin. Aici a activat neîntrerupt timp de 39 de ani, murind la vârsta de 56 de ani. În cei aproape 40 de ani de carieră singurul lui ţel a fost să muncească pentru binele coloniştilor şi al comunităţii. A obţinut gradul de ofiţer purtând şi uniformă. S-a specializat în topografie şi a devenit hotarnicul comitatului, ocupându-se de măsurarea pământurilor, a pădurilor, a insulelor de pe Dunăre, a morilor, lucrând neobosit zi şi noapte. A încercat să convingă coloniştii să accepte lucrurile noi şi practice aduse din Cehia, precum plugurile de metal care au înlocuit pe cele din lemn. Era foarte cunoscut şi apreciat de toţi sătenii, care îl numeau „reformatorul”. A întocmit planurile pentru construirea bisericii şi, pentru a obţine fonduri, a călătorit prin tot Banatul, în Bulgaria şi chiar în Turcia. A adus meşteri din Biserica Albă (Serbia) şi a supravegheat personal construirea bisericii din Sf. Elena, care a fost sfinţită în anul 1879 şi se foloseşte şi astăzi. Manualele şcolare scrise de el au fost folosite mulţi ani în şcolile cehe din Banat. Din Cehia a adus diferite soiuri de cartofi şi grâu pe care le-a experimentat, mai întâi pe pământul său, după care sătenii au preluat de la el soiurile respective. Deoarece acestea au dat recolte bune, şi românii din zonă au început să lucreze pământurile după metodele cehilor.

Pentru această muncă Guvernul l-a decorat cu Crucea de aur cu coroană, pe care însă a primit-o la câteva zile de la moartea sa. Este înmormântat la cimitirul din satul Sf. Elena.

Václav Mašek

S-a născut la 29 aprilie 1941 în satul Gîrnic din judeţul Caraş-Severin, dintr-o familie de agricultori, fiind al treilea copil din cei şapte. A urmat şcoala primară cehă la Gîrnic, după care clasele a V-a, a VI-a şi a VII-a le-a frecventat la Oraviţa şi Moldova Nouă. Apoi clasele a VIII-a - a XI-a le-a urmat la Şcoala catolică de cantori de la Alba Iulia. Deoarece s-a remarcat prin rezultate foarte bune la învăţătură, la solicitarea conducerii şcolii, clasele a X-a şi a XI-a le-a efectuat într-un singur an şcolar, absolvindu-le cu rezultate deosebite. În perioada 1962-1968 a urmat cursurile Institutului de Teologie Catolică cu grad universitar de la Alba Iulia şi la 21 aprilie 1968 a fost hirotonisit ca preot în prezenţa episcopului de Alba Iulia, Márton Aaron. Este unul dintre primii cehi din Banat care a urmat studii superioare şi s-a întors la „matca” sa, rămânând în slujba comunităţii cehe până în prezent.

În perioada 1 noiembrie 1968 - 1 mai 1977, a activat ca preot paroh la Moldova Nouă. În această calitate el a răspuns şi de localităţile Sf. Elena, Zlatiţa şi Eibenthal. Apoi, în perioada 1 mai 1977 - 1 noiembrie 1999, a fost preot paroh la Gîrnic, răspunzând şi de localităţile Liubcova, Berzasca, Ravensca şi Bigăr. De la 1 noiembrie 1999 şi până în prezent este preot paroh la Eibenthal, judeţul Mehedinţi, predând şi cursurile de religie catolică în şcoala din localitate. Peste tot pe unde a activat, preotul Mašek s-a implicat cu trup şi suflet în propăşirea comunităţii cehe, la prosperitatea ei, a contribuit la repararea aşezămintelor bisericeşti, a drumurilor de acces şi a altor obiective. S-a remarcat printr-o ţinută morală impecabilă, fiind un exemplu pentru toţi enoriaşii. Tocmai pentru rezultatele sale deosebite, Episcopia catolică din Timişoara l-a numit timp de 6 ani în funcţia de decan răspunzând de 26 de parohii şi de 60 de sate din Caraş-Severin şi Mehedinţi. Astăzi este pensionar, dar slujeşte în continuare la parohia Eibenthal şi are titlul de arhidecan de onoare şi, pe drept cuvânt, este supranumit „episcopul cehilor”.

Pentru munca sa de-a lungul anilor şi grija pentru etnia cehă din România, în anul 2002, a fost laureat al premiului „Jan Masaryk” ***Gratias agit*** acordat de Ministerul de Externe al Republicii Cehia.

Anton Vorel-fiul

Deşi nu face parte din rândul coloniştilor cehi din Banat, familia Vorel poate fi socotită un model de dăruire şi abnegaţie în slujba comunităţii româneşti.

Anton Vorel-fiul s-a născut în anul 1792 la Jahnice, lângă Praga, fiind al doilea fiu al lui Anton Vorel, medic militar. În anul 1831 s-a stabilit la Piatra Neamţ (Târgul Pietrii), unde a cumpărat o spiţerie (farmacie) *numită Spiţeria Vorel,* iar fratele său, Karol, a deschis o farmacie la Fălticeni. Spiţeria Vorel s-a dovedit foarte importantă pentru urbe, mai ales în timpul celor două epidemii de holeră care au lovit oraşul. Faima spiţeriei a crescut şi prin înrudirea lui Anton Vorel cu importante familii boiereşti din Moldova precum Roseti, Catargi, Ghica. Anton Vorel-fiul a murit la 8 martie 1860 la Hălăuceşti (judeţul Iaşi), dar „afacerea” sa a fost continuată de fiul său, Lascăr Vorel, născut la 25 ianuarie 1851, care a făcut studii de farmacie la Viena şi Lvov (Polonia). Treptat a devenit o personalitate importantă, obţinând titlul de furnizor al curţii regale, membru al Societăţii ştiinţifice şi literare „Gh. Asachi” din Piatra Neamţ şi autorul compoziţiei muzicale „Olimpia”. A murit în anul 1902, însă fiul său Constantin Vorel (1883-1964) a dezvoltat spiţeria transformând-o într-un adevărat laborator chimico-farmaceutic cu aparate şi utilaje moderne şi specialişti, având colaborări cu 40 de firme de profil, printre care şi firma Bayer din Germania. În 1949 regimul comunist a naţionalizat şi Farmacia Vorel, care a devenit Fabrica de Medicamente nr. 17 din Piatra Neamţ, care împreună cu Laboratorul Racoviţă din Iaşi a constituit nucleul Fabricii de Antibiotice din Iaşi.

MOLDOVA ŞI BUCOVINA

Datorită coexistenţei paşnice a numeroaselor etnii, Bucovina a fost considerată o „Elveţie” a estului Europei. Asemenea Banatului, Bucovina a fost multă vreme o regiune de graniţă cu un rol deosebit în strategia puterilor din zonă. În egală măsură, însă, aceasta a permis mişcări de populaţie care au transformat regiunea într-o zonă cu identitate proprie. De altfel, semnificativ este faptul că în această zonă s-au născut câţiva dintre creatorii cei mai reprezentativi ai literaturii universale, căci importanţa creaţiei lor transcende simple atribuiri etnice.

Moldova a fost şi ea marcată de evoluţiile culturale care caracterizează spaţiul bucovinean. Poate că impactul diferitelor colonizări nu a fost atât de mare, dar aici avem mai marcată prezenţa unor comunităţi etnice de pe tot cuprinsul actualei Românii.

Polonezii

Provincia Bucovina, zonă în care au trăit şi trăiesc majoritatea polonezilor din România, a avut un destin istoric neobişnuit datorită faptului că aici au coexistat în mod paşnic mai multe comunităţi etnice. Din acest motiv, aici s-a realizat o sinteză unică a tradiţiilor etno-culturale central şi est-europene. Astfel, în Bucovina istorică (judeţul Suceava şi regiunea Cernăuţi, Ucraina) au trăit 11 etnii - inclusiv cea polonă - ce au profesat 9 credinţe religioase. Imperiul Austriac (Austro-Ungar din 1867) a stăpânit acest teritoriu (10 500 km^2, cam a 60-a parte din suprafaţa imperiului) până în 1918, perioadă în care în Bucovina s-au petrecut numeroase transformări care au contribuit la schimbarea fizionomiei demografice, economice, politice, etnice şi culturale a provinciei, conferindu-i un statut singular în comparaţie cu regiunile învecinate. În urma acestor transformări, Bucovina a devenit în conştiinţa opiniei publice cultivate o „Elveţie” a estului Europei, capitala provinciei, Cernăuţi, dobândind titlul deosebit de măgulitor de „Mica Vienă”.

Conservarea limbii polone în Bucovina s-a realizat pe o dublă filieră, şcolară şi religioasă. În plan şcolar, legislaţia imperială austriacă a favorizat folosirea limbilor etniilor din Bucovina în învăţământul primar, predarea în primele două clase făcându-se, peste tot, în limba maternă a elevilor (româna, germana, **polona** sau ucraineana). Polonezii din Bucovina repurtaseră în primul deceniu al secolului al XX-lea frumoase succese şi pe planul învăţământului, reuşind ca în anul 1908 să aibă nouă şcoli primare pur poloneze (PL, CAP. IV, SURSA XII, TABEL).

În perioada interbelică, situaţia şcolilor polone din Bucovina s-a deteriorat treptat, deoarece statul român avea un învăţământ de tip centralizat, bazat pe criteriul folosirii unei limbi unice de predare, limba română. Cu toate acestea, în perioada 1925-1941, în Bucovina s-au înfiinţat 11 şcoli generale, 4 clase gimnaziale la Cernăuţi, o şcoală profesională de trei ani, organizându-se totodată şi 8 cursuri de limbă polonă (PL, CAP. IV, SURSA XIII, TABEL).

În faza stalinistă a regimului comunist din România învăţământul în limba polonă a putut fi organizat, conform Legii Învăţământului din 1948, în localităţile sucevene Soloneţu Nou, Poiana Micului şi Pleşa. În anul şcolar 1962-1963, acest tip de învăţământ a fost desfiinţat. Începând cu anul 1964, autorităţile comuniste au permis, totuşi, predarea limbii polone ca limbă maternă.

După 1989 a fost reînfiinţat învăţământul în limba maternă - desfiinţat în anii comunismului. În judeţul Suceava există zece şcoli în care se predă limba polonă ca limbă maternă în localităţile Soloneţu Nou, Poiana Micului, Pleşa, Moara, Cacica (2 şcoli), Gura Humorului, Păltinoasa, Siret, Suceava şi trei grădiniţe (Poiana Micului, Soloneţu Nou şi Pleşa). În 1995, şcoala de la Soloneţu Nou a primit numele renumitului romancier polonez Henryk Sienkiewicz, fiind organizat un cabinet de limba polonă cu ajutorul materialului didactic adus din Polonia, ca şi în cazul şcolilor din Poiana Micului, Pleşa, Cacica, Păltinoasa, sau Moara/Bulaj (PL, CAP. IV, SURSA XIV, IMAGINI). La nivelul unor şcoli din judeţul Suceava au fost amenajate cabinete de limbă polonă (Colegiul Naţional „Petru Rareş” din Suceava, Şcoala cu cls I-VIII „Petru Muşat” din Siret, şcolile din Poiana Micului, Pleşa, Soloneţu Nou, Cacica, Păltinoasa, Moara/Bulaj. Începând cu anul şcolar 2007-2008, la Grupul Şcolar „Alexandru cel Bun” din Gura Humorului s-a constituit o clasă a IX-a formată din elevi polonezi, care vor studia săptămânal, în limba maternă, disciplina „Istoria şi tradiţiile minorităţii poloneze”.

Foarte mulţi tineri de etnie poloneză din judeţul Suceava au plecat în Polonia la studii. Marea majoritate a fost dirijată către şcoli postliceale - de învăţători şi asistenţi medicali - cu scopul de a reveni, după absolvire, în locurile natale şi de a munci în folosul comunităţii poloneze.

Biserica romano-catolică are o mare influenţă asupra comunităţilor poloneze din judeţul Suceava. Principalele lăcaşuri de cult are polonezilor de aici sunt reprezentate de biserica din Păltinoasa, construită în 1911 în stil roman, sub îndrumarea preotului Karol Morosiewicz. Hramul bisericii este „Înălţarea la Cer”.

Biserica din Poiana Micului (Sursa DVD, imagine), realizată din piatră, a fost terminată în anul 1850, fiind incendiată în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. Reconstruirea acestei biserici, cu hramul „Preasfânta inimă a lui Iisus” s-a făcut abia în anul 1964.

Biserica din Soloneţu Nou (Sursa DVD, PL, imagine), cu hramul „Pogorârea Sf. Duh” a fost sfinţită la 20 octombrie 1940, fiind restaurată după 1989 cu fonduri din Polonia. Biserica din Moara (Sursa DVD, PL; imagine) are hramul „Sf. Maximilian Kolbe”, fiind sfinţită în august 1984. Sanctuarul Naţional din Cacica, în forma actuală, a fost construit la începutul secolului al XX-lea, din piatră cioplită şi din cărămidă (în 1904 a avut loc ceremonia de sfinţire a fundaţiei clădirii). Aici există şi o replică a celebrei grote din Lourdes, construită, începând cu anul 1906, sub supravegherea preotului lazarist Henric Wochowski. În semn de recunoaştere a valorii acestei biserici şi a importanţei ei în viaţa spirituală a romano-catolicilor, în anul 1996 biserica parohială din Cacica a fost declarată sanctuar diecezan (PL, CAP. IV, SURSA XV, IMAGINI).

Uniunea Polonezilor din România are o publicaţie lunară bilingvă (în română şi polonă) „Polonus” (DVD, PL, text). Primul număr din „Polonus” a apărut la Bucureşti în 1991. În capitala României au apărut în perioada noiembrie 1991 - decembrie 1994 optsprezece numere. Începând cu luna ianuarie 1995, redacţia acestei publicaţii s-a mutat la Suceava (str. Ion Vodă Viteazul nr. 5), unde funcţionează şi în prezent. Redactorul-şef al acestei impresionante publicaţii, ajunsă în luna iulie 2008 la cel de-al 153-lea număr) este Stanislava Iachimovschi (PL., CAP. IV, SURSA XVI, TEXT).

Tematica revistei menţine un permanent contact cu comunităţile polone (rubricile *Cronica, Reprezentanţii noştri, Biserici şi hramuri)* dar inserează şi informaţii privind patria mamă (rubricile *Ştiri din Polonia, File de Istorie, Polonezi ce merită a fi cunoscuţi).* În paginile revistei mai sunt prezente cronici ale unor manifestări organizate la nivel naţional *(Zilele Culturii Polone, Festivalul Întâlniri Bucovinene, Concursurile de Recitare* din poezia Mariei Konopnicka şi Adam Mickiewicz), cât şi chestiuni legate de învăţământ sau religie *(Învăţarea limbii polone, Destine poloneze, Locul nostru)* (PL, CAP. IV, SURSA XVII, TEXTE).

Uniunea Polonezilor din România mai are o publicaţie pentru copii şi tineret numită „Maly Polonus” (Micul Polonus). Primul număr al acestei publicaţii trimestriale, realizată integral în limba polonă, a apărut în martie 2005. Această revistă este finanţată mai cu seamă din fondurile provenite de la Senatul Republicii Polone şi de la Ambasada Republicii Polone din Bucureşti. Redactorul-şef al acestei publicaţii, realizată practic de copii şi tineri ajutaţi de profesorii de limba polonă, părinţi şi bunici, este Elżbieta Wieruszewska (PL, CAP. IV, SURSA XVIII, TEXT ŞI IMAGINI).

Personalităţi reprezentative ale polonezilor din România

a. Personalităţi culturale

CIPRIAN PORUMBESCU - Tatăl său, Iraclie Porumbescu, se numea iniţial **Go embiowski** (pol. **golęb** = porumbel). Soţia sa (mama lui Ciprian Porumbescu), Emilia Klodnicki, era tot de etnie polonă.

b. Personalităţi ştiinţifice

EMIL BIEDRZYCKI (1890-1975) - născut la Suceava, istoric şi filolog, cu doctoratul susţinut în drept. Fost preşedinte al Ligii polono-române de la Universitatea din Lwów, înfiinţată în 1928. Autor al unei lucrări fundamentale de istorie a polonezilor bucovineni şi de propagare a literaturii române în Polonia (PL, CAP. IV, SURSA XIX, IMAGINE ŞI TEXT).

c. Personalităţi militare

Generalul HENRY CIHOSKI (1871-1950) - erou în Primul Război Mondial, fost Ministru al Apărării Naţionale în perioada interbelică (PL, CAP. IV, SURSA XX, IMAGINE ŞI TEXT).

Generalul LEONARD MOCIULSKI (1889-1979) - general de brigadă în 1941, erou în timpul celui de-al Doilea Război Mondial (expert în utilizarea trupelor de vânători de munte). Batalionul 21 Vânători de Munte din Predeal îi poartă în prezent numele (PL, CAP. IV, SURSA XXI, IMAGINE ŞI TEXT).

Armenii

O altă consecinţă a emigraţiei armenilor din motive politice sau financiare a fost un destin aparte pe care şi l-au asumat în Transilvania. Aflaţi sub diferite regimuri şi interese politice, mulţi armeni au preferat să se convertească la ritul catolic pentru a obţine anumite privilegii sau ranguri nobiliare. Aici, în Transilvania, au întemeiat oraşe cu ordinariate armeano-catolice şi catedrale maiestoase cum ar fi Armenopolis (Gherla de astăzi) sau Elisabethopolis (Dumbrăveni) fondate în secolul al XVIII-lea. Interesant este faptul că, indiferent de religie, armenii de pe teritoriul Ţărilor Române, inclusiv în Transilvania, au continuat să prezerveze limba, cultura (scrisă într-un alfabet propriu şi unic), constituindu-se oarecum într-o comunitate închisă pînă la începutul secolului al XX-lea. Mai multe grupuri etnice s-au stabilit în Transilvania, contribuind la diversitatea culturală recunoscută.

Evenimente istorice au fost, desigur, multe în perioada modernă, perioadă în care comunitatea armeană, prin proprie străduinţe, a prosperat dincolo de limita optimismului afişat. Au existat numeroase personalităţi culturale şi oameni politici armeni, care au contribuit la dezvoltarea economică şi culturală a României Mari cum ar fi Missir, Trancu-Iaşi, Spiru Haret, Garabet Ibrăileanu, Gheorghe Asachi sau Vasile Conta.

Cel mai tragic eveniment din istoria comunităţii armene s-a petrecut la 24 aprilie 1915, când Guvernul Otoman a hotărât deportarea şi masacrarea tuturor armenilor. A fost primul genocid al secolului al XX-lea, organizat pe motive politice. O mare parte dintre cei care au avut norocul să scape au fugit în România primind statut de refugiaţi şi, ulterior, cetăţenia română, dar au contribuit astfel la dezvoltarea vieţii sociale, economice şi, mai ales, culturale a României. O consecinţă a acestui tragic eveniment a fost crearea, în 1918 la Bucureşti, a Uniunii Armenilor din România ce avea drept scop integrarea (din toate punctele de vedere) a armenilor supravieţuitori refugiaţi în România. A fost ultimul mare val de refugiaţi armeni pe aceste meleaguri, care, vrând-nevrând, au influenţat societatea românească. Ne referim aici la câteva exemple cum ar fi medicul Ana Aslan, baritonul David Ohanesian, filosofii Aram Frenkian şi Arşavir Acterian, dr. Ervant Seropian, jurnalistul Levon Kalustian, orientalistul H. Dj. Siruni, ziaristul Vartan Mestugean, pianista Lisette Georgescu - Manissalian, criticul de artă şi mecena Krikor Zambaccian, pictorii Hrant Avakian, Abcar Baltazar şi mulţi, mulţi alţii, asta ca să nu ne mai referim la alte personalităţi în viaţă cum ar fi: scriitorii Ştefan Agopian, Anais Nersesian, Bedros Horasangian, pictorii Ervant Nicogosian, Nicolae Jakobovits, pianistul Harry Tavitian, fizicianul Maricel Agop, matematicianul Varujan Pambuccian sau actualul ministru Varujan Vosganian (Preşedintele Uniunii Armenilor din România). Actualmente, Uniunea Armenilor din România este una dintre cele 19 minorităţi recunoscute de statul român, având sediul central în Bucureşti, funcţionează după aceleaşi principii de prezervare şi răspândire a culturii armene, având şcoli săptămânale cu predare în limba armeană în aproape toate filialele, o editură proprie, *Arara*, precum şi două ziare (finanţate de stat) *Nor Ghiank* - bilingv *şi Ararat.*

Ruşii lipoveni

Primele aşezări cunoscute ale ruşilor-lipoveni sunt cele din Bucovina. Cele mai multe păreri nominalizează satul Lipoveni sau Sokolinti (cum este numit de către localnici) din judeţul Suceava ca fiind cea dintâi localitate înfiinţată de ruşii lipoveni (1724). O altă localitate lipovenească este Climăuţi din judeţul Suceava, atestată în 1780, printr-un act de donaţie semnat de egumenul mănăstirii Putna, Ioasaf, prin care li se permitea staroverilor ruşi aşezarea pe moşia mănăstirii. În 1784 este înfiinţată localitatea Fântâna Albă (actualmente pe teritoriul Ucrainei), care va deveni ulterior un centru spiritual deosebit de important pentru credincioşii de rit vechi (în 1846 aici se înfiinţează Mitropolia Creştină de Rit Vechi).

Popularea cu staroveri a localităţilor din Moldova, precum Manolea, Lespezi, Brăteşti, Dumasca, Târgu Frumos, Iaşi este apreciată pentru prima jumătate a secolului al XVIII-lea, iar pentru restul de localităţi se indică prima parte şi mijlocul secolului al XIX-lea.

TRANSILVANIA

Transilvania a fost şi rămâne un spaţiu multietnic prin definiţie. Nu numai faptul că aici diferitele colonizări sunt cel mai bine documentate, ci şi faptul că spaţiul transilvănean este un bun exemplu al evoluţiilor politice care au marcat un mileniu de istorie. Considerată de unii istorici drept o „ţară românească”, Transilvania a fost mai mult decât pur şi simplu românească. Ţinând cont de faptul că integrarea Ardealului în coroana maghiară şi, mai apoi, în Imperiul Habsburgic a însemnat un destin mai degrabă central-european decât estic, regiunea face parte dintr-un orizont cultural care reprezintă, din multe puncte de vedere, un „paşaport” european al culturii româneşti. Faptul că limba literară română s-a format cu contribuţia intelectualilor români transilvăneni şi că, în egală măsură, o serie de monumente culturale care conservă memoria românească au apărut aici (de la primele litografii care prezintă portul popular românesc la Bartok) arată că identitatea românească s-a creat şi prin contribuţia multietnicităţii care este o marcă a acestui spaţiu.

Maghiarii

Mediul cultural maghiar din Transilvania face parte din cultura maghiară în general dar, având în vedere interferenţele culturale care provin din aşezarea geografică, are un specific aparte. După prăbuşirea regatului medieval maghiar şi formare Principatului autonom al Transilvaniei s-a format un context favorabil pentru a pătrunde diferitele confesiuni protestante aducând toate beneficiile purtate de acestea, astfel deschizând o cale spre multiconfesionalism pe lângă multiculturalism.

Maghiarii au preluat religia creştină de rit apusean, regii maghiari au sprijinit stabilirea în ţară a ordinelor călugăreşti ale benedictinilor, cistercienilor, dominicanilor (HU 21) şi franciscanilor (HU 22) care au jucat un rol important în răspândirea spiritualităţii creştine apusene.

Începând cu secolul al XII-lea, în documentele redactate în limba latină au apărut cuvinte şi fragmente de texte în limba maghiară. Unul din aceste fragmente se păstrează în biblioteca Batthyaneum din Alba Iulia. Prima traducere a Bibliei în limba maghiară este opera a doi călugări husiţi, copia ei fiind făcută la mănăstirea din Trotuş (1466).

Biserica a jucat un rol important şi în răspândirea stilurilor artistice apusene. Centrele episcopale, mănăstirile au fost centre în care de la meşteri apuseni, meşterii locali au preluat elementele artistice romanice şi gotice. Stilul

romanic este reprezentat în arhitectura ecleziastică de bisericile din Alba Iulia (HU 3), Harina, Odorhei etc., iar cel gotic de bisericile din Cârţa, Cluj (HU 23, HU 24, HU 25), Târgu Mureş etc.

Renaşterea a dat un nou impuls dezvoltării culturii. Curtea episcopului Vitéz János din Oradea a fost un important centru umanist maghiar care a avut legături strânse cu renaşterea italiană. Din acest cerc s-a ridicat poetul umanist Janus Pannonius (HU 26, HU 27) şi marele învăţat Nicolaus Olahus (HU 28), autorul cronicii „Hungaria”.

Renaşterea artistică a câştigat teren mai ales în oraşe şi în rândul nobilimii prin construcţiile de castele care au imitat modelul apusean.

Pe plan artistic, secolele XVI-XVII au însemnat generalizarea stilului renascentist în arhitectura ecleziastică (HU 36), nobiliară şi orăşenească. Locuinţele orăşenilor sunt împodobite cu ancadramente de uşi şi ferestre frumos ornamentate cu elemente stilistice renascentiste. Castelele princiare şi nobiliare, de asemenea, sunt construite (HU 37, HU 38) şi mobilate după gustul renascentist.

În 1568, Dieta din Turda, a declarat pentru prima dată în Europa libertatea confesională şi egalitatea celor patru religii (catolică, calvină, unitariană şi lutherană). Pentru ca Biblia să fie accesibilă, ea a fost tradusă în limba maghiară şi, prin intermediul tiparului, răspândită în număr mare printre credincioşi (HU 31). În a doua jumătate a secolului al XVI-lea, tipografiile lui Heltai Gáspár la Cluj, a Hoffhaltereştilor la Oradea şi Alba Iulia au tipărit numeroase cărţi religioase şi laice, punând bazele limbii literare şi ortografiei maghiare. În secolul al XVII-lea, un rol important au jucat tipografiile Colegiului Academic din Alba Iulia, Aiud, iar spre sfârşitul secolului, tipografia din Cluj a lui Misztótfalusi Kiss Miklós (1650-1702), vestit gravor de litere care învăţase tainele tiparului în Olanda.

Reforma religioasă a deschis şi cale dezvoltării învăţământului în limba maternă. Au apărut numeroase şcoli în lumea satelor, unde şi copii iobagilor au putut învăţa scrisul şi cititul. Bethlen Gábor a legiferat dreptul copiilor iobagi la învăţătură, ceea ce a constituit un mijloc de ascensiune socială a acestora. Numeroase au fost şcolile în satele locuite de secui, în oraşe au fost întemeiate şcoli vestite, printre care se pot aminti şcolile reformate din Cluj, Alba Iulia, Aiud, Oradea, Zalău, Odorheiul Secuiesc etc.

În ce priveşte învăţământul superior, în 1579, principele Báthory István a înfiinţat la Cluj o universitate iezuită. Bethlen Gábor în 1622 a înfiinţat la Alba Iulia un Colegiu Academic, care ulterior s-a mutat la Aiud, şi la care au activat profesori aduşi din apusul Europei. Dar mulţi tineri maghiari au continuat să frecventeze universităţile din apusul Europei. Numeroşi intelectuali maghiari, reîntorşi în ţară, au adus cu ei ideile cele mai avansate ale vremii (Medgyesi Pál, Apáczai Csere János, Enyedi Sámuel, Mártonfalvi György), idei pe care le-au răspândit în şcolile în care au activat ulterior ca profesori.

În formarea intelectualităţii maghiare, un rol deosebit au avut bibliotecile publice şi particulare, înfiinţate în secolele XVI-XVII (HU 34). Bibliotecile principilor János Zsigmond, Báthory András, Bethlen Gábor, I Rákoczi György, Apafi Mihály au cuprins numeroase cărţi ale autorilor antici şi umanişti, care au intrat apoi în parte în colecţia unor biblioteci publice, cum a fost Biblioteca Universităţii Iezuite din Cluj, a Colegiului Reformat din Alba Iulia - Aiud, respectiv Cluj.

Apáczai Csere János prin lucrarea sa „Magyar Encyclopaedia” (Enciclopedia Maghiară) (HU 32, HU 33) a pus bazele unui limbaj ştiinţific maghiar şi a contribuit la răspândirea ideilor ştiinţifice cele mai înaintate ale vremii din Transilvania (Descartes, Copernic, Bacon). Katona Gelei István, Medgyesi Pál au contribuit la clarificarea scrierii ortografice maghiare, iar Köleséri Sámuel şi Pápai Páriz Ferenc (HU 35) au adus un aport deosebit la dezvoltarea medicinii din Transilvania.

În secolul al XVIII-lea, maghiarii din Transilvania au fost nevoiţi să facă faţă ofensivei contrareformei sprijinită de Curtea de la Viena. Procesul de recatolicizare a avut şi urmări pozitive, mai ales pe tărâm cultural. A fost ridicat nivelul învăţământului mediu şi superior, Academia Iezuită din Cluj a contribuit la formare a

numeroşi intelectuali maghiari, români şi saşi. Iluminismul a avut o influenţă importantă asupra cristalizării culturii naţionale maghiare. În vederea apărării şi promovării limbii maghiare, Aranka György a înfiinţat, în 1793, Societatea Maghiară de Cultivarea a limbii din Transilvania (Erdélyi Magyar Nyelvművelő Társaság) care a promovat cercetările lingvistice şi istorice în limba maghiară.

Totodată, contrareforma a însemnat răspândirea barocului în artă, la început în arhitectura ecleziastică (prima biserică construită în acest stil este biserica iezuită din Cluj - HU 39) (HU 40), iar la mijlocul secolului al XVIII-lea, în arhitectura şi sculptura laică a castelelor şi palatelor nobiliare (palatul Bánffy din Cluj).

Secolul al XVIII-lea cunoaşte activitatea unor intelectuali de seamă. Preotul reformat Bod Péter scrie o istorie a bisericii şi prima enciclopedie literară, care este de fapt prima istorie a literaturii maghiare (HU 41). Iluministul Benkő József scrie lucrarea istorică „Transilvania" şi întocmeşte un dicţionar trilingv latin - maghiar - român despre flora Transilvaniei (Flora Transilvanica). În 1804 îşi începe activitatea, la colegiul reformat din Târgu Mureş, Bolyai Farkas (tatăl matematicianului Bolyai János), care contribuie la răspândirea cunoştinţelor de ştiinţe ale naturii în şcoala în care preda.

La sfârşitul secolului al XVIII-lea, începutul secolului XIX apar primele ziare şi reviste în limba maghiară, Erdélyi Magyar Hirvívő (Curierul Maghiar din Transilvania) în 1790 şi Erdélyi Múzeum (1814).

În 1792 s-a deschis la Cluj primul teatru maghiar din Transilvania, care continua tradiţiile teatrului amator din colegiile protestante maghiare (HU 42).

Cartea a continuat să stea în centrul atenţiei intelectualilor vremii, formându-se colecţii extrem de valoroase, ca cea a lui Telegi Sámuel la Târgu Mureş, şi a lui Batthány Ignác la Alba Iulia, care stau la baza renumitelor biblioteci din oraşele respective.

Dezvoltarea economică şi socială din epoca dualismului au creat condiţii favorabile pentru dezvoltarea culturii. Statul burghez a creat cadrul necesar şi a finanţat numeroase instituţii culturale. În domeniul învăţământului s-au făcut progrese remarcabile, s-a generalizat învăţământul primar sprijinit de stat, iar pe lângă colegiile cu trecut multisecular (Cluj, Târgu Mureş, Odorheiul Secuiesc, Aiud) au luat fiinţă numeroase şcoli medii de stat şi şcoli profesionale. În 1872 s-a înfiinţat Universitatea din Cluj (HU 43), unde alături de facultăţile de drept, filologie şi medicină a apărut şi studierea ştiinţelor exacte. A fost creată o serie de instituţii ştiinţifice în domeniul biologiei, zoologiei, matematicii, Clujul devenind un centru cultural modern.

A apărut o serie de societăţi culturale, dintre care cea mai importantă fiind Societatea Muzeului Ardelean (Erdélyi Múzeum - Egyesület - EME), înfiinţată în 1859 de contele Mikó Imre (HU 44). Iniţiată ca o societate ştiinţifică de limbă maghiară a devenit un adevărat centru cultural, care dispunea de însemnate colecţii de antichităţi, documente şi manuscrise. Pe lângă aceasta au funcţionat şi alte societăţi, ca Societatea Kemény Zsigmond (1876), Societatea literară din Transilvania (1888), şi Societatea Culturală Maghiară din Ardeal (Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület - EMKE), care au avut drept scop propăşirea culturii maghiare din Transilvania.

Istoriografia maghiară din Transilvania cunoaşte activitatea unor istorici de seamă. Kováry László, Jakab Elek, Szabó Károly sunt autori a unor importante sinteze a istoriei Transilvaniei, precum şi editori ai unor colecţii de documente istorice. Orbán Balázs scrie monumentala monografie istorică „A Székelyföld leírasa" (Descrierea ţării secuilor), iar Szilágyi Sándor publică hotărârile Dietelor Principatului autonom în 21 de volume. Brassai Sámuel are contribuţii importante în dezvoltarea lingvisticii şi a botanicii (HU 45), iar Kriza János publică prima colecţie de balade şi poezii populare maghiare din Transilvania. Bolyai János pune bazele geometriei neeuclidiene fiind un reprezentant de seamă al matematicii pe plan mondial.

În literatura maghiară, scriitorii ardeleni ocupă un loc remarcabil prin prozatorii Kemény Zsigmond şi Benedek Elek, precum poeţii Arany János (HU 46), Gyulai Pál, Szász Károly şi creatorul poeziei moderne maghiare Ady Endre (HU 47). La începutul secolului al XX-lea, Oradea („micul Paris de pe Criş”) (HU 48, HU 49) a devenit un adevărat centru al literaturii moderne maghiare, mai ales datorită activităţii lui Ady şi al celor din jurul său.

Viaţa artistică cunoaşte, de asemenea, o efervescenţă deosebită. Oraşele s-au înfrumuseţat cu clădiri noi, construindu-se mai ales aşezăminte noi pentru şcoli, teatre, primării, gări etc. Dintre arhitecţi s-a remarcat Kós Károly care a valorificat elementele de arhitectură populară în construcţiile proiectate de el. În domeniul picturii s-au distins Barabás Miklós, Székely Bertalan, Szatmári Papp Károly, acesta din urmă s-a stabilit la Bucureşti lucrând pentru curtea regală, fiind primul fotoreporter de front care a participat la Războiul de Independenţă a României din 1877-1878. În 1896, pictorul impresionist Hollósy Simon a înfiinţat, la Baia Mare, o academie de pictură, în cadrul căreia au activat pictori de seamă, ca: Thorma János, Iványi-Grünwald Béla, Réti István, Ferenczy Károly.

În domeniul cinematografiei şi a teatrului s-a remarcat Janovics Jeno care a înfiinţat primul studio cinematografic la Cluj în 1912.

Monumentele statuare ale lui Matia Corvinul la Cluj (HU 50) şi ale lui Wesselényi Miklós la Zalău, opere ale lui Fadrusz János, au devenit simboluri ale oraşelor respective.

În perioada interbelică, maghiarii din România au trebuit să facă faţă noilor condiţii şi să-şi creeze instituţii culturale noi, care să continue tradiţiile culturale din trecut.

În domeniul învăţământului, şcolile maghiare de stat au fost desfiinţate, elevii maghiari, dacă doreau să studieze în limba maternă, aveau posibilitatea să o facă doar în şcolile confesionale întreţinute de diferitele confesiuni (reformată, unitariană, romano-catolică) şi în schimbul unei taxe, fiindcă bisericile şi-au pierdut o mare parte din domeniile din care au susţinut până atunci instituţiile de învăţământ. Universitatea maghiară din Cluj a fost preluată de statul român devenind universitate în limba română, tinerii maghiari dacă doreau să studieze în limba maternă plecau în Ungaria şi mulţi nu se mai întorceau, scăzând astfel numărul intelectualilor maghiari.

Presa maghiară a continuat tradiţiile din epocile anterioare însă scăzând în tiraj şi durată de apariţie. La Cluj au apărut ziare ca *Ellenzék, Keleti Újság,* la Braşov *Brassói Lapok,* la Oradea *Nagyváradi Friss Újság.* Poetul Reményik Sándor a înfiinţat la Cluj revista *Pásztortuz* şi tot la Cluj a apărut revista *Korunk.* Revista literară *Erdélyi Helikon,* apărută în 1928, a încercat să strângă în jurul ei scriitorii maghiari din Transilvania, în paginile ei publicând scriitori şi poeţi ca: Áprily Lajos, Kuncz Aladár, Bánffy Miklós, Kós Károly, Dsida Jeno, Tamási Áron, Kemény János. Poeţii şi scriitorii amintiţi au creat o valoroasă literatură transilvană care depăşeşte caracterul provincial şi se integrează organic în literatura maghiară.

Societăţile ştiinţifice şi culturale din perioada precedentă (Societatea Muzeului Ardelean, Societatea Culturală Maghiară din Ardeal) şi-au continuat activitatea dar în condiţii mult mai grele deoarece a scăzut numărul acelor personalităţi care, prin starea lor materială, erau capabili să susţină financiar aceste societăţi. Au apărut şi societăţi noi; în 1924 *Erdélyi Szépmíves Céh,* care era o asociaţie şi o editură a scriitorilor maghiari transilvani, şi *Barabás Miklós Céh - o* asociaţie ce grupa artiştii plastici maghiari din România (1931). Toate aceste societăţi au contribuit la menţinerea identităţii naţionale a minorităţii maghiare din România.

În perioada comunistă (1945-1989), minoritatea maghiară a încercat să-şi menţină instituţiile sau să creeze unele noi pentru păstrarea identităţii naţionale. În domeniul învăţământului preuniversitar, statul preia şcolile maghiare confesionale (1948) şi le păstrează o vreme, însă spre sfârşitul perioadei multe şcoli sunt desfiinţate în urma politicii de omogenizare socială şi naţională promovate de

Nicolae Ceauşescu. Învăţământul superior cunoaşte o evoluţie similară. În 1945 se înfiinţează, la Cluj, Universitatea Bolyai cu predare în limba maghiară, dar în 1959 este unificată cu Universitatea Babeş, devenind Universitatea Babeş-Bolyai cu predare în limbile română şi maghiară, însă în 1989, la linia maghiară nu mai funcţiona decât catedra de limbă şi literatura maghiară, la celelalte facultăţi şi secţii, studiul în limba maghiară treptat s-a desfiinţat ca urmare a aceleiaşi politici de omogenizare.

Societăţile culturale şi instituţiile maghiare (Societatea Muzeului Ardelean, Societatea Culturală Maghiară din Ardeal, Institutul de Ştiinţă din Ardeal) au fost desfiinţate, imobilele, averile şi colecţiile lor naţionalizate. Instituţiile de cultură au fost controlate de partidul comunist şi treptat s-a căutat limitarea folosirii limbii maghiare în activitatea zilnică. Teatrele în limba maghiară au funcţionat însă repertoriul lor era redus şi subordonat politicii de partid. Deşi la început au existat emisiuni de radio şi televiziune în limba maghiară spre sfârşitul perioadei au fost desfiinţate.

În 1984 au fost oprite emisiunile în limbile minorităţilor ale redacţiilor teritoriale TVR, din colecţiile muzeelor au fost retrase materialele referitoare la istoria naţionalităţilor, iar începând cu 1988, denumirile localităţilor nu puteau să apară decât în limba română în presă şi toate publicaţiile minorităţilor naţionale.

În anii 1970 au existat câteva edituri (Kriterion, Dacia, Facla) care au publicat numeroase cărţi în limba maghiară, dar, spre sfârşitul perioadei, cenzura comunistă a permis apariţia doar a puţine cărţi.

Presa maghiară a fost şi ea aservită politicii de partid dar au existat câteva periodice în care mai apăreau articole de cultură şi literatură, cum au *fost Korunk, A Hét, Utunk, Igaz Szó;* aceste publicaţii au contribuit într-un fel la păstrarea identităţii naţionale.

Dintre personalităţile care s-au remarcat în această perioadă amintim pe scriitorul şi dramaturgul Süto András şi pe poetul Kányádi Sándor care, prin operele lor, au contribuit la îmbogăţirea patrimoniului culturii maghiare în general.

MUNTENIA ŞI DOBROGEA

Muntenia şi Dobrogea reprezintă, dintr-un anumit punct de vedere, un caz sau cazuri particulare. În primul rând fiindcă, în Muntenia, prezenţa capitalei statului modern a avut ca rezultat prezenţa mai mult sau mai puţin marcată a tuturor comunităţilor etnice. Importanţa economică şi politică a Bucureştiului, faptul că reprezenta o poartă spre multe din statele care reprezentau diferitele comunităţi în spaţiul diplomatic, ca şi spre fluxurile economice internaţionale şi spre evoluţiile culturale europene, a făcut ca aici să întâlnim, poate în număr foarte mic, dar prin destine exemplare, toate minorităţile. Aceasta nu înseamnă că doar capitala a fost spaţiul special al joncţiunii comunităţilor etnice. Bulgarii şi grecii, de pildă, au avut şi au o contribuţie specială la peisajul etnic al Munteniei.

Dobrogea este cu atât mai mult un spaţiu multietnic. Aflată la cealaltă extremitate geografică a României faţă de Banat, Bucovina şi Transilvania, Dobrogea a cunoscut cea mai veche colonizare (cea greacă antică) şi cea mai îndelungată prezenţă romană din istoria României. Totodată, Dobrogea este şi o regiune în care a avut loc cea mai târzie colonizare (cea a germanilor din zona Cogealac, de pildă) şi, după ştiinţa noastră, singurul loc în care au avut loc schimburi de populaţie (cu regatul Bulgariei). Cu toate acestea, Dobrogea a urmat acelaşi model de coexistenţă şi întrepătrundere care dau o identitate aparte, multiculturală acestui spaţiu.

Grecii

S-a vorbit adesea despre originile greceşti ale culturii europene. Instituţiile Europei democratice de astăzi îşi au originea în vechea Eladă. Cuvintele greceşti s-au strecurat în toate limbile europene, încărcate de simbolurile mitologiei greceşti. Pentru români, elenismul înseamnă şi mai mult. El reprezintă una din dimensiunile majore ale istoriei şi spiritualităţii româneşti. Românii datorează grecilor primele ştiri scrise despre strămoşii lor. Pe lângă cunoscuta *sa menţiune despre „cei mai viteji şi mai drepţi dintre traci ", Herodot* oferă şi alte informaţii culese de la greci sau preluate din scrieri greceşti anterioare (G 98). Apoi, primele mărturii privind scrierea dacilor sunt legate de utilizarea alfabetului elen (G 99). Cetăţile grecilor din Antichitate, prin relaţiile cu lumea greacă peninsulară şi asiatică, au constituit adevărate focare de civilizaţie elenă în lumea geto-dacică (G 100), influenţa lor regăsindu-se în domeniul metalurgiei fierului, ceramicii, monedei, vestimentaţiei şi arhitecturii. În epoca stăpânirii romane, cei mai mulţi istorici romani care au consemnat evenimentele timpului au fost de origine greacă: Statilius Crito, Dion Hrysostomos, Appianos, Flavius Arrianus, Dio Cassius. Cele două poduri construite pentru a face legătura Daciei cu Imperiul Roman au fost concepute de arhitecţi greci: Apolodor din Damasc şi Theofilos. Mai târziu, cărturarii greci, veniţi în Principate, vor face să renască aici Bizanţul. Apoi, secolul fanariot, cu toate paradoxurile lui, a avut totuşi un bilanţ pozitiv, cu rezultate evidente în sfera culturii, învăţământului, justiţiei. Grecii, veniţi după 1829 şi mai ales după 1856, îşi pun amprenta asupra modernizării statului român (G 101). Ei domină navigaţia pe Dunăre, deţin case de comerţ prospere, sunt acţionari la primele societăţi de asigurări, reprezintă interesele unor companii străine, deschid primele bănci, se remarcă în arendarea monopolurilor statului. Pe măsură ce acumulează venituri, fac donaţii importante ţinuturilor natale, pentru construirea şi întreţinerea de şcoli, biserici, spitale. Totodată, sunt generoşi şi cu noua lor patrie. De pildă, mitropolitul Dositei Filitti, înzestrat cu un deosebit spirit de toleranţă, şi-a împărţit averea fără a ţine seama de naţionalitatea legatarilor şi nici de confesiunea lor. Preocupat de trimiterea bursierilor în străinătate, a lăsat 11 000 de galbeni pentru cumpărarea unei moşii ale cărei venituri au fost utilizate pentru întreţinerea şcolilor din locurile natale, dar şi pentru trimiterea tinerilor la studii în Occident. Greci şi români, ortodocşi şi catolici, au profitat deopotrivă de moştenirea lui (G 102). Evanghelie Zappa îşi manifestă generozitatea nu doar când vrea să lase averea statului grec, ci şi când ajută sinistraţii din Bucureşti în urma unor incendii, când aprovizionează gratuit cu grâu capitala sau când lasă o sumă considerabilă Eforiei filologice pentru editarea unui dicţionar şi a unei gramatici a limbii române (G 103). Doctorul Dimitrie Zitseos şi-a împărţit averea între rudele din Epir şi Spitalul Militar din Bucureşti, negustorul Gh. Pavlis o împarte Şcolii din Iannina şi familiilor sărace din Craiova. Vasile Adamachi lasă valoroasa sa bibliotecă Universităţii din Iaşi, iar pe baza testamentului său s-a constituit „fondul Adamachi" destinat Academiei Române, pentru burse în străinătate, acordarea de premii şi publicarea de lucrări. De-a lungul istoriei, *„nici un alt popor, mai apropiat sau mai îndepărtat de hotarele noastre, nu se poate măsura cu grecii în privinţa influenţei exercitate asupra românilor şi în privinţa foloaselor dobândite dintr-o convieţuire inaugurată în epoca elenistică şi extinsă azi la societăţile transnaţionale"*[62].

Conservarea limbii

O preocupare prioritară a grecilor din România a fost conservarea limbii şi literaturii greceşti. Pe lângă familie, un rol important îl au *şcolile greceşti,* fie fondate şi întreţinute de comunităţi ori de diferite asociaţii, fie private. Cele mai renumite au fiinţat la Bucureşti, Galaţi şi Brăila. Editând autori clasici şi manuale de limba greacă, profesorii greci au adus o contribuţie benefică învăţământului grecesc, dar şi celui românesc.

Instituţii religioase

---

[62] G. Filitti, *Cuvânt înainte* la P. Scalcău, *Grecii din România,* Ed. Omonia, Bucureşti, 2005, p. 5

Puternic ataşaţi de credinţa ortodoxă şi de noua lor ţară, grecii au ctitorit numeroase schituri, biserici şi mănăstiri (G 104). Mulţi artişti de origine greacă au pictat biserici şi mănăstiri, unii dintre ei veniţi la cererea domnilor români (G 105, vezi şi cap. III, G 65, 66, 67). În secolul al XVIII-lea, grecii din Transilvania (stabiliţi aici în urma hotărârii Mariei Tereza de a li se acorda cetăţenie austriacă), au ridicat bisericile greceşti de la Braşov (G 106) şi Sibiu (G 107). După recunoaşterea oficială a comunităţilor elene de către Al. Ioan Cuza (1860), vor apărea noi biserici greceşti la Constanţa, Galaţi, Sulina, Giurgiu, Calafat şi Bucureşti (G 108, 109, 110, vezi şi capitol II, G 29-35).

Instituţii de cultură şi de presă

În 1810, mai mulţi intelectuali greci şi români, înfiinţează *Societatea literară greco-română din Bucureşti* (G 111). În 1819, ultimul domn fanariot, Alexandru Suţu, pune bazele primei Eforii teatrale româneşti (G 112). Mai târziu, apar în cadrul comunităţilor elene diferite asociaţii cultural-educative şi filantropice, ca de pildă: Asociaţia Elenă a Filomuzei, Asociaţia Filantropică „Hermes”, Asociaţia de caritate „Unirea” (toate din Brăila), Societatea Culturală „Elpis” din Constanţa. Tiparul grec, inaugurat în secolul al XVII-lea, foarte activ în secolul al XVIII-lea, nu şi-a încetat activitatea după 1821. Au apărut, între 1830 şi 1900, peste 130 de cărţi în limba greacă în tipografiile din Brăila, Galaţi, Tulcea şi Iaşi, iar la Bucureşti, au apărut, în aceeaşi perioadă, 72 cărţi, 6 atlase şi hărţi greceşti. Un rol important îl are presa de limbă greacă (31 de titluri de periodice greceşti apărute între 1841 şi 1900 la Brăila, Galaţi, Giurgiu, Sulina). Aceasta urmăreşte nu doar problemele grecilor, ci şi primele cercetări arheologice româneşti, conferinţele lui Iorga, iniţiativele Academiei Române. Ea susţine unirea Principatelor şi comentează evenimentele din timpul Războiului de Independenţă, scriind cu înflăcărare despre eroismul ostaşilor români (G 113, 114). Anunţă liste de subscripţie „pentru fraţii care luptă împotriva duşmanului comun, aşa cum şi ei au făcut-o pentru noi”, găsind răsunet în rândul grecilor. Elita intelectuală grecească şi-a asumat un rol important în societatea românească. Întâlnim **personalităţi** de origine greacă în toate domeniile, printre slujitorii *învăţământului* (N. G. Dosios, D. Russo, Th. Paschidis, Ep. Frangoudis, I. Colocotide, Gh. Ioanid etc.), *literaturii* (P. Istrati, Al. A. Philippide, Alice Voinescu, H. Dimopoulos, G. Baronzi, H. Vintilă, M. Loudemis, D. Rendis, L. Ziogas), *ştiinţei* (istoricii O. Tafrali, D. Pippidi, D. Russo, A. Camariano Cioran, medicii Hristide Epaminonda, Ath. Demosten, H. Sarafidis, O. Apostol, Maria Kuţarida, D. Danielopolu, A. Nicolau, fizicianul Em. Bacaloglu, inginerii E. Carafoli, R. Manicatide, H. Coandă), *sportului* (Al. Papana, O. Luchide) şi *artei româneşti* (soprana Hariklea Darkle, compozitorul Gherase Dendrino, actorii Const. Aristia, A. Demetriad, M. Fotino, V. Ogăşanu, regizorul Gh. Vitanidis, arhitectul G. M. Cantacuzino, artiştii plastici V. Kiriakidis, Al. Tsipoia, Th. Fappas - vezi şi G 115 - G 133, 139).

Interferenţe

A existat mereu în spaţiul românesc un interes pentru limba greacă, ce ţinea nu doar de motive economice sau religioase, ci şi de dorinţa unor orizonturi mai largi de cultură. Astfel, când domnii şi boierii români aduceau profesori greci în casele lor sau puneau bazele unor şcoli greceşti, se îngrijeau de pe atunci să asigure racordarea societăţii noastre la ritmurile europene. Profesorii greci ai Academiilor domneşti (G 134 a, 134 b) erau la curent cu sistemele pedagogice occidentale, erau poligloţi şi-şi elaborau manualele după tot ce era nou în literatura ştiinţifică a vremii. Aici, la cursurile lor, s-au format acei harnici traducători ce au dat o bogată literatură română prin traduceri, fie a unor opere greceşti, fie a unor opere occidentale, prin intermediare greceşti. Aici s-au format figuri reprezentative de cărturari români cu un rol important în renaşterea culturală românească. Patriotismul lor n-a fost străin de educaţia primită în şcolile greceşti (G 135, 136, 137). Deşi învăţământul grecesc a fost desfiinţat în 1821, limba greacă a continuat

să fie predată în şcolile publice româneşti, iar elementul grec a continuat să deţină poziţii cheie în administraţie şi economie.

Cooperarea culturală, comuniunea religioasă, istoria în mare parte comună au făcut să existe *influenţe la nivelul limbii.* Pe lângă vechile influenţe greceşti, pătrunse prin intermediul limbii latine, au existat permanent influenţe directe. Cea bizantină s-a exercitat direct încă din epoca de formare a limbii române. Ulterior, timp de trei secole, ea s-a manifestat prin intermediul sârbilor şi al bulgarilor, iar după căderea Bulgariei sub stăpânire bizantină, în secolul al X-lea, ea se exercită din nou în mod direct, dar şi reciproc. În vocabularul grecesc din secolul al XIX-lea pătrund foarte multe cuvinte româneşti, caracteristice meseriei practicate, astfel încât, la începutul secolului al XX-lea, pentru a înţelege un grec din Constanţa, nu mai era de ajuns să ştii greceşte (G 138).

Tătarii dobrogeni

În ultimul deceniu al secolului al XIX-lea, o activitate deosebită au desfăşurat-o membrii Uniunii Dobrogene, printre care Aliriza Kârâmzade, Kemal Hagi Amet (primarul Medgidiei), imamii Husein Avni, Şevki şi Mahmud Celebi.

Prima jumătate a secolului al XX-lea a fost marcată de apariţia a numeroase asociaţii culturale:

• 1909, Mehmet Niyazi - poet, ziarist, profesor - fondează Societatea Generală pentru Învăţământ din Dobrogea;
• 1911, Mehmet Niyazi - Asociaţia Absolvenţilor Seminarului Musulman din Medgidia;
• 1916-1918, Hakkî Hafâz Veli şi Hagi-Fazâl Mmstegip - Asociaţia Elevilor din Azaplar (satul Tătaru);
• 1919 - Asociaţia Elevilor Seminarului Musulman;
• 1923 - Asociaţia Culturală Tonguç din Azaplar;
• 1930 - Asociaţia „Keneşu”;
• 1938 - Asociaţia Culturală „Mehmet Niyazi”;
• Asociaţia Culturală şi Sportivă - K. Abdulhakim;
• Asociaţia Culturală Selim Abdulakim etc.

De asemenea, au apărut numeroase gazete şi reviste editate de fruntaşii comunităţii tătare: Dobruca Gazetesi - Gazeta Dobrogei (1888-1894), Hareket - Mişcarea (1896), Millet - Poporul (1898), Dobruca - Dobrogea (1901), Çolpan - Luceafărul (1909), Işâk - Lumina (1914), Mektep ve Aile - Şcoala şi Familia (1916), Dobruca Sedasi - Vocea Dobrogei (1910), Dobruca - Dobrogea (1919), Hayat - Viaţa, Tan - Zorile, Rumanya (1921), Haber - Ştirea (1922), Tuna - Dunărea (1925), Gümüş Sahil - Ţărmul de Argint (1928), Hak Söz - Cuvântul Autentic (1929), Bizim Sözümüz - Cuvântul Nostru (1929), Êmel Mecmuasî - Revista Idealul (1930), Türk Birligi - Uniunea Turcă (1930), Iildirim - Fulgerul (1932), Tuna - Dunărea (1936), Halk - Poporul (1936), Deli Orman (1937), Bora - Viscolul (1938) etc.

Albanezii

Albanezii au adus culturii române o contribuţie importantă. Dincolo de prejudecăţile comune, care nu îi plasează decât în meserii comune, ei au reuşit în numeroase cazuri să se ridice la un statut economic şi cultural de prima linie. Faptul că nu au fost atât de vizibili în ştiinţă şi cultură se datorează integrării lor perfecte în societatea românească, ceea ce a făcut adesea ca ei să nu fie percepuţi ca albanezi, fiind confundaţi cu colegii lor, români.

Oameni de cultură de origine albaneză

Prinţesa română de origine albaneză **Elena Ghica** (1828-1888), cunoscută sub pseudonimul de Dora d’Istria, a publicat numeroase articole, pentru a face cunoscută în opinia vremii cauza naţională a albanezilor. Ea a întocmit şi prima

monografie despre albanezii din România, sub titlul „Gli albanesi in Romania”, publicată la Florenţa, în 1873. Dora d’Istria a desfăşurat o activitate tenace şi laborioasă în apărarea drepturilor naţionale ale popoarelor din Balcani, dar şi în domeniul luptei pentru emanciparea femeilor din această zonă a Europei.

Naum Vechilargi (Veqilharxhi; născut la 6 decembrie 1797, la Vithkuq, Albania, decedat în 1846?, la Istanbul). În anul 1800, părăseşte Albania împreună cu familia şi se stabilesc în Basarabia. O ramură a familiei se regăseşte, în anii ’30 ai secolului al XIX-lea, în oraşul-port Brăila, unde a deţinut demnităţi însemnate. Documente istorice mărturisesc faptul că Naum Vechilargi a îndeplinit o funcţie importantă în armata lui Tudor Vladimirescu, anume aceea de intendent-şef (1821). În perioada următoare, se retrage la Brăila, unde face negustorie şi activează ca avocat. În anul 1844, a editat prima versiune a unui abecedar albanez (Evetori), în care promovează un alfabet inventat chiar de el. (În secolul al XIX-lea, limba albaneză nu avea un alfabet propriu, ci se foloseau alfabetele arab şi grecesc.) În anul următor, 1845, tipăreşte o a doua ediţie a *Evetori*-ului, pe care o expediază în sudul Albaniei de azi. Împreună cu acesta, mai trimite o scrisoare-circulară în care militează pentru libertatea conaţionalilor săi. Acest document este considerat una dintre primele manifeste ale luptei pentru independenţa Albaniei. Nu se cunoaşte data morţii lui, se bănuieşte doar că a murit la Istanbul, asasinat de oamenii patriarhului grec. Este considerat cel mai important iluminist albanez, corifeul Renaşterii naţionale.

Victor Eftimiu (născut în 1889, la Boboştiţa, Albania - decedat în 1972). A ajuns în România în 1907, unde s-a stabilit împreună cu familia. A urmat cursurile liceale la Liceul „Mihai Viteazul”, din capitală. A debutat în revista „Viaţa literară” a lui Ilarie Chendi. La revista „Ţara noastră”, din Sibiu, a fost coleg de redacţie cu Octavian Goga (1908). În 1909, a scris piesa de teatru „Înşir-te mărgărite”, făcându-se imediat remarcat. În 1913, a fost numit director al teatrului „Comedia”, iar în 1920 devine director general al teatrelor din România. A fost ales membru al Academiei Române. A scris şi publicat numeroase volume de versuri, piese de teatru şi proză. Teatru: *Cocoşul negru, Înşir-te mărgărite, Prometeu, Omul care a văzut moartea, Inspectorul broaştelor, Strămoşii* ş.a. Volume de versuri: *Poemele singurătăţii,* 1912, *Odă limbii române,* 1958, *Minciuni terestre,* 1961, *Poezii,* 1964. Romane: *Kimonoul înstelat. Colabo*rări: *Convorbiri critice*, *Viaţa literară şi artistică* , *Ţara noastră, Revista literară şi politică, Luceafărul, Ramuri, Flacăra, Viaţa românească, Sburătorul literar, Rampa, Lupta.* În ultimii ani ai vieţii a făcut două călătorii în Albania, unde şi-a vizitat ţinuturile natale şi i s-au acordat toate onorurile unui adevărat patriarh al literaturii.

Mitrush Kuteli, pseudonimul literar al lui Dhimiter Pasko (născut la 13 septembrie 1907, la Pogradec, Albania - decedat la 4 mai 1967, în Tirana, Albania). Este considerat unul dintre cei mai importanţi prozatori albanezi. A studiat ştiinţele economice la Bucureşti, unde a obţinut şi titlul de doctor în ştiinţe (1934). De-a lungul unei cariere scriitoriceşti strălucite, a publicat volume de povestiri cu tentă socială şi istorică. În creaţia sa, este evidentă influenţa prozei sadoveniene. Dintre operele sale, amintim volumele: „Toamna lui Djeladin Bey”, „Hanuri şi caravane” şi „Cum s-a întâlnit Ndoni cu Zallorii”. A fost în egală măsură poet, critic literar şi un traducător strălucit. În 1942 s-a repatriat, continuându-şi activitatea literară până la moarte, în 1967. A suferit din cauza opiniilor lui, regimul comunist considerându-l „duşman al poporului”.

Lasgush Poradeci, pseudonimul literar al lui Lazar Gusho (născut la 27 decembrie 1899, la Pogradec, Albania - decedat la 12 noiembrie 1987, în Tirana, Albania). A fost un mare admirator al lui Mihai Eminescu, de care a fost influenţat decisiv în creaţia sa. Este considerat cel mai mare liric al poeziei albaneze. A ajuns

în România în 1921, unde şi-a început studiile universitare, continuate apoi cu bursa statului albanez la Facultatea de limbi romano-germanice din Graz (Austria). În România, a publicat primele două volume de versuri: „Dansul stelelor” (1933) şi „Steaua inimii” (1937). În anii războiului, s-a întors în patrie. A convieţuit greu cu regimul comunist, care mulţi ani i-a ţinut opera la index. Pentru a putea supravieţui, a tradus mult din lirica universală: Puşkin, Goethe, Heine, Lenau, Brecht, Byron, Eminescu ş.a.

Cezar Ivănescu (născut la 6 august 1941, în Bârlad - decedat la 24 aprilie 2008, în Bucureşti). A fost cel de-al doilea fiu al Xantipei şi al lui Dumitru Ivănescu, familie care a dat culturii româneşti pe cunoscutul lingvist Gheorghe Ivănescu, pe istoricul Dumitru Ivănescu, pe poetul şi germanistul Aurel Ivănescu. Prin mamă, Ivănescu se trage din Korcea, Albania.

Între 1950-1959, a urmat şcoala primară, gimnaziul şi liceul la Bucureşti, Focşani şi Bârlad. Încă din timpul liceului, a frecventat cenaclurile literare; a debutat în 1959, în revista „Luceafărul”. A urmat Facultatea de filologie a Universităţii „Al. I. Cuza” din Iaşi (absolvită în 1968), anul licenţei fiind şi cel al debutului editorial. Apariţia primului său volum de poezie, „Rod”, la Editura pentru literatură, a fost considerată un eveniment literar de excepţie (Nicolae Manolescu). În 1969 îşi face debutul în teatru cu piesa „Mica dramă”, cu care primeşte premiul pentru dramaturgie al revistei „Argeş”. În perioada 1974-1990 a fost redactor la revista „Luceafărul”. Alte volume: „Rod III” (1975), „Rod IV” (1977). În 1979, apare impresionantul volum „La Baaad”, urmat de „Muzeon” (1979), „Doina” (1983), „Alte fragmente din Muzeon” (1992), „Sutrele muţeniei” (1994), „Pentru Marin Preda 2 (1996), „Timpul asasinilor” (1997 - despre Nicolae Labiş), „Poeme” (1998), „Doina (Tatăl meu, Rusia)” (2000).

I s-au conferit: Premiul revistei „Luceafărul” şi Premiul de Poezie „Mihai Eminescu” al Academiei Române, pentru volumul „Doina”; Premiul Uniunii Scriitorilor, pentru „Alte fragmente din Muzeon”; Premiul Serilor de Poezie de la Vânători, Neamţ, pentru Opera Omnia; Premiul Naţional de Poezie „Mihai Eminescu” pe anul 1999.

Vlad Zografi (pseudonimul literar al lui Vlad Djamo, născut în 1960, la Bucureşti). Este dramaturg şi prozator contemporan. A absolvit Facultatea de fizică a Universităţii din Bucureşti (1985), după care şi-a luat doctoratul în fizică la Paris (1994). Este autorul unor articole de fizică atomică teoretică, în reviste ştiinţifice celebre. După întoarcerea în ţară, s-a dedicat scrisului şi activităţii de editor. A tradus în limba română opere de Eugen Ionescu. Prima carte proprie, volumul de povestiri „Genunchiul stâng sau genunchiul drept” a apărut la editura Eminescu, în 1993. Au urmat „Omul nou” (povestiri, ed. Albatros, 1994) şi volumele de teatru „Izabela, dragostea mea” (ed. Unitext, 1996), „Oedip la Delphi” (ed. Humanitas, 1997), „Regele şi cadavrul” (ed. All, 1998), „Viitorul e maculatură” (ed. Humanitas, 1999), „America şi acustica” (ed. Humanitas, 2007). A colaborat la majoritatea revistelor culturale româneşti şi a obţinut Premiul Criticii, în 1996, din partea Secţiei Române a Asociaţiei Internaţionale a Criticilor de Teatru. Piesele sale au fost jucate atât în România, cât şi în cadrul unor turnee în străinătate.

Merită menţionată aici contribuţia adusă la cunoaşterea reciprocă, prin intermediul traducerilor din şi în limba albaneză datorate lui **Marius Dobrescu** (n. 1951). Ziarist şi scriitor, Dobrescu este redactorul-şef al publicaţiei „Prietenul albanezului” şi traducătorul în limba română al operei cunoscutului scriitor albanez Ismail Kadaré, al cărui student a fost, la Tirana, în perioada 1971-1975. Pentru activitatea sa literară, Dobrescu a primit Premiul Uniunii Scriitorilor din România pentru traducere (2002) şi Premiul Ministerului Culturii, de la Tirana, „Penda e Artë” (2006).

Alţi oameni de cultură şi intelectuali de origine albaneză care au trăit şi au activat în România:

Cornel Stavru, tenor, solist al Operei Naţionale;
Nicolae Djamo, profesor universitar şi diplomat;
Lucia Djamo Diaconiţa, profesor universitar, lingvist;
Stavru Opari, arhitect;
Brânduşa Pantelimon Opari, profesor universitar, Institutul Politehnic Bucureşti;
Sergiu Cunescu (Kuneshka), inginer şi om politic;
Asdreni (Aleks Stavre Drenova), poet şi lider al comunităţii, în perioada interbelică;
Ibrahim Themo, medic, reformator al sistemului sanitar din Dobrogea;
Pandeli Evangheli, mare proprietar şi om politic, fost prim-ministru al Albaniei;
Kiril Economu, actor;
Oana Manolescu, scriitor, deputat al minorităţii albaneze în Parlamentul României;
Gelku Maxutovici, istoric, fondatorul organizaţiei culturale UCAR.

Lipovenii

Pentru regiunea Dobrogei, prezenţa staroverilor este asociată cu migrarea cazacilor conduşi de atamanul Ivan Nekrasov, ca urmare a incursiunilor declanşate împotriva acestora de autorităţile ţariste. Imigrările populaţiei căzăceşti şi a celei alăturate acesteia se întind pe întreaga perioadă a secolului al XVIII-lea. Din 1740-1741, localitatea Sarichioi, din judeţul Tulcea, devine un centru important al cazacilor nekrasovi, cu o organizare remarcabilă a vieţii sociale după regulile „Legământului lui Ignat”. Alte sate lipoveneşti vechi din Dobrogea (secolul al XVIII-lea) sunt: Slava Rusă, Carcaliu, Jurilovca.

Prezenţi pe teritoriul României într-un număr de 35 791 (conform recensământului din 2002), ruşii lipoveni sunt concentraţi majoritar în estul ţării, în Dobrogea şi Moldova. Peste 2/3 din numărul total se găsesc în apropierea unor unităţi hidrografice majore (fluviul Dunărea, Complexul lagunar Razim-Sinoe, litoralul Mării Negre).

Italienii

Italienii au participat la construcţia marilor ş i importantelor edificii publice, private şi religioase din Alba Iulia, Bucureşti, Craiova, Târgovişte, Tulcea, Constanţa, Turnu Severin, Cluj, Târgu Mureş, Oradea, Beiuş, Câmpulung Muscel, Buzău, Iaşi, Botoşani, Bârlad, Focşani, Râmnicu Sărat, Piatra Neamţ, Călăraşi, Caracal, Piteşti, Târgu Jiu, Calafat, Râmnicu Vâlcea, Curtea de Argeş, Sinaia, Ocna Sibiului, ş.a., - clădiri reprezentative ale patrimoniului naţional -, a drumurilor, căilor ferate, tunelurilor, podurilor, cantoanelor şi gărilor din cele trei ţări române, la amenajarea porturilor dunărene şi maritime, cursurilor şi aducţiunilor de apă. Exemple: Castelul Peleş, Palatul CEC, Bursa (actualul sediu al Bibliotecii Naţionale), Palatul Societăţii de Asigurări *„Generali”* (sediul BCR din Piaţa Universităţii), Muzeul *„Grigore Antipa”*, Palatul Fundaţiilor Regale (Biblioteca Centrală Universitară), Ateneul Român, Cercul Militar, Gara de Nord, Gara de Est, Palatul Justiţiei, Blocul *„Adriatica Asigurări”*, Muzeul Naţional de Istorie, Spitalul *„Colţea”* etc. Din rândul comunităţii italiene s-au ridicat medici, actori, arhitecţi, profesori, scriitori, pictori, muzicieni, sportivi, ingineri care fac parte dintre personalităţile de seamă ale României, cum sunt Carol Davilla, medic şi farmacist, fondator al învăţământului medical şi farmaceutic românesc, organizator al sistemului medical, civil şi militar din România, Alexandru Pesamosca, chirurg, actriţa Fanny Tardini, regizoarea Sorana Coroamă-Stanca, actriţa Clody Bertola, Luigi Cazzavillan, fondatorul presei moderne româneşti *(Universul*, 1884), scriitorul Dan Petraşincu (Angelo Moretta), profesorul şi umanistul Edgar Papu, criticul literar Adrian Marino, arhitecţii şi profesorii Victor Asquini şi

Roman de Simon, compozitorii şi muzicienii Mansi Barberis, Alfonso Castaldi, Egizio Massini, Florin Bogardo, Enrico Fanciotti, Horia Moculescu, pictorul Tasso Marchini, figură emblematică a generaţiei sale, deşi s-a stins prematur din viaţă în 1936, la numai 29 ani, atleta Argentina Menis şi alţii. Nu-i putem omite pe cei care s-au retras în ţara de origine, ca arhitectul Giulio Magni, emul al lui Ion Mincu, Ramiro Ortiz, profesor universitar şi promotor al culturii române şi italiene, Rosa del Conte, reputat eminescolog, ori pe filologul şi scriitorul italian Arturo Graf, care şi-a tipărit primul volum la Brăila în perioada cât a poposit aici pentru câţiva ani.

Organizaţii ale italienilor din România: Asociaţia italienilor din România, cu sediul la Suceava; Liga comunităţilor italiene din România, cu sediul la Ploieşti; Comunitatea italienilor din România, cu sediul la Iaşi; Asociaţia culturală a friulanilor din România, Fogolar Furlan, cu sediul la Bucureşti, Asociaţia Circolo Trentino din România, cu sediul la Zărneşti.

Publicaţii: Columna editată de Comunitatea italiană din România, Iaşi, până în 2004; *Di nuovo insieme, Siamo di nuovo insieme,* editate succesiv din 2005 de Asociaţia italienilor din România.

Macedonenii

Comunitatea macedonenilor din România a marcat de-a lungul timpului prezenţa sa pe teritoriul de astăzi al României. Fie că şi-a pus amprenta asupra întemeierii şi dezvoltării vieţii monahale în Ţara Românească şi apoi în Moldova - Nicodim de la Tismana -, fie că a ctitorit aşezăminte de cult şi mănăstiri (Băileşti, Dobromira, Tismana, Vişina, Topliţa), fie că un reprezentant al ei are meritul de a fi fost pionierul simbolismului european şi cel mai important teoretician al simbolismului (Alexandru Macedonski, 1854-1920), fie că pe plan social au existat familii cu o reală influenţă culturală, economică şi politică (familiile Bellu şi Jean Mihail), fie că, precum Haiduc Velcu, au dat o mână da ajutor haiducilor din sudul României, fie că s-au născut în Macedonia la Skopje (Baba Novac) şi a venit să dea o mână de ajutor lui Mihai Viteazul la unirea ţărilor româneşti, fie că reprezentanţi ai săi au jucat un rol important în câştigarea Războiului de Independenţă al României de la 1877 (generalul Ioan Algiu 1834-1904), comunitatea macedonenilor întotdeauna a trăit în bună înţelegere şi pace cu întreaga populaţie de pe teritoriul de astăzi al României.

Sfântul Nicodim de la Tismana (1310, Prilep, Macedonia - 1406, Tismana, Ţara Românească) este întemeietorul monahismului în Ţara Românească şi ctitor de mânăstiri. Născut în 1310, în sudul Dunării, într-o familie de foarte credincioşi, din Prilep (Macedonia), şi-a început viaţa călugărească pe Muntele Athos, purtând apoi modelul aspru al monahismului ortodox şi în Ţările Române. Ctitor de mănăstiri - Vodiţa, Tismana, Prislop, a trăit ca un sfânt, adunând în jurul bisericii popoare de credincioşi. Tradiţia monastică din Sfântul Munte susţine că tânărul cuvios era deja „înainte-văzător-cu-duhul”. El a avut mai multe vedenii, în care Duhul Sfânt i-a poruncit să se întoarcă în Macedonia natală, pentru a ridica trei biserici, în locuri în care creştinii erau strâmtoraţi de mulţimea musulmanilor. Nicodim a ascultat porunca, şi tradiţia populară din acea zonă îi atribuie ctitoriile de la Vratna, Mănăstiriţa şi Saina, în ţinuturile Cladovei. În Macedonia, Sfântul Nicodim a avut o nouă vedenie, în care i se dezvăluiau năvălirile turcilor ce aveau să urmeze în Ţările Române şi în care Maica Domnului îi cerea să treacă apa Dunării şi să îi ajute pe români, fraţi de credinţă. Influenţa duhovnicească a sfântului s-a întins până în Moldova, unde trei dintre ucenicii săi au ajuns la mănăstirea Neamţ, introducând acolo rânduielile athonite aduse de la învăţătorul lor, cu două veacuri înaintea celuilalt mare ctitor de viaţă monahală, Paisie Velicikovski. Istoria bisericească susţine că Nicodim cel Sfinţit a fost duhovnicul de taină al primilor patru domnitori

Basarabi, Vlaicu Vodă, Radu I, Dan I şi Mircea cel Bătrân. Sfântul Nicodim cel Sfinţit de la Tismana a trăit 96 de ani şi a murit în ziua de 26 decembrie a anului 1406. Mai multe generaţii de ucenici ai sfântului au ctitorit peste o sută de biserici şi mănăstiri, din Mehedinţi şi Gorj până în Oltenia şi Valahia, până târziu, în epoca lui Matei Basarab şi Constantin Brâncoveanu.

Baba Novac (1530, Skopje, Macedonia 1601, Cluj, România) - general în oastea lui Mihai Viteazul. Luptător împotriva turcilor şi pentru unirea Ţărilor Române. A fost preot în Macedonia, a fost haiduc în Macedonia, Serbia şi România. În jurul moşiei dăruite lui Baba Novac de către Mihai Viteazul s-a dezvoltat cartierul craiovean Brazda lui Novac. Fii săi (Novăceştii), au fost la rândul lor aprigi luptători antiotomani şi protectori ai poporului. A avut un frate, Radovan şi mai mulţi fii, dar cu fiul cel mare, Gruia Novac (despre care s-au scris atâtea balade şi s-au ţesut atâtea legende), a apucat să haiducească şi să lupte împreună.

Familia Macedonski. Se naşte în 1780/1782 Dimitrie Macedonski, bunicul patern al poetului de origine macedoneană şi Pavel Macedonski, fratele său geamăn. În 1787 la declanşarea războiului ruso-austriaco-turc, o mare parte a populaţiei de religie creştin-ortodoxă din Balcani s-a refugiat în nordul Dunării, în Valahia şi Moldova (alte refugii/bejenii au avut loc în timpul celorlalte războaie imperiale, din 1806-1812, 1828-1829, 1853-1856). Printre refugiaţi, s-au numărat membrii familiei lui Ştefan Mincio Macedonski. În 1806, Dimitrie Macedonski şi fratele său Pavel care participaseră, mai înainte, la răscoala antiotomană a sârbului Karagheorghevici, înăbuşită în sânge, se încadrează în regimentul de cazaci valahi reînfiinţat la cererea ruşilor de către Constantin Ipsilanti, domnitorul Ţării Româneşti (1806-1807) şi, la luptele de la Obileşti-Ilfov (2 iulie 1807), Dimitrie este rănit. Cei doi fraţi Macedonski ajunseseră la gradul de locotenent/porucic, fiind sloboziţi de generalul Bagration din serviciu (23 martie 1809), „spre a-şi căuta slujbă ostăşească sau politicească”. Cunoşteau, deopotrivă, limbile macedoneană, rusă, română, greacă, sârbă şi turcă, devenind translatori pe lângă Divanul Principatului Valahiei, dar şi în alte funcţiuni administrative - furnizori militari, control economic, strângerea/ înrolarea de ostaşi/panduri/„merceliari” în armata rusă, iar la retragerea armatei ruse din ţările române (1806-1812) rămân pe loc obţinând certificate de indigenare / naturalizare / împământenire. În 1821, Dimitrie şi Pavel Macedonski participă la mişcarea lui Tudor Vladimirescu, de care erau apropiaţi prin vechi afaceri şi camaraderie militară din războiul 1806-1812. I se impută, totuşi, lui Dimitrie Macedonski (fără dovezi concrete) predarea/ trădarea Vladimirescului în mâinile eteriştilor. Urmăriţi de turci, Dimitrie Macedonski şi Hagi Prodan, cu arnăuţii, împreună cu eteriştii lui Al. Ipsilanti, sunt înfrânţi la Drăgăşani (7 iunie 1821). Retraşi la Tismana, căzuţi în mâinile pandurilor, salvaţi de Pavel Macedonski, trec în Transilvania (10 august 1821), şi, prin Braşov ajung cu paşaport fals la Hotin, în Basarabia, unde ruşii, considerându-i periculoşi, i-au pus la gros. Se reîntorc în Bucureşti la finele războiului ruso-turc, în 1830. În mai 1840 Serdarul Dimitrie Macedonski, alături de Nicolae Bălcescu, Eftimie Murgu, Marin Serghiescu, C. Telegescu, Jean A. Vaillant ş.a., participă la constituirea unei Societăţi Secrete care îşi propuseseră să realizeze independenţa Ţării Româneşti şi lichidarea regimului feudal. Au fost arestaţi (în urma unui denunţ), judecaţi şi condamnaţi la 8-10 ani de ocnă, printre care şi Dimitrie Macedonski. După ieşirea din ocnă, Dimitrie Macedonski are cinci copii, primul fiind Alexandru, viitorul general şi tată al poetului (22 decembrie 1816-24 septembrie 1869). Acesta este trimis la studii militare la Liceul imperial de la Kerson, la Jitomir în Rusia, la Tuia în Rusia. În 1854 se naşte Alexandru, al 3-lea copil din cei patru. La data de 4 mai 1859, Colonelul Alexandru D. Macedonski este înaintat general, întâiul în Principatele Unite/ România, şi şef al armatei, în guvernul C. A. Kretzulescu (27 martie-6 septembrie 1859), pentru atitudinea sa unionistă.

Alexandru A. Macedonski (1854-1920), poetul, se naşte în Bucureşti. Până în 1890 Macedonski scrie poeme ample, de factură romantică, cu versuri lungi, şi cu un pronunţat caracter satiric; scrie ciclul Nopţilor. După 1890, lirica lui Alexandru Macedonski trece printr-un proces de esenţializare. Acum scrie Rondelurile; discursul liric este rezultatul unui efort de sinteza şi se bazează pe o metaforă concretă. Poetul renunţă la retorismul primei etape, poezia devenind sugestie şi muzicalitate. Macedonski e unul dintre puţinii noştri autori de rondel. Spre sfârşitul vieţii a scris celebrele cicluri, Rondelurile pribege, Rondelurile celor patru vânturi, Rondelurile rozelor, Rondelurile Senei şi Rondelurile de porţelan. Cele cinci cicluri au fost publicate în volumul postum Poema Rondelurilor (1927). Macedonski este şi fondatorul revistei şi cenaclului *Literatorul, o* grupare formată în 1880, ca reacţie a influenţei germane a grupării Junimea. Poetul a încercat astfel să relanseze caracterul neolatin al limbii şi literaturii române. Alexandru Macedonski a încurajat, la începuturile activităţii lor scriitoriceşti, numeroşi tineri talentaţi, printre care George Bacovia, Tudor Vianu, pe care i-a publicat în revista sa - *Literatorul.* În 1873 scoate ziarul *Oltul,* iar în 1896 revista *Liga ortodoxă* în care vor debuta alţi mari scriitori: Tudor Arghezi, Gala Galaction. Teoretician al simbolismului şi promotor al noii poezii: Arta versului (1890); Poezia viitorului (1892). A fost influenţat de instrumentalismului poetului belgian René Ghil. A fost ales ca membru post-mortem al Academiei Române (în 2006).

Familia Bellu, cu titlul austriac de baronie, căpătat după ce vistierul cu acest nume al lui Vodă Caragea a întemeiat o vistierie, este o familie originară din Pindul Macedoniei şi cel mai vechi strămoş al ei, cunoscut ca George Bellio (începutul secolului al XVIII-lea). Acesta a avut o fată şi doi băieţi: Ion şi Dumitru. Cel din urmă s-a căsătorit şi a avut o fată şi trei băieţi: Gheorghe, Ştefan şi Costache. Primul care a venit în Ţara Românească a fost Dumitru, care, el însoţindu-l pe Ioan Gheorghe Caragea (1812-1818) şi la venirea şi la plecarea de la tron, ajungând în cele din urmă la Viena, unde Francisc I (1792-1835) l-a investit cu titlul de baron al Imperiului Austriac pentru serviciile aduse. Dumitru Bellio moare necăsătorit, lăsând o imensă avere copiilor fratelui său Ştefan.

Ştefan a venit şi el în ţările române pe la începutul secolului al XIX-lea, s-a împământenit şi i-a schimbat numele în Bellu. S-a căsătorit în cetatea Băniei cu Elena Bălcescu, cu care a avut, la rândul său, opt copii (cinci fete şi trei băieţi). Băieţii: Costache a ajuns mare logofăt în timpul domniei lui Gheorghe Bibescu şi s-a căsătorit cu Elena Mavrocordat); Dumitru (mare logofăt şi el, chiar deputat). Obţinea prin 1856 reînnoirea titlului de baron de Austria, atât pentru el, cât şi pentru ceilalţi doi fraţi) şi Alexandru (de asemenea, mare logofăt, însurat cu Irina, fiica Zincăi Paleologu şi a banului Barbu Văcărescu, a avut drept copii patru băieţi: Ştefan, Barbu, Gheorghe şi Costache, ultimii doi, morţi la Paris, fără urmaşi. Ştefan s-a căsătorit cu Elisa Ştirbei (fata principelui Barbu Ştirbei (1849-1853 şi 1854-1856), fratele lui Gh. Bibescu).

Barbu Bellu (1825, fiul lui Alexandru şi al Irinei/n. Văcărescu), a devenit deputat în 1858 şi ministru de instrucţie şi justiţie în 1861, când prim-ministru era vărul său Barbu Catargiu. În 1866, a obţinut reconfirmarea titlului de nobil austriac. Fiul său este cel care în 1927 a donat statului întreg complexul Belu din Urlaţi, care a devenit secţie a Muzeului de Istorie şi Arheologie Prahova. Acelaşi Barbu B. Belu (Bellio) dăruia Bibliotecii Academiei Române, încă din 1913, un manuscris din versurile lui Iliad (Ion Heliade Rădulescu), scris cu alfabet de tranziţie pe la mijlocul secolului al XIX-lea. Tot membrii familiei Belu au donat terenul pentru actualul cimitir Bellu din Bucureşti.

Familia Mihail. În a doua jumătate a secolului al XIX-lea şi primele patru decenii ale secolului al XX-lea, familia Mihail din Craiova, s-a bucurat de o adevărată celebritate. Astfel, „tatăl”, Constantin Mihail, de origine macedoneană, din părţile Solonului a ajuns în această localitate înainte de 1900. După Cantacuzino el era cel

mai bogat om din România, iar fiul sau, Jean Mihail, a continuat să mărească averea familiei astfel că, în perioada 1923-1924, când a moştenit două mătuşi, a devenit, de departe, cel mai bogat om din România. Acesta a făcut numeroase opere de binefacere, a fost un mare colecţionar de artă, a construit numeroase clădiri care ulterior au devenit sedii administrative, a construit Palatul Mihail din Craiova, actual Muzeul de artă. În 1936, la 28 februarie, Jean Mihail, ultimul reprezentant al acestei familii, a decedat şi uriaşa sa avere a fost lăsată, prin testament, statului român.

MINORITĂŢI ÎN SPAŢII SOCIALE

Alături de minorităţi care au marcat geografia şi cultura locurilor există şi altele al căror destin a influenţat ansamblul spaţiului românesc.

Evreii

Potrivit datelor publicate în Enciclopedia României, în România interbelică evreii deţineau 31,14% din totalul întreprinderilor industriale şi comerciale. În acelaşi timp, mulţi evrei continuau să fie meseriaşi şi muncitori. În unele zone - ca Maramureş şi Basarabia - au fost şi agricultori şi crescători de animale, în primul rând oieri. Se remarcă o orientare tot mai accentuată şi spre profesiuni intelectuale: în ajunul celui de Al Doilea Război Mondial, din cei peste 8 000 de medici existenţi în România, 2 000 erau evrei, peste 2 000 de ingineri au fost înregistraţi în Asociaţia Inginerilor Români, în jur de 3 000 de avocaţi în Baroul Avocaţilor ş.a.

În epoca interbelică, evreii au participat la viaţa politică a ţării, au contribuit la consolidarea statului naţional unitar român, la dezvoltarea democraţiei şi a pluralismului politic.

Ei s-au raliat forţelor politice de orientare democratică, repudiind extremismul de dreapta, în frunte cu legionarii şi cuziştii, care promovau o politică agresiv antisemită de calomniere şi de culpabilizare a populaţiei evreieşti, trecând de multe ori la acţiuni de violenţă şi bătăi, în special în instituţiile de învăţământ superior.

Evreii s-au afirmat, în viaţa politică interbelică, atât prin aderarea la diferite partide burghezo-democratice şi socialiste, cât şi prin organizaţii şi partide proprii, cum au fost: „Uniunea Evreilor Români” (înfiinţată în 1909, cu titulatura „Uniunea Evreilor Pământeni”; - schimbată în UER, în 1923), Clubul Parlamentar Evreiesc (1928), Partidul Evreiesc, (1930), numeroase organizaţii sioniste, şi Uniunea Comunităţii Evreieşti din Vechiul Regat (1928), ca şi alte Uniuni regionale, transformate în 1937 în Federaţia Uniunilor Comunităţilor Evreieşti din România.

În alegerile parlamentare din 1926, 1928, 1931 şi 1932, au fost aleşi, de fiecare dată, între 4-5 evrei, ca reprezentanţi ai organizaţiilor evreieşti. Jacob Niemerower, în calitate de Şef Rabin al cultului mozaic din Vechiul Regat, a fost senator de drept până în anul 1939, când a decedat; locul său a fost preluat de Şef Rabinul Alexandru Safran.

Istoria evreilor nu a fost doar o istorie politică sau o istorie de integrare social-economică în mediul românesc, dar a fost şi o istorie cultual-comunitară şi cultural-spirituală.

S-au ridicat zeci şi sute de sinagogi în Bucureşti şi oraşele de provincie, s-au creat sute de instituţii[63] culturale, de asistenţă şi de învăţământ; au apărut sute de ziare şi reviste evreieşti în limbile română, franceză, germană, maghiară, idiş şi

[63] Odată cu creşterea numerică a populaţiei evreieşti şi cu modernizarea societăţii, instituțiile cultural-comunitare au proliferat, constituindu-se faimoasele curţi rabinice, precum şi sute de organizații şi asociații evreieşti cu funcții laice şi religioase, cu atribuții filantropice, culturale şi politice, pentru apărarea intereselor vitale ale evreilor. Pentru a ne face o idee despre varietatea şi multitudinea acestor aşezăminte, reproducem, de pildă, o listă-inventar cuprinzând doar câteva din instituțiile de acest fel existente în Capitală la 1913.

ebraică; au fost editate cărţi de iudaistică, care, toate, reflectă varietatea curentelor şi ideologiilor specifice vieţii evreieşti - de la hasidism (curent mistic cabalist) şi ortodoxie la luminism şi integraţionism, de la asimilism şi socialism la autonomism cultural.

Pe parcursul ultimului veac şi jumătate, din rândul populaţiei evreieşti s-au ridicat câteva generaţii de oameni de cultură şi artă reprezentative şi pentru spiritualitatea românească, în general, ca şi o serie de personalităţi de seamă reprezentative pentru iudaismul evreilor de aici.

În primul sens amintit, evocăm oameni de ştiinţă, dublaţi de eminenţi pedagogi, precum: Emanoil David, L. Edeleanu, M. Haimovici, M. Bercovici, I. Blum, T. Revici - cu îndelungi state de activitate în domeniul învăţământului tehnic şi universitar; I. Barasch, F. Zicman, I. Fuhn, A. Kanitz ş.a. - în domeniul biologiei; A. Haimovici, I. Barbălat, A. Froda, A. Hollinger, T. Ganea, I. Schoenberg, A. Sanielevici, I. S. Ausländer, S. Sternberg, E. Soru, E. Marcus etc. - în domeniul ştiinţelor exacte şi tehnice; N. Blatt, R. Brauner, M. Cajal, M. H. Goldstein, S. Iagnov, A. Kreindler, L. Meiersohn, B. Menkeş, M. Popper, A. Radovici, O. Sager, L. Strominger, A. Teitel, M. Wertheimer şi alţii, în domeniul medicinei; J. Byck, Al. Graur, M. Gaster, L. Şăineanu, I. A. Candrea, H. Tiktin - în domeniul lingvisticii şi filologiei; E. Barasch, A. Schwefelberg, I. Rosenthal, W. Filderman, A. Stern - în domeniul ştiinţelor juridice; C. Dobrogeanu-Gherea, H. Sanielevici, I. Brucăr, M. A. Halevy ş.a. - în domeniul gândirii social-filosofice.

Numeroşi oameni de ştiinţă, scriitori, actori, pictori, compozitori şi muzicieni evrei - au îmbogăţit cu opere esenţiale viaţa ştiinţifică, literară, cultural-spirituală şi artistică românească.

Curentul aculturaţiei cuprinde aproape întreaga intelectualitate de origine evreiască, trecută prin şcoli româneşti şi decisă să se afirme, în principal, dacă nu chiar exclusiv, pe tărâmul literelor, artelor, ştiinţelor şi tehnicii moderne.

Literaţii abordează o tematică mai puţin marcată de evreitate - şi ţin să se afirme, în principal, în gazetele şi revistele importante ale ţării. Artiştii (plasticienii, muzicienii, actorii) tind a-şi spori cota lor valorică pătrunzând pe piaţa culturală a Vechiului Regat, apoi a României Mari şi chiar a Europei. Câţiva oameni de ştiinţă capătă reputaţie, iar o seamă de medici, ingineri, arhitecţi şi alţii - devin tot mai cunoscuţi ca profesionişti de valoare.

Aşadar, intelectualitatea de origine evreiască, deşi încă în formare la finele secolului al XIX-lea, deci relativ puţin numeroasă, bate la porţile culturii secularizate, româneşti şi europene, căutând, pe cât posibil, prin contribuţiile lor, să

Denumirea instituției: Comitetul central al şcolilor, Loja I.O.B. „Noua fraternitate”, Oficiul pentru procurare de lucru, Coloniile şcolare, Fondațiunile Lojei „Noua fraternitate”, Fondul „Mueth Chiten - Dr. A. Blumenfeld”, Cursuri de confirmațiune şi asupra iudaismului, Loja „Lumina”, Fondul Prim-Ajutor al Lojei „Lumina” , Cursurile serale ale Lojei „Lumina”, Comitetul local al „Uniunii Evreilor Pământeni” Asociația corpului didactic israelit din Capitală.

Manifestațiuni culturale: Ședințele culturale ale Lojei „Noua Fraternitate”, Activitatea culturală a cercului „Libertatea”, Toynbee-Hall-ul comunității israelite spaniole, Conferințele Societății „Saron”, Manifestațiuni culturale sioniste.

Biblioteci: „Saniel Marcus”, „Libertatea”, „M. Z. Segal”.

În total, la 1913, erau în Capitală 189 organizațiuni şi instituțiuni. După scopul pe care îl urmăresc, aceste organizațiuni şi instituțiuni se divid în: 5 organizațiuni socioculturale, 4 cu scopuri didactice, 4 şcolare, 2 Comunități religioase, recunoscute de Stat, 2 Societăți Sacre de înmormântare, 1 Spital, 2 Loji „B'nei Brith”, 35 Temple şi sinagogi, 3 Azile, 1 Orfelinat, 2 Gimnazii, 1 Şcoală comercială inferioară, cu o clasă superioară, 1 Şcoală profesională de fete, 2 Cursuri complimentare profesionale de fete, 1 şcoală de meserii, 8 Şcoli primare de băieți, 1 şcoală cu grădiniță de copii, 4 Cantine şcolare, 2 Societăți pentru sprijinirea studenților, 5 Societăți filantropice propriu-zise, 3 Societăți pentru ajutorarea lăuzelor, 1 Societate pentru acordare de împrumuturi fără dobânzi, 5 Societăți pentru ajutorarea elevilor săraci cu haine şi rechizite şcolare, 2 Societăți pentru inițierea şi întreținerea băieților săraci, 1 Societate pentru înzestrarea fetelor sărace, 7 Cercuri culturale, 1 Cerc medical, 3 Societăți studențeşti, 1 Club profesional, 1 Societate de gimnastică, 1 Toynbee-Hall, 2 Biblioteci, 5 Societăți sioniste, 9 Publicațiuni evreieşti, 4 Societăți cooperative, 1 Societate dramatică (Teatru evreiesc).

nu poarte marca unui „particularism etnic”, care să justifice marginalizarea ori bararea căilor de pătrundere în cultura modernă.

Era, în toate aceste manifestări de intelectualitate şi creativitate, o demonstraţie, poate indirectă, a faptului că evreii doresc şi pot să vină cu contribuţii reale în domeniile ştiinţei şi culturii, dovedind astfel că sunt, în fapt, emancipaţi, înscrişi în curentul modernizării - economice -, dar şi în domeniile ştiinţei, culturii şi artelor[64].

În anii comunismului, evreii rămaşi în România au cunoscut un acut proces de intelectualizare (peste 70%, cu studii medii şi superioare), opţiunea lor fiind în principal pentru profesiuni tehnice, inginereşti, medicale ş.a. Ei s-au integrat în societatea românească, afirmându-şi loialitatea faţă de ţară prin munca lor constructivă, în cele mai diferite domenii de activitate[65].

Evreimea rămasă sub comunism - deşi confruntată cu tendinţele oficiale de estompare a caracterului etniei - continua să ducă o viaţă comunitar-culturală „normală”. Dar, din motive obiective şi subiective (asimilismul) acest proces nu cuprinde decât 2/5 din originarii evrei, de regulă cei mai puţin activi profesional.

E drept că, în iunie 1949, se legiferează statutul Federaţiei Comunităţilor Evreieşti din România (FCER) şi al cultului mozaic. În primii ani de comunism, etnia, total dependentă de Moscova şi de conducerea comunităţilor, afişa un conformism evident. Consimte la reducerea vieţii evreieşti efervescente de altădată, la momente şi manifestări minore, independente de orice idee naţională, sionistă ş.a.m.d.

Ulterior, însă, o seamă de lideri evrei, în frunte cu Şef Rabinul dr. Moses Rosen, izbutesc implementarea unei puternice reţele de asistenţă socială şi medicală pentru cei în nevoie, realizează o oarecare revigorare cultural-cultuală iudaică - prin iniţierea (1956) a Revistei Cultului Mozaic, prin reanimarea sinagogilor (mai ales, la marile sărbători), prin stimularea unor forme de învăţământ confesional (heradim, Talmud-Tora), coruri etc., cu un oarecare impact în rândul tineretului.

---

[64] Dar acest „trend”, rezultat al conviețuirii - a fost brutal întrerupt, în anii prigoanei antievreiești din timpul ultimului Război Mondial, ceea ce a dus la diminuarea acestei populații, de circa 800 000 de persoane, recenzate în anii ’30, la cu puțin peste 400 000, în 1946. Fenomenul s-a datorat ciuntirii țării, în anii războiului, şi pierderii unor teritorii, după 1944. Numărul evreilor pieriți datorită prigoanei din teritoriile administrate de regimul Antonescu, recte Basarabia, Bucovina, Transnistria etc. - se estimează la circa 100 000 de victime. În Ardealul de Nord, administrat de Ungaria, în acei ani, au pierit în jur de 125 000 de evrei.

[65] Un număr important de membri ai Academiei Române au început să activeze în această perioadă. Printre membrii de onoare, se află şi originari din România din trecutul mai îndepărtat.

Membri de onoare: bancherul Jacques M. Elias (1844–1923), matematicianul David Emmanuel (1854–1941), filologul, istoricul literar, folcloristul rabin dr. Moses Gaster (1856–1939), matem. Simion Sanielevici (1870–1963), lingv. şi folc. Lazăr Şăineanu (1859–1934), lingv. Heimann Hariton Tiktin (1850–1936), rabinul dr. Moses Rosen (1912–1994), rabinul şi filosoful dr. Alexandru Safran (n. 1910), sculptorul Idel Ianchelevici (1909–1944), criticul literar şi teoreticianul Constantin Dobrogeanu-Gherea (1855–1920), esteticianul Ion Ianoşi (n. 1928).

Membri titulari: electroenerg. Martin Bercovici (1902–1971), inframicrobiologul Nicolae Cajal (1919–2004), compozitorul Paul Constantinescu (1909–1963), igienistul dr. Iacob Felix, „întemeietorul igienei științifice în România” (1832–1905), lingv. Al. Graur (1900–1988), filosoful Constantin Henri Ionescu-Gulian (n. 1914), matem. Mendel H. Haimovici (1906–1973), pictorul şi graf. Iosif Iser (1881–1958), neurologul Arthur Kreindler (1900–1988), ist. literar şi scriitorul Barbu Lăzăreanu (1881–1957), matem. Solomon Marcus (n. 1925), ist. Mihail Roller (1908–1958), medicul Oscar Sager (1894–1981), fiz. A. Sanielevici (1899–1969), botanistul şi fitopatologul Alice Săvulescu (1905–1970), dr. Ştefan Stâncă („primul medic român, şi unul dintre primii din lume, care a relevat importanța condițiilor de trai şi de muncă în apariția şi dezvoltarea bolilor”) (1865– 1897), poetul Alexandru Toma (1857–1954), scriitorul, esteticianul, istoricul literar şi filosof al culturii Tudor Vianu (1897–1964).

Membri corespondenți: juristul Eugen A. Barasch (1906–1987), ing. constructor Aurel Beles (n. 1891), ing., chimistul Mihai Florescu (n. 1912), fizicianul Erwin M. Friedlander (1925–?), fizicianul Radu G. Grigorovici (n. 1911), medicul patolog Simion Iagnov (1892–1957), biochimistul Simion Oeriu (1902–1982), biologul, embriologul Benedict Menkes (n. 1904), economistul Ion (Israel) Rachmuth (1911–1990), chimistul Eugen Segal (n. 1933), matematicianul Ivan Singer (n. 1929), biochimistul Eugenia D. Soru (1901–1988), compozitorul şi dirijorul Matei E. Socor (n. 1906), economistul Barbu Zaharescu alias Bercu Zuckerman (n. 1929), sociologul şi eseistul Ernest Gali (1917–2000), filosoful Ion Banu (1913–1993).

În deceniul ultim al comunismului românesc, nu lipsit şi de accente antisemite şi străbătut de furia demolatoare împotriva oricăror lăcaşuri de cult, inclusiv mozaice, s-a izbutit, totuşi, ctitorirea unui Muzeu, a unui Centru de Studiu al Istoriei Evreilor din România ş.a.

Redusa evreime activă, rămasă în ţară şi integrată în realităţile sociale ale ţării, începe şi ea să aibă oarecare legături cu toate aceste manifestări comunitare.

După 1989, se produce un reviriment: cresc conştiinţa şi coeziunea de grup etnic ale evreilor din România; sporesc manifestările de solidaritate intra-etnică şi de ajutor comunitar; se diversifică manifestările vieţi cultural-iudaice.

În sfera de atribuţii ale Federaţiei Comunităţilor Evreieşti din România - unicul for al etniei, coordonator al întregii activităţi comunitare centrale şi locale - intră, astăzi: *asistenţa socială* (cu sprijinul ,,Joint"-ului) amplă şi diversificată; *asistenţa medicală* modernă şi bine organizată; *activitatea culturală,* finalizată în tipărituri, publicate - zeci de cărţi editate anual - de Editura „Hasefer", şi sute de articole publicate de revista *Realitatea Evreiască,* ca şi manifestări iudaice de prestigiu; un Centru pentru studierea istoriei evreilor din România (C.S.I.E.R.), cu ample cercetări de istorie paralelă privind istoria evreiască; *activitatea culturală,* desfăşurată sub supravegherea a doi rabini de prestigiu şi cu autoritate în rândul enoriaşilor. Ei sunt ajutaţi în activitatea lor de un număr de deservenţi de cult, care oficiază zilnic în cele peste douăzeci de temple, sinagogi şi case de rugăciuni, în funcţiune la ora actuală, dintre cele 124 existente în ţară; *reprezentarea parlamentară,* preşedintele F.C.E.R. fiind în acelaşi timp şi deputat.

Funcţionau, încă din 1948, două teatre evreieşti de stat (la Iaşi, până în 1968, iar la Bucureşti, şi în prezent), subvenţionate chiar de oficialităţi, dar, în comunism, nu de dragul menţinerii identităţii culturale a evreilor, cât pentru ilustrarea sloganului ideologic că în România cultura este naţională în formă şi socială în conţinut. Exista, de asemenea, o editură care publica şi cărţi în limbile minorităţilor, inclusiv în limba idiş, iar pentru salvarea aparenţelor erau admise tacit activităţile cultural-iudaice ale F.C.E.R., ca şi manifestările de cult şi culturale curente, sau marile comemorări ale Holocaustului general şi local.

Rromii - contribuţia la patrimoniul comun

(RR5 - Text integral referitor la contribuţia rromilor la patrimoniul comun) Pentru a suplini numărul extrem de redus de surse documentare în aprecierea contribuţiei rromilor la patrimoniul comun, datorat excluderii rromilor din statutul de om şi fiinţării lor în stare de sclavie, vreme de mai bine de o jumătate de mileniu, ceea ce a condus la o îndelungată absenţă a instituţiilor de formare şi reprezentare identitară rrome, dar şi pentru a valorifica informaţia orală specifică poporului rrom, vom porni în analiza noastră de la două realităţi: stabilirea rromilor pe teritoriul actualei Românii, în perioada de definitivare a formării poporului român şi a limbii române (începutul secolului al XI-lea); lipsa unui teritoriu, în cadrul României, locuit exclusiv sau majoritar de către rromi, cum s-a întâmplat cu celelalte minorităţi, în favoarea răspândirii rromilor aproape egal şi statistic nesemnificativ, pe întreg teritoriul ţării, pentru sporirea şansei de a răspunde la comanda socială. Cumulativ, cele două condiţii au favorizat constituirea unei culturi şi civilizaţii cu *caracter predominant simbiotic*[66], ce a devenit patrimoniu comun, ambele etnii contribuind la îmbogăţirea sa, în proporţii diferite, în momente diferite, ca şi cum ar fi contribuit la propriul patrimoniu, de multe ori în defavoarea păstrării propriei identităţi particulare, dar fără a afecta radical identitatea grupului. Ca atare, în mod obiectiv, în virtutea imperativului nevoii sociale şi a organizării, cele două culturi s-au format şi dezvoltat împreună, adoptând o traiectorie convergentă, uneori până la identificare. Absenţa teritoriului, „caracterul dispersat al vieţii rromilor"[67], cum spune academicianul Cătălin Zamfir, au condus la lipsirea rromilor de şansa

---

[66] Dr. Vasile Burtea, 2002, *Rromii în sincronia şi diacronia populaţiilor de contact,* Editura Lumina Lex, Bucureşti, p. 150

edificării unor lăcaşuri culturale, religioase, educaţionale şi administrative proprii. De aceea, în comparaţie cu celelalte minorităţi, situaţia rromilor este atipică. Dacă unora dintre celelalte minorităţi, propriile structuri le asigură păstrarea şi afirmarea aproape autonomă a identităţii lor culturale, rromii şi-au dezvoltat cultura şi civilizaţia în simbioză cu populaţiile majoritare de contact, influenţându-se şi completându-se reciproc. Dacă celelalte minorităţi, indiferent de mărimea lor, au cel puţin o instituţie culturală (casă de cultură, centru cultural, club) locală, zonală sau regională (unele având astfel de edificii şi în capitală), rromii sunt în totalitate lipsiţi de aşa ceva. Cu toate acestea, rromii nu au fost doar „acumulatori", care şi-au însuşit cultura populaţiilor de contact pentru a o grefa pe propriul stil şi pe elemente proprii, ei au fost şi „transmiţători" de cultură. Altfel spus, puternicul proces de aculturaţie nu s-a produs simplist, doar prin inculturaţie, ci a avut o dinamică complexă, beneficiind şi de procesul invers, de exculturaţie, ambele cu ponderi şi contribuţii diferite şi oscilante în acelaşi timp, în funcţie de epoca istorică şi realitatea social-economică existentă. Generaţii întregi de majoritari şi-au însuşit o serie de meserii direct de la noii sosiţi, aflaţi în libertate sau deja robiţi. Fierăritul, prelucrarea aramei, lăutăria, zidăritul, ciubotăritul au fost profesii practicate la un moment dat exclusiv de rromi, acoperind nevoile unei economii de tip pastoral-agrar prin excelenţă. Treptat, ele au fost însuşite sau transmise şi către membri ai populaţiilor majoritare de contact.

Meşteşugarii rromi au avut o **contribuţie esenţială la constituirea patrimoniului economic comun** şi la **modernizarea României**. **Fierarii**, ca şi strămoşii lor fierari din India antică, despre care Jannine Auboyer spunea că „fabricau cu aceeaşi perfecţiune arme şi zale uşoare, foarfeci de unghii şi instrumente de chirurgie. Pentru agricultori, ei făceau brăzdare de plug, lanţuri, cazmale, ţepuşi de mânat boii; dulgherii veneau de asemenea să cumpere de la ei securi, ciocane, fierăstraie, burghie şi cuie de lemn. Vânătorii contau printre clienţii lor asidui, cerându-le cuţite, brice, iar croitorii îşi procurau ace"[68], au adus şina de fier aplicată peste colacul roţii, introducerea butucului cu şină la roată şi potcoavele de fier pe teritoriul actualei Românii. Acestea reprezintă reale contribuţii de progres tehnic şi creştere a productivităţii, ca şi înlocuirea plugului de lemn cu cel de fier sau cu brăzdar de fier, introducerea sapelor, lopeţilor şi cazmalelor de fier, mai uşoare şi mai rezistente, în locul celor de lemn sau bronz, toate conducând la o creştere exponenţială a producţiei agricole feudale şi la pregătirea agriculturii pentru marile exploataţii capitaliste de mai târziu. Mobilierul ţărănesc făcut de meşterii rromi specializaţi în **prelucrarea lemnului**, cunoscut sub numele de **mobilier rudăresc**, este unicat în gospodăria ţărănească şi conţine piese specifice: masa joasă, rotundă, cu blat gros şi trei picioare, de influenţă vădit orientală, prezentă pe arii largi din Banat, Oltenia, Muntenia, Dobrogea şi Moldova, însoţită de scăunele joase, cu faţă uşor scobită, rotunde sau pătrate, cu trei sau patru picioare, de obicei simple, fără ornamente şi masa înaltă cu ladă sau cu sertar, inclusiv masa „cu secret" (cu sertar ascuns vederii) răspândite în Transilvania şi Maramureş şi masa-dulap, prezentă cel mai frecvent în Oltenia şi în Muntenia[69]. De departe cea mai cunoscută şi mai admirată meserie tradiţională a rromilor a fost, şi încă este, **lăutăria**. Rromii au ştiut să se transpună, ca nimeni alţii, oriunde în lume, pentru a exprima în cântec exact spiritul, ethosul poporului sau zonei în care au trăit. Pe de altă parte, există muzica lăutărească, creaţie rromă ce păstrează şi exprimă melosul rromani, dar care se cântă, atât în limba rromani, cât şi în limba populaţiei majoritare de contact sau, particularizând, cu cuvinte româneşti ce se topesc într-un tot armonizat şi profund, generat de un îndelungat proces simbiotic[70].

---

[67] Elena şi Cătălin Zamfir (coordonatori), 1993, *Ţiganii între ignorare şi îngrijorare,* Editura Alternative, Bucureşti, p. 92
[68] Jannine Auboyer, *Viaţa cotidiană în India antică*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1976, p. 37
[69] Etnolog dr. Delia Grigore, cercetări de teren referitoare la meşteşugul rudăriei, efectuate în perioada 1996-2006
[70] Dr. Vasile Burtea, 2002, *Rromii în sincronia şi diacronia populaţiilor de contact,* Editura Lumina Lex, Bucureşti, p. 156

Conservarea limbii rromani

Primele studii şi cercetări aprofundate referitoare la romii din România au fost realizate de Barbu Constantinescu, în anul 1878. Cunoscător al limbii rr*omani, acesta a s*cri*s „**Probe de limba şi literatura ţiganilor din România**”* şi, astfel, pentru prima dată a apărut o lucrare care reunea mostre de folclor rrom din Ţara Românească şi Moldova, în text bilingv paralel, rrom-român. Deşi este o culegere de folclor, are o deosebită importanţă şi din punct de vedere lingvistic, deoarece, tot pentru prima dată, sunt prezentate explicaţii gramaticale corecte, în notele de sub fiecare cântec inserat[71].

Arhimandritul rrom **Calinic I. Popp Şerboianu**, originar din Costeşti/Argeş, licenţiat al Facultăţii de Teologie din Bucureşti, cea mai înaltă personalitate a rromilor în ierarhia bisericească şi unul dintre fondatorii mişcării rrome interbelice, îşi tipăreşte, în anul 1929, la Paris, lucrarea cu caracter monografic *„Les Tiganes - Histoire - Etnographie - Linguistique -Grammaire - Dictionnaire”* (397 pag.), la prestigioasa editură Payot. Urmare a publicării acestei cărţi, a fost ales membru corespondent la „The Gipsy Lore Society”, reprezentând România în singura societate europeană pentru studiul vieţii şi istoriei rromilor, statut care îi inspiră ideea de a încerca pentru prima dată în istorie organizarea rromilor din România (ca şi **Năftănăilă Lazăr** din Făgăraş, **Iancu Panaitescu** din Bucureşti, proces continuat de **Gheorghe Niculescu**, **G. A. Lazărescu-Lăzurică**, **Gh. Apostol** etc.), contribuind şi prin aceasta la dezvoltarea culturii şi practicii organizaţionale româneşti[72].

Cum şi cât a influenţat limba rromani limba română ne spun, în lucrările lor, filologi şi cercetători de prestigiu: Alexandru Graur[73], Andrei Avram[74], Ion Calotă[75], Gheorghe Sarău[76].

Cum era şi firesc, după Decembrie 1989, s-a înregistrat în România o adevărata explozie a fenomenului rrom în toate planurile (socio-politic, muzical, editorial, publicistic, educaţional). În anul 1990, Ministerul Învăţământului (RR 6 - Gheorghe Sarău, *Politici educaţionale pentru rromi*) a procedat la recunoaşterea alfabetului oficial, comun, internaţional al limbii romani şi la introducerea sa, în mod oficial, în şcolile în care se studiază limba şi literatura romani. Studiul limbii romani a fost sprijinit prin: înfiinţarea a trei clase experimentale pentru studiul limbii romani, în cadrul a trei Şcoli Normale (Bucureşti, Bacău şi Târgu Mureş), în anul 1992, deschiderea cursului facultativ de limbă rromani de către profesorul Gheorghe Sarău, în octombrie 1992, la Universitatea din Bucureşti; studiul limbii rromani ca limba maternă, câte 4 ore/săptămână, la clasele I-XIII; elaborarea a două programe şcolare pentru studiul limbii şi literaturii rromani, cu începere din anul şcolar 1992/1993; conceperea primelor instrumente de lucru şcolare, oficiale sau auxiliare[77]; înfiinţarea, la Universitatea din Bucureşti - Facultatea de Limbi şi Literaturi Străine, a unei secţii de sine stătătoare „B. limba şi literatura rromani”, cu începere din anul universitar 1998/1999, care a devenit, ulterior, secţie „A. limba şi literatura rromani”; studiul suplimentar al istoriei şi tradiţiilor rromilor, la clasele a VI-a şi a VII-a, începând cu anul 2006/2007; înfiinţarea a 3 şcoli cu predare în limba

---

[71] Catalogul publicațiilor din domeniul rrom, www.edu.ro

[72] L. Nastasă, A. Varga, *Minorități Etnoculturale. Mărturii Documentare*. Ţiganii din România (1919-1944, Doc. Nr.21, Arhivele Statului, Bucureşti, Direcția Generală a Poliției, dos. 34/1922-1938, f. 30-32

[73] *Les mots tziganes et roumains,* apărută în „Bulletin lingvistique”, II, 1934

[74] *Cercetări lingvistice la o familie de țigani,* în „Fonetică şi dialectologie”, Bucureşti, 1960.

[75] *Graiul rudarilor din Oltenia,* Craiova, 1974

[76] Gheorghe Sarău, Gheorghe Nicolae 1986, *Criterii socio-lingvistice în clasificarea colectivităților de țigani,* comunicare prezentată la Simpozionul „Implicațiile sociologiei în cercetarea limbii şi literaturii”, Bucureşti, 28-29 mar. 1986 [nepublicată].

[77] Gheorghe Sarău - *Mic dicționar rrom-român, Limba romani (țigănească). Manual pentru clasele de învățători rromi ale Şcolilor Normale, Culegere de texte în limba țigănească. Clasele a II-a - a IV-a. Tékstonqo lil p-i romani chib (va i II-to - IV-to klUse), Manualul de comunicare în limba rromani. Vakărimata,* 1998, *Manualul de alfabetizare pe tematică biblică „Po but dud”,* în cooperare cu Societatea Biblică Interconfesională din România, *Rromii, India şi limba rromani,* Editura Kriterion, Bucureşti, 1998

rromani în învăţământul primar, dintre care prima a fost Şcoala nr. 12 Măguri (Lugoj - judeţul Timiş), înfiinţarea primelor 2 grădiniţe bilingve, în limbile rromani-română, din istoria învăţământului românesc, la Săruleşti/ judeţul Călăraşi, în anul 2004 şi la Ciurea/judeţul Iaşi, în anul 2007 (la iniţiativa şi cu expertiza Centrului Rromilor „Amare Rromentza”).

Instituţii religioase

Relaţiile dintre rromi şi instituţiile religioase oficiale externe, aparţinătoare alterităţii, au fost istoric negative, Biserica Ortodoxă fiind, prin intermediul mănăstirilor, vreme de mai bine de o jumătate de mileniu (1385-1856), deţinătoare de sclavi rromi.

În prezent, deşi cea mai mare parte a rromilor din România este botezată în rit ortodox, existând totodată şi rromi musulmani - subgrupul rromilor turci/ *horahane rroma,* un număr semnificativ de rromi s-a orientat către cultele creştine neoprotestante (baptişti, penticostali, adventişti, creştini după evanghelie etc.), datorită atât coeziunii şi solidarităţii intragrup mult mai pregnante ale acestor comunităţi religioase, cât şi faptului că rromii se regăsesc din punct de vedere etnic în cadrul acestor culte: slujbele se desfăşoară şi în limba rromani, muzica religioasă include elemente din muzica tradiţională rromani, sunt încurajate numeroase dintre cele mai importante elemente ale identităţii tradiţionale rrome, precum vestimentaţia tradiţională, normele purităţii şi ale moralităţii, respectul ierarhiei de vârstă şi statut, valorile onoarei şi ale credinţei. Mai mult, pentru că aceste culte creştine neoprotestante oferă identităţii rrome un cadru plenar de manifestare, rromii aparţinând acestor comunităţi au înfiinţat biserici ale rromilor (Biserica rromilor penticostali din Bucureşti Dămăroaia), centre creştine ale rromilor (Centrul Creştin al Rromilor din Sibiu), instituţii care cultivă stima de sine etnică a rromilor şi conduc către creşterea şi consolidarea acesteia.

Religia laică a rromilor, dharma rromilor (în sens similar cu acela al conceptului hindus), este *Rromanipen*-ul, legea rromani, sistem de norme şi concepte comunitare care îşi constituie identitatea prin raportare la un prezent continuu, devenit în fiecare clipă viitor continuu, care reflectă trecutul continuu sau memoria culturală, conform concepţiei despre timpul spirală. Viziunea binară asupra lumii, cuprinzând opoziţia pur (rr. *u o)* - impur (rr. *maxrime)* se regăseşte, la nivelul relaţiei cu supranaturalul, într-o credinţă de tip maniheist, asemănătoare dualismului persan, în cadrul căreia atât forţele binelui, reprezentate de Dumnezeu (rr. *o Del/Devel),* cât şi forţele răului, reprezentate de Diavol (rr. *o Beng),* sunt complementare şi în aceeaşi măsură necesare armoniei şi echilibrului lumii. În relaţia cu Dumnezeu, rromii o venerează mai ales pe Fecioara Maria. Cea mai importantă sărbătoare a rromilor căldărari este ziua de 8 septembrie, naşterea Sfintei Marii, zi de mare pelerinaj pentru aceştia. Credinţa specială a rromilor în Fecioara Maria poate avea şi o explicaţie suplimentară: punerea Ei în relaţie cu zeiţa mamă venerată de pre-arienii din India.

Personalităţi politice şi culturale

Ştefan al VIII-lea Răzvan (RR 7 - Efigia domnitorului Ştefan Răzvan) a fost singurul domnitor rrom în ţările române, domn al Moldovei (mai-august 1595), contemporan cu Mihai Viteazul şi Sigismund Bathory, cu care s-a aliat împotriva Imperiului Otoman, scurta sa domnie fiind curmată tragic de viitorul domn al Moldovei Ieremia Movilă: *„Acest Răzvan era născut în Moldova, dintr-un tată ţigan şi o mumă moldovancă.”*[78]

Mihail Kogălniceanu a fost primul mare erudit cunoscător al culturii şi limbii rromani, omul căruia rromii îi datorează actul eliberării lor din sclavie[79],

[78] N. Bălcescu, *Românii supt Mihai Voievod Viteazul,* Ed. Junimea, Iaşi, 1988.
[79] Dr. Vasile Burtea, 2002, *Rromii în sincronia şi diacronia populaţiilor de contact,* Editura Lumina Lex, Bucureşti, p. 37

personalitate faţă de care a existat întotdeauna suspiciunea, devenită ipoteză de cercetare, că ar aparţine etniei rromilor[80].

Contribuţia rromilor la dezvoltarea literaturii române apare ca deschizătoare de drumuri, abordând genuri noi, unele cu caracter de unicat. Ne referim la epopeea eroico-comică *Ţiganiada* a lui **Ion Budai-Deleanu**/ Leonáchi Dianèu, care, în scrisoarea către celălalt rrom reprezentant al Şcolii Ardelene, **Petru Maior**/Mitru Perea, îşi rostea îndemnul şi credinţa confesându-se: *„fiind eu ţigan ca şi tine,* am socotit cuvios lucru de a scrie pentru ţiganii noştri, ca să perceapă ce feliu de strămoşi au avut"[81], ambii fiind unele dintre cele mai importante spirite enciclopedice ale vremurilor lor, literaţi, filosofi şi istorici deopotrivă. Despre Petru Maior, prof. univ. Grad de la Universitatea din Sibiu spunea că, potrivit unui document descoperit la Mărginimea Sibiului, a fost susţinut financiar să-şi efectueze studiile, de către comunitatea de rromi din care făcea parte, cu condiţia să se întoarcă în comunitate şi să-i devină conducător[82].

Anton Pann, scriitor rrom, pe numele său adevărat Antonie Pantaleon Petroveanu, provenit dintr-o familie de rromi căldărari din Sliven (Bulgaria)[83], fost unul dintre fondatorii literaturii româneşti de inspiraţie folclorică şi cel care a scris muzica pentru imnul României „Deşteaptă-te Române".

C. Nicolăescu-Plopşor, scriitor şi jurnalist rrom din neamul rudarilor a fost editor al ziarului *„O Rom"* (Craiova, 1934), a patronat colecţia de carte Biblioteca *„O rom",* în care au apărut 2 lucrări de folclor rrom cules de la rromii ursari din comuna Gubaucea, judeţul Dolj: „Ghilea romane/Cântece rrome" şi „Paramisea romane /Poveşti rrome", în ediţii bilingve (română-rromani), totodată istoric şi arheolog, cu numeroase lucrări[84] în domeniu, care, în anul 1935, i-au adus desemnarea în funcţia de secretar general al primului Congres Naţional de Arheologie[85].

Contribuţia rromilor **în domeniul muzicii**, inclusiv pentru cultivarea şi afirmarea muzicii tradiţionale româneşti, este de primă importanţă. Convinşi că vom comite o mare nedreptate, vom menţiona doar câteva personalităţi care s-au afirmat, nu numai în domeniul interpretativ, dar şi în cel al dezvoltării teoriei şi creaţiei muzicale: **Vasile Barbu Lăutaru**, muzician care l-a impresionat pe Liszt, **Petrea Creţul Solcan**, lăutarul Brăilei, de la care, în 1882, G. Dem. Teodorescu a cules, „în 3-4 zile, peste 7 000 de versuri"[86], al cărui urmaş celebru este jazz-man-ul **Johnny Răducanu**; **Cristache Ciolac**, care, în 1894, stârnea admiraţia belgienilor şi cu succesele căruia revistele muzicale din Regat şi de peste munţi („Musa Română" de la Blaj), se mândreau"[87]; **Grigoraş Dinicu**, născut în cartierul «Scaune» al lăutarilor bucureşteni, celebru muzician din perioada interbelică, ale cărui creaţii *Hora staccato, Hora octava, Hora lăutarilor, Hora boierească, Hora de la Chiţorani* au fost ascultate şi apreciate şi de marele Yehudi Menuhim, şi fervent activist pentru emanciparea rromilor, ca secretar general al Societăţii Generale a Romilor din România, care a concertat la Expoziţia Internaţională de la Paris din 1937, cântând cu acest prilej la recepţia oferită mamei preşedintelui american,

[80] Dr. Vasile Burtea, 2002, *Rromii în sincronia şi diacronia populaţiilor de contact,* Editura Lumina Lex, Bucureşti , p. 245

[81] Ion Budai-Deleanu, f.a., *Ţiganiada,* Editura pentru literatură şi artă a Uniunii Scriitorilor din R.P.R., Bucureşti, p. 5 şi în *Ţiganiada sau Tabăra ţiganilor*, Iaşi, in revista „Buciumul Român" I, 1875; II, 1877; I. Budai-Deleanu, *Opere,* 1, *Ţiganiada* (B), Bucureşti, 1974, ediţie critică de Florea Fugariu, cu un studiu introductiv de Al. Piru, în prefaţa poetului, intitulată *Epistolie închinătoare cătră Mitru Perea, vestit cântăreţ,* p. 7.

[82] Interviu cu conf. univ. dr. Gheorghe Sarău, 15 februarie 2008, realizat de etnolog dr. Delia Grigore

[83] Gheorghe Sarău, *Limba şi literatura rromani*, clasa a IX a, Editura Sigma, Bucureşti, 2006, p. 56.

[84] Nicolăescu-Plopşor C. S., *Discuţii pe marginea paleoliticului de sfârşit şi începuturile neoliticului nostru*, în SCIV 10 (1959, 2), p. 222-227. Nicolăescu-Plopşor C. S., Bolomey Al., Comşa E., Păunescu Al., *Şantierul arheologic Băile Herculane*, în MCA 3 (1957), p. 51-60., Nicolăescu-Plopşor C. S., Comşa E., *Microlitele de la Băile Herculane*, în SCIV 8 (1957) 1-4, p. 17-26. Nicolăescu-Plopşor C. S., Păunescu Al., *Azilianul de la Băile Herculane în lumina noilor cercetări*, în SCIV 12 (1961) 1-2, p. 203-213 Nicolăescu-Plopşor C. S, *Cercetările arheologice de la Cazane*, în SCIV 16 (1965, 2), p. 407-411.

[85] http://www.cimec.ro/Arheologie/ArhivaDigitala/Istoricul MNA.

[86] Viorel Cosma, *Lăutarii de ieri şi de azi*, Ed. Du Style, Bucureşti 1996, p. 149

[87] Viorel Cosma, *Lăutarii de ieri şi de azi*, Ed. Du Style, Bucureşti 1996, p. 148

Sarah Roosevelt, iar la Expoziţia Mondială de la New York, în 1939, a concertat cu **Maria Tănase**, altă mare interpretă şi creatoare de stil rromă, denumită de presa americană „pasăre măiastră”, ambii fiind răsplătiţi şi cu ovaţiile entuziaste ale Marlenei Dietrich;. **Maria Lătăreţu**, din familie de lăutari, solista primei orchestre româneşti de stat de muzică populară (întemeiată în 1949 pe lângă Institutul de Folclor), care avea să devină orchestra „Barbu Lăutarul”; **Fănică Luca** (Iordache Luca Ştefan), considerat la vremea sa cel mai mare naist din lume, care a cântat la sărbătoarea naţională a Franţei şi la celebrele teatre „Chatellets” şi „Palladium”, în spectacolul „Naiul fermecat” (înregistrat pe placă de gramofon la Londra); **Toni Iordache** (1942-1988), numit zeul ţambalului, deţinătorul unui record mondial, 25 de lovituri de ţambal pe secundă, despre care „se spune că, la finalul unui concert, Celibidache l-a îmbrăţişat (...) cu lacrimi în ochi.”[88]; **Ion Voicu** şi **Ştefan Ruha**, care, cu viorile lor, au dus faima României pe toate continentele lumii.

Între personalităţile importante ale ştiinţelor din România care au avut origini rrome, vag afirmate sau deloc de-a lungul vieţii lor, se află medicul **Victor Babeş**[89], care a confirmat afirmaţia lui M. Kogălniceanu potrivit căreia „după eliberarea din robie din rândurile rromilor au apărut industriaşi, artişti plastici, ofiţeri distinşi, buni administratori, medici şi chiar buni oratori în parlament”[90].

Mass-media

În domeniul mass-media rromii s-au afirmat nu numai ca jurnalişti sau colaboratori la diferite publicaţii, de pildă **Gheorghe A. Lăzureanu-Lăzurică**, jurnalist şi scriitor rrom („ţigan de origine -, absolvent al Şcolii Superioare de Comerţ, depozitar de lemne şi furaje din Bucureşti, (...) a fost colaborator la *„Adevărul Literar”* şi *„Universul ”*[91]*)*, dar şi prin editarea unor ziare şi reviste proprii, îmbogăţind patrimoniul comun al presei româneşti: *Neamul ţigănesc* (1934-1935), fondat de Naftanailă Lazăr din Calbor (Făgăraş); *Glasul romilor* (apărut, până în anul 1940, sub conducerea lui Gh. Niculescu, preşedinte); *Timpul*, editat şi condus de rromii Aurel Th. Manolescu Dolj, ziarist, Marin I. Simion, poet, N. St. Ionescu, avocat şi C. Nicolăescu-Plopşor, profesor, scriitor şi jurnalist[92]; *O Rom,* fondat de C. Nicolăescu-Plopşor, apărut la Craiova în 1934; *Gazeta Romilor* (1936), fondată de Apostol Matei, preşedintele asociaţiei „Redeşteptarea romilor şi romiţelor din România” (înfiinţată la 5 august 1936).

PREOCUPĂRI PENTRU CUNOAŞTEREA „CELUILALT”

Convieţuirea a făcut ca reprezentanţii unora sau altora dintre etnii să facă un pas mai departe în cunoaşterea celuilalt/celorlalţi. Asemenea fapte de viaţă sau evenimente au rămas în conştiinţa colectivă, devenind parte a patrimoniului local sau naţional.

Bartók Béla (1881-1945), născut la Sânicolau Mare, a avut un interes deosebit faţă de folclorul şi muzica populară românească din care s-a inspirat în creaţiile sale.

Scriitorul slovac Jozef Gregor Tajovský, contabil la Banca populară slovacă din Nădlac în perioada 1904-1910, scrie piesa de teatru *„Statky-zmätky”* inspirată din realitatea dramatică a ţăranului slovac localnic, dornic de înavuţire, capabil să sacrifice în acest sens până şi sentimentul iubirii. Acelaşi autor va consemna în periodicele slovace personalităţile locale slovace, române, sârbe şi maghiare din

[88] www.bestmusic.ro/Artist Toni-Iordache

[89] Interviu cu conf. univ. dr. Vasile Burtea, 22 mai 2008, realizat de etnolog dr. Delia Grigore, conform interviului realizat de către conf. univ. dr. Vasile Burtea cu Alexandru Babeş, 15 iunie 2006.

[90] Mihail Kogălniceanu, 1891, *Desrobirea ţiganilor. Ştergerea privilegiilor boiereşti. Emanciparea ţiganilor* - Discurs rostit la Academia Română, 1(13) aprilie

[91] L. Nastasă, A. Varga, *Minorităţi Etnoculturale. Mărturii Documentare. Ţiganii din România* (1919-1944), p. 186, doc. 80.

[92] L. Nastasă, A. Varga, *Minorităţi Etnoculturale. Mărturii Documentare. Ţiganii din România* (1919-1944), p. 17

zonă, colaborarea acestora pe plan cultural, social şi politic. Mărturie acestui fapt stau şi culegerile de basme populare slovace adunate în zona Bihorului şi publicate în Slovacia. Povestea ,,*O Pocalovi (Despre Pocală)"* reprezintă de fapt o repovestire a basmului popular preluat din folclorul românesc în limba slovacă. Preocupări pentru cunoaşterea propriei identităţi, precum şi a culturii celuilalt, vor manifesta preoţii slovaci Daniel Zajac şi Ludovit Haan, autorii monografiei *„Dejiny starého a nového Nadlaku (Istoria Nădlacului vechi şi nou, 1853)".* Acestora li se adaugă preotul Ivan Bujna, autorul monografiei *„Stručný nástin cirkvy evanjelickej slovenskej v Nadlaku (Scurtă schiţă a comunităţii slovace luterane din Nădlac)"* din 1912. N-au lipsit nici încercări de a face cunoscută poezia poetului maghiar L. Petöfi în traducere slovacă. Autorul acestei traduceri a fost la 1890 preotul Karol Hrdlička, promotor al activităţii asociativ-cooperatiste în rândul slovacilor nădlăcani şi autor al unor anexe pentru elevii şcolilor slovace luterane.

Jovan Sterija Popović (SR 61) s-a născut la Vršac şi a urmat ciclul liceal superior la Timişoara, unde şi-a început şi activitatea literară. A învăţat limba română şi a fost preocupat de studiul cuvintelor de origine sârbă din limba română.

Marele scriitor şi reformator al limbii sârbe Vuk Stefanovi Karad•ić (SR 58) a locuit şi în Ţările Române, a cules şi cântece populare româneşti, pe care în 1823 le-a dăruit lui Gheorghe Asachi la Viena.

Viaţa spirituală a croaţilor din România datorează mult şi unor intelectuali, îndeosebi preoţi, de alte etnii, care au activat în mijlocul lor şi s-au identificat cu timpul cu ei, acţionând pentru a le păstra specificul naţional. Elocventă în acest sens este activitatea preotului dr. Aleksandar Berkovici, de etnie maghiară, care între 1924 şi 1932 a fost paroh în satul Rafnic. Activitatea lui a fost pusă în slujba etniei, printre altele, pentru faptul că a introdus în serviciul divin graiul croat local şi limba croată, fără a afecta rolul limbii latine. De asemenea a adus, cu aprobarea autorităţilor române, cărţi în limba croată pentru uzul elevilor.

Lista creatorilor evrei în domeniul culturii şi civilizaţiei româneşti, a culturii culte şi poporane, înscrie zeci de nume care au excelat în literatură, lingvistică, folclor literar şi muzical, ca şi în mai toate celelalte tărâmuri ale cunoaşterii celuilalt. Ne restrângem doar la câteva exemplificări. G. Călinescu, în celebrul său Compendiu *(Istoria literaturii române de la origini până în prezent)* arăta că „din sânul evreilor a ieşit o sumă de filologi, ca M. Gaster, L. Şăineanu, A. I. Candrea şi atâţia alţii, cărora ar fi regretabil să le tăgăduim contribuţia la propăşirea culturii".

Dicţionarele consacrate scriitorilor din România cuprind zeci de medalioane şi ample bibliografii consacrate unor reputaţi scriitori evrei. Amintim doar numele unor I. Peltz, A. Dominic, B. Fundoianu, I. Voronca, C. Baltazar, I. Ludo, E. Relgis, I. Călugăru, M. Blecher, T. Tzara (împreună cu alţi creatori ai avangardismului literar românesc). Dintre scriitorii în viaţă, nu puţini sunt cei care alimentează cu lucrări remarcabile piaţa literară internă sau cea din afară, inclusiv din Israel, unde câteva zeci de scriitori se exprimă în limba română.

O seamă de prezenţe evreieşti au scris sau continuă să scrie în limba maghiară, iar faimosul Paul Celan şi-a scris întreaga sa operă - de răsunet european - în limba germană. Lucrarea *Contribuţia evreilor din România la cultură şi civilizaţie,* sub coordonarea acad. Nicolae Cajal şi dr. Hary Kuller, evidenţiază prezenţa creatorilor evrei în folcloristica şi etnomuzicologia românească, dar şi în alte domenii ca artele plastice, arhitectură, muzică, teatru, film, televiziune, presă.

STUDIU DE CAZ: TURNU SEVERIN - UN SPAŢIU AL DIALOGULUI CULTURAL

Creşterea importanţei Dunării în urma păcii de la Adrianopol din 1829 a dus la o nouă strategie privind reţeaua de localităţi. Severinul se numără printre noile

oraşe dunărene, „de negoţ”, apărute după liberalizarea comerţului. Data formală a întemeierii sale este anul 1833. Primăvara, când generalul Kiseleff a vizitat ruinele Drobetei şi Cerneţiul - vechea reşedinţă a judeţului, cernăţenii i-au cerut strămutarea localităţii în Câmpia Severinului. Generalul, caracterizat de N. Iorga ca un *„bărbat mărinimos, cu un larg cerc de vedere, mai mult francez decât rus...” a* cerut Sfatului Administrativ, prin ofisul din 22 aprilie 1833, înfiinţarea oraşului Turnu Severin. Deşi cernăţenii au avut această iniţiativă, ei au refuzat multă vreme să plătească noile locuri de casă şi de aceea oraşul s-a constituit mai ales din străini. După ce, la 25 iunie 1836, se acordă străinilor dreptul de a-şi cumpăra locuri şi a se aşeza în oraş (Sev. 1), vin aici germani, unguri, sârbi, greci, bulgari, francezi, albanezi, englezi, armeni, evrei, polonezi, cehi etc. Înflorirea oraşului se datorează deopotrivă autohtonilor şi străinilor.

„Am trăit într-o atmosferă cu adevărat occidentală ”, mărturisea, într-un interviu din 1945, Alice Voinescu. Un cartier din partea vestică a oraşului se numea „cartierul nemţesc”. De fapt, populaţia de limbă germană constituia peste jumătate din populaţia oraşului în 1865 (54,3%). Locuiau în acest cartier germani şi austrieci ce lucrau în port, la şantierul naval, în atelierele C.F.R. sau la Agenţia de navigaţie austriacă, dar şi alţi locuitori de religie catolică (unguri, italieni) ca şi locuitori de religie protestantă. Din 1864, există statute ce reglementează viaţa **Comunităţii germano-catolice**, funcţionarea şcolii, a bisericii şi cimitirului catolic. La şcoala de fete (Institutul Sf. Ana) învăţau nu numai fetele din această comunitate. Profesoarele, călugăriţe din ţară şi din străinătate, predau germana, franceza, italiana şi bunele maniere, muzică germană şi franţuzească. Odată cu spiritul nemţesc, de ordine şi curăţenie, germanii au adus şi obiceiuri ce i-au influenţat pe ceilalţi severineni: carnavalurile cu măşti, petrecerile câmpeneşti de 1 Mai, cu fanfară şi mese copioase în pădurea Crihalei, serbarea pomului de Crăciun, ocazie cu care se împărţeau daruri şi se cânta *„O Tannenbaum”, „Stiele nacht, heilige nacht”*... În amintirile sale, Şerban Cioculescu scria: *„ştiam cu toţii nemţeşte la Turnu Severin...”*

În aprilie 1861 a avut loc şi cel dintâi serviciu religios al **Comunităţii Evanghelice** din Turnu Severin, în grădina farmacistului Carol Bomches, sub conducerea Consiliului Superior Evanghelic din Berlin. Din 1865 comunitatea a avut şi şcoală primară (care din 1883 a avut şi propriul ei local), iar în 1868 începe construirea unei biserici a comunităţii.

Evreii reprezentau, la recensământul din 1865, 8% din populaţia Severinului. Trăiau aici evrei de rit spaniol (veniţi din peninsula Balcanică) şi de rit german (cei mai mulţi veniţi din Austro-Ungaria). S-au ocupat mai ales cu activităţi negustoreşti. Au avut două şcoli şi câte o sinagogă în centrul oraşului. Dintre clădirile ridicate de evrei, una dintre cele mai frumoase rămâne casa Sabetay, ridicată în 1890 (Sev. 2). Subsolul ei a fost loc de tortură în anii comunismului, iar după ce Nicolae Ceauşescu a văzut casa, aceasta a devenit reşedinţă prezidenţială.

Grecii au avut şi ei un rol important în viaţa oraşului. Figurează pe listele cu cumpărătorii primelor locuri de case din oraş, pe listele cu taxele ce formau bugetul urbei, îi găsim printre brutari şi negustori, printre proprietarii şi administratorii hanurilor şi hotelurilor. Hanul Roşu, cel mai vechi din oraş, a fost ridicat de greci. Au urmat mai târziu: hanul lui Dimitrie Apostol, hanul lui Hristea Gheorghiu, apoi hotelurile: „Fortuna” (numit apoi Grand Hotel), „Europa”, „Pantazopol” (devenit „România Mare”), „Orient”, „Fraţii Polihronie” (numit apoi „Sachelaridis” şi apoi Hotel „Traian”) (Sev. 3, 4, 5, 6, 7). Îi găsim printre consilierii noului oraş şi mai târziu printre intelectualii Severinului: medici, profesori, jurişti, scriitori şi publicişti.

Cei mal mulţi greci din Severin proveneau din Epir şi Macedonia. Indiferent de ţinuturile din care au plecat, nu le-au uitat. O mare parte din averea lor au pus-o la dispoziţia satelor lor unde au construit şi au întreţinut şcoli şi biserici, drumuri, poduri şi fântâni. Totodată, grecii severineni au încercat să facă ceva şi pentru noua lor patrie: familia Fortuna face donaţii pentru construirea unei şcoli primare. Mihu

Polihroniu găzduieşte în casele sale primele şcoli din oraş. Tot el a instalat într-o casă un spital pentru bolnavii lipsiţi de mijloace materiale (Sev. 8, 9, 10). Un alt comerciant grec, V. Manecas, la 1877 proprietarul restaurantului „Apollo”, a renunţat la chirie în timpul Războiului de Independenţă, cedând gratuit sala pentru a adăposti spitalul militar. Apostol Ghiculescu a donat localul în care a funcţionat Şcoala Comercială. Şi lista exemplelor poate continua... Sunt tot atâtea argumente că vechiul dicton latin, despre teama de grecii care fac daruri, nu mai are de mult nici o justificare.

Sârbii, majoritatea negustori şi meseriaşi, s-au stabilit în zonă după 1865, mai ales în urma frământărilor din Serbia şi a luptelor dintre familiile Obrenovici şi Karagheorghevici. În 1882 s-a înfiinţat o şcoală primară în limba sârbă, unde au predat Svetozar Popadici (licenţiat în drept la Paris) şi poetul Voislav Ilici. În perioada interbelică sârbii reprezentau cea mai puternică minoritate din Severin. La sfârşitul secolului al XIX-lea a luat fiinţă în oraş societatea „Bratstvo”, numită în documente când sârbo-slavă, când sârbo-croato-slovenă. Clădirea în care a funcţionat sediul acesteia, cumpărată de la doi greci din Severin, Gheorghe Iannis Tănase şi A. G. Muzas, a fost donată în 1928 de Comunitatea sârbă Bibliotecii „I. G. Bibicescu”.

Armenii din oraş se ocupau mai ales cu comerţul de cafea şi dulciuri (cunoscuţi erau Sahighian şi Mardirosan). Pentru dulciuri (baclavale şi sugiucuri) şi mai ales pentru bragă, erau vestiţi şi **turcii** (Begu, Bairam şi Caraiman), cei mai mulţi veniţi din insula Ada Kaleh. Iaurtul cel mai bun îl găseai la **bulgari**, care se ocupau şi cu grădinăritul. Pe **italieni** îi găsim în construcţii, printre arhitecţi, sculptori, pictori şi pietrari (Darini, Dante, Giacomini, Fragiacomo, Molinaro, Vanderti, Scotti), iar pe **francezi**, mai ales ca profesori la liceele din oraş (Marcel Fontaine, Durand, A. Sauget).

Severinul a fost un spaţiu caracterizat printr-o extraordinară diversitate etnică. Pe lângă naţionalităţile menţionate, într-o evidenţă din 1920 a cetăţenilor străini rezidenţi în Severin figurau de asemenea: 89 **unguri**, 69 **cehoslovaci**, 8 **albanezi**, 7 **polonezi**, 5 **elveţieni**, 3 **englezi**, 2 **belgieni** şi un **argentinian**. Asta duce şi la o mare diversitate confesională. În 1932, erau în oraş 18 440 *ortodocşi,* 1 257 *romano-catolici,* 436 de *religie mozaică,* 113 *greco-catolici,* 20 *calvini,* 109 *luterani,* 24 *adventişti,* 14 *baptişti.*

O parte din urmaşii noilor veniţi au rămas pentru totdeauna în noua lor ţară. Unii au păstrat cât mai mult statutul de supuşi străini, alţii au cerut împământenirea (Sev. 11), integrându-se în societatea românească. Căsătoriile mixte, educaţia în familie şi legăturile dintre membrii diferitelor comunităţi au făcut ca severinenii să se hrănească din mai multe culturi, fără a avea sentimentul vreunei înstrăinări (Sev. 12, 13). Dintre toţi, cei mai exotici şi mai originali în *„adaptabilitatea şi neschimbarea”* lor rămân **rromii** (Sev. 14).

Alţii s-au întors în locurile din care au plecat strămoşii lor (de pildă foarte mulţi evrei au plecat în perioada exodului în Israel, facilitat de statul român, astfel încât în ultimul deceniu, rămânând doar câteva persoane, comunitatea mai există).

Cu toate greutăţile străinătăţii, severinenii de alte etnii s-au simţit bine la Turnu Severin. Cea de a doua soţie a grecului Mihu Anastasiu era o austriacă din Krems, dar pentru ea „acasă” nu înseamnă Krems, ci Severin. În jurnalul ei apar o mulţime de prieteni, de diferite naţionalităţi. Ei se numesc Bălcescu, Hergot, Escoufié... Deşi călătorea adesea cu soţul ei la Paris, Monte Carlo, Viena, Triest, Veneţia, Milano, Pesta, abia aşteaptă să revină în Severin - notând în jurnalul ei: *„Pretutindeni e bine, dar acasă-i cel mai bine”.*

Unele comunităţi au renăscut după 1990 şi au reluat legăturile cu locurile de origine (Sev. 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22). Reînvierea legăturilor tradiţionale, a vechilor „coridoare culturale” ale istoriei, poate face din aceste comunităţi nu doar punţi de prietenie între ţara din care provin şi ţara de adopţie, dar şi o punte trainică spre Europa de astăzi (Sev. 23).

Capitolul V

PERCEPŢII RECIPROCE ÎN IMAGINARUL COLECTIV

Într-un text din volumul „Sfaturi pe întunerec” (1937), Nicolae Iorga *scria următoarele: Popoarele împrumută. Succesul le ispiteşte, dar nu-şi dau samă de unde vine taina lui. Cutare naţiune s-a refăcut minunat, a săvârşit lucruri care uimesc lumea: rănile i s-au închis, tulburarea s-a liniştit, realizări neobişnuite se ivesc în fiecare zi. Şi atunci o privire răpede crede că a şi descoperit de unde pleacă toate aceste isprăvi: vede o haină, o disciplină ostăşească, o organizare, un şef a toate poruncitor, care sfarmă orice voinţă contrară. Hai să facem şi noi!* De fapt, popoarele se uită unele la altele, se admiră, se copiază, se imită sau se urăsc, se invidiază, se dispreţuiesc în funcţie de starea de spirit creată de oamenii înşişi, de evenimente şi de contextul istoric care le-a adus şi le-a pus să trăiască împreună.

„Celălalt”, chiar dacă te fascinează, e „altul”, e un străin. Îl tolerezi sau chiar poţi comunica cu el. Dacă te înspăimântă, „celălalt” devine un exclus, un marginal, e numai bine să te fereşti de el sau să te protejezi prin agresivitate. Comportamentul uman e cel mai adesea iraţional în relaţie cu „celălalt”. Teama că ţi-ai putea pierde confortul spiritual, moral, psihic, în faţa celui care vorbeşte altă limbă, se roagă la un alt Dumnezeu, are alte obiceiuri decât tine (altă zi de odihnă săptămânală, alte sărbători, este botezat, se însoară sau este îngropat altfel), poartă altfel de haine sau joacă după altă muzică, creează o reacţie de autoapărare mai puternică decât raţiunea care te-ar ajuta să înţelegi sau să accepţi diferenţa. De aici şi până la apariţia prejudecăţilor despre „celălalt” nu e decât un pas foarte mic. Fiecare prejudecată e, de fapt, un scenariu imaginar cu privire la „celălalt” materializat într-un stereotip, un clişeu, o „scurtătură” de gândire care, din comoditate intelectuală cel mai adesea, e aplicată de-a valma unei persoane sau unui grup întreg - social sau etnic. Soliditatea şi stabilitatea stereotipurilor sunt aşa de puternice încât nici atunci când suntem puşi în faţa evidenţei contrariului nu vom accepta eroarea de judecată.

Câteva exemple: La ce ne gândim când spunem slovac? - bun, harnic, onest. Cum e neamţul? - ordonat, disciplinat, corect. Dar albanezul? - ospitalier, generos, cinstit. Chiar pozitive fiind, aceste valorizări ale „celuilalt” exprimă aceleaşi procese psihice: tendinţa de a corela lucruri sau comportamente care în realitate nu sunt asociate - sau nu se asociază aşa cum credem noi - şi, în acelaşi timp, tentaţia permanentă de a ordona realitatea înconjurătoare în categorii, clase, structuri care accentuează diferenţele.

Aceleaşi mecanisme psihologice dezvoltă şi stereotipurile negative care sunt mai numeroase şi mai frecvent utilizate în viaţa cotidiană. Spre exemplu: evreul - e avar, grecul - e necinstit, românul - e hoţ, rusul - e beţiv, sârbul - încăpăţânat. Aceste percepţii sunt rezultatul relaţiilor interumane cotidiene.

Dacă peste acestea se suprapun ideologii politice, interese naţionale, atitudini ale unor personalităţi politice, scrieri literare sau mesaje cu conotaţii etnice transmise - conştient sau nu - în sistemul educativ, calitatea şi influenţa stereotipurilor capătă o consistenţă sporită.

În imaginarul colectiv relaţia pe care minorităţile au avut-o cu majoritatea poate fi privită din mai multe perspective.

- *Dialogul mutual* este expresia unor relaţii interumane pozitive.
- *Asimilarea* (chiar şi încercarea nereuşită de asimilare) a unei minorităţii de către majoritate reprezintă o tendinţă în relaţiile interetnice cu conotaţii politice şi naţionaliste.

- *Excluderea* socială, culturală sau politică este expresia iraţională a fricii faţă de „celălalt”.

- *Non-percepţia* înseamnă lipsa de perspicacitate în identificarea „celuilalt”, cel mai adesea, vina fiind a ambelor părţi.

Rândurile care urmează sunt o privire de ansamblu asupra relaţiei dintre minorităţi şi majoritate în spaţiul românesc, un punct de vedere asumat de către fiecare minoritate asupra unui subiect pe cât de sensibil pe atât de spectaculos în expresia sa. Cu referiri la cauzele şi originile acestor reprezentări, înregistrând formele lor de expresie (viaţa cotidiană, folclor, literatură, istorie, artă, mass-media, legislaţie etc), precum şi prejudecăţile şi formulele stereotipe de relaţionare (între majoritari şi minorităţi sau între minorităţi) prezente în memoria colectivă şi individuală, paginile următoare sunt imaginea imaginii „celuilalt”.

MINORITĂŢI VERSUS MAJORITATE ÎN IMAGINARUL COLECTIV

Albanezii

Dintre toţi balcanicii, albanezii sunt cei mai apropiaţi de români prin origine, caracter şi obiceiuri. Acesta este motivul pentru care adaptarea lor la noile condiţii economice şi sociale din România s-a făcut în mod firesc, fără probleme deosebite. Un element important în naturalizarea lor au constituit-o căsătoriile mixte, întâlnite mai cu seamă în secolul al XX-lea, între ortodocşi şi, mai rar, între ortodocşi şi musulmani. De asemenea, nici limba ţării de adopţie nu a împiedicat acomodarea lor rapidă în România. Favorizaţi de meseriile pe care le-au practicat, dar şi de calităţile lor native - cinstea şi corectitudinea - albanezii s-au bucurat de respectul şi aprecierea populaţiei majoritare. Recunoscuţi ca buni cofetari, patiseri, cârciumari şi negustori, ei au devenit personaje importante în comunităţile locale, fiind un element dinamic şi creativ al societăţii româneşti. Un asemenea exemplu este şi astăzi, după două secole de la stabilirea în România, numeroasa familie Memishi din Slatina, cofetari şi cetăţeni de vază ai municipiului. În cofetăria lor renumită din centrul Slatinei, „La atletul albanez”, s-au răsfăţat cu dulciuri orientale - bragă, îngheţată, cafea şi prăjituri - personalităţi publice importante, oameni politici, sportivi, diplomaţi etc.

Albanezii sunt un popor ospitalier şi generos. Proverbul „Casa albanezului este a lui Dumnezeu şi a oaspetelui” spune totul despre firea deschisă, caldă şi primitoare a acestor oameni. Sub acest aspect au fost cunoscuţi de români, iar numele şi renumele lor stăruie şi astăzi în memoria colectivă. La rândul lor, albanezii îi privesc pe români cu simpatie, ca pe o rudă apropiată. Evoluţia relaţiei dintre cele două popoare a fost una organică, naturală, fără asperităţi, iar schimburile culturale au favorizat cunoaşterea reciprocă. După 1990, odată cu intensificarea contactelor politice şi interumane, aceste relaţii au devenit mult mai apropiate. La aceasta a contribuit şi activitatea asociaţiilor culturale amintite în capitolele anterioare.

Cehii

Românii şi sârbii din Banatul de sud îi numesc pe cehi „*pemi*”*.* Cuvântul nu este unul peiorativ, înjositor sau batjocoritor ci este o derivare de la „bohem”, aplicându-se şi germanilor sosiţi din regiunea Boemiei. La rândul ei, denumirea de Boemia sau Bohemia, patria de origine a „pemilor” provine de la antica provincie Boiohaemum, unde s-au aşezat în secolul I d.H., boii, un neam celtic. După unii cercetători denumirea de „pemi” provine din cuvântul german Böhmen, denumire ce se dădea de către germanii din Banat, tuturor celor ce veneau din Boemia. De remarcat însă că cehii între ei nu se numesc decât cehi.

Ca profil psihologic şi moral, cehii sunt oameni cinstiţi, liniştiţi, blajini, chiar timizi, ascultători şi respectuoşi cu străinii şi cu autorităţile. Nu îşi deschid sufletul şi casa imediat, dar dacă le-ai câştigat încrederea, ţi-o acordă în totalitate şi sunt foarte ospitalieri. Sunt socotiţi oameni de nădejde pe care te poţi bizui oricând. Majoritatea dintre ei sunt „meseriaşi universali”, pricepuţi la toate şi foarte căutaţi. O lucrare făcută de un „pem” reprezintă o garanţie clară de calitate, siguranţă şi trăinicie.

Comunităţile cehe nu provoacă probleme autorităţilor şi nici nu creează tensiuni interetnice. Uneori, unele fapte negative apărute în comunitate sunt dezaprobate public chiar de ei. Unii cehi dau dovadă de naivitate şi indulgenţă excesivă, de care pot să profite persoanele rău intenţionate.

Pemoaicele sunt cunoscute pentru curăţenia, hărnicia şi priceperea lor culinară. Se spune că nu se mărită până nu cunosc cartea de bucate pe de rost, dar chiar dacă nu este aşa, cert este că ele sunt foarte bune bucătărese şi gospodine.

Croaţii

Aşa cum s-a mai făcut referire şi în capitolele anterioare, de-a lungul existenţei sale pe aceste meleaguri, comunitatea croată din România a avut numai relaţii paşnice cu etniile cu care a intrat în contact, cu populaţia majoritară. Această realitate istorică a generat percepţii pozitive faţă de cei cu care croaţii au intrat în dialog.

Elocvente în acest sens sunt baladele, jocurile sau cântecele din folclorul croat care s-au păstrat ca urmare a muncii de culegător de folclor a profesorului Ivan Birta şi se regăsesc în lucrarea acestuia „Karaševci”, apărută în 1933 la Bucureşti.

Pentru că referirile din culegerea de folclor au ca obiect şi subiect localităţile croate din Banatul Montan, localităţi care se învecinează doar cu cele locuite de români, cele ce-i cuprind pe aceştia sunt semnificative. Cât priveşte elementele de conţinut ale creaţiilor populare croate, acestea au în vedere o gamă largă de aspecte ale vieţii.

Astfel, poemul liric „Vlaška čobanica” (s.n. - „Romånca păzind oi pe câmp”) descrie dialogul a doi tineri - un băiat croat şi o fată româncă - ce se întâlnesc pe câmp păzind oile. Tânăra păstoriţă româncă îi relatează, plângând, singurătatea în care se află ca urmare a faptului că fraţii ei sunt plecaţi la oaste.

În aceeaşi ordine de idei baladele croate reliefează şi eroii români, precum Ştefan cel Mare - domnitor şi conducător militar care în secolul al XV-lea s-a evidenţiat în faţa Europei în luptele cu turcii, aşa cum se desprinde din balada „Stefan, vojvoda volonski” (s.n. - „Ştefan - domnitorul românilor”), sau victoria ruso-română în războiul contra Imperiului Otoman din 1877-1878, aşa cum se reflectă în baladele „Boj kod Plevne” (s.n. - „Lupta de la Plevna”) şi „Turci gube Plevne” (s.n. - „Turcii pierd Plevna”).

Tot în capitolele anterioare s-a subliniat şi ideea că localităţile croate din Banatul Montan sunt compacte din punct de vedere etnic - locuite doar de etnici croaţi - ceea ce nu exclude prezenţa şi a unor familii de rromi, viaţa acestora fiind parte integrantă a vieţii cotidiene a locuitorilor majoritari. Astfel în culegerea menţionată deja, se regăsesc şi poeme care reflectă viaţa acestei comunităţi, precum e poemul liric „Cigančici maleni” (s.n. - „Copiii rromi”) în care, între altele, se descrie modul de preparare a unor mâncăruri pe bază de carne de pasăre .

De asemenea, în aceeaşi ordine de idei se înscrie şi poemul liric „Hei, sviraj mi, cigo” (s.n. - „Cântă-mi, ţigane”), în care sunt evidenţiate calităţile de lăutari populari ale membrilor etniei rrome, aceştia fiind cei care au reprezentat muzica folosită în momentele de sărbătoare din viaţa comunităţii - nuntă, botez, la rugi, joc în zilele de duminică etc.

Alt mijloc prin care percepţiile pozitive reciproce s-au manifestat pregnant a fost şi este publicaţia bilingvă româno-croată a Uniunii Croaţilor din România, cu apariţie lunară, „Hrvatska grančica” (s.n. - „Rămurica croată”).

De-a lungul celor 11 ani scurşi de la apariţia sa, în coloanele acestei reviste s-au regăsit articole care au reflectat activităţi comune ale comunităţii croate cu cele aparţinând celorlalte etnii din Caraş-Severin - cehă, germană, maghiară, rromă, sârbă şi ucraineană - precum „Festivalul de folclor interetnic”, „Zilele tineretului comunitar”, „Didactica învăţământului minoritar” etc. - activităţi prin care s-a promovat inter/multiculturalitatea.

Maghiarii

Coexistenţa (coabitarea, convieţuirea) românilor şi a maghiarilor pe meleagurile transilvănene de mai bine de o mie de ani a lăsat amprente în imaginarul colectiv al ambelor popoare. Deşi au fost şi unele momente presărate cu conflicte, în cea mai mare parte a istoriei convieţuirea celor două popoare a fost paşnică.

Atât limba română cât şi cea maghiară conţin cuvinte de provenienţă străină, iar multe dintre acestea, în cazul românei, provin din maghiară şi invers. De exemplu cuvinte ca: oraş (város), bani (báni, dénárok), marfă (marha) provin din maghiară, iar cele ca: ficsúr (fecior), esztenna (stână), áfonya (afine) sunt de origine română.

De obicei popoarelor le place să se deosebească de acelea de care sunt mai aproape, iar cu cele mai îndepărtate încearcă să aibă cât mai multe în comun, preluând modelul acestora. În trasarea caracterului naţional al unui popor este nevoie de multă precauţie, pentru că din punct de vedere al imagologiei niciun popor nu este omogen. Stereotipurile în mod normal sunt pur informative. Cunoaşterea lor nu e altceva decât cercetarea corectitudinii şi rectificarea lor dacă este cazul.

Apariţia şi dezvoltarea acestor caracteristici naţionale au fost influenţate de-a lungul timpului de mai mulţi factori: istorici, geopolitici, economici sau culturali. Între popoarele care au împărţit aproape acelaşi destin istoric similitudinile sunt multiple însă există şi deosebiri.

Autostereotipurile (autoimaginea sau imaginea de sine) de multe ori nu exprimă situaţia reală a unui popor, ci felul în care i-ar plăcea să fie văzut de alţii, delimitându-se prin imaginea proprie. Totuşi auto şi heterostereotipurile au un sâmbure de adevăr, pentru că izvorăsc din trecutul comun al popoarelor.

Luând în considerare aspectele de mai sus, conform unui chestionar mai amplu, care a fost aplicat pe un eşantion de 1841 de persoane din care 1126 maghiari şi 724 români, în noiembrie 1997, apar următoarele componente ale identităţii maghiare şi române în Transilvania privind stereotipiile etnice.[93]

Stereotipuri etnice în Transilvania - în procente

Caracteristici	Despre români		Despre maghiari	
	Românii	Maghiarii	Românii (%)	Maghiarii (%)
Agresiv	26	43	49	32
Inteligent	60	41	46	56
Leneş	44	49	30	25
Egoist	39	45	56	37
Persoană salutară (care te ajută la greu)	55	43	51	54
Neputincios	27	39	27	28
Tolerant	56	36	31	50

[93] Veres Valér, *Az erdélyi magyarok és románok közösségi identitása a társadalmi struktúra tükrében*. Szociológiai szemle. Budapest, 4/2000. [html] http://veres.adatbank.transindex.ro/

Spirit de performanţă	53	40	51	54

Conform acestor studii românii sunt mai autocritici, decât maghiarii, pentru că 44% dintre români consideră ca poporul lor este leneş şi în procent de 27% neputincios. Maghiarii din punctul de vedere al românilor însă sunt prea agresivi şi egoişti. La polul opus, în opinia maghiarilor, românii sunt deseori leneşi şi nepăsători.

O cercetare sociologică efectuată în 1996[94] între maghiarii din judeţele Cluj şi Covasna reflectă oarecum stereotipiile care există la maghiari referitor la propria imagine şi despre imaginea formată cu privire la români. Conform cercetării maghiarii se consideră pe ei înşişi ca fiind „sârguincioşi, muncitori, cinstiţi, cu un comportament corect, prietenos cu toată lumea, le place ordinea, sunt gata să ajute mereu, au foarte multe calităţi personale pozitive, însă dacă sunt mai mulţi împreună atunci apare dezbinarea, gruparea în partide fiindcă între ei sunt mulţi egoişti. Românii îi asupresc, îi umilesc la fiecare pas. Maghiarii sunt culţi, civilizaţi şi sunt mai civilizaţi decât românii. Cea mai caracteristică calitate negativă este mândria naţională, care foarte des se transformă în a se bate cu pumnii în piept şi a se grozăvi în faţa altora".

Despre români, stereotipul ce apare din cercetare este următorul: „are două feţe (Janus) pare prietenos, aşa se şi comportă dar dacă vine vorba despre problema naţională atunci devine naţionalist, chiar antimaghiar, face totul să-şi realizeze scopurile şi să marginalizeze maghiarii; devine agresiv, minte dacă trebuie, este amabil, făţarnic (este amabil chiar şi cu maghiarii) însă în spatele lor îndeamnă la ură, se comportă incorect. Românul de rând în general este rămas în urmă, incult, uşor de influenţat, fără pretenţii, religios. Sunt între ei şi oameni cinstiţi şi de treabă, dar aceştia sunt excepţii. Chiar dacă sunt între ei neînţelegeri când e vorba să acţioneze împotriva maghiarilor atunci devin solidari."

Din cele două concluzii reiese că maghiarii au o imagine pozitivă despre ei înşişi, aspectele negative se referă doar la mândria naţională care de multe ori se asociază cu cerbicia şi agresivitatea (mai ales în Secuime) ceea ce dăunează relaţiilor româno-maghiare. Abundenţa caracteristicilor pozitive în imaginea alcătuită despre sine este o armă cu două tăişuri, pe de o parte mândria naţională este un obstacol în calea asimilării, pe de altă parte este greu să se realizeze o autoevaluare critică în problema naţională.

O cercetare referitoare la stereotipiile etnice în secolul al XIX-lea arată că maghiarii de atunci îi considerau pe români ca oameni care respectă legea, superstiţioşi, ospitalieri, religioşi, care ţin la limba lor, ignoranţi, nu prea sârguincioşi (leneşi). Aceste stereotipii apar şi printre cele de azi dar nu sunt cele mai frecvente. Pe lângă ideologia tradiţională care îi caracteriza pe români ca pe un popor subjugat şi din această cauză înapoiat şi ignorant, mai nou poporul român apare ca popor dominant, un asupritor agresiv şi odios, care dând dovadă de lipsă de caracter respinge intenţiile „curate" şi drepturile „corect solicitate" ale maghiarilor. Totodată în mulţi dintre maghiari continuă să existe simţământul superiorităţii culturale şi morale care este alimentat de imaginea tradiţională despre români.

Autorul cercetării consideră că una dintre cauzele formării acestor stereotipii despre români a fost naţionalismul comunist promovat de Ceauşescu care a elaborat un discurs ideologic naţionalist bazat pe prezentarea trecutului istoric al românilor într-un mod mult mai idilic chiar decât în perioada romantismului. Istoria oficială vorbea numai despre virtuţile naţiunii române, iar toate prejudiciile şi vinovăţiile provocate de statul şi poporul maghiar au fost exacerbate. Aceste idei au fost propagate prin învăţământ şi mass-media şi multe generaţii şi-au format identitatea naţională pe baza lor. Totodată identitatea naţională şi raportarea faţă de istorie a maghiarilor din România a fost influenţată negativ de studierea aceleiaşi istorii a românilor mai mulţi ani la rând.

[94] Veres Valér, *A Kovászna és Kolozs megyei magyarok kisebbségi identitástudatának néhány vonása*. Régió – Kisebbségtudományi szemle, Budapest, 3-4/1997**.** http://veres.adatbank.transindex.ro/

Pentru a afla dacă aceste auto- şi heteroimagini etnice sunt sau nu reale, este nevoie de multă empatie din partea ambelor părţi. Chiar dacă considerăm că unele caracterizări nu ne reprezintă, trebuie să admitem faptul că acel popor de la care provin a avut totuşi unele motive întemeiate când ni le-a atribuit.

Faptul că în imaginea maghiarilor alcătuită despre români găsim pe primul loc caracteristica „sunt prietenoşi” înseamnă că prin adoptarea şi menţinerea unei politici adecvate se poate realiza, la nivelul percepţiei zilnice, un model de convieţuire în România bazat pe acceptare şi încredere reciprocă a celor două popoare. Deceniul care a trecut de la efectuarea aceste cercetări dovedeşte că se poate realiza un asemenea model. Politica de cooptare a UDMR-ului la guvernare, legile adoptate în favoarea minorităţilor naţionale, intrarea României în Uniunea Europeană toate la un loc oferă un cadru prielnic pentru realizarea modelului de convieţuire româno-maghiar dorit şi acceptat de ambele părţi. Considerăm că şi percepţiile şi stereotipiile prezentate s-au estompat în ultimul deceniu şi că imaginea reciprocă s-a modificat cu multe caracteristici pozitive.

Grecii

Moto *„Imaginea celuilalt” reprezintă „o componentă esenţială pentru înţelegerea unei epoci, a mentalităţilor ei, a felului cum s-au privit reciproc pământenii şi străinii, cum s-au înţeles, s-au disputat ori au încercat să găsească un modus vivendi, având până la urmă nevoie unii de alţii.”*

(Georgeta Fililtti)

„Legăturile de amor dintre Grecia şi România sunt vechi - scria C. A. Rosetti - *dovadă că atunci când Ellada sângera sub sabia străinului, ştiinţa, limba şi sufletul Elladei au găsit refugiu în spaţiul românesc”.* Şi totuşi, în ciuda acestor vechi *„legături de amor”* dintre greci şi români şi a foloaselor reciproce ale convieţuirii lor, cu toate că ceea ce a rămas constant în fiecare etapă a fost colaborarea, care i-a stimulat deopotrivă şi pe unii şi pe alţii, cu toate că românii şi grecii au găsit un model de convieţuire pe care l-ar râvni orice popor - cu toate acestea, multă vreme, ei, grecii au fost declaraţi marii vinovaţi pentru tot ceea ce era rău în societatea românească.

Reacţiile antifanariote de la începutul secolului al XIX-lea şi istoriografia timpului au amplificat consideraţiile dispreţuitoare la adresa grecilor. Începând cu celebrul *Eseu asupra fanarioţilor,* din 1824, al lui Filip Zallony, însemnările călătorilor străini şi mai târziu observaţiile istoricilor români cu privire la „nefericitul” secol al XVIII-lea, mai ales ale lui Nicolae Bălcescu, au întreţinut un climat care şi-a pus amprenta şi asupra mentalităţilor din deceniile următoare. În „Buletinul Instrucţiunii Publice” din 1866, G. Missail scria că în loc de „patul lui Procust” românii ar trebui să spună „patul fanarioţilor”, căci *asemeni renumitului bandit al antichităţii elene, ce reteza extremităţile mai lungi decât patul său, ei au ciuntit şi exterminat tot ce avea România mare şi naţional.* Generaţii întregi de elevi învăţau că secolul precedent fusese unul de „teroare” şi „urgie”, de „decadenţă fatală”, de „machiavelism infernal”, de „cumplit naufragiu” sub dominaţia umilitoare şi deznaţionalizatoare a grecilor, marii vinovaţi pentru tot ceea ce era rău în societatea românească: pierderea teritoriilor, a bunelor obiceiuri, pătrunderea laşităţii şi a corupţiei. Chiar şi pentru Eminescu, poetul îndrăgostit de ideile Elladei, izvorul tuturor acestor rele era „un grec sau o mână de greci” (G 140, 141, 142, 143). *„Numele de* ***fanariot*** *şi de* ***grec*** *vor rămâne în veci odioase oricărui român”,* scria Pompiliu Eliade în lucrarea sa *Influenţa franceză asupra spiritului public în România,* ce apărea la Paris în 1898. În acelaşi an, în Conferinţa sa despre *Cultura românilor sub fanarioţi,* Nicolae Iorga exprima un nou punct de vedere. El sublinia faptul că vechea concepţie, falsă şi umilitoare, provenea *„dintr-o înţelegere nedeplină şi din sentimente ce aparţin numai secolului XIX”,* iar opera de reabilitare a acestor *reformatori* era considerată ca fiind una patriotică.

Sentimentul antigrecesc s-a atenuat în secolul al XX-lea, cu toate că ideile din vechile manuale nu se dezrădăcinau uşor. Unii încă mai vedeau în problemele epocii răscumpărarea păcatului încrederii în străini şi justificau dificultăţile prezentului cu ajutorul trecutului, a ultimelor patru secole în care societatea românească fusese „copleşită de grecism şi străinism”. Într-o broşură (nesemnată) apărută la Piteşti în 1907 se spunea că *„nu ne trebuie români făcuţi din streini, deşi născuţi în ţară, nici din străini naturalizaţi cu votul Camerelor legiuitoare, nouă ne trebuie români adevăraţi din moşi strămoşii lor români”.* Grecii erau numiţi *oaspeţi nepoftiţi, parveniţi, făţarnici, venetici, cosmopoliţi, o pacoste pe capul ţării, spioni şi vânători de zestre şi avere, un virus social infiltrat în sângele nostru prin căsătorii, făcându-se apoi pământeni ca să poată sugruma şi stoarce de la mojicul de român şi cenuşa din vatră.* Aceşti *pseudo-români,* care ar fi format 90% din societatea românească a oraşelor şi 90% din Adunările legiuitoare, reprezentau o adevărată *cangrenă naţională* de care neamul românesc trebuia scăpat prin măsuri decisive şi urgente. Autorul, care se intitula *„un strănepot şi urmaş direct din neamul lui Radu Negru”,* propunea să se facă statistici şi liste cu toţi aceşti străini greci veniţi în ţară în ultimii 400 de ani pentru a fi opriţi să ocupe funcţiile publice şi demnităţile ţării şi totodată cu familiile vechi româneşti care au rămas curate şi nu s-au amestecat cu grecii, doar acestea având dreptul la bursele statului şi la guvernarea ţării (G 144). În acelaşi an apărea o lucrare despre psihologia românilor, a lui Dumitru Drăghicescu, care vedea originea bolilor morale din România în *„putreziciunea morală a Bizanţului corupt, căci cu ele furăm intoxicaţi de grecii veniţi la noi, fugăriţi de turcii din Ţarigradul distrus”* (G 145).

Alături de Nicolae Iorga, care subliniase continuitatea organismului bizantin şi care iniţiase reabilitarea fanarioţilor, marii elenişti de la sfârşitul secolului al XIX-lea: Nicolae Dossios, Constantin Erbiceanu, Demostene Russo, aveau să modifice hotărâtor viziunea despre rolul grecilor şi al culturii greceşti. Acesta din urmă va forma o nouă generaţie de cercetători care se va apleca asupra elenismului din România, în strânsă legătură cu cultura românească: Ariadna Camariano-Cioran, Nestor Camariano, Victor Papacostea, Al. Elian, Nicolae Cartojan, Dan Simonescu, Maria Marinescu-Himu etc.

În ciuda acestor eforturi şi nuanţări, secolul al XX-lea a accentuat şi mai mult (mai ales în anii comunismului) opoziţia dintre român şi străin. Lucian Boia observa că existau *„străinii din afară "* şi *„străinii din interior”,* iar *„minoritarul a fost perceput ca străin, înainte de a fi considerat membru al naţiunii române şi cetăţean român.”*

Deschiderea care a urmat transformărilor politice de după decembrie 1989 a avut consecinţe importante pentru toate minorităţile din România şi totodată a creat condiţii pentru apariţia unor lucrări care să contureze locul minorităţilor în societatea românească de-a lungul timpului. Aportul cultural al fiecărei etnii nu trebuie neglijat şi uitat. Grecii ştiu că geniul grecesc a fost stimulat de contactele cu mediul românesc. Totodată, experienţa grecească vine să îmbogăţească valoarea culturii româneşti. Iar astăzi, românii şi grecii continuă deopotrivă să ofere un model de convieţuire, fructificând printr-un dialog roditor, orizonturile pe care, de-a lungul istoriei, şi le-au deschis reciproc.

Polonezii

Imaginarul colectiv din Bucovina este modelat de istoria unică a acestui ţinut, situat din punct de vedere cultural şi geopolitic, conform expresiei lui Erich Beck (expert german în problemele Bucovinei) *„între Orient şi Occident”.*

Situaţia istorică specială a Bucovinei (mai cu seamă din timpul perioadei administraţiei austriece - 1775-1918), a făcut ca aici să nu existe conflicte interetnice şi inter-religioase, Bucovina constituind un strălucit exemplu de colaborare interetnică. Referitor la Bucovina, cercetătorul german Hans Prelitsch a popularizat, după cel de-al Doilea Război Mondial, expresia *homo bucovinensis,*

prototip al individului tolerant, ce vorbeşte cel puţin două limbi şi care oferă un model de convieţuire paşnică interetnică. Conform opiniei lui Emmanuel Turczyñski, un alt istoric german expert în problemele Bucovinei, în Bucovina a existat un adevărat *„consens ideologic"* bazat pe *„larg diseminata identificare a bucovinenilor cu trăsăturile regiunii, cu un sistem legal bine stabilit, toleranţă şi progres socio-cultural, unde loialitatea către aceste valori nu însemna neloialitate faţă de propria comunitate etnică sau religioasă "*[95].

În perioada anterioară anului 1919 se realizase un fel de solidaritate interetnică la nivelul comunităţilor etnice din Bucovina, solidaritate dată de necesitatea folosirii limbii germane în cadrul regimentelor, şcolilor şi aparatului administrativ bucovinean. Un binecunoscut autor prezintă alegoric această situaţie, arătând că la o masă de taroc (joc de cărţi foarte popular în Bucovina austriacă) puteau fi auzite chiar patru limbi, în funcţie de naţionalitatea jucătorilor[96].

Această situaţie a influenţat imaginarul colectiv circumscris comunităţilor etnice din judeţul Suceava. În general, românii şi celelalte etnii au o părere bună despre polonezi, considerându-i oameni „de cuvânt", însă mândri, harnici şi ospitalieri. Referitor la acest ultim aspect, etnicul polon Stanislaw Belius din localitatea Cacica, îi declara ziaristului Sorin Preda de la publicaţia „As" din Bucureşti: *„Când îţi intră cineva în casă, îl primeşti pe Dumnezeu"*[97]. (PL, CAP. V, SURSA XXII, TEXT) La rândul lor, polonii bucovineni îi consideră pe români harnici, sociabili, ospitalieri, însă „delăsători". Aceste percepţii nu influenţează însă interesul pentru colaborare interetnică a polonilor şi românilor din judeţul Suceava.

Un strălucit exemplu de colaborare interetnică româno-polonă în judeţul Suceava este constituit de proiectul „Copii Bucovinei". Lansat în 2002, proiectul se adresează copiilor din comunităţile multietnice din judeţul Suceava, ce învaţă împreună în şcolile „polone" din localităţile: Soloneţu Nou, Poiana Micului, Pleşa, Cacica, Păltinoasa, Gura Humorului, Siret, Suceava, Moara. Realizarea proiectului, finanţat preponderent cu fonduri din Polonia, se bazează pe principiul colaborării cu autorităţile locale şi şcolare ale judeţului. Scopul final al acestui proiect este *„ameliorarea condiţiilor educaţionale"* din localităţile mai sus menţionate, iar realizarea lui este condiţionată de îndeplinirea a şase tipuri de obiective specifice:

1. Creşterea calificării cadrelor didactice;
2. Ameliorarea dotării cabinetelor şi sălilor de clasă cu materiale didactice şi metodice;
3. Îmbunătăţirea bazei materiale a învăţământului;
4. Oferirea de ajutor medical şi umanitar direct pentru tineri;
5. Aprofundarea identităţii şi a legăturilor interculturale reciproce, realizată prin: crearea unei reţele de şcoli înfrăţite; efectuarea de schimburi interşcolare cu unităţile de învăţământ din Polonia în timpul vacanţelor etc.;
6. Îmbunătăţirea accesului la educaţie, inclusiv prin oferirea unor burse de studii în Polonia etc. (PL, CAP V, SURSA XXIII, TEXT).

„Modelul" austriac Bucovina, de toleranţă şi colaborare interetnică şi interreligioasă se păstrează şi în prezent în sudul acestei provincii istorice (judeţul Suceava), având o mare influenţă asupra percepţiilor reciproce în imaginarul colectiv al minorităţilor etnice.

Rromii

Reprezentările rromilor în mentalul românesc oscilează între stereotipul negativ, provenit dintr-o gândire prejudiciată datorată unei istorii de excludere socială şi rasism instituţionalizat şi stereotipul relativ pozitiv, originar în imaginea

---

[95] Krzysztof Czy•ewski, *Paul Celan and Bukovina's dialogue culture*, traducere Tomasz Wyszkowski, articol preluat de pe site-ul ce aparține de „Borderland Foundation" din Sejny, Polonia

[96] Adolf Armbruster, *Europa im kleinem: Die Bukowina*, în Idem, *Auf den Spuren der eigenen Identität*, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 1991, p. 226

[97] Sorin Preda, *Gien Dobre la Cacica*, în „As", Bucureşti, nr. 482, 2001, p. 2

exotic-romantică şi duios-empatică promovată de literatura aboliţioniştilor paşoptişti de tip Leon Negruzzi sau Cezar Bolliac, imaginea ideal-romantică din scrierile lui George Coşbuc, Gala Galaction, Mihail Sadoveanu sau Ion Agârbiceanu, ezoteric-fantastică din Mircea Eliade sau Vasile Voiculescu, simbolic-onirică din poezia lui Nichita Stănescu şi frust-pătimaşă din proza lui Eugen Barbu.

Istoria reprezentărilor referitoare la rromi începe cu falsul nume dat rromilor: *„ţigan”,* care şi-a păstrat, în mentalul colectiv românesc şi în limba română, sensul profund peiorativ, determinând şi fiind determinat de reprezentarea socială negativă a rromilor. Numeroase proverbe şi zicători din folclorul autohton (*„Ţiganul când a ajuns împărat, întâi pe tatăl său l-a spânzurat”, „Nici răchita pom de bute,/Nici ţiganul om de frunte”, „Ţiganu-i tot ţigan şi-n ziua de Paşte”, „Ţiganul până nu fură nu se ţine om”, „Ţiganul când a ajuns la mal, acolo s-a înecat”, „Dracul a mai văzut ţigan popă şi nuntă miercurea”),* precum şi expresii din vocabularul curent (*„A cere ca un ţigan”, „A cere ca la uşa cortului”, „A se certa ca ţiganii”, „A se certa ca la uşa cortului”)* demonstrează percepţia faţă de rromi din mentalul românesc, fapt confirmat şi de semnificaţia de dicţionar a termenului de „ţigan”, care înglobează aproape în exclusivitate atribute negative: „**ŢIGÁN** (...) 1. Persoană ce face parte dintr-o populaţie originară din India şi răspândită în mai toate ţările Europei, trăind în unele părţi încă în stare seminomadă. • Expr. *A arunca moartea în ţigani* = a arunca vina pe altul. *A se muta ca ţiganul cu cortul* = a se muta foarte des; a fi nestatornic. *A se îneca ca ţiganul la mal* = a nu reuşi, a eşua într-o acţiune tocmai când era pe punctul de a o duce la bun sfârşit. *Tot ţiganul îşi laudă ciocanul,* se spune despre cei care se laudă cu ceea ce le aparţine. *E învăţat ca ţiganul cu ciocanul* (sau *cu scânteia),* se spune despre cei deprinşi cu nevoile. 2. Epitet dat unei persoane brunete. 3. Epitet dat unei persoane cu apucături rele. ŢIGĂNÍE (...) 1. Totalitatea ţiganilor care locuiesc la un loc; ţigănime; *p. ext.* cartier într-o localitate în care locuiesc ţigani. 2. Fig. Faptă, manieră condamnabilă. 3. Fig. Gălăgie, hărmălaie, scandal. ŢIGĂNÓS (...) 1. Negricios, oacheş. 2. Fig. (Fam.) Care are maniere urâte; care se tocmeşte mult; calic, zgârcit.”[98]

În condiţiile în care rromii nu au fost sute de ani recunoscuţi ca identitate etnică, cu atât mai puţin ca minoritate naţională, iar limba rromani nu a fost considerată o limbă, ci o „bolboroseală” de neînţeles, denominaţia stigmatizantă „ţigan” atribuită rromilor de către alteritate, inexistentă în limba rromani şi falsă din punct de vedere ştiinţific, a fost atât de intens şi îndelung utilizată, încât a fost internalizată de memoria colectivă rromă, devenind deseori o denumire asumată.

Reprezentările despre rromi, care se bazează pe prejudecăţile şi stereotipurile alterităţii, fie că promovează *excluderea,* fie că pledează pentru *asimilare,* se constituie ca un fundal de argumente şi justificări care determină atitudini şi comportamente sociale profund discriminatorii. De-a lungul secolelor, un întreg set de imagini a fost construit şi dezvoltat, cristalizând stereotipurile colective şi formând un rezervor de reprezentări transferate din memoria colectivă în cea individuală. Rromii nu sunt niciodată definiţi aşa cum sunt, ci mai degrabă sunt percepuţi aşa cum ar trebui să fie, pentru a justifica politicile şi comportamentele celorlalţi faţă de ei. Procesul de heteroidentificare a rromilor trebuie să corespundă orizontului de aşteptare colectiv, eminamente negativ, de aceea orice deviere spre pozitiv este resimţită ca fiind o excepţie de la regulă. Aici se poate cita faimosul mit al prietenului rrom din copilărie, prototip al binelui, excepţie de la norma „ţiganului” rău, evocat de aceia care îşi încep discursul cu stereotipul *„Eu nu sunt rasist, dar ţiganii ăştia...”* şi îl continuă cu la fel de stereotipul *„am avut un prieten ţigan/un vecin în copilărie/în tinereţe, un om deosebit, dacă ar fi toţi ţiganii ca el, ce bine ar fi!”* Marcat de toate regulile rasismului, între care disculparea *avant le lettre,* evocarea unui trecut pozitiv nedeterminat şi generalizarea atributelor negative la nivel de grup, acest tip de discurs se referă la copilărie ca la vârsta de aur, a toleranţei absolute, timp în care

---

[98] *Dicţionarul Explicativ al Limbii Române,* Ediţia a II-a, 1998, Bucureşti, Academia Română

s-ar fi putut identifica inclusiv „ţiganul” cel bun, cu siguranţă o excepţie de la norma răului.

De cele mai multe ori, în contextul unei moşteniri mentale negative şi al absenţei din programe şi manuale şcolare a informaţiilor despre rromi, clişeele de gândire şi de limbaj sunt singura sursă de cunoaştere care îi leagă pe rromi de mediul social înconjurător. Rromii par a fi o realitate familiară tuturor: aproape orice majoritar întrebat are o opinie, deseori categorică şi negativă, despre aceştia. Cu cât realitatea pierde mai mult în faţa imaginarului, cu atât rromii sunt receptaţi mai mult în paradigmele ignoranţei care se percepe pe sine ca fiind cunoaştere.

Mai mult decât atât, în condiţii de criză economică, aşadar de luptă pentru resurse, de criză socială, aşadar a ierarhiilor şi conceptelor, de criză morală, aşadar a valorilor şi credinţelor, cine altcineva ar putea fi tras la răspundere pentru situaţia în care se află societatea dacă nu foştii sclavi, rromii, veşnici ţapi ispăşitori ai tuturor frustrărilor, nereuşitelor şi temerilor poporului majoritar de succes. Starea de sclavie în care s-au aflat rromii mai mult de o jumătate de mileniu, a condus la o lipsă de reprezentare socială a acestora, sclavii fiind consideraţi în exteriorul speciei umane. Aflaţi pe listele de târguieli ale boierilor, între o pereche de boi şi un mănunchi de tingiri, dar şi pe foile de zestre ale fetelor, în rând cu parcelele de pământ, rromii robi erau mai degrabă victimele unei non-percepţii. Ei nu erau percepuţi ca oameni, ci ca obiecte de schimb, parte a averii stăpânilor lor.

Una dintre consecinţele Robiei pe planul percepţiei rromilor de către societatea românească porneşte de la reprezentarea femeii rrome sclave ca „ţigancă de prăsilă”, utilă numai în măsura în care înmulţeşte numărul de robi. Mai mult, femeile rrome tinere, în special fetele nemăritate - *„chaja baria”* (fete mari) serveau drept obiecte ale plăcerii, atât pentru stăpânii lor, boieri sau monahi, cât şi pentru oaspeţii acestora. Efectul acestui abuz teribil, culminând cu violul, a fost stereotipul „ţigăncilor frumoase şi fierbinţi”, internalizat sub forma stereotipului aparent pozitiv al femeilor rrome frumoase şi pasionale, conducând însă şi el la scăderea stimei de sine etnice a rromilor, în sensul în care frumuseţea şi pasionalitatea par a fi cele mai mari, dacă nu singurele calităţi ale femeii rrome: „Să ştii că avem femei frumoase şi arzoaice! Aşa se spune, aşa spun rumânii, dar şi ţiganii, şi eu cred că aşa e!”[99]

Percepţiei negative şi non-percepţiei rromilor din perioada sclaviei i se opune imaginea exotic-romantică şi duios-empatică a rromilor promovată de literatura aboliţioniştilor paşoptişti de tip Leon Negruzzi („Ţiganca”), Radu Rosetti („Ţigăncuşa de la ietac”, „Ţiganul”), Vasile Alecsandri („Istoria unui galbân”, „Vasile Porojan”), Dimitrie Bolintineanu, Cezar Bolliac („Fata de boier şi ţiganul vândut”, „O ţigancă cu pruncul stau la Statua Libertăţii”), Gheorghe Sion („Emanciparea ţiganilor”), Ion Heliade Rădulescu („Jupân Ion”), Gheorghe Asachi („Ţiganii”). Această literatură cu scop deschis militant, îndreptată programatic către abolirea sclaviei, este populată de rromi natural-simpatici şi nativ-isteţi, victime ale unor teribile persecuţii ale stăpânilor lor şi de femei rrome de o frumuseţe tulburătoare, peste măsură de pătimaşe, deseori îndrăgostite de stăpânii lor tineri, aceştia din urmă, nu de puţine ori, animaţi de idei aboliţioniste. Plasaţi uneori în posturi histrionic măreţe, ca monumente ale durerii sau ale revoluţiei paşoptiste, rromii rămân totuşi percepuţi din perspectiva unei amabile condescendenţe, ca dinspre un boier natural-superior, dar pătruns de idei inovatoare, înspre un om natural-inferior, dar animat de aspiraţii posibil mai înalte. „Deşi din cea mai fragedă copilărie trăise în murdăria cea mai cumplită, deşi ochii şi urechile ei fuseseră marturi ai celei mai desăvârşite lipse de moralitate şi ai celei mai mari vulgarităţi, curăţenia minţii ei părea tot atât de desăvârşită ca aceea a trupului. Din gura ei nu ieşea nici minciună, nici vorbă vulgară, graiul ei era acela simplu, al oamenilor de la ţară, dar totdeauna cuviincios, mişcările ei erau totdeauna graţioase, chiar elegante, dezmierdările ei cele mai fierbinţi nu deveneau niciodată vulgare.”[100]

[99] Rrom vătraş, 30 de ani, absolvent de studii superioare, Bucureşti

Dacă în perioada sclaviei, reprezentarea socială despre rromi se circumscria statutului acestora de bunuri, nicidecum de fiinţe omeneşti, consecinţa fiind, şi după Dezrobie, aceea că rromii şi-au păstrat imaginea unui grup social inferior, rasismul de excludere a culminat cu Holocaustul din timpul celui de-al Doilea Război Mondial, perioadă în care s-a manifestat, inclusiv la nivelul discursului public, o ură viscerală faţă de rromi, ei fiind văzuţi ca duşmani ai poporului român, care trebuie îndepărtaţi prin orice mijloace: „Procesul asimilării e activat şi agravat nu numai de numărul mare de ţigani, ci şi de alţi factori specifici împrejurărilor politice de la noi: dispoziţia tolerantă a poporului român, răspândirea ţiganilor pe toată suprafaţa ţării, promiscuitatea socială cu populaţia autohtonă la oraşe, ca şi la sate, şcoala în comun, împroprietărirea multora din ei şi înlesnirea vieţii sedentare, care le-a uşurat intrarea în comunitatea românească, absenţa oricăror restricţiuni legale şi, în sfârşit, dispoziţia ocrotitoare a guvernelor şi a autorităţilor administrative”[101]; „Ţiganii nomazi şi seminomazi - susţinea acesta - să fie internaţi în lagăre de muncă forţată. Acolo să li se schimbe hainele, să fie raşi, tunşi şi *sterilizaţi* [subl. în orig.]. Pentru a se acoperi cheltuielile cu întreţinerea lor, trebuiesc puşi la muncă forţată. Cu prima generaţie am scăpa de ei. Locul lor va fi ocupat de elementele naţionale, capabile de muncă ordonată şi creatoare. Cei stabili vor fi sterilizaţi la domiciliu (...). În acest fel, periferiile satelor şi oraşelor nu vor mai fi o ruşine şi un focar de infecţie al tuturor bolilor sociale, ci un zid etnic folositor naţiei, şi nu dăunător”[102].

Studiul unei părţi semnificative a folclorului românesc, în special al proverbelor, snoavelor şi basmelor, demonstrează şi el o gândire stereotipă, marcată de prejudecăţi, ironie şi dispreţ la adresa rromilor. Rromii sunt percepuţi, de cele mai multe ori, ca reprezentanţi ai răului, perfizi, hoţi, criminali, spurcaţi. Personajul întruchipat de rrom în basmul românesc este anti-eroul sau falsul erou, acela care, prin înşelăciune, încearcă să-i ia locul eroului, dar este, până la urmă, descoperit şi pedepsit cumplit. Un alt personaj de basm în cadrul căruia se regăseşte rromul este prostovanul, mârşavul, non-valoarea, sluga eroului negativ, al cărui unic scop este de a servi drept element de comparaţie pentru evidenţierea valorii întruchipate de erou. Femeia rromă este şi ea, în basm, falsa eroină, sluga perfidă care încearcă să înşele bună-voinţa stăpânilor ei dându-se drept eroină, dar care, descoperită fiind, este, în final ucisă. În balade, rromul este trădătorul, mincinosul, cel care pactizează cu duşmanul eroului. În proverbe şi snoave, rromii sunt percepuţi ca mincinoşi, proşti, răi, înşelători, trădători, hoţi, lipsiţi de umanitate. Sub pretextul unor neutre, aşadar obiective antologii de folclor, autori ca Simion Florea Marian („Satire poporane române”), Iuliu Zanne („Proverbele românilor”) şi Theodor Speranţia („Anecdote populare”, „Anecdote afumate”) au cules şi deseori au prelucrat proverbe, snoave, satire şi anecdote româneşti despre rromi, în care identitatea rromă este batjocorită, dispreţuită şi stigmatizată. Acest model de gândire prejudiciată este perpetuat în societatea românească, fie printr-o poziţie explicită de rejecţie, fie printr-o distrugere sistematică a identităţii etnice, datorată unui model de existenţă monocultural, etnocentrist, în cadrul căruia atitudinea majoritarilor faţă de rromi este de „asimilare culturală”, considerându-se că rromii pot fi „civilizaţi” numai „dacă devin români”. Modelul unic de referinţă se circumscrie autarhic şi inflexibil valorilor majorităţii, respingând orice formă de diferenţă, aceasta fiind percepută ca deviantă şi periculoasă.

Rasismul de dominare a culminat, în ceea ce îi priveşte pe rromi, cu perioada regimului socialist, care a dus o politică a egalitarismului mai ales clamat şi mai puţin aplicat în profunzime, care şi-a propus crearea unui om nou ne-etnic, amorf din punctul de vedere al culturilor minoritare. Rromii nu erau recunoscuţi ca minoritate naţională, identitatea etnică fiindu-le sistematic negată, printr-o politică de stat asimilaţionistă, într-o societate în care toţi erau români, în care idealul era

---

100 Radu Rosetti, „Ţigăncuşa de la ietac”, în: „O mie de ani de singurătate. Rromii în proza românească”, Editura Centrului rromilor pentru politici publice „Aven amentza”, Bucureşti, 2000, p. 21

101 Iordache Făcăoaru, *Amestecul rasial şi etnic în România*, în „Buletinul eugenic şi biopolitic”, IX, 1938, p. 283

102 Gheorghe Făcăoaru, *Câteva date în jurul familiei şi statului biopolitic,* Bucureşti, [1941], p. 17-18

să fii român, în care rromilor li se făcea o mare onoare să fie asimilaţi românilor, în care singura şansă a mobilităţii sociale era naturalizarea ca român prin ocultarea sau respingerea identităţii etnice. S-au integrat în acea societate rromii care şi-au negat apartenenţa etnică şi au făcut eforturi către aculturaţia totală. Punctul de vedere oficial era o revenire, de data aceasta în paradigma unei sclavii spirituale, sinonimă cu etnocidul cultural, la non-percepţia din perioada sclaviei, fiind o nouă formă de a nu-i vedea pe rromi, acum nu în sensul în care rromii nu sunt fiinţe umane, aşa cum se petrecea în timpul Robiei, ci în sensul în care rromii nu erau priviţi ca rromi, ci ca români, dar numai în cazul în care se calificau pentru a fi români.

Ca răspuns la această nouă formă de non-percepţie, a apărut stereotipul pozitiv, la fel de periculos şi stigmatizant ca şi cel negativ: imaginea ezoteric-fantastică a rromilor din proza lui Mircea Eliade („La ţigănci") sau a lui Vasile Voiculescu („Sakuntala"), în care misterul magiei se alătură frumuseţii sălbatic-stereotipe a femeilor, reprezentarea simbolic-onirică a „sublimului neam muzical" din poezia lui Nichita Stănescu şi închipuirea frust-pătimaşă a mahalalei, cu personaje oscilând între ura neiertătoare şi iubirea care ucide, din proza lui Eugen Barbu („Groapa").

După 1989, odată cu recunoaşterea rromilor ca minoritate naţională şi în ciuda legislaţiei care sancţionează discriminarea, excesiva libertate de exprimare a deschis calea unui teribil discurs al urii antirrome mai ales în mass-media: „Îmi place să cred că un grăunte de raţiune palpită şi sub baticurile alea murdare, dedesubtul părului nespălat de ani... român în ţara mea, n-am voie să spun sus şi tare, public, că mi se face rău, că îmi vine să vomit când se urcă în staţia Pădurii muierile alea jegoase, libidinoase, cu puradei care se cacă pe ei şi cu bărbaţi duhnind a votcă infectă, fiinţele acelea dezgustătoare care îşi trimit plozii să cerşească prin tramvaie, în timp ce ele supervizează, din spate, buna desfăşurare a acţiunii… (ţiganii) cetăţenii aceştia policromi, perfizi, avorturi ale societăţii, vicleni până peste poate, m-am săturat să tot tac molfăind îndemnurile la toleranţă etnică… cârdul curcubitaceu năvălind, vulgar, mizer, bananier."[103]

O parte a literaturii contemporane, transpuse uneori şi în foiletoane de televiziune, îşi continuă percepţia stereotip-pendulatorie faţă de rromi: foarte buni sau foarte răi, foarte bogaţi sau foarte săraci, exotici, romantici, ezoterici, sălbatici, pătimaşi, deseori vulgari, deseori neînţeleşi, mereu exageraţi, niciodată în limitele moderaţiei.

Ca o concluzie, definitoriu pentru cultura românească în ceea ce priveşte mentalitatea faţă de rromi este *stereotipul,* în majoritatea cazurilor *negativ,* conducând la stigmatizarea identităţii rrome, la internalizarea acestui stigmat şi la rejecţia, de multe ori de către rromii înşişi, a apartenenţei la etnia rromilor.

Prin comparaţie, reprezentările nerromilor în imaginarul colectiv rrom sunt mult mai puţin marcate de prejudecăţi şi stereotipuri. Direcţiile de percepţie fundamentale sunt accentuarea elementelor de control social şi coeziune intracomunitară, care nu recomandă amestecul rromilor cu nerromii *(„Rrom rromesa, gajo gajesa."*/„Rromul cu rromii, gagiul cu gagiii") sau exprimă diferenţele de relaţionare *(„E gajeske bashavav e lovenghe, e rromeske e ilestar"/„Cânt* gagiilor pentru bani, rromilor din inimă."; „ *E gajeske bashavav and-o kan, e rromeske and-ilo."/*„Cânt gagiilor la ureche, rromilor la inimă.") şi identificarea rasismului, alăturându-se nevoii de combatere a acestuia *(„Dikh man akatar k-i buki, ma dikh man akatar k-i morki."/*„ Judecă-mă după ce fac, nu după piele."; *„O romesko phiko musai te vazdel duivar buter desar e gajesko."/*„Umărul rromului trebuie să ducă de două ori mai mult decât al gagiului."; *„T-avel o gajo e rromeste and-o kher, rodel mel; t-avel o rrom e gajeste, rodel pakiv."/*„Dacă vine gagiul la rrom, caută murdăria; dacă vine rromul la gagiu, caută respect."; *„Vi parnes, vi kales hin les lolo rat."/*„Şi albul şi negrul au sângele roşu."; *„Te na ulias kali i phuv, na ulias parno o manro."/* „Dacă nu era pământul negru, nu era pâinea albă.").

---

[103] Călin Ciubotari, art. „M-am săturat de ţigani!", *Flacăra Iaşului,* 27 septembrie 2007, Iaşi.

Sârbii[104]

Relaţia sârbilor cu majoritarii şi cu alte minorităţi a fost în general o relaţie de înţelegere reciprocă, de coabitare, de interferenţe culturale. Acest tip de relaţii este de altfel specific zonei Banatului, unde este foarte greu să găseşti o comunitate „pură" din punct de vedere etnic şi cultural. Este cunoscută multiculturalitatea şi interculturalitatea acestei regiuni. Principalele forme de expresie a reprezentărilor reciproce în mentalul colectiv sunt folclorul şi viaţa cotidiană a comunităţii.

În „gura" sârbilor au intrat nemţii, şvabii din Banat. Cu românii şi maghiarii, sârbii erau obişnuiţi, au trăit împreună în acest spaţiu timp mai îndelungat, în vreme ce şvabii au venit deodată, au fost colonizaţi pe un pământ care deja avea „stăpâni", au avut privilegii. De asemenea dezvoltarea rapidă a comunităţilor de şvabi a determinat invidia celorlalţi. Din aceste raţiuni posibile au apărut o serie de glume sau comparaţii în mentalul colectiv al sârbilor: Dacă nu era pe plac culoarea pielii a vreunuia, i se spunea *„că-i alb ca neamţu'".* Muzica şvăbească - polka şi valsul - pentru sârbi semănau prea mult şi de aceea pentru cei care vorbesc mult, insistă pe o idee şi se repetă, li se spune: *„tot o dai ca neamţu' tra-la-la".*

Sârbii, obişnuiţi cu arta bisericească ortodoxă, priveau ciudat spre icoanele din bisericile catolice lucrate într-un alt stil. Un preot bătrân, uitându-se la o icoană a Sfintei Parascheva dintr-o biserică sârbească, pictată de un şvab bănăţean, a spus că sfânta arată de parcă a postit mâncând cârnaţi (o observaţie ironică întrucât era reprezentată ca o persoană mai plinuţă, în timp ce sfinţii ortodocşi sunt reprezentaţi ca fiind slabi).

În mentalul colectiv al sârbilor există şi reprezentări pozitive ale şvabilor. Astfel dacă un tânăr mângâia părul unei fete, se spunea: *o mângâie ca neamţul căţeluşa,* fiind astfel evidenţiată tandreţea şi delicateţea. Era apreciată *ordinea nemţească* şi *exactitatea nemţească.*

Românii au la adresa sârbilor cunoscuta *zicală cal verde şi sârb cuminte,* făcându-se referire la o rasă sârbească de cai, Zelenko (Verzuiul). În general era privită şi de sârbi ca o glumă aşa cum se obişnuia pe la sate, dar în 1935 a izbucnit un adevărat scandal în presă: învăţătorul român de la Baziaş a pus o fetiţă sârboaică să recite pe scenă o poezie în legătură cu acea zicală.

Tot din mentalul colectiv al sârbilor provin şi două povestioare hazlii care subliniază relaţiile dintr-o comunitate între membrii diferitelor etnii bănăţene:

„Sârbul şi neamţul împart un cârnat: fiecare trebuia să prindă de un capăt cu dinţii iar la un semn să tragă şi, unde se rupe... prind ei, şi sârbul printre dinţi zice: *drz*! (ţine), la care neamţul îi răspunde *ja* (da), deschide gura şi sârbul trage cârnatul şi-l mănâncă."

„Se duce sârbul la bulgar seara la poveşti, la un păhărel de ţuică şi încep discuţiile despre eroii naţionali. Sârbul zice: «Eh, Marko al nostru...», bulgarul sare: «Ce Marko al vostru... El e al nostru, de la Prilep...» şi aşa se certară, şi bulgarul îl trimite pe sârb acasă. Ieşit în stradă, sârbul se gândeşte că dacă pleacă pierde o bunătate de ţuică. Se întoarce: «Tu de care Marko vorbeai?», «Despre Marko Kraljevic» zice bulgarul, «Bă, dar proşti mai suntem, eu vorbeam de Marko de la moară», «Nu de Kraljevic vorbeai?», «Care Kraljevic?», «Na, păi atunci hai înăuntru vecine să terminăm noi băutura ce-am început-o» zise bulgarul.

Slovacii

Procesele psihice menţionate în *Introducere* au contribuit şi la formarea diferitelor stereotipuri în mediile în care comunitatea slovacă convieţuieşte cu alte etnii. Care sunt stereotipurile imaginarului colectiv născute în rândul slovacilor raportate la conlocuitorii lor români, precum şi cele ale românilor raportate la

---
[104] Mulţumiri domnului Stevan Bugarschi pentru informaţiile oferite

slovaci, am aflat prin intermediul observaţiei şi al chestionarului (studiul de teren a fost efectuat în iarna anului 2007) a cărui interpretare se regăseşte în cele ce urmează. Chestionarul a fost aplicat pe un eşantion de 120 de persoane de naţionalitate slovacă şi română în localitatea Nădlac.

Caracteristicile demografice şi sociale ale respondenţilor sunt următoarele:

Genul: 50% femei şi 50% bărbaţi.

Vârsta: în structura de vârstă, cea mai mare parte a populaţiei cercetate este reprezentată de generaţia cu vârsta cuprinsă între 18-60 de ani (40%), de adolescenţi de 14 - 18 ani (30%) şi cei cu vârsta cuprinsă între 60-90 de ani (30%).

Starea familială: în eşantionul cercetat 35% sunt căsătoriţi, 30% sunt necăsătoriţi, 20% trăiesc în concubinaj şi 15% sunt văduvi/văduve.

Structura confesională: în rândul respondenţilor predomină religia evanghelică (35%), urmată de religia romano-catolică (25%), cea ortodoxă (25%) şi alte religii (15%).

Structura social-economică: cel mai mare număr din categoria celor interogaţi este reprezentat de elevi şi studenţi (40%), 35% lucrează în diferite domenii precum agricultura, servicii şi mai puţin industrie, iar 25% sunt pensionari.

Structura etnică: apartenenţa etnică reprezintă una dintre cele mai importante coordonate ale identităţii etnice. Respondenţii de etnie slovacă reprezintă 65% din numărul total al populaţiei interogate, iar 35% reprezintă respondenţii de etnie română.

Am lucrat cu două tipuri de chestionare. Un tip a fost utilizat pentru respondenţii din categoria de vârstă 14-18 ani, iar celălalt pentru categoriile de vârste cuprinse între 18-60 şi 60-90 de ani.

Ambele tipuri de chestionare au fost alcătuite din trei ansambluri de întrebări axate pe:

- identitate etnică;
- stereotipuri etnice;
- motivaţie.

În continuare vom prezenta doar rezultatele celui de al doilea ansamblu - **stereotipurile etnice** - care au un rol deosebit de important în imaginarul colectiv. Pentru a afla mai multe despre stereotipurile care au luat naştere în rândul slovacilor şi al românilor din spaţiul nădlăcan, am apelat la întrebări cum ar fi:

1. Prin ce diferă slovacii/românii de alte naţionalităţi?

Majoritatea respondenţilor de naţionalitate slovacă percep diferenţa dintre slovaci şi alte naţionalităţi, prin intermediul tradiţiilor, a limbii şi în special a caracterului. În acest sens foarte mulţi slovaci şi-au comparat propria etnie cu cea română:

„Fiecare etnie are specificul ei, care se regăseşte mai ales în arta populară. Eu cred că slovacii sunt liniştiţi, sensibili şi foarte muncitori. Românii sunt gălăgioşi şi explozivi.” (respondent - 70 de ani)

„Slovacii sunt mai retraşi şi îşi văd de treaba lor. Românii sunt leneşi, se ceartă şi strigă.” (respondent - 62 de ani)

„Între slovaci şi români există diferenţe foarte mari, ca de la cer la pământ. Slovacii sunt muncitori, harnici, civilizaţi, în timp ce românii sunt vulgari şi nu le place să lucreze.” (respondent - 47 de ani)

„Diferenţa dintre slovaci şi români este observabilă şi prin modul în care le place să gospodărească. Slovacilor le place să fie măturat în faţa casei şi în casă peste tot să fie curat. Ţin mult la imaginea gospodăriei. Românilor le place să stea pe bancă în faţa casei şi mai mult să se uite decât să lucreze”. (respondent - 39 de ani)

„În fiecare popor există oameni buni şi oameni răi. Atât printre români cât şi printre slovaci sunt oameni oneşti şi oameni care nu merită nicio atenţie. Eu cred că

ceea ce ne diferenţiază de alţii este însuşi felul nostru de a fi.” (respondent - 30 de ani)

„Dacă omul caută deosebiri cu siguranţă le găseşte (limba, obiceiurile, valorile etc). Cred că omul are tendinţa să-i caracterizeze pe ceilalţi aşa cum îi convine şi dacă cele susţinute nu sunt reale. După părerea mea nu prea contează cine eşti, dar cum eşti.” (respondent - 25 de ani)

„Nu există nicio diferenţă. Toţi suntem oameni.” (respondent - 17 ani)

Am remarcat că majoritatea respondenţilor au scris despre unele trăsături ca fiind general valabile (stereotipuri). Din chestionar rezultă că foarte mulţi slovaci nădlăcani (75%) îi percep pe românii care convieţuiesc cu ei, ca pe un grup social inferior lor. Aici este vorba despre un stereotip real, care nu are o bază obiectivă, dar reprezintă o imagine prestabilită. Enunţurile respondenţilor sunt marcate de atitudini şi prejudecăţi. Alţi 25% din totalul respondenţilor slovaci au susţinut, că peste tot sunt oameni buni şi răi şi ar fi nedrept să-i categorisim după caracteristicile unor indivizi pe care le prezentăm ca fiind general valabile.

Respondenţii de etnie română reprezintă 35% din eşantionul populaţiei interogate.

„Slovacii tot timpul fac ceva. Organizează festivaluri folclorice şi activităţi culturale. Sunt foarte harnici, dar se cred superiori românilor.” (respondent - 49 de ani)

„În oraşul nostru convieţuim cu slovacii de mulţi ani. Niciodată nu am avut conflicte. Convieţuim în deplină înţelegere. Există multe diferenţe dintre poporul român şi poporul slovac (limba, tradiţiile, obiceiurile). Slovacii sunt mai retraşi decât românii.” (respondent - 45 de ani)

„Am mulţi prieteni slovaci. Nu-mi place când vorbesc în limba lor şi eu nu înţeleg nimic. Nu-s aşa de gaşcă ca şi noi românii.” (respondent - 15 ani)

Din răspunsurile prin care am exemplificat *auto* şi *heterostereotipurile* formate în rândul românilor care convieţuiesc cu slovacii în mediul multietnic nădlăcan, rezultă că românii îi apreciază pe slovaci, dar în acelaşi timp nu le convine în deplinătate felul lor de a fi. Fenomenul analizat este explicabil şi din punct de vedere istoric. Demersul imaginarului colectiv în decursul istoriei ne arată cum se văd popoarele unele pe altele - favorizând, astfel, o perspectivă limitată. După cum scrie A. Gavreliuc[105] (2003) polaritatea eu - alter va contribui la transformarea imaginii străinului în imaginea duşmanului prin mecanismele gândirii, ce-şi au originea încă în perioada primitivă, aşa cum a demonstrat L. Levy-Bruhl.

„În antichitate, popoarele îşi asociau unele altora numeroase etichete stigmatizatoare, Herodot, Xenofon, Tucidide sau Strabon descriindu-i, bunăoară, pe sciţi, perşi, sarmaţi sau alţi orientali, ca pe nişte barbari plini de cruzime, abrutizaţi şi înapoiaţi.” (apud Miroglio, in: Gavreliuc, A., 2003, pag. 73)

Clişeul *străinul este duşman,* întreţine teama de alteritate ca şi miezul unui mister ascuns faţă de cel care este diferit de noi, stimulând o atitudine etnocentrică, în care cel care-l analizează pe „celălalt” crede că doar valorile lui sunt cele adevărate. Problemele prezentate în acest studiu reprezintă doar o deschidere spre un câmp foarte complex care se construieşte în jurul unui concept nucleu: *imaginarul colectiv.* Această încercare de cunoaştere îşi va afla rostul, doar dacă vom fi capabili şi pe mai departe să identificăm vieţile noastre printre alte vieţi în toată autenticitatea lor.

Evreii

Auto- şi hetero- perceperea evreilor în imaginarul colectiv a produs în timp o literatură imensă. La o extremă, creatorii unor opinii realiste despre profilul evreilor din România, a elitei evreieşti în primul rând, la altă extremă, „producţia” unor evreofobi, xenofobi şi chiar rasişti, scormonitori ai celor mai aprige stereotipuri

---

[105] Gavreliuc, A. (2003): *Mentalitate şi societate. Cartografii ale imaginarului identitar din Banatul contemporan,* Ed. Universităţii de Vest, Timişoara

negative despre neamul lui Israel. Nu vom începe cu aceştia, înscrişi de regulă în tabăra antisemiţilor, ci vom da locul cuvenit, mai întâi, acelor intelectuali care i-au caracterizat pe evrei în spiritul obiectivităţii şi a judecăţii bine cumpănite. Pentru început reproducem aprecierile unor *intelectuali români despre evrei şi despre antisemitism.*

„I-am considerat cu acelaşi ochi şi pe poeţii români şi pe poeţii evrei. În numele artei care pluteşte peste graniţe - deci, cu atât mai mult, înăuntrul graniţelor - au crezut şi suferit şi unii şi alţii. Poezia românească îi revendică cu egală dragoste.” PERPESSICIUS)

„Faptul că cei mai mulţi dintre promotorii acestei literaturi (de avangardă) sunt evrei nu ne poate, de asemeni, împiedica de a lua în considerare (acest fapt) în toate mişcările de avangardă sociale... sau literare, ca simbolismul francez sau expresionismul german, rolul evreului de propagandist al noutăţii este pretutindeni identic. Departe de a fi dăunătoare, prezenţa acestui agent poate fi binevenită...” (E. LOVINESCU)

„Ei n-au stat la gânduri, n-au ezitat o singură clipă să aducă jertfa lor de sânge pentru Patrie... aceşti oameni se bucură de bucuriile noastre şi se întristează de întristările noastre; aceşti buni patrioţi, cărora li s-a contestat, ca o supremă insultă, chiar dreptul la sinceritate şi suferinţă au sărit cu toţii în ajutorul Patriei, prea fericiţi ca să o slujească...” (Tudor ARGHEZI)

„În timpul marii noastre mişcări din 1857 un număr dintre dumneavoastră (evreii) s-au fost rostit cu entuziasm şi au lucrat cu energie pentru marea noastră idee: Unirea.” (Mihail KOGĂLNICEANU)

„Că evreii nu mint când spun că ţin la această ţară care e şi a lor şi că nu pot fi altceva decât români de altă confesiune, stau mărturie şi faptele şi elementele de bază ale sufletului lor.” (G. CĂLINESCU)

„...M-am convins şi o repet... evreii sunt un popor paşnic şi recunoscător, care îşi iubesc ţara natală... cei mai buni, mai ataşaţi şi mai devotaţi dintre prietenii mei au fost evrei. Ei sunt sensibili la tot ce e frumos, măreţ, nobil şi sublim - sensibili deci şi faţă de adevărata artă.” (Agatha BÂRSESCU)

„Mie nu mi-a putut intra în cap ura de rasă, dar observ ceea ce se petrece la noi. Nu vezi ce căutare au la noi gazetele antisemite... sunt o sumă de oameni care văd în cultura antisemitismului o excelentă întreprindere, unde, cu un capital de vorbe late se poate produce o bogată recoltă de popularitate, cu multiplele ei roade: situaţii, onoruri, distincţiuni etc.” (I. L. CARAGIALE)

„Nu pot adera fără dezonoare la nicio doctrină antisemită, fiindcă (între alte argumente) se întâmplă să fiu matematician; aşadar tributar în ceea ce fac şi scriu gândirii atâtor matematicieni evrei. A te hrăni din cugetarea lor şi a-i declara apoi decăzuţi rasial este grotesc şi imoral...” (Ion BARBU/D. BARBILIAN)

„...Un bun patriot nu poate aproba mişcarea antisemită...” „...xenofobia este un semn de primitivitate sau un semn de degenerare a naţionalismului.”(C. RĂDULESCU-MOTRU)

„...Geniile produse de acest mic şi împrăştiat popor au lucrat pentru binele omenirii în genere şi şi-au pus puterea lor intelectuală în serviciul tuturor cauzelor mari, tuturor chestiunilor care au interesat deopotrivă pe toate naţiunile în mijlocul cărora aceste genii au trăit şi au lucrat...” (Mihail KOGĂLNICEANU)

„În ţară ori în afară din ţară, eu am trăit cu acest popor căruia omenirea îi datorează o parte din progresul ei... am avut deseori prilejul să-i apreciez bunătatea...” (Panait ISTRATI)

La antipod, în anumite cercuri evreofobe, ca şi într-o anumită zonă a folclorului local, circulă sumedenie de superstiţii şi prejudecăţi despre evrei, despre religia şi cultura lor, despre aspectul lor fizic, moral şi psiho-caracterial. Capacitatea lor creativă şi rezultatele ei sunt adeseori subestimate. Extremiştii, de pildă, au considerat că evreii chiar dacă nu sunt o rasă, prin „sângele lor evreiesc”, cum susţineau rasiştii, ei au trăsături fizico-psihice, caracteriale şi spirituale dăunătoare popoarelor cu care convieţuiesc. „În plan spiritual, sunt distrugători de dogme

(religioase, naţionale ş.a.), în plan economic sunt concurenţi neloiali şi acaparatori de bunuri, în plan religios s-au făcut vinovaţi în străvechime de deicid, în medievalitate, de hagiocid, iconocid, infanticid şi xenocid ritual. În evul modern, ca iudeo-francmasoni tind spre „dominaţia mondială”.

Mentalităţi, formate în spiritul unor asemenea idei, au înlesnit producerea sau acceptarea tacită a unor acte de prigoană împotriva evreilor, culminate cu acel genocid numit Holocaust pe care întreaga lume civilizată îl recunoaşte a fi printre principalele orori ale secolului al XX-lea.

Macedonenii

Macedonenii sunt apropiaţi de români prin originea lor antică, prin religie şi prin majoritatea obiceiurilor. În decursul istoriei poporul macedonean şi poporul român au avut drept ţel păstrarea propriei religii şi a independenţei faţă de Imperiul Otoman. Aceste ţeluri comune au stat la baza dezvoltării încrederii celor două popoare unul în celălalt. Consecinţa firească a fost faptul că între Ţările Române şi Macedonia au existat schimburi continue de populaţie formându-se astfel o mare minoritate aromână în Macedonia şi macedoneană în România. Fondul cultural comun a apropiat cele două popoare şi mai mult, adaptarea minorităţii macedonene în România făcându-se în mod firesc şi natural. Macedonenii au fost percepuţi de către majoritari ca fiind o populaţie înrudită, înfrăţită cu cea română prin idealuri, o populaţie harnică, religioasă şi de încredere. Comunităţile macedonene nu au trăit în sate izolate ci în cartiere în sate româneşti, căsătoriile mixte devenind o uzanţă. Schimburile de identitate culturală au fost un fenomen obişnuit între români şi macedoneni, macedonenii influenţând tradiţiile şi obiceiurile româneşti atât în societate cât şi în casă. Astfel, *lubeniţa* este un cuvânt din limba macedoneană care astăzi a devenit un regionalism în zona Olteniei, zonă locuită şi de macedoneni. La rândul ei comunitatea macedoneană a fost influenţată de societatea românească evoluând în mod diferit de cei care trăiesc în Macedonia. Din Evul Mediu până în epoca comunistă, minoritatea macedoneană şi majoritatea română au colaborat în mod armonios în relaţia lor cu opresiunea statală sau de ocupaţie pentru a se putea proteja. Această colaborare intensă şi-a spus cuvântul şi în evoluţia relaţiilor româno-macedonene după 1989.

Capitolul VI

ISTORIA MINORITĂŢILOR GERMANĂ, UCRAINEANĂ ŞI TURCĂ

COMUNITATEA GERMANĂ

Acum mai bine de 850 de ani, s-au stabilit primii germani pe teritoriul ţării noastre. Germanii din România nu sunt un grup compact şi unitar, deoarece, de-a lungul timpului, aceştia au venit din mai multe zone ale Europei, unii de bunăvoie, chemaţi de conducătorii ţării şi atraşi de un trai mai bun decât în patria lor, alţii au fost aduşi şi aşezaţi forţat în perioade şi condiţii istorice diverse şi în teritorii diferite ale ţării, fără a avea legături foarte strânse unii cu alţii şi vorbind dialecte diferite ale limbii germane. Din acest motiv, astăzi nu putem vorbi de o singură minoritate germană omogenă ci de mai multe comunităţi germane în România.

Aşa au apărut, de-a lungul istoriei, în ţara noastră, *saşii* în Transilvania, *şvabii sătmăreni* în nord-vestul României, *şvabii bănăţeni* în Câmpia Banatului, *germanii din Banatul Montan* în zona actualului judeţ Caraş-Severin, *landlerii* în câteva localităţi din zona Sibiului, *ţipserii* în nordul Transilvaniei, *germanii bucovineni* în nordul Moldovei şi *germanii dobrogeni* în Dobrogea. Pe lângă aceste grupuri mari, au mai existat comunităţi mărunte, ce s-au stabilit de-a lungul timpului în marile oraşe din România, ca: Bucureşti, Iaşi, Craiova şi altele. De asemenea, pentru o perioadă de timp limitată, între cele două războaie mondiale, la aceste grupuri s-au mai *adăugat germanii basarabeni.*

Saşii din Transilvania

După părăsirea Daciei de către romani în anul 271 d.H., teritoriul fostei provincii a fost vremelnic stăpânit de mai multe populaţii germanice (goţi, gepizi, longobarzi), asiatice (huni, avari) şi turanice (pecenegi, cumani), aflate în migraţie. Începând cu secolul al X-lea, în mai multe etape, acest spaţiu este cucerit de maghiarii care reuşesc să-şi impună stăpânirea. Din această perioadă, teritoriul fostei provincii Dacia, cuprins în interiorul curburii Carpaţilor, începe să fie numit Transilvania (Ţara de dincolo de păduri), iar regele maghiar Geza al II-lea hotărăşte, în jurul anului 1150, să aducă în această parte a regatului cavaleri, ţărani, meşteşugari şi negustori germani. Acest eveniment se produce într-un context european mai larg. Ţările din Europa de Vest cunosc aproape 200 de ani lipsiţi de pericole externe, după încetarea raidurilor vikinge şi a năvălirii maghiare, iar progresele înregistrate în agricultură duc la o remarcabilă creştere a populaţiei. În acelaşi timp, estul Europei este afectat de scăderea puterii Imperiului Bizantin şi de invaziile populaţiilor turanice, care vor genera o scădere drastică a populaţiei în anumite regiuni. Aşezarea coloniştilor germani a avut în acest fel drept scop întărirea stăpânirii regelui în partea de sud a Transilvaniei şi refacerea economică a acestei zone pustiite în mai multe rânduri de invaziile pecenegilor şi cumanilor. Cei mai mulţi colonişti germani vin din zona Rinului şi a Moselei, a Luxemburgului şi Belgiei de astăzi, dar şi din alte teritorii ale fostului Imperiu German. Aceşti colonişti au fost aşezaţi în spaţiul cuprins între cursul mijlociu al Mureşului (zona Alba Iulia - Orăştie) şi cursul inferior al Oltului (zona Baraolt), având centrul administrativ şi spiritual în provincia Sibiului.

În acelaşi timp, se urmărea o mai bună apărare a graniţei Carpaţilor în faţa unor alte năvăliri ale populaţiilor turanice, aşezate în stepele din nordul Mării Negre. Din acest motiv este chemat şi aşezat în partea de sud-est a Transilvaniei (Ţara Bârsei) şi ordinul militar german al Cavalerilor Teutoni, războinici experimentaţi ce luptaseră în cruciade împotriva musulmanilor. Aceşti cavaleri au adus, la rândul lor, colonişti germani, contribuind la înmulţirea aşezărilor săseşti în partea de sud a Transilvaniei, în special în zona Braşovului.

De asemenea, pentru că regele dorea o mai bună valorificare a resurselor subsolului Transilvaniei, în zona minieră a Rodnei şi Bistriţei sunt aşezaţi colonişti germani specializaţi în minerit.

Deşi cei mai puţini colonişti au venit din provincia Saxonia, documentele vremii, scrise în limba latină, îi numesc pe toţi cu termenul generic *saxones,* de unde s-a încetăţenit pentru aceşti germani din Transilvania numele de *saşi.*

Deoarece zonele în care au fost aşezaţi colonişti germani aparţineau regelui, întregul teritoriu a fost numit *Pământul Regal* sau *Pământul Crăiesc.* Saşii ardeleni au numit teritoriul în care s-au aşezat *Siebenbürgen,* nume care, după unii, înseamnă *Ţara celor şapte cetăţi.* Oraşele cele mai importante întemeiate de saşi sunt în număr de şapte: Sibiu, Braşov, Sighişoara, Mediaş, Sebeş/Alba, Bistriţa şi Orăştie, motiv pentru care şi stema saşilor reprezintă şapte turnuri aurii pe un scut colorat albastru şi roşu.

Saşii ardeleni au avut de la început obligaţii şi îndatoriri faţă de rege (plata unor taxe şi serviciul militar), obţinând în schimb anumite drepturi, numite în Evul Mediu *privilegii.* Astfel, saşii de pe pământul crăiesc au dobândit libertate personală, adică nu erau iobagi precum ţăranii din zonele stăpânite de nobili, îşi puteau alege singuri conducătorii, judecătorii şi preoţii şi puteau administra teritoriul încredinţat lor după propriile reguli. Aceste drepturi şi obligaţii au fost cuprinse într-un document emis de regele Andrei al II-lea în anul 1224, document numit *Bula de Aur* sau *Andreanum,* de la numele suveranului emitent. Datorită acestor privilegii, confirmate şi de următorii suverani, teritoriul locuit de saşi a cunoscut o rapidă înflorire. Majoritatea saşilor erau agricultori şi trăiau în sate în care au construit biserici de piatră, pe care le-au întărit cu ziduri de apărare, turnuri şi bastioane, transformându-le cu timpul în adevărate cetăţi ţărăneşti ce domină până astăzi peisajul Transilvaniei. Foarte timpuriu au apărut însă şi aşezări cu caracter urban, localităţi în care s-au aşezat meşteşugari şi negustori şi care au devenit importante puncte de producţie şi schimb de mărfuri între Occident şi Orient. Oraşele săseşti din Transilvania au prosperat datorită comerţului şi producţiei meşteşugăreşti organizate în *bresle* şi *corporaţii,* au fost întărite cu fortificaţii ample şi s-au ridicat biserici şi construcţii publice impresionante. După secolul al XV-lea, din cauza atacurilor turceşti şi a descoperirii unor noi drumuri comerciale maritime (Marile descoperiri geografice), importanţa economică a acestor oraşe începe să scadă, ele rămânând însă importante centre de cultură şi spiritualitate.

În lunga lor istorie transilvană, saşii au participat alături de maghiari şi români la toate marile evenimente ce au marcat evoluţia acestui teritoriu.

Încă în 1210 este menţionat comitele sas Joachim, care luptă alături de regele maghiar în fruntea unei armate de saşi, secui, pecenegi şi români împotriva bulgarilor, iar în anul 1241 se pomeneşte rezistenţa opusă de saşii din Bistriţa în faţa tătarilor. Mai târziu, unităţi militare săseşti vor participa la lupta comună împotriva expansiunii turceşti atât prin apărarea îndârjită a propriilor oraşe şi biserici fortificate, cât şi prin participarea la marile campanii antiotomane, conduse de personalităţi ca Ioan (Iancu) de Hunedoara, între anii 1441 şi 1453, sau Pavel Chinezu, în bătălia de la Câmpul Pâinii (Şibot-Orăştie) din 1479.

În paralel, saşii ardeleni vor încerca permanent să îşi menţină privilegiile dobândite prin *Andreanum,* uneori chiar cu forţa armelor, ca în cazul revoltelor din 1277 şi 1324, şi să le extindă asupra tuturor teritoriilor locuite de saşi (iniţial aceste privilegii se refereau doar la Provincia Sibiului). În acest sens, în urma marii răscoale ţărăneşti de la Bobâlna, în anul 1437, saşii se vor alia cu nobilii şi cu secuii într-o

uniune politică numită *Unio Trium Nationum.* În anul 1486, saşii reuşesc să obţină de la regele Matei Corvin consfinţirea privilegiilor pentru toate aşezările săseşti şi să pună astfel bazele unei noi unităţi administrative şi politice, numită *Universitatea Săsească.* Cuvântul *universitate* nu are legătură cu termenul contemporan, referitor la o instituţie de învăţământ superior, ci este preluat din limba latină, în care *universitas* înseamnă *totalitatea,* deci *Universitatea Săsească* reprezintă organizarea politică, militară şi administrativă a *tuturor saşilor* din Transilvania, bazată pe privilegiile stipulate în *Andreanum.* Această formă de organizare va fi menţinută şi după anul 1526, când, în urma bătăliei de la Mohács, Ungaria Centrală şi cea Răsăriteană sunt ocupate de turci iar Transilvania devine Principat autonom sub suzeranitate otomană. În această perioadă, prin activitatea marelui erudit umanist Johannes Honterus, saşii încep reformarea propriei biserici, până atunci de rit romano-catolic, şi adoptă, în anul 1550, *Reforma Lutherană*. Prin aceasta biserica saşilor devine evanghelică.

După ce, la sfârşitul secolului al XVII-lea, Transilvania este ocupată de austrieci şi integrată Imperiului Habsburgic *pr*in *Diploma Leopoldină,* numită în acest fel datorită faptului că a fost emisă în anul 1691 de împăratul Leopold I, administraţia de la Viena integrează Principatul în structurile monarhiei habsburgice, dar garantează în continuare vechile libertăţi, inclusiv libertatea confesională în Transilvania, ceea ce a mulţumit în prima etapă pe saşii de confesiune lutherană. Principele este înlocuit de un Guvernator, funcţie pe care, între 1777 şi 1787, o ocupă *Samuel von Brukenthal,* personalitate marcantă a saşilor ardeleni, promotor al drepturilor poporului său şi mare iubitor de cultură şi artă. Din colecţiile sale de artă s-a născut Muzeul Brukenthal din Sibiu, primul muzeu public din Europa Centrală şi de Sud-Est.

La sfârşitul secolului al XVIII-lea, împăratul Iosif al II-lea (1780-1790) impune o serie de reforme menite să modernizeze imperiul, reforme ce vor afecta în mare măsură comunitatea saşilor ardeleni. Este desfiinţată Universitatea Săsească şi implicit sunt anulate vechile privilegii medievale ale saşilor. Prin acest act, rolul politic al saşilor va fi diminuat în Transilvania, dar populaţia germană din această zonă va începe să joace un important rol de echilibru între naţiunile moderne în afirmare: română şi maghiară. În timpul Revoluţiei de la 1848, prin vocea lui *Stephan Ludwig Roth,* saşii vor cere drepturi egale pentru toate popoarele Transilvaniei.

Principalele preocupări ale saşilor se vor erija, în special, în sensul păstrării limbii şi a identităţii proprii prin cultură, şcoală şi biserică.

Pe data de 8 ianuarie 1919, reprezentanţii saşilor, reuniţi într-un Consiliu Naţional la Mediaş, vor proclama, pe baza dreptului de autodeterminare a popoarelor, unirea cu Regatul României, contribuind în acest fel la naşterea României Mari.

Şvabii sătmăreni

În zona Satu Mare au avut loc colonizări de populaţie germană încă în secolul al XI-lea, iar în anul 1230, în vremea regelui Andrei al II-lea, aceşti colonişti dobândesc importante privilegii. În secolele următoare, aceştia au fost în mare parte asimilaţi de populaţia autohtonă, însă, în secolul al XVIII-lea, din iniţiativa contelui Károlyi, sunt colonizaţi, în anul 1712, în zona Carei, ţărani din provincia germană Suabia (actualul land Baden Würtenberg). Aceştia au dat numele de *şvabi* locuitorilor germani din zona Satu Mare. Începând cu anul 1720, alte familii de colonişti se aşază în etape succesive în zona Sătmarului, astfel încât, până la începutul secolului al XIX-lea, vor exista aproximativ 40 de sate şvăbeşti sau sate în care şvabii vor trăi alături de români şi maghiari.

Nobilii maghiari au adus colonişti germani în special pentru exploatarea agricolă a pământului, încheind acte contractuale prin care noii veniţi primeau teren arabil, păduri şi păşuni, pentru care nu trebuiau să plătească dări o perioadă de timp limitată. După expirarea perioadei de timp stabilită prin aceste înţelegeri,

şvabii sătmăreni trebuiau să plătească nobililor dări în bani şi produse agricole în schimbul dreptului de folosire a terenurilor primite.

În localităţile în care s-au aşezat şvabii sătmăreni au fost ridicate biserici şi şcoli proprii, dar după anul 1867, când în urma instaurării dualismului austro-ungar în biserică şi în şcoală se introduce limba maghiară, foarte mulţi şvabi fiind obligaţi, prin politica de maghiarizare forţată, să renunţe la folosirea dialectului propriu în favoarea limbii oficiale maghiare. Personalităţi culturale marcante ale şvabilor sătmăreni, precum *Stefan Vonház* (1881-1945) sau *Johann Ettinger* (1883-1947), au continuat să cultive dialectul şvăbesc şi limba germană şi să militeze pentru folosirea acestei limbi în biserică şi în şcoală. Acest lucru se va întâmpla însă abia după 1918, când zona Satu Mare intră sub administraţie românească şi când sunt reînfiinţate şcoli cu predare în limba germană.

Şvabii bănăţeni

Banatul a fost cucerit în secolul al X-lea de către maghiari, iar în secolul al XVI-lea acest teritoriu este ocupat de turci. În perioada dominaţiei otomane, partea de vest a Banatului era acoperită în mare parte de mlaştini, iar densitatea populaţiei era scăzută. În urma mai multor războaie purtate între turci şi austrieci, armata austriacă sub conducerea prinţului Eugen de Savoya reuşeşte să cucerească Timişoara, capitala acestei provincii, şi să îi alunge, în anul 1718, pe turci din Banat. Austriecii, noii stăpâni ai provinciei, aduc, imediat după cucerire, meseriaşi şi funcţionari pentru consolidarea stăpânirii lor şi pentru construirea de fortificaţii, cazărmi şi clădiri administrative, majoritatea germani, din tot cuprinsul Imperiului Austriac, condus în această perioadă de dinastia de Habsburg. După consolidarea stăpânirii austriece în Banat, administraţia habsburgică iniţiază un amplu program de amenajare a teritoriului mlăştinos al Banatului de Câmpie şi de transformare a acestuia în teren agricol prin desecări şi desţeleniri. În acest scop, dar şi pentru repopularea zonei, începând cu anul 1722 sunt aduşi colonişti, în cea mai mare parte ţărani, de-a lungul Dunării şi Mureşului, din partea de sud şi sud-vest a Germaniei, din Renania, Hessa, Trier, Lorena şi Franconia. Chiar dacă majoritatea acestor oameni nu proveneau din zona Suabiei, noii veniţi au fost numiţi *şvabi.*

De-a lungul secolului al XVIII-lea, au fost întreprinse trei mari valuri de colonizare şvăbeşti.

Primul val de colonizare s-a desfăşurat între anii 1722 şi 1726, când în Câmpia Banatului sunt întemeiate cca. 55 de aşezări noi locuite de şvabi.

Al doilea val de colonizare şvăbească s-a desfăşurat între anii 1740 şi 1780, în perioada domniei împărătesei Maria Tereza.

Al treilea val de colonizare se desfăşoară în perioada de domnie a împăratului Iosif al II-lea, între anii 1782 şi 1786. Chiar dacă, în anul 1787, colonizarea a fost oprită de autorităţile habsburgice, familii de şvabi au continuat să se aşeze în Banat şi în deceniile următoare, astfel că, la sfârşitul secolului al XVIII-lea, populaţia germană a acestei zone se ridica la cca. 60 000 de suflete.

În toată această perioadă, colonizarea a fost strict supravegheată de administraţia habsburgică de la Viena. Coloniştii sunt aşezaţi în special în zona slab populată de la vest şi nord-vest de Timişoara, în locurile mlăştinoase ce au fost desecate în urma construirii canalului Bega-Timiş. Satele şi chiar casele sunt construite după proiecte aprobate de funcţionari austrieci, astfel încât, până în zilele noastre, aceste aşezări se disting prin străzi largi şi drepte, cu case aliniate cu faţada spre stradă şi cu parcele perfect delimitate. Cu toate aceste măsuri organizatorice deosebite, coloniştii au avut de înfruntat numeroase greutăţi, iar în primii ani mulţi au fost răpuşi de foamete, boli şi epidemii, până când, după mai multe generaţii, au reuşit să îşi consolideze aşezările şi să facă pământul roditor. Tocmai de aceea, în folclorul şvabilor bănăţeni circulă un proverb ce spune: *Primul găseşte moarte, al doilea de nevoi are parte, abia al treilea pâinea o împarte.*

Datorită pământului roditor şi bunei administrări, aşezările şvabilor bănăţeni vor prospera în secolul al XIX-lea, se vor construi biserici, şcoli şi instituţii

publice. La început, teritoriul Banatului a fost administrat de stat, prin Cancelaria Aulică, pentru ca, din 1777, împăratul Iosif al II-lea să decidă ca întinse terenuri să fie vândute de către stat unor persoane particulare. În acest fel, 40 de sate şvăbeşti vor ajunge în proprietatea unor familii nobiliare. În anul următor, 1778, Banatul va fi încorporat administrativ părţii maghiare a imperiului. Ca rezultat, în anul 1791, limba maghiară este introdusă ca materie principală de studiu în şcoli şi începe o amplă campanie de maghiarizare, ce se va accentua în secolul al XIX-lea. Ca reacţie la acest proces, personalităţi de seamă ale şvabilor bănăţeni, precum *Edmund Steinacker* şi *Adam Müller-Guttenbrunn,* reprezentanţi de frunte ai Partidului Popular al Germanilor din Ungaria, vor milita pentru promovarea limbii materne, pentru păstrarea propriei identităţi şi pentru buna înţelegere cu celelalte minorităţi naţionale.

În anul 1919, după destrămarea Imperiului Austro-Ungar, şvabii bănăţeni s-au întrunit şi au emis o rezoluţie prin care se exprimau împotriva împărţirii Banatului între România şi Iugoslavia, cerând alipirea acestui teritoriu la România.

Germanii din Banatul Montan

Banatul Montan corespunde, în linii mari, actualului judeţ Caraş-Severin, iar colonizarea acestui teritoriu cu populaţie germană îşi are începuturile în secolul al XVIII-lea şi se leagă de cucerirea Banatului de către austrieci şi de alungarea stăpânitorilor otomani. La fel ca în cazul Banatului de Câmpie, guvernanţii de la Viena au dus o politică de dezvoltare economică a acestei zone, iar cum aici existau importante resurse ale subsolului, exploatate încă din perioada romană dar neglijate în perioada dominaţiei turceşti, au fost aduşi în special mineri din Austria (Stiria, Tirol, Austria Superioară), din Boemia şi Slovacia pentru revigorarea industriei miniere. Au fost, de asemenea, chemaţi în această zonă specialişti în exploatarea pădurilor şi în metalurgie din Italia, Polonia şi chiar Franţa. Această colonizare a început în 1720 şi s-a derulat până la începutul secolului al XIX-lea. Cele mai importante localităţi în care s-au aşezat aceşti colonişti au fost: Reşiţa (Reschitza), Dognecea (Dognatschka), Anina (Steierdorf), Bocşa (Bokschan), Oţelu Roşu (Ferdinandsberg). Marea majoritate a acestor oameni au contribuit la dezvoltarea industriei miniere şi siderurgice fiind specialişti, funcţionari sau muncitori calificaţi. Datorită necesităţii de comunicare în practicarea meseriei, chiar dacă erau de naţionalităţi foarte diferite, au adoptat limba germană ca limbă de uz comun, renunţând la folosirea propriei limbi după câteva generaţii şi considerându-se cu toţii germani.

La începutul secolului al XIX-lea, în scopul apărării graniţei şi al exploatării pădurilor, a mai avut loc un val de colonizare cu germani din zona Boemiei, fiind întemeiate câteva aşezări germane noi: Rusca Montană (Russberg), în 1804, Caransebeşul Nou (Neukaransebesch), în 1912, Gărâna (Wolfsberg), Lindenfeld şi Brebu Nou (Weidenthal), în anii 1827-1828.

Ţipserii

În Maramureşul istoric sunt amintiţi colonişti germani încă din perioada secolelor al XIII-lea şi al XIV-lea când sunt menţionaţi în cronicile maghiare ca *hospites* (oaspeţi ai regelui) şi *saxones,* la fel ca saşii din Transilvania de Sud. Aceşti colonişti germani erau în special mineri şi meşteşugari şi au fost cei care au întemeiat aşezările miniere Baia Mare (Frauenbach/Neustadt), Baia Sprie (Mittelberg) şi Cavnic (Kapnik). În secolul al XVIII-lea, alte grupuri de germani din spaţiul Austriei Superioare şi din Slovacia de astăzi, mai ales din zona numită *Zips,* s-au aşezat de-a lungul râului Vaser, ca muncitori forestieri, tăietori de lemne şi plutaşi. Colonizarea a continuat între anii 1796-1798 şi în anul 1812, când locuitori din aceeaşi zonă Zips se aşază în localitatea Vişeul de Sus. De la zona lor de origine aceşti etnici germani au fost numiţi *ţipseri*, nume ce s-a generalizat pentru toţi germanii din Maramureş.

Landlerii

Acest grup de etnici germani sunt urmaşi ai unor austrieci deportaţi în secolul al XVIII-lea în Transilvania, datorită religiei lor protestante. Împăratul Carol al VI-lea de Habsburg (1711-1740) a dorit ca toţi supuşii săi să fie de religie romano-catolică, deşi unii austrieci au adoptat, încă din secolul al XVI-lea, protestantismul în forma confesiunii lutherane. La presiunile împăratului, unii lutherani austrieci au revenit la cultul catolic, iar cei care au refuzat acest act au fost deportaţi în Transilvania unde, încă din anul 1550, saşii trecuseră la această confesiunea lutherană. Între anii 1734 şi 1737, cca. 625 de persoane, bărbaţi, femei şi copii, au fost deportate sub escortă militară spre Transilvania şi aşezate în localităţile Turnişor (Neppendorf) - astăzi cartier al oraşului Sibiu - şi Cristian (Großau). O amploare mai mare au luat aceste deportări în vremea împărătesei Maria Tereza, când, între anii 1752-1757 şi 1773-1776, alţi cca. 3 000 de austrieci protestanţi lutherani au fost aşezaţi forţat în peste 20 de localităţi din jurul Sibiului. Cei mai mulţi proveneau din Austria Superioară, din zona oraşelor Wels, Vöcklabruck şi Gmunden. Această zonă mai era numită şi *Landl,* de unde aceşti germani, deportaţi şi aşezaţi în Transilvania, au fost numiţi *landleri,* chiar dacă unii au fost aduşi şi din alte provincii ca Stiria sau Carintia.

În noua lor patrie, Transilvania, landlerii au trăit alături de saşi şi au fost treptat integraţi în comunitatea acestora, folosind aceleaşi biserici, şcoli şi instituţii publice. Doar în trei localităţi din jurul Sibiului: Turnişor (Neppendorf), Cristian (Großau) şi Apoldu de Sus (Großpold), s-au păstrat până în zilele noastre portul şi dialectul landlerilor.

Germanii din Bucovina

În anul 1775, Imperiul Habsburgic reuşeşte să ocupe partea de nord a Moldovei, aflată sub suzeranitate otomană. În acest teritoriu, cu o densitate de locuire redusă, austriecii încurajează aşezarea unor colonişti din mai toate ţările vecine prin impozite şi taxe reduse şi prin scutirea de serviciul militar. Astfel, în decursul secolului al XVIII-lea se vor aşeza, în acest ţinut, pe lângă români şi ucraineni, evrei, polonezi, slovaci, maghiari şi germani. Primii germani au venit în Bucovina din Banat, în anul 1781, fiind urmaţi de alţi colonişti din diferite zone germanofone ale Europei. Acestora li se adaugă, în secolul al XIX-lea, sticlari şi ţărani germani din Boemia, care au întemeiat mici aşezări prin desţelenirea şi defrişarea unor terenuri nefolosite, mineri germani din Slovacia din zona Zips, care s-au angajat în exploatarea resurselor naturale ale zonei, precum şi numeroşi funcţionari, ofiţeri şi comercianţi germani, care s-au aşezat în oraşe. Dezvoltarea economică rapidă a Bucovinei a dus şi la înflorirea culturii, astfel că, în anul 1875, la Cernăuţi (Tschernowitz), este deschisă o prestigioasă universitate germană. Începând cu primii ani ai secolului al XX-lea, dar mai ales după Primul Război Mondial, numeroşi germani bucovineni emigrează spre America, spre Canada sau spre alte teritorii ale fostului Imperiu Austro-Ungar. Cea mai grea lovitură pentru comunitatea germană din Bucovina va veni însă în anul 1940, când partea de nord a Bucovinei este ocupată de trupele sovietice, iar germanii din acest teritoriu sunt mutaţi în Germania în urma unui acord germano-sovietic. Aceeaşi soartă o vor avea, ceva mai târziu, şi germanii din Bucovina de Sud. După război, o parte a locuitorilor germani se vor întoarce în Bucovina de Sud, rămasă sub administraţie românească.

Germanii din Dobrogea

În cursul secolului al XIX-lea, se stabilesc în mai multe etape (1841, 1872-1878, 1890-1891) grupuri de germani pe teritoriul Dobrogei. Aceştia nu vin precum celelalte grupuri din centrul sau vestul Europei, ci din Basarabia şi din sudul Rusiei, zone unde fuseseră colonizaţi, în secolul anterior, din iniţiativa Imperiului Ţarist. Motivul părăsirii primei zone de colonizare a constat în special în pierderea vechilor privilegii. Cum, până în anul 1878, Dobrogea făcea parte din Imperiul Otoman, aşezările întemeiate de germani s-au bucurat de autonomie administrativă, fiind

conduse de primari aleşi din rândul comunităţii, singura obligaţie fiind cea a plăţii punctuale a impozitelor. Chiar dacă, în primii ani, coloniştii au avut de luptat cu multe greutăţi, fiind nevoiţi să locuiască în bordeie şi să facă faţă incursiunilor de jaf ale unor grupuri de tătari şi cerchezi, către sfârşitul secolului al XIX-lea aşezările lor se consolidează. Odată cu trecerea Dobrogei sub administraţie românească, în majoritatea satelor locuite de germani sunt instalaţi primari români şi sunt împroprietăriţi cu terenuri veterani ai Războiului de Independenţă din 1877-1878. Germanii dobrogeni, neavând resurse pentru susţinerea unui învăţământ propriu, vor frecventa şcolile româneşti, doar limba germană şi religia fiind predate de învăţători din rândul propriei comunităţi, după încheierea cursurilor. Cu toate acestea, la începutul secolului al XX-lea, se înregistrează un spor demografic ce duce la întemeierea de noi aşezări, la construirea de biserici şi şcoli proprii şi la angajarea a tot mai mulţi preoţi şi învăţători. Comunitatea germană din Dobrogea a fost din nou afectată în timpul Primului Război Mondial, când toţi germanii din Regatul României, intrat din 1916 în război împotriva Germaniei, erau consideraţi potenţiali inamici. Este interzisă folosirea limbii germane în locuri publice, mulţi bărbaţi sunt puşi sub arest la domiciliu, sunt rechiziţionate animale şi mijloace de transport, iar unele aşezări sunt distruse în timpul luptelor purtate între trupele româneşti şi cele bulgare ce invadaseră Dobrogea. În perioada interbelică, aşezările germane din Dobrogea cunosc o nouă etapă de dezvoltare, dar deja în anul 1940, în urma unui acord între guvernele României şi Germaniei, comunităţile de germani dobrogeni au fost mutate obligatoriu în Germania. Foarte puţini germani dobrogeni s-au putut sustrage acestei acţiuni, reuşind să locuiască în continuare în satele lor.

Minoritatea germană din România după al Doilea Război Mondial

Anii celei de-a doua conflagraţii mondiale şi perioada imediat următoare au făcut ca, pentru întâia oară, destinul tuturor grupurilor de etnici germani din România să fie marcat de o tragică soartă comună. Influenţaţi de schimbările politice din Germania şi de agresiva propagandă nazistă, lansată dinspre Berlin spre toate zonele locuite de germani, unii etnici germani din România au preluat cu entuziasm ideile naţional-socialiste. Cei mai mulţi au acceptat tacit noua orientare politică.

În anul 1935, este înfiinţat primul partid al tuturor germanilor din România, „Partidul Popular al Germanilor din România” *(Deutsche Volkspartei Rumäniens),* de orientare naţional-socialistă, ce va deveni, din 1940 „Grupul Etnic German” *(Deutsche Volksgruppe in Rumänien).* Etnicii germani de orientare social-democrată, preponderenţi în Banat, au respins acest curent, iar vârfurile ierarhiei bisericeşti sau politicienii experimentaţi, precum *Hans Otto Roth* au preferat să se distanţeze de mişcarea nazistă.

În anul 1943, când România lupta în război de partea Germaniei, în urma unui acord germano-român, tinerii recruţi de etnie germană din România, care urmau să îşi satisfacă stagiul militar, puteau să se înroleze în armata germană. Prin acest acord, cca. 70 000 de tineri germani din România au luptat, între 1942 şi 1945, în armata germană pe toate fronturile războiului, au căzut pe câmpul de luptă, au fost răniţi sau luaţi prizonieri în diferite colţuri ale Europei, fiind despărţiţi de familiile lor.

Odată cu schimbarea cursului războiului, după 1944, de teama represaliilor zeci de mii de etnici germani şi-au părăsit aşezările, însoţind armata germană în retragere. Marea majoritate au plecat din zonele în care avansa armata sovietică.

În luna ianuarie 1945, cca. 75 000 de etnici germani din România au fost deportaţi în Uniunea Sovietică. Au fost luaţi din familii toţi cei apţi de muncă, femei cu vârsta cuprinsă între 18 şi 30 de ani şi bărbaţi între 17 şi 40 de ani şi transportaţi în vagoane pentru animale în lagăre de muncă de pe teritoriul Uniunii Sovietice. Cei care nu au fost răpuşi de foamete, boli şi condiţiile grele de muncă au putut să se întoarcă în ţară la sfârşitul anului 1949. În aceeaşi perioadă, pământurile şi casele etnicilor germani din România au fost confiscate astfel încât, întorşi în aşezările lor,

cei mai mulţi s-au văzut lipsiţi de mijloace de subzistenţă şi de adăpost, fiind nevoiţi să îşi câştige existenţa în alte părţi ale ţării. Abia în anul 1954 etnicilor germani le-au fost retrocedate casele, dar nu şi pământurile. În plus, şvabii bănăţeni din mai multe sate din apropierea graniţei cu Iugoslavia au fost deportaţi alături de ţărani înstăriţi români şi sârbi, în anul 1951, în Câmpia Bărăganului. Aici au primit „domiciliu obligatoriu" şi li s-a permis întoarcerea în Banat abia în anul 1956.

În urma acestor evenimente, din cauza spargerii comunităţilor tradiţionale, a dezmembrării familiilor prin război şi deportări, a neîncrederii în autorităţile statului şi a nivelului de trai scăzut din perioada comunistă, a început exodul populaţiei de etnie germană din România. Emigrarea, în special spre Germania, a fost controlată de autorităţile comuniste printr-un acord bilateral româno-german. Germania se obliga să plătească sume de „răscumpărare" pentru persoanele cărora autorităţile comuniste le permiteau eşalonat emigrarea, astfel că până în anul 1989, nu a existat un exod masiv. După 1990, când cetăţenii României au putut circula liberi în afara ţării, mulţi etnici germani au preferat să se stabilească în Germania, astfel că, în prezent, pe teritoriul României mai trăiesc cca. 60 000 de germani, faţă de 750 000 câţi erau înregistraţi în anul 1930.

Minoritatea germană din România, chiar redusă numeric, încearcă să îşi păstreze în continuare identitatea, limba şi cultura şi să se implice activ în problemele ţării. Interesele acestei minorităţi sunt reprezentate de Forumul Democrat al Germanilor din România.

COMUNITATEA TURCĂ

Istorie

În România trăiesc la ora actuală 33 000 de turci, marea majoritate sunt concentraţi în sud-estul României, între Dunăre şi Marea Neagră în însorita Dobrogea.

Izvoarele arată că, în anii 1262-1264, circa 12 000 de turci selgiucizi musulmani din Anatolia au fost colonizaţi în sudul Dobrogei.

Primii au fost turcomanii selgiucizi. După bătălia de la Varna, din 1444, şi mai ales după căderea Constantinopolului, din 1454, în Dobrogea, peste ei vor sosi turcii otomani. După anul 1878, până în prezent, toţi aceştia se reunesc sub denumirea de turci dobrogeni.

Un studiu complet privind originea turcilor dobrogeni îl avem de la Aurel Decei şi Tahsin Gemil în lucrarea intitulată „Problema colonizării turcilor selgiucizi în Dobrogea secolului al XIII-lea".

Cronicile turceşti ale lui Ali Yazigioglu, respectiv Istoria lui Selcuk, încheiată în anul 827 al Hegirei, respectiv 1424 după Hristos şi Oguzname a lui Seyyid Lokman, terminată în anul 1003 al Hegirei, respectiv 1600 după Hristos, prezintă amândouă acelaşi episod al trecerii primilor turci din Anatolia în Dobrogea. Aceste cronici, conform uzanţelor de atunci, sunt dedicate sultanilor Murat al II-lea (1421-1451) şi Soliman Magnificul (1520-1566). La încheierea acestui episod al sosirii turcomanilor în Dobrogea, Ali Yazigioglu notează că, multă vreme după acest eveniment, în ţinutul Dobrogei au existat 2-3 localităţi musulmane cu 30-40 grupuri de corturi turceşti fiecare. De asemenea, se notează faptul că această comunitate a ripostat şi a nimicit la hotare duşmanii „Fasilevsului", respectiv ai Bazileului de la Constantinopole. De atunci, avem şi prima atestare documentară a oraşului Babadag, din anul 1264 e.n., care, în traducere înseamnă „tatăl muntelui", după numele lui Sari Saltuk Baba, fondator al acestui oraş.

Consolidarea turcilor otomani în Dobrogea va continua şi după căderea Constantinopolului, în urma unor serii de bătălii care vor duce la transformarea Mării Negre într-un „lac turcesc". La 1475, Mahomed al II-lea va cuceri cetatea

genoveză Caffa şi prin ea întreaga Peninsulă Crimeea, cu scoaterea italienilor din Marea Neagră.

În Dobrogea, turcii otomani se vor preocupa intens de organizarea economică a acestei provincii. Astfel, pământul, care reprezenta cel mai important mijloc de producţie al orânduirii feudale, era monopol de stat. Nominal, tot pământul figura în proprietatea Sultanului. Dar tendinţa generală era de privatizare continuă a acestei proprietăţi prin forme cât mai variate de posesiuni feudale. Proprietăţile de tip „vulk”, „vacuf” sau „mir” erau transmisibile de la o generaţie la alta şi de la o colectivitate la alta. Astfel, vacuful moscheii de la Babadag cuprindea 104 sate - 2 sate, pe lângă Zebil şi Sarichioi, din zilele de azi - cu clădirile, pădurile şi izlazurile dimprejur. Posesiunile de tip „zeamet”, „hass”, „arpalik” sau „beilik” erau date numai ca drept de folosinţă anumitor persoane, pentru merite deosebite, în special militare. Proprietarii de hassuri erau certificaţi de paşale regionale, ca proprietari ai unor pământuri mai întinse. „Pasă” era un guvernator de regiune, cu sediul la Silistra, până în 1800, după care s-a mutat la Tulcea. După Evlia Celebi „...paşa de Silistra poseda feude întinse în părţile Babadagului, la Kara-su - azi Medgidia, Deli Orman în Delta Dunării, la Bazargic etc.” În zona Dobrogei, turcii otomani vor construi, până în 1878, 140 de localităţi - oraşe, târguri şi sate, 196 de moschei, 12 seminarii teologice (medrese), 56 de şcoli şi 8 gimnazii. În anul 1860 se va da în folosinţă calea ferată Kustenge - Cernavodă, iar în 8 oraşe dobrogene, la 1869, erau instalate linii telegrafice. De asemenea, în fiecare localitate mai mare - fie oraş, fie sat - se vor instala mai multe băi publice şi pe lângă fiecare moschee va exista, prin tradiţie şi obiceiuri, şi un izvor de apă curgătoare de folosinţă gratuită. În privinţa situaţiei juridice şi politice a turcilor otomani, prin art. 3 din Legea de organizare a Dobrogei se prevedea că „toţi locuitorii din Dobrogea, care în ziua de 11 aprilie 1877 erau cetăţeni otomani, devin şi sunt cetăţeni români”.

În această lege se garanta libertatea învăţământului pentru comunitatea musulmană, cu condiţia ca respectivele şcoli să treacă la Ministerul Instrucţiunii Publice şi cu precizarea ca predarea limbii turce să fie însoţită, în mod obligatoriu, de cea română.

Tradiţii şi obiceiuri

Turcii au ca religie Islamul, religie divină a păcii şi toleranţei. Etimologic, Islam şi Slm au aceeaşi rădăcină, cu înţeles de pace. Islamul, conform contextului istoriei şi al civilizaţiei, este, cronologic, ultima dintre religiile monoteiste, este o religie născută la Mecca, în Arabia, la începutul secolului al VII-lea (d.H.), se socoteşte continuarea, confirmarea şi completarea iudaismului şi creştinismului.

Învăţătura Coranică instituie direct trăsături de comportament, obiceiuri şi cutume proprii, este un îndrumar de viaţă scrisă în parametrii toleranţei şi bunei convieţuiri. Islamul îndeamnă la dragoste, la pace şi prietenie.

Sărbătorile religioase sunt mai multe, dar cele mai importante sunt: Ramazan Bayram (Sărbătoarea postului) şi Kurban Bayram (Sărbătoarea Sacrificiului).

Nevruzul reprezintă o sărbătoare etno-folclorică, ce marchează echinocţiul de primăvară. În această zi de sărbătoare a primăverii se desfăşoară trei tipuri de jocuri distractive:

a) Rostirea de cântece, doine, poezii, cimilituri;
b) Întreceri hipice, lupte libere;
c) Dansuri populare, jocuri în aer liber.

O altă sărbătoare culturală, etno-folclorică şi religioasă este sărbătoarea de Hâdrâlez. Este o sărbătoare câmpenească, folclorică, ce exprimă sfârşitul iernii şi începutul primăverii.

Învăţământul în limba turcă are o veche tradiţie, încă din perioada stăpânirii otomane, după care s-a desfiinţat, în anul 1959, reorganizându-se după 1990. Limba turcă se studiază ca limbă maternă 3-4 ore pe săptămână în şcolile cu predare în limba română.

Turcii din România şi-au păstrat identitatea lingvistică, etno-confesională şi culturală. Ei sunt o pată de culoare şi frumuseţe, de cultură în peisajul românesc, în primul rând prin tradiţiile şi obiceiurile lor, prin permanentizarea sărbătorilor specifice.

Emblema etniei şi a confesiunii dă culoare şi frumuseţe omului dobrogean iubitor de libertate, dreptate şi adevăr în Ţara-mamă - România.

„Vino, Vino….
Orice ai fi. Vino!
De eşti creştin, de eşti evreu,
Şi focului de te-ai ruga,
Vino!
Grădina noastră-i focul împăcării
Şi chiar de-ai fi păcătuit de o mie de ori,
Vino!”
(Mevlana-Gellaledin Rumi, 1207-1273, filozof turc)

COMUNITATEA UCRAINEANĂ

Cu toate că sunt vecinii ţării noastre, despre ucraineni se ştie foarte puţin în România. Datele bibliografice sunt şi ele sumare, deşi ucrainenii reprezintă poporul slav cu care românii au avut cele mai multe contacte. Faptul că ucrainenii au fost mult timp incluşi în Imperiul Ţarist sau în cel Austriac, faptul că informaţiile despre ei au sosit, de cele mai multe ori prin intermediari a făcut ca acest popor, cu mari tradiţii istorice şi culturale, să nu fie cunoscut la adevărata sa dimensiune.

Conform recensământului populaţiei din 2002, populaţia ucraineană din ţara noastră număra 61 354 de persoane, reprezentând 0,3% din totalul populaţiei României; potrivit acestor date, ei ocupă locul al treilea în rândul minorităţilor naţionale, situându-se, din punct de vedere numeric, după maghiari şi rromi.

În ceea ce priveşte confuzia care se face între poporul ucrainean şi unele denumiri ce i se atribuie, se impune următoarea precizare: este inexactă desemnarea, uneori, a ucrainenilor prin termenii de *ruteni* sau *ruşi.* Sunt termeni istorici, astăzi învechiţi, care trebuie abandonaţi pentru că generează neînţelegeri şi chiar confuzii.

În cea mai mare parte, ucrainenii îşi păstrează limba maternă, folclorul, obiceiurile şi tradiţiile. Trebuie subliniat însă că îndelungata convieţuire româno-ucraineană, religia comună, în cea mai mare parte, căsătoriile mixte, bilingvismul au dus, de-a lungul timpului, la interferenţe româno-ucrainene în diverse domenii, uneori, la deznaţionalizarea unei părţi a minorităţii ucrainene.

Scurt istoric

Denumirea de Ucraina - cuvânt care vine de la **okraina,** ţinut de la margine - este una de dată recentă, pentru că timp de secole ucrainenii s-au autodenumit şi au fost numiţi ruşi, rusini, ruteni, numele provenind de la formaţiunea statală Kievska Rus. Denumirea de Ucraina apare în timpul statului căzăcesc.

Legăturile dintre români şi ucraineni sunt foarte vechi şi merită amintit, în acest context, doar faptul că cea mai veche baladă ucraineană cunoscută este despre Ştefan cel Mare. În plus, epopeea „Cuvânt despre oastea lui Igor”, disputată atât de ruşi cât şi de ucraineni, şi unii şi alţii considerând-o ca un important document de literatură veche al naţiunii respective, a fost descoperită şi făcută publică de boieri moldoveni, refugiaţi în Imperiul Ţarist.

Chiar dacă nu întotdeauna relaţiile dintre România şi Ucraina au fost dintre cele mai bune (principalul motiv de dispută fiind apartenenţa nordului Bucovinei şi a judeţelor din sudul actualei Republici Moldova), problemele politice au fost, în mare, rezolvate prin semnarea unui Tratat de bază bilateral.

Cei mai mulţi dintre ucraineni trăiesc în judeţul Maramureş, dar şi în Suceava, Caraş-Severin, Timiş, Tulcea, Arad, Botoşani, Satu Mare etc. Prezenţa

ucrainenilor în România datează încă din secolele al XIV-lea - al XV-lea, când ei erau stabiliţi mai cu seamă în nordul ţării (Maramureş şi Suceava). După unii istorici prezenţa populaţiei ucrainene în aceste locuri este chiar mai veche.

Actualitate

Interesele politice, dar şi tradiţiile culturale şi istorice ale comunităţii ucrainene din ţara noastră sunt reprezentate de Uniunea Ucrainenilor din România (UUR). UUR are cinci filiale de ţinut şi 45 de organizaţii comunale şi orăşeneşti. Ucrainenii sunt reprezentaţi în Parlament de către deputatul Ştefan Buciuta, iar la alegerile locale din iunie 2004, din partea UUR au fost aleşi doi primari, doi viceprimari şi 29 de consilieri locali.

Pe de altă parte, în România apar mai multe publicaţii ale comunităţii ucrainene: „Curierul ucrainean" (în limba română), „Ukrainskyi visnyk" („Curierul ucrainean"), „Vilne slovo" („Cuvântul liber"), „Naş holos" („Glasul nostru") - revistă a scriitorilor ucraineni şi „Obrii" („Orizonturi") - anuar de cultură, literatură şi filologie ucraineană.

Comunităţi etnice ucrainene:

- Ucrainenii din Maramureş;
- Ucrainenii din Dobrogea;
- Ucrainenii din Banat.

Ucrainenii din Maramureş şi Bucovina

Aşezările ucrainene din nordul Moldovei şi Maramureş, situate în zonele vecine cu masivul etno-lingvistic ucrainean şi în prelungirea acestuia, sunt cele mai vechi din ţară. Mărturiile arheologice şi lingvistice arată că o populaţie slavă de răsărit s-a aşezat pe aceste meleaguri încă din secolul al VI-lea, trăind alături de populaţia autohtonă românească; cea mai mare parte a satelor locuite astăzi de ucraineni sunt menţionate în vechile documente istorice (slavone în Moldova şi latino-maghiare în Maramureş) din secolele al XIV-lea şi al XV-lea.

În anul 1998, de pildă, satul Ruscova din Maramureş a sărbătorit 625 de ani de la prima atestare documentară. Identitatea lingvistică, culturală şi spirituală a ucrainenilor din Maramureş şi din nordul Moldovei a fost asigurată şi menţinută de un adaos etnic din Transcarpatia, Galiţia, Pocuţia şi nordul Bucovinei.

Huţulii (numiţi huţani de către români) sunt cei care locuiesc în zona muntoasă a Bucovinei, pe văile superioare ale râurilor Suceava, Moldova, Moldoviţa şi Bistriţa Aurie. Veniţi aici încă din secolul al XVII-lea, ei au găsit condiţii favorabile pentru a practica ocupaţiile lor tradiţionale: păstoritul, creşterea animalelor, munci forestiere, plutărit, întemeind un număr însemnat de sate şi cătune pe care le locuiesc şi astăzi. În vechile hrisoave bucovinene ei sunt numiţi „ruşi". Graiul huţulilor este înrudit cu graiurile ucrainene carpatice şi cu cel bucovinean care, la rândul lor, sunt parte integrantă a limbii ucrainene comune.

Renumiţi crescători de cai (ei au impus chiar o rasă de cai), huţulii sunt totodată maeştri în confecţionarea şi ornarea obiectelor din lemn, piele, corn, în ţesut şi în broderie. Încondeierea ouălor de Paşti (obicei conservat îndeosebi în satele Ulma, Lupcina, Paltinul, Brodina, Breaza, Moldoviţa) le-a adus o faimă internaţională.

Ucrainenii din Dobrogea

Aşezarea ucrainenilor în Dobrogea (Delta Dunării şi în zonele limitrofe) este legată de unele din cele mai tragice momente din istoria Ucrainei: distrugerea şi lichidarea, în anul 1775, de către ţarina Rusiei, Ecaterina a II-a, a Sicei Zaporojene, leagănul secular al năzuinţelor de independenţă şi libertate a poporului ucrainean. Pentru a se salva de represalii, circa 8 000 de cazaci zaporojeni se stabilesc, cu încuviinţarea Înaltei Porţi, în zona Deltei Dunării.

Aici, la Dunavăţul de Sus, ei organizează, în anul 1813, tabăra militară „Zadunaiska Sici", care a funcţionat 15 ani, după care a fost desfiinţată de către

turci. Spre acest tărâm al salvării, populat la început de cazaci, se îndreaptă până în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, grupuri de ţărani din regiunile de sud ale Ucrainei, pentru a scăpa de iobăgie şi de recrutarea în armata ţaristă. Ei întemeiază localităţi, construiesc biserici şi se ocupă îndeosebi cu agricultura, pescuitul, vânătoarea şi creşterea animalelor. Pentru a-i deosebi de vecinii lor ruşi lipoveni, localnicii îi numesc haholi.

Ucrainenii din Banat

Comunitatea ucraineană din Banat, aşezată în câteva sate din zona Lugojului, a Caransebeşului şi Aradului, s-a constituit îndeosebi între anii 1908-1918 prin colonizarea unor domenii latifundiare, scoase la vânzare de către proprietarii lor nemţi şi unguri, situate în partea de sud a Imperiului Austro-Ungar de atunci. Coloniştii ucraineni care şi-au cumpărat loturi de pământ proveneau din zonele muntoase şi sărace ale Transcarpatiei, din localităţile situate în dreapta Tisei, iar alţii, în număr mai mic, din zona huţulă a Bucovinei. Exodul lor a continuat şi după 1918. După anul 1970, numeroşi etnici ucraineni din satele maramureşene şi bucovinene cumpără gospodăriile nemţilor emigraţi, populând numeroase localităţi care devin majoritar ucrainene (Pogăneşti, Dragomireşti, Stiuca, Remetea Mică, Bârsana etc.). În ultimii 15–20 de ani, a avut loc o deplasare în masă a ucrainenilor maramureşeni spre Banat venind din localităţi al căror relief cuprindea păduri şi fâneţe, pentru a se stabili în această zonă, unde puteau lucra în agricultură.

Sărbătorile tradiţionale şi religioase ale ucrainenilor din România:

- 9 martie 1814: Naşterea poetului naţional ucrainean Taras Şevcenko (considerată a fi cea mai relevantă);
- 24 august: Ziua Independenţei Ucrainei;
- 6/19 decembrie: Sărbătoarea Sfântului Nicolae;
- 25 decembrie/7 ianuarie: Naşterea Domnului Isus Hristos;
- 1/14 ianuarie: Anul Nou (o parte dintre ucraineni sărbătoresc ultimele 3 sărbători după stilul nou, iar o altă parte, după stilul vechi);
- Paşti: sărbătoare religioasă celebrată de toţi creştinii;
- De o mare cinste se bucură, la ucrainenii din România, sărbătorile prilejuite de hramul bisericii satului care, de regulă, ţin câteva zile şi la care, prin tradiţie, sunt invitaţi ca musafiri numeroşi conaţionali din satele mai apropiate sau mai depărtate.

Cultură şi religie

Scriitori, oameni de ştiinţă au impus limba ucraineană vorbită ca limbă a culturii scrise încă de la sfârşitul anilor ’60 ai secolului trecut, publicând, cu sprijinul financiar al Guvernului României, un important număr de cărţi, apreciate în ţară şi peste hotare. În ultimii ani, reprezentanţii elitei ucrainene au făcut să apară, în medie, o carte pe lună. Sunt, mai ales, creaţii literare, dar şi ştiinţifice, dintre care unele au fost nominalizate pentru Premiul Academiei Române, premiate de Uniunea Scriitorilor din România sau din alte ţări. Literatura şi ştiinţa în limba ucraineană din România cunoaşte nume care depăşesc spaţiul comunitar. Amintim aici pe Ştefan Tcaciuc, Ion Ardelean, Ion Robciuc, Ion Covaci ş.a.

Dacă întrebi un ucrainean din România care este personalitatea culturală cu care se identifică în cea mai mare măsură sau care reprezintă cel mai mult din patrimoniul naţional, răspunsul este inevitabil Taras Şevcenko.

Clasic al literaturii ucrainene, Şevcenko este foarte iubit pentru că a reuşit într-un mod inegalabil să vorbească despre istoria tumultoasă a acestei naţii. „Şevcenko are numeroase versuri memorabile. Sunt foarte multe, dar amintim doar pastelul din introducerea poemului «Caterina» şi în care poetul spune «Suspină şi se zbate Niprul larg». Este cheia în care poetul pregăteşte mesajul principal al baladei, referindu-se la clocotul, tumultul poporului ucrainean. Acest cânt este ca o rugăciune. De obicei, când se cântă aceste versuri, asistenţa se ridică în picioare.

Balada este o metaforă a Ucrainei, înfăţişată ca o fată care n-a avut noroc în dragoste şi care este alungată la străinii care şi-au bătut joc de ea, în acest caz străinii reprezentând Rusia”, potrivit profesorului universitar dr. Ioan Rebuşapcă, de la Catedra de Slavistică a Facultăţii de Limbi Străine a Universităţii Bucureşti.

Învăţământul în limba ucraineană în România are o istorie destul de lungă. Ca urmare a reformei învăţământului public din 1948, în anii ce au urmat, s-a introdus învăţământ general obligatoriu în limba maternă şi în zonele unde ucrainenii constituiau majoritatea populaţiei. S-au deschis, de asemenea, şcoli medii la Siret, Sighet, Tulcea şi, în 1954, la Suceava. Au luat fiinţă două şcoli pedagogice de 4 ani la Siret şi Sighet, precum şi secţia de limbă şi literatură ucraineană la Facultatea de Filologie din Bucureşti. În anul 1956, învăţau în limba ucraineană circa 8 825 de elevi. După numai un deceniu şi jumătate de funcţionare, şcolile ucrainene se transformă în şcoli de predare în limba română, doar în câteva şcoli ucraineana fiind predată ca materie facultativă.

După 1990, învăţământul în limba ucraineană începe să se revigoreze. În câteva şcoli din Maramureş se înfiinţează clase şi grupe cu predare în limba maternă, în 1997 se reînfiinţează Liceul bilingv „Taras Şevcenko” din Sighetu Marmaţiei. De asemenea, la Liceul Pedagogic „Mihai Eminescu” din Suceava funcţionează clase speciale în care sunt pregătiţi viitori învăţători pentru şcolile din localităţile ucrainene. La ora actuală există 63 de şcoli primare în care se studiază limba ucraineană ca limbă maternă, frecventate de 7 360 de copii.

Pe lângă secţia de limbă ucraineană de la Universitatea Bucureşti, s-au înfiinţat recent încă două astfel de departamente la Universităţile din Suceava şi Cluj-Napoca. Un număr mare de absolvenţi ai acestor secţii sunt trimişi la studii în Ucraina de către Ministerul Educaţiei şi Uniunea Ucrainenilor din România.

Uniunea Ucrainenilor din România editează patru ziare în limba ucraineană şi un ziar în limba română, toate ediţii bilunare: *Vilne slovo* -„Cuvântul liber“, *Ukrainskyi visnyk* - „Curierul ucrainean“, *Naş holos* -„Glasul nostru“, publicaţie a scriitorilor ucraineni, *Dzvonyk* - „Clopoţelul“, revistă pentru copii şi „Curierul ucrainean”.

Cea mai mare parte a etnicilor ucraineni din România sunt creştini de confesiune ortodoxă. În anul 1950 a fost înfiinţat Vicariatul Ortodox Ucrainean, cu sediul la Sighetu Marmaţiei, şi care a fost organizat 40 de ani mai târziu. Aceasta este o instituţie bisericească autonomă din punct de vedere administrativ, aflată sub jurisdicţia canonică a Bisericii Ortodoxe Române şi are în componenţa sa doua Protopiate (Sighet şi Lugoj) cu un număr de 36 de parohii deservite de preoţi de etnie ucraineană. După reactivarea bisericii greco-catolice, în anul 1990, a fost înfiinţat Vicariatul general greco-catolic ucrainean, cu sediul tot la Sighetu Marmaţiei. El este subordonat canonic Diecezei Române Unite cu Roma şi are în componenţa sa câteva parohii din judeţele Suceava (Rădăuţi, Siret, Cacica) şi Maramureş (Sighet).

Personalităţi ucrainene din trecut

Dimitrie Barilă (în ucraineană Dmytro Barylo), cunoscut mai ales pe numele monahal Dosoftei (născut în 26 octombrie 1624, la Suceava, şi decedat în 13 decembrie 1693, în Polonia, azi Nesterov, Ucraina) a fost un cărturar român, mitropolit al Moldovei, poet şi traducător. Biserica Ortodoxă Română l-a proclamat sfânt.

Paisie Velicicovschi - stareţ, îndrumător al vieţii monahale în Moldova (secolul al XVIII-lea).

Olha Kobyleanska**,** născută 27 noiembrie 1863, la Gura Humorului, judeţul Suceava şi decedată în 21 martie 1942, la Cernăuţi (Ucraina). Scriitoare. Prin activitatea sa literară se situează printre cei mai de seamă prozatori ai literaturii ucrainene.

Personalităţi ucrainene în zilele noastre

Mircea Daniliuc - regizor, scenarist, actor, scenograf.

Elisabeta Lipă (născută Elisabeta Oleniuc) - multiplă campioană olimpică la canotaj.

Mihai Decun - membru corespondent al Academiei Române etc.

Ioan Rebuşapcă - profesor universitar la Catedra de Slavistică a Facultăţii de Limbi Străine a Universităţii din Bucureşti.

BIBLIOGRAFIE

Comunitatea albaneză

Poporul român şi lupta de eliberare a popoarelor din Balcani, volum editat de Direcţia Generală a Arhivelor Statului, Bucureşti, 1986, pag. 159-160.
Iordache, Anastasie, *Principii Ghica - o familie domnitoare din istoria României,* Ed. Albatros, Bucureşti, 1991.
Dobrescu, *Marius, Drumul speranţei,* Ed. Privirea, Bucureşti, 2005.
Zbuchea, Gh., *România şi naşterea statului albanez* (teză de doctorat), Bucureşti, 1992.
Maxutovici, Gelcu, *Istoria albanezilor din România,* Ed. Kriterion, Bucureşti, 2003.
Majuru, Adrian, *Bucureştiul albanez,* Ed. Privirea, Bucureşti, 2006.
Dermaku, Ismet, *Nikolla Nacio-Korcea (1843-1913). Apostull i shqiptarizmit* (Nikolla Nacio-Korca. Apostol al albanismului), Prishtina, 2000.
Teodorescu, Ion, *Coloniile albaneze din România. România şi Statul albanez (1912-1914),* (lucrare de masterat), Tirana, 2002.
Bucătărie albaneză. 50 de reţete tradiţionale, traducerea din limba albaneză de Oana Manolescu şi Marius Dobrescu, Ed. Privirea, 2006.
www.alar.ro
Foto: www.corbis.com
Foto: Maria Dobrescu (arhiva personală)

Comunitatea armeană

Tigran Grigorian, *Istoria şi cultura poporului armean,* Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1994.
Sergiu Selian*, Schiţă istorică a comunităţii armene din România, Editura Ararat,* 1999.

Comunitatea cehă

Alexandru-Dobriţoiu, Teodora, *Istoricul aşezării cehilor în Banatul de Sud,* în *Romanoslavica*, Filologie, 12/1965, Bucureşti.
Moisi, Alexandru, *Monografia Clisurei,* Bucureşti, 1938.
Moisi, Alexandru, *Din monografia Clisurii,* Oraviţa, 1938.
Slögl, Jindrich, *Dějiny českých osad v rumunském Banátě,* Praha, 1925.
Svoboda, Jaroslav, *Česká menšina v Rumunsku,* Edice Češi na Balkáně, 1999.
Svoboda, Jaroslav, *Gerník v létech 1826 - 1949,* Vydavatelstvo Ivan Krasko,
Nadlak, 2004
Urban, Rudolf, *Čechoslováci v Rumunsku,* Bucureşti, 1930.
Urbánek, Radim, *Češi v rumunském Banátu,* Pardubice 2003.

Comunitatea croată

Agičič, Damir ş.a., *Poviest i Zemljopis,* Hrvatska, Zagreb, 2000.
Birta, Iv*an, Karaševci,* Bucureşti, 1993.
Deleanu, Marcu *Mihai*l*, Însemnări despre caraşoveni,* Ed. Banatica, Reşiţa 1999.
Ehrler, Iohann Iacob, *Banatul de la origini până acum (1774),* Ed. Facla, Timişoara, 1982.
Krpan, Stjepan, *Portreti rumunjski Hrvate*, Hrvatski Sabor Kultura, Zagreb, 1992.

Lotreanu, Ioan, *Monografia Banatului,* Institutul de Arte Grafice „Ţara”, Timişoara 1939.
Manolescu, Radu ş.a., *Istoria medievală,* Ed. Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1980.
Pascu, Ştefan, *Voievodatul Transilvaniei,* vol. II, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1979.
Radu, Petre, Onculescu, Dimitrie, *Contribuţii la istoria învăţământului din Banat până în 1800,* Ed. Litera, Bucureşti, 1977.
Simu, Traian, *Originea caraşovenilor,* Tipografia „Corvin”, Lugoj, 1939.
****, Historia parochiae Kraszovensis,* Extractus protocolli provinciae Bulgariae et Valachiae.

Comunitatea mozaică

Contribuţia evreilor din România la cultură şi civilizaţie, sub coordonarea acad. Nicolae Cajal şi dr. Hary Kuller, Bucureşti, Ed. Hasefer, 2004.

Comunitatea greacă

Baumann Victor Heinrich, *Prezenţa elenilor la Tulcea,* Uniunea Elenă din România, Bucureşti, 2005.
Brezeanu S., Iordan Const., Matei H. C, Zbuchea G., *Relaţii româno-elene,* Ed. Meronia, Bucureşti, 2003.
Camariano-Cioran A., *Le théatre grec à Bucarest au début du XIXe siècle,* în „Balcania”,VI, I.S.C.B., Tipografia „Cartea românească”, Bucureşti, 1943; *Les Académies princières de Bucarest et de Jassy et leurs professeurs, I.B.S.,* Thessaloniki, 1974; *L’Epire et les Pays Roumains,* Association d’Etudes Epirotes, Ioannina, 1984.
Cândea Ionel, *Comunitatea greacă de la Brăila din cele mai vechi timpuri până în secolul al XIX-lea,* U.E.R., Muzeul Brăilei, Ed. Istros, Brăila, 2004.
Cicanci O., *Companiile greceşti din Transilvania şi comerţul european în anii 1636-1746,* I.S.S.E.E, Ed. Academiei R.S.R, Bucureşti, 1981; *Presa de limbă greacă din România în veacul al XIX-lea,* U.E.R., Ed. Omonia, Bucureşti, 1995;
Filip C, *Comunitatea greacă la Brăila 1864-1900,* U.E.R., Muzeul Brăilei, Ed. Istros, Brăila, 2004.
Iorga Nicolae, *Roumains et Grecs au cours des siecles,* Bucureşti, 1921.
Karathanassis Ath. E., *L’hellénisme en Transilvanie,* I.B.S., Thessaloniki,1989.
Papacostea Danielopolu C., *Intelectualii români din Principate şi cultura greacă 1821-1859,* Ed. Eminescu, Bucureşti, 1979; *Literatura în limba greacă în Principatele Române (1774-1830),* Ed. Minerva, Bucureşti, 1982; *Comunităţile greceşti din România în secolul al XIX-lea,* Ed. Omonia, U.E.R., Bucureşti, 1996.
Rados Leonidas (ed.), *Şcolile greceşti din România (1857-1905) Restituţii documentare,* Ed. Omonia, Bucureşti, 2006.
Scalcău Paula, *Grecii din România,* ediţia a II-a, Ed. Omonia, Bucureşti, 2005; *Elenismul în România. O istorie cronologică,* Ed. Omonia, Bucureşti, 2006; *Hellenism in Romania. A Chronological History,* Omonia Publishing House, Bucharest, 2007; *De la Papingo la Turnu Severin,* U.E.R., Bucureşti, 2008;
Stoicescu N.*, Dicţionar al marilor dregători din Ţara Românească şi Moldova sec. XIV–XVII,* Ed. Enciclopedică Română, Bucureşti, 1971.
Ţipău M., *Domnii fanarioţi în Ţările Române (1711-1821),* Mică enciclopedie, Ed. Omonia, Bucureşti, 2004.
Zallony Filip, *Eseu asupra fanarioţilor,* 1824.

Filitti G., Brad-Chisacof L., *Din viaţa Comunităţii Elene din Bucureşti în anii 1914-1936,* în „Buletinul Societăţii Române de Studii Neoelene”, Bucureşti, 2000-2001.
www.uniunea-elena.ro

Comunitatea italiană

Ambruster, Adolf, *Romanitatea românilor, istoria unei idei,* Ed. Academiei, Bucureşti 1972.
Bader, Erwin, H. Radu, F. Gurău, *Fortificaţiile medievale din Transilvania,* Ed. Sfera, Bucureşti, 2001.
Bandini, Marco, *CODEX, Vizitarea generală a tuturor Bisericilor catolice de rit roman din Provincia Moldova,* 1646-1648, Ed. Presa Bună, Iaşi, 2006.
Burcică, Viorica, *Contribuţii la studiul emigraţiei trentine în România,* Ed. Transilvania Expres, Braşov, 2004.
Carpentier, J., Lebrun, F., *Istoria Europei,* Ed. Humanitas, Bucureşti, 1997.
Constantinescu, N. A., *Dicţionar onomastic românesc,* Ed. Academiei, Bucureşti, 1963.
Denize, Eugen, *Italia şi italieni în cultura română, până la începutul secolului al XIX-lea,* Ed. Mica Valahie, Bucureşti, 2002.
Uniunea Fundaţiilor Culturale Regale, secţiunea istorică, *Documente privitoare la legăturile economice dintre Principatele Române şi Regatul Sardiniei,* publicate de D. Bodin, Bucureşti, 1941.
Filstich, Johann, *Încercare de Istorie Românească,* Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1979.
Gion-Ionnescu, G. I., *Istoria Bucurescilor,* Stabilimentul grafic I. V. SOCECU, 1899/Ed. Tehnopress, Iaşi, 2003.
Giurescu, Constantin C, *Istoria Bucureştilor,* Ed. Sport-Turism, Bucureşti, 1979.
Giurescu, Constantin C, *Istoricul oraşului Brăila din cele mai vechi timpuri,* Ed. Ştiinţifică, 1968.
Iordan, Iorgu, *Dicţionar al numelor de familie româneşti,* Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti,1983.
Kraus, Georg, *Cronica Transilvaniei: 1608-1665,* Ed. Academiei , Bucureşti, 1965.
Luca, *Nicolae, L’emigrazione storica de Friulani in Romania,* Imbellinum, Italia, 2006.

Comunitatea macedoneană

Adrian Marino, *Viaţa lui Alexandru Macedonski,* 1965
Adrian Marino, *Opera lui Alexandru Macedonski,* 1967
Karl K. Savich, *Macedonia şi primul război balcanic*
Sokrat Panovski, *Progonstvo şto trae,* 2005
Hans-Lotar Stepan, *Der mazedonishe Knoten,* 2004
Constantin Câşlaru, *Haiducia în Oltenia,* 2004
Arhivele Naţionale Bucureşti
Arhivele Naţionale Craiova
Iancovici Sava, *Haiducii în Balcani,* 1964
Ioan Lotreanu, *Monografia Banatului,* 1935
Mihai Dim. Sturdza, *Familiile boiereşti din Moldova şi Ţara Românească,* vol.1, 2004
www.mymacedonia.net
www.macedonium.org

Comunitatea maghiară

Istoria Transilvaniei, Institutul Cultural Român, Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2005.
Dicţionar de istorie a României, Miercurea Ciuc, 2000.
Erdély története, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987. *http://mek.oszk.hu/02100/02109.*
History of Transylvania; Institute of History of The Hungarian Academy of Sciences, a joint publication with the HUNGARIAN RESEARCH INSTITUTE OF CANADA, Colorado Atlantic Research and Publications, Inc. Highland Lakes, New Jersey. *http://mek.oszk.hu/03400/03407/html/*
Histoire de la Transylvanie, traduit du hongrois d'après: *Erdély rövid története* Akadémiai Kiadó, Budapest 1992. *http://mek.oszk.hu/02100/02114/html/*
Transilvania văzută în publicistica istorică maghiară: Momente din istoria Transilvaniei, apărute în revista *História,* Csikszereda: Pro-Print, 1999. *http:// mek.oszk.hu/01800/01810/index.phtml*
Engel Pál, *Beilleszkedés Európába a kezdetektõl 1440-ig,* Budapest, 1990.
Szakály Ferenc: *Virágkor és hanyatlás 1440-Mihai* Dim. Sturdza, *1711,* Budapest, 1990.
Kosáry Domokos, *Újjászületés és polgárosodás,* Budapest, 1990.
Varga Demeter, *Megyeriekt l Mohácsig,* Kolozsvár, 1997.
Kósa Csaba, *Félhold és kétfejà sas,* Erdélyi Tankönyvtanács,1997.
Magyar màvel déstörténet, szerk. Kósa László, Budapest, 1998.
Magyar kódex. A magyar màvel dés évszázadai, I-IV, Budapest, 1999-2000.
László László, Vincze Zoltán, *A romániai magyar nemzeti kisebbség történelme és hagyományai. Tankönyv a VI. és a VII. osztályosok számára,* Stúdium Könyvkiadó, Kolozsvár, 2000.
Ódon Erdély Màvel déstörténet tanulmányok, Válogatta, sajtó alá rendezte, szerkesztette, az el szót írta és a jegyzeteket készítette Sas Péter, Neumann Kht, Budapest, 2004 . *http://mek.oszk.hu/04900/04920/html/*
Magyar néprajz, vol. I–VIII., Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988-2002. *http://mek.oszk.hu/02100/02152/html/*
Malonyay Dezs õ, *A magyar nép màvészete,* vol. I–II., Franklin-Társulat Magyar Irod. Intézet és Könyvnyomda, Budapest, 1907–1922. *http://mek.oszk.hu/01600/01671/ index.phtml*
Hetven év. A romániai magyarság története 1919–1989 Szerk. Diószegi László, R. Süle Andrea, Magyarságkutató Intézet, Budapest, 1990.
http://adatbank.transindex.ro/cedula.php?kod=746
Raportul Comisiei Prezidenţiale pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România, *http://www.presidency.ro/static/ordine/RAPORT_FINAL_CPADCR.pdf*
Magyarország képes történelmi kronológiája, www.kepido.oszk.hu
Kriza János Néprajzi Társaság Képtára. Az erdélyi magyar néprajzi örökség digitális megjelenítése,
http://kjntfotoarchivum.adatbank.transindex.ro/archivumrol.php
Bárdi Nándor, *Összezárkózás és szétfejl dés. Kísérlet a magyar kisebbségek történetének periodizációjára.* In: Nemzet a társadalomban. Szerk. Fedinec Csilla, TLA, 2004, 251–274. *http://bardi.adatbank.transindex.ro*
Vincze Gábor, *A romániai magyar kisebbség története kronológiája 1944–1953.* TLA-JATE, Budapest-Szeged, 1994.
Vincze Gábor, *A romániai magyar kisebbség történeti kronológiája 1944-1989, http://vincze.adatbank.transindex.ro*
Mikó Imre: *Huszonkét év – az erdélyi magyarság politikai története 1918. december 1-t l 1940. augusztus 30-ig,* A „STUDIUM" kiadása, Budapest, 1941. *http:/ /adatbank.transindex.ro/cedula.php?kod=745*
Veres Valér, *Az erdélyi magyarok és románok közösségi identitása a társadalmi struktúra tükrében*. Szociológiai szemle. Budapest, 4/2000. [html] http://veres.adatbank.transindex.ro/

Veres Valér, *A Kovászna és Kolozs megyei magyarok kisebbségi identitástudatának néhány vonása*. Régió – Kisebbségtudományi szemle, Budapest, 3-4/1997**.** http://veres.adatbank.transindex.ro/

Comunitatea poloneză

Lucrări generale şi speciale
Ceauşu, Mihai Ştefan, *Parlamentarism, partide şi elită politică în Bucovina habsburgică (1848-1918),* Iaşi, Editura Junimea, 2004.
Ciachir, Nicolae, *Din istoria Bucovinei. 1775-1944;* Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1993.
Grigorovici, Radu (coordonator), *Bucovina în primele descrieri geografice, istorice, economice şi demografice*, ediţie bilingvă (română şi germană), Bucureşti, Editura Academiei Române, 1998.
Grigorovici, Radu, *Modelul Bucovina,* în „Analele Bucovinei”, an III, nr. 2, 1996.
Grigoroviţă, Mircea, *Din istoria colonizării Bucovinei,* Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1996.
Hrenciuc, Daniel, Un destin pentru istorie: Polonezii în Bucovina (1774-2008), Iaşi, Editura Princeps Edit, 2008.
Hrenciuc, Daniel, *Continuitate şi schimbare; integrarea minorităţilor naţionale din Bucovina istorică în regatul României Mari (1918-1940),* vol. 1-2, Rădăuţi, Editura Septentrion, 2005 (vol. 1), Suceava, Editura Muşatinii, 2007 (vol. 2).
Hrenciuc, Daniel, Florin Pintescu, *Istoria şi tradiţiile minorităţii poloneze,* Suceava, Editura Universităţii Suceava, 2004.
Nistor, *Ion*, *Istoria Bucovinei,* Ediţie şi studiu bio-bibliografic de Stelian Neagoe, Bucureşti, Editura Humanitas, 1991.
Pintescu, Florin, *Bucovina, zonă de convergenţă etnică şi spirituală,* în „Glasul Bucovinei”, nr. 1-2, 2001, Bucureşti-Cernăuţi.
Pintescu, Florin, *Consideraţii privind situaţia demografică, socio-economică şi culturală a comunităţii polone din sudul Bucovinei în perioada 1945-1989,* în „Glasul Bucovinei”, nr. 2, Cernăuţi-Bucureşti, 2005.
Pintescu, Florin, Hrenciuc, Daniel, *Din istoria polonezilor în Bucovina (1774-2002),* Suceava, Uniunea Polonezilor din România, 2002.
Popescu, Ion, *De ce românii din Ţara Fagilor sunt trataţi în conformitate cu legea lui Murphy: adevărul învinge totdeauna în lumina recensămintelor feldmareşalului Rumianţev (1772-1773 şi 1774),* în „Glasul Bucovinei”, nr. 2, 1994.
Site Internet şi reviste
www.dompolski.ro - Site oficial al Uniunii Polonezilor din România.
Polonus - Revista Uniunii Polonezilor din România, nr. 1-155, 1991-2008.

Comunitatea rromă

1996 Cosma, Viorel, *Lăutarii de ieri şi de azi.* Ed. a 2-a, revizuită şi adăugită, Bucureşti: Editura Du Style, 384 p. (Colecţia Destine).
1998 Achim, Viorel, *Ţiganii în istoria României,* Bucureşti: Editura Enciclopedică, p. 202
1998 Sarău, Gheorghe, *Rromii, India şi limba rromani,* Bucureşti: Kriterion [Colecţia „Biblioteca rromă”, nr. 4], 258 p. [Finanţator: Ministerul Culturii].
2000 Ionescu, Vasile [antologie], *Robia rromilor în Ţările Române. Ţara Românească. Rromii din România - Studii şi documente istorice,* Bucureşti: Editura „Aven Amentza”.
2001 Burtea, Vasile, *Rromii în sincronia şi diacronia populaţiilor de contact* -Editura Lumina Lex, Bucureşti;

2001 Itu, Mircea şi Moleanu [Badiu], Julieta, *Cultură şi civilizaţie indiană,* Bucureşti: CREDIS - Universitatea Bucureşti, 210 p. [Primul referent: prof. univ. dr. *Lucia Wald,* al doilea referent: Gheorghe Sarău; Finanţator: CEDU 2000+].

2002 Băţălan, Costică, *Rromane taxtaja. Nestemate din folclorul rromilor.* Ediţie bilingvă, Bucureşti - Cluj: Editura Kriterion, 226 p. *[Gheorghe Sarău:* referent şi redactor; îngrijitor colecţie]. Finanţator: C.R.C.R. Cluj Napoca.

2002 Grigore, Delia, *Curs de antropologie şi folclor rrom. Introducere în studiul elementelor de cultură tradiţională ale identităţii rrome contemporane,* Bucureşti: CREDIS, 182 *p.[Gheorghe Sarău:* referent; Finanţator: CEDU 2000+].

2002 *Potra, George, Contribuţiuni la istoricul ţiganilor din România. Text stab*ilit de G. Pienescu, Bucureşti: Mihai Dascal Editor, XIV + 378 p.

2002 Djuric Dr., Rajko, *Istoria literaturii rrome. I hist ria e rromane literaturaqi,* Bucureşti: Universitatea din Bucureşti-CREDIS, 182 p. [Gheorghe Sarău: referent, redactor, tehnoredactor;Traducere: Sorin Georgescu], Bucureşti: Editura Credis, 182 p. [Finanţator: CEDU 2000+].

2005 Petcuţ, Petre; Grigore, Delia; Sandu, Mariana, *Istoria şi tradiţiile minorităţii rromani: manual pentru clasele aVI-a - aVII-a,* Bucureşti: Editura Sigma, p. 104

2006 Sarău, Gheorghe, *Dicţionar rrom - român,* Bucureşti: Editura Sigma, p. 224

2006 Ionescu, Mariea; Cace, Sorin, *Politici publice pentru rromi. Evoluţii şi perspective,* Bucureşti: Editura Expert, 152 p.

2008 Sarău, Gheorghe, *Curs practic de limba rromani pentru toţi,* Bucureşti: Sigma [Colecţia „Biblioteca rromă, nr. 8], 208 p., cu CD şi cheia exerciţiilor.

2008 Liégeois, Jean-Pierre, *Romii în Europa,* Council of Europe/Conseil de l’Europe, 287 p.

Comunitatea ruşilor lipoveni

Chirilă, Feodor, *Minoritatea ruşilor lipoveni,* în *Minorităţile naţionale din România. Dovezi istorice privind aşezarea şi evoluţia,* Ed. Kham, Bucureşti, 2001, p. 153-221.

Fenoghen, Sevastian, *Sarichioi. Pagini de istorie,* Ed. Kriterion, Bucureşti, 1998.

Ipatiov, Fili*p, Ruşii lipoveni din România. Studiu de geografie umană, Ed. Presa* Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2002.

Echim, Andrei, *Condiţia populaţiei din Rezervaţia biosferei Delta Dunării,* Ed. Ararat, Bucureşti, 1994.

Marinescu, Mihail, *Cântecul rusesc lipovenesc,* Bucureşti, 1988.

Nistor, Ion I., *Cercetări asupra cultului lipovenesc din România,* în „Analele Academiei Române. Memoriile secţiunii istorice”, seria III, tomul XXIX, mem. 9, Bucureşti, 1947.

Plătică, M., *Cultul creştin de rit vechi,* în „Biserica Ortodoxă Română”, LXXVIII (1960), nr. 9-10.

(Ştefănescu), Melchisedec, *Lipovenismul, adică schismaticii sau răscolnicii şi ereticii rusesci după autori ruşi şi izvoare naţionale române*, I*mprimeria Naţională,* Bucureşti, 1871.

Varona, Alexandr, *Tragedia shismei ruse. Reforma patriarhului Nikon şi începuturile staroverilor,* Ed. Kriterion, Bucureşti, 2002.

Moldovan, Svetlana, *Comunitatea ruşilor lipoveni. Ghid de prezentare,* Ed. Ararat, Bucureşti, 2004.

Vascenco, Victor*, Lipovenii. Studii Lingvistice,* Bucureşti, Ed. Academiei Române, 2003.

Comunitatea slovacă

Anoca, Dagmar Mária, *Slovenská literatúra v Rumunsku.* Vyd. Ivan Krasko, Nadlak 2002.
Bujna, *Ivan, Stručný nástin cirkvi evanjelickej a.v. v Nadlaku* (1912). In*: Spisy.* Vyd. Ivan Krasko, Nadlak 2000.
Bujna, *Ivan, Dejiny Slovenského l'udového kruhu v Nadlaku* (1935). In*: Spisy.* Vyd. Ivan Krasko, Nadlak 2000.
Dancu, Paul, *Colonizarea slovacilor în comitatele Satu Mare, Ugocea şi Maramureş din secolul XVIII şi începutul secolului XIX - Kolonizovanie Slovákov do Satmárskej, Ugočskej a Marmarošskej •upy v 18. a začiatkom 19. storoeia. Z* rumun iny prelo•il Ondrej Štefanko. Vyd. Ivan Krasko, Nadlak 1997.
Dovál', Peter Pavel, *Môj •ivotopis (a čo s ním súvisí).* Vyd. Ivan Krasko, Nadlak 2002.
Haan, L'udovít a Zajac, Daniel, *Dejepis starého i nového Nadlaku.* 2. vydanie. Vydali DZSCR a o.s. Slávia a.s. Nadlak 1994.
Hrdliččka, Karol, *Sándora Petofiho spisy básnické. Z mad'arského jazyka prelo•il Karol Hrdli ka.* Békéšska Čaba 1890, 1997.
Mót'ovská, Al-beta, *Nadlacká kronika,* rukopis, 400 s. strojopisu.
Plech, Ján, *Butin. Kronika školy a •ivota.* In: *Dve kroniky.* Vyd. Ivan Krasko, Nadlak 1995.
Rádix, Matej, *Dejepis nadlackých Slovákov od roku 1903-ho do 1953-ho.* In: *Dve kroniky.* Vyd. Ivan Krasko, Nadlak 1995.
Sirácky, Ján a kol., *Slováci vo svete.* Vyd. Matica slovenská, Martin 1980.
Štefanko, Ondrej, *Poldruha storočná vydavatel'ská tinnost' nadlackých Slovákov.* Vyd. Ivan Krasko, Nadlak 2003.
Štefanko, Ondrej, *O Slovákoch v Rumunsku.* Vyd. Ivan Krasko, Nadlak 2004.
Štefanková, Mária, *Odev nadlackých Slovákov.* Vyd. Kriterion, Bukurešt', 1997.
Tajovský, Jozef Gregor, *Nadlacké dielo.* Vyd. Ivan Krasko, Nadlak 1996.
Zborník, *Memorialul 50 de ani de învăţământ liceal cu limba de predare slovacă din România • Pamätnica 50 rokov slovenského stredného školstva v Rumunsku.* Vyd. Ivan Krasko, Nadlak 1995.
Zborník, 200 rokov •ivota Slovákov v Nadlaku. Vyd. Ivan Krasko, Nadlak 2003.
Lexikón slovenských dejín
Škovran Dušan a kol.: *SPN,* Bratislava 1997
Slovenský tý•denník, Nadlak 1929-1932.
Naše snahy, Nadlak 1936-1941.
Ročenka, *Variácie 13.* Vyd. Kriterion, Bukurešt', 1994 şi *Variácie 14.* Vyd. Ivan Krasko, Nadlak 1996.
ARCHÍVY:
Archív slovenského evanjelického cirkevného zboru v Nadlaku.
Školský archív Strednej školy v Nadlaku: *Základné slovenské školy zo Starých Viníc.*
DOBOVÉ KALENDÁRE.

Comunitatea sârbă

Ivan Mircov*, Istorija i Tradicije Srpske Manjine,* Ploieşti,2006
Ljubivoje *Cerovic, Srbi u Rumuniji,* Novi Sad, 1997.
Zdravko Fenladki, Jovan Pejanov, *Tamo Amo po Banatu,* Timişoara, 2007.
Duşan Sablici, *Ssrpsko Školstvo u Rumuniji 1919-1989,* Timişoara, 1996.
Stevan Bugarschi, *Zavitajna Knjizevnost Srba iz Rumunije 1918-1947,* Timişoara, 2007.
Arad kroz vreme-aradul de-a lungul timpului, nr. 4-6, Timişoara, 2003-2005.
www.wikipedia.com
www.banaterra.eu
www.zrenjanin.co.yu

Comunitatea ucraineană

(Pentru primele atestări şi pentru unele aspecte din viaţa şi activitatea ucrainenilor din România)

Maramureş:

Ioan Mihalyi, *Istoria comitatului Maramureş. Diplome maramureşene din sec. XIV şi XV,* Sighet, 1900.

Al. Filipaşcu, *Istoria Maramureşului,* Bucureşti, 1940.

Vasyl Kureleak, *Ukrainţi rumunskoi Maramuroşciny,* Lvov, 2001.

Suceava:

Mihai Costăchescu, *Documente moldoveneşti înainte de Ştefan cel Mare,* Iaşi, 1931-1932, vol. I-II.

D. Kvitkovskyi, T. Bryndzan, A. Jukovskyi, *Bukovyna. Ii mynule i suceasne,* Paris - Philadelphia - Detroit, 1956.

Adrian Şeiciuc, *Problema ucraineană în Bucovina sudică,* Bucureşti, 2001.

Pavel Ţugui, *Bucovina. Istorie şi cultură,* Bucureşti, 2002.

Banat:

Ilie Lazăr, Elena Lazăr, *Monografia satului Zorile, Caraş-Severin,* 2005.

Petru Kimpan, Ivan Kimpan, *Z vysokoi verchovyny do zelenoi lişciny,* Bucureşti, 2008.

Dobrogea:

Lupulescu (Volkov F. K.), *Russkie kolonii v Dobrudje,* în „Kievskaia starina“, 1889, vol. XXIV.

Al. Arbore, *Aşezările lipovenilor şi ruşilor în Dobrogea,* în „Arhiva Dobrogei“, 1920, nr. 1.

V. Kuşnir, *Ukrainţi za Dunaiem,* Odesa, 2002.

Comunitatea germană

Baier Hannelore, Bottesch Martin, Nowak Dieter, Wiecken Alfred, Ziegler Winfried, *Geschichte und Traditionen der deutschen Minderheit in Rumänien,* Mediaş, 2007.

Boar Arsenie, *Istorie ilustrată a Banatului Montan,* Vol. I–II, Reşiţa, 2007-2008.

Ciobanu Vasile*, Contribuţii la cunoaşterea istoriei saşilor transilvăneni,* 1918-1944, Sibiu, 2001.

Göllner Carl *(Ed), Geschichte der Deutschen auf dem Gebiete Rumäniens*, Bukarest,1979.

Koschitzky Walther, Leber Peter-Dietmar, Wolf Walter, *Deportiert in den Bărăgan,* München, 2001.

Landsmanschaft der Banater Schwaben *(Ed.), Wer sind die Banater Schwaben?,* München, 1998.

Landsmanschaft der Buchenlanddeutschen *(Ed.)*, *Wer sind die Buchenland-deutschen?*, Augsburg, 1996.

Lupsiasca, Karl Ludwig, *Dem Emporbringen und Aufblühen dieser Bergwerke. Eine Geschichte des Banater Berglands 1855–1920*, Bukarest, 2000.

Myß Walter, *Lexicon der Siebenbürger Sachsen*, Thaur/Insbruck, 1993.

Nägler Thomas, *Die Ansiedlung der Siebenbürger Sachsen*, Bukarest, 1992.

Nägler Thomas, *Românii şi saşii până la 1848*, Sibiu, 1997.

Nicoară Vasile, *Dobrogea. Spaţiu geografic multicultural*, Constanţa, 2006.

Röskau-Rydel Isabel, *Deutsche Geschichte im Osten Europas*, Berlin, 1995.

Roth Harald, *Kleine Geschichte Siebenbürgens*, Köln–Weimar–Wien, 1996.

Schuster Hans-Werner, Koschitzky Walther, *Deportation der Südostdeutschen in die Sowjetunion*, München, 1999.

ANEXE

ORDIN
privind dezvoltarea problematicii diversităţii în curriculumul naţional

Având în vedere Legea nr. 33/1995, privind ratificarea Convenţiei-cadru a Consiliului Europei pentru protecţia minorităţilor naţionale,
Având în vedere Directiva nr. 2000/43/CE a Uniunii Europene, cu privire la implementarea principiului tratamentului egal între persoane, indiferent de originea lor rasială sau etnică,
Având în vedere Recomandarea 1283/1996 a Adunării Parlamentare a Consiliului Europei privind istoria şi învăţarea istoriei,
În conformitate cu prevederile Constituţiei României,
În baza prevederilor Legii învăţământului nr. 84/1995, republicată, cu modificările şi completările ulterioare,
În temeiul Hotărârii Guvernului nr. 366/2007 privind organizarea şi funcţionarea Ministerului Educaţiei, Cercetării şi Tineretului,

Ministrul Educaţiei, Cercetării şi Tineretului emite următorul ordin

Art. 1. În scopul formării elevilor pentru o societate caracterizată prin diversitate culturală, politicile curriculare vor promova valorificarea şi dezvoltarea, în cadrul curriculumului naţional, a aspectelor referitoare la diversitatea culturală (etnică, lingvistică, religioasă etc.).

Art. 2. (1) În documentele curriculare – planuri-cadru, programe şcolare, manuale şcolare, auxiliare curriculare – autorii vor include aspectele referitoare la diversitatea culturală (etnică, lingvistică, religioasă etc.), în funcţie de specificul domeniilor disciplinare.
(2) În programele şcolare vor fi incluse, în funcţie de specificul domeniilor disciplinare, obiective-cadru, obiective de referinţă, competenţe generale, competenţe specifice, teme/conţinuturi ale învăţării, activităţi de învăţare, valori şi atitudini referitoare la diversitatea culturală - etnică, lingvistică, religioasă etc.
(3) În învăţământul gimnazial şi în cel liceal, în programa pentru disciplina Istorie, va fi abordată problematica istoriei tuturor minorităţilor din România.

Art. 3. Direcţia Generală Management Învăţământ Preuniversitar, Direcţia Generală Învăţământ în Limbile Minorităţilor şi Relaţia cu Parlamentul şi Centrul Naţional pentru Curriculum şi Evaluare în Învăţământul Preuniversitar vor contribui la elaborarea unor oferte centrale de cursuri opţionale pentru gimnaziu şi pentru liceu, cum ar fi Istoria şi tradiţiile minorităţilor din România, Educaţie interculturală etc.

Art. 4. Instrumentele de evaluare a manualelor şcolare şi a auxiliarelor curriculare vor prevedea criterii specifice pentru evaluarea aspectelor referitoare la diversitate /alteritate.

Art. 5. (1) Direcţiile de specialitate ale ministerului, instituţiile subordonate acestuia, cu atribuţii în implementarea curriculumului şi în formarea cadrelor

didactice, vor elabora materiale suport cu rol de orientare a cadrelor didactice în aplicarea în procesul didactic a problematicii diversităţii culturale prevăzute în curriculumul naţional – obiective, competenţe, conţinuturi, activităţi de învăţare, atitudini pozitive referitoare la diversitatea culturală (etnică, lingvistică, religioasă etc.)

(2) Direcţiile de specialitate ale ministerului, instituţiile subordonate acestuia, cu atribuţii în implementarea curriculumului şi în formarea cadrelor didactice, Casele Corpului Didactic vor asigura introducerea, în cadrul cursurilor de abilitare curriculară şi al altor cursuri de formare, a unor teme specifice referitoare la diversitatea culturală (etnică, lingvistică, religioasă etc.)

(3) Direcţiile de specialitate ale ministerului, instituţiile subordonate acestuia, cu atribuţii în implementarea curriculumului şi în formarea cadrelor didactice, vor căuta resursele şi partenerii necesari pentru a asigura formarea cadrelor didactice în vederea promovării, cunoaşterii şi acceptării diversităţii/alterităţii.

Art. 6. Direcţia Generală Management Învăţământ Preuniversitar, Direcţia Generală Învăţământ în Limbile Minorităţilor şi Relaţia cu Parlamentul, Centrul Naţional pentru Curriculum şi Evaluare în Învăţământul Preuniversitar, inspectoratele şcolare şi unităţile de învăţământ preuniversitar duc la îndeplinire prevederile prezentului ordin.

MINISTRU,
Cristian Mihai Adomniţei

Bucureşti
Nr. 1529
Data: 18.07.2007

Istoria minorităţilor naţionale din România

PROIECT

propus pentru curs opţional
clasa a X-a

Notă de prezentare

Cursul opţional „Istoria minorităţilor naţionale din România”[106] se adresează elevilor din clasa a X-a, având drept scop familiarizarea acestora cu istoria şi tradiţiile comunităţilor de altă etnie care locuiesc pe teritoriul României. Planurile-cadru de învăţământ pentru clasa a X-a, aprobate prin OMECT nr. 5723/ 23.12.2003, alocă prin curriculumul la decizia şcolii un număr de ore necesare pentru susţinerea unor nevoi şi interese specifice de învăţare ale elevilor din ciclul inferior al liceului.

Pornind de la constatarea că multiculturalitatea a devenit o marcă a unei societăţi democratice, programa doreşte să contribuie la stimularea interesului elevilor pentru domeniul istoriei. Chiar dacă disciplina istorie asigură, prin prevederile curriculare în vigoare, o reprezentare echilibrată a istoriei acestui spaţiu în raport cu evoluţiile pe arii mai mari (europene şi globale), totuşi nu toată complexitatea culturală a României este reprezentată. La aceasta se adaugă şi faptul că obiectivele sistemului educaţional românesc solicită şi adecvarea acestuia la două mari axe: relevanţa formării pentru piaţa muncii, respectiv, asigurarea educaţiei pentru o cetăţenie democratică. Generaţia tânără va fi confruntată cu o piaţă a muncii foarte dinamică şi care va implica, printre altele, o mobilitate spaţială (sistemul educaţional nu mai poate forma o forţă de muncă adecvată doar cerinţelor pieţii din România), dar şi capacitatea de a se integra în colective care prin forţa lucrurilor sunt compuse din persoane cu tradiţii culturale foarte diferite. Competenţa legată de înţelegerea diversităţii culturale şi valorificarea contribuţiei fiecărei comunităţi culturale la un orizont spiritual comun este, din această perspectivă, o funcţie directă a calificării forţei de muncă. Totodată, această programă permite suplimentarea oportunităţilor de învăţare care să contribuie la atingerea competenţelor stabilite pentru clasele de liceu.

Există şi un element recuperatoriu al acestei programe. Pe de o parte, disciplina „Istoria şi tradiţiile minorităţii” se predă la clasele a VI-a - a VII-a, dar numai acolo unde numărul de elevi este suficient de mare pentru a se organiza clase cu predare în limba minorităţilor sau unde se predă, la solicitarea unui număr suficient de părinţi, limba respectivei minorităţi naţionale; există situaţii în care unele minorităţi mici şi dispersate (sau aflate cu precădere în mediul rural, aflat în scădere continuă de populaţie şcolară) nu au posibilitatea de a studia această disciplină. Pentru elevii aparţinând acestor minorităţi este o modalitate de a recupera o dimensiune fundamentală a propriei lor moşteniri culturale.

Pe de altă parte, dimensiunea recuperatorie are în vedere şi un alt element. O analiză *sine ira et studio* a programelor de istorie şi tradiţii a minorităţilor arată că unele dintre acestea au un pronunţat caracter de istorie evenimenţială; aspectele legate de tradiţii şi contribuţie culturală sunt, pentru a folosi un eufemism, mai degrabă marginale. Adesea, disciplina devine mai degrabă o istorie compusă din

---

[106] Propunerea a apărut în urma unui şir mai lung de proiecte dedicate istoriei minorităților naționale din România, majoritatea coordonate de către *Project on Ethnic Relations Romania* în colaborare cu MECT şi cu participarea Departamentului pentru Relaţii Interetnice al Guvernului României. În egală măsură, programa este şi rezultatul contextului educațional actual, marcat de un accent special al ariei Om şi societate pe dimensiunea civică şi pe competențele de nivel ridicat (gândirea critică, multiperspectivitatea et.). Elementele de conținut au fost sistematizate cu ocazia întâlnirii de la Daneş, iulie 2008 şi exprimă consensul participanților în legătură cu această componentă a programei.

istoria românilor şi cea a statului care reprezintă constructul de drept internaţional care reprezintă etnia respectivă. Situaţia este relativ similară şi în cazul cursului general de istorie - în afara unui număr limitat de teme, iar acestea dedicate doar unor minorităţi, diversitatea etnică şi culturală ce caracterizează istoria şi spaţiul românesc este trecută în regim secund. Elementul fundamental, cel al coexistenţei mai mult sau mai puţin paşnice, mai mult sau mai puţin colaborative, rămâne în regim secund. Dimpotrivă, această programă s-a construit pe principiul coexistenţei, al interacţiunii constante dintre minorităţi şi majoritate. Această coexistenţă a marcat profund identitatea românească, de la primele structuri urbane la avangarda artistică a secolului al XX-lea. Alte principii care stau la baza acestei programe sunt multiperspectivitatea şi interculturalitatea. Cele două principii sunt complementare, căci implică acceptarea şi asumarea unor puncte de vedere diferite asupra unor evenimente comune şi care sunt interpretate în concordanţă cu propriul bagaj cultural şi istoric.

Aceste principii pot fi regăsite ca piloni ai educaţiei istorice contemporane atât în documente româneşti de politică educaţională, cât şi în documente europene. Pentru a da doar câteva exemple, ne referim la OMECT nr. 1528/18.07.2007 cu privire la diversitate, Carta albă asupra dialogului intercultural (mai 2008, pct. 160), Recomandarea Consiliului Europei cu privire la predarea istoriei (Recomandarea 15/2001).

Structura programei

Programa şcolară are următoarea structură:

• nota de prezentare care identifică locul acestui curs opţional în ansamblul planurilor cadru de învăţământ;

• competenţele specifice şi conţinuturile asociate acestora propun elemente specifice derivate din caracteristicile traseelor educaţionale care includ istoria ca domeniu de studiu în clasele a IX-a şi a X-a; aceste componente au ca reper şi programele şcolare pentru disciplina Istoria şi tradiţiile minorităţii (clasele a VI-a - a VII-a);

• valorile şi atitudinile, finalităţi de natură axiologică, urmărite prin studiul istoriei pe durata învăţământului liceal;

• sugestiile metodologice, elaborate pentru a orienta proiectarea demersului didactic adecvat competenţelor, valorilor şi atitudinilor prevăzute de programele şcolare.

Programa cuprinde competenţe specifice care sunt apropiate de cele incluse în programele cursului general şi se subsumează competenţelor generale prevăzute pentru această etapă de şcolaritate.

Conţinuturile sunt organizate tematic şi se află în legătură explicită cu patru dintre domeniile de conţinut incluse în programa cursului general*: Popoare şi spaţii, Oamenii, societatea şi lumea ideilor, Statul şi politica, Religia şi viaţa religioasă.* O caracteristică a conţinuturilor incluse în programă este caracterul lor generativ: ele nu vizează o minoritate sau un grup de minorităţi, ci se referă la problemele comune, în sensul problematicii relaţiilor dintre minorităţi şi majoritate, la problemele identitare. Analiza elementelor care constituie identitatea politică şi culturală a minorităţilor din România constituie un element care contribuie la înţelegerea, asumarea şi valorizarea pozitivă a diversităţii culturale româneşti. În ceea ce priveşte conţinuturile, profesorii vor putea opta asupra nivelului de specificare a problemelor abordate în funcţie de criterii care ţin de nevoile şi interesele elevilor, dar şi de resurse sau de localizarea geografică a şcolilor în care predau. Ceea ce trebuie să aibă în vedere profesorul este să ofere ocazii pentru ca elevii să cunoască toate grupurile etnice care trăiesc în România.

Dimensiunea cronologică va fi „recuperată” prin intermediul proiectării didactice, avându-se în vedere că o serie de aspecte sunt abordate sincronic, pentru a oferi posibilitatea de a analiza modul în care au interacţionat minorităţile cu majoritatea şi cu alte minorităţi.

Valori şi atitudini

• Formarea imaginii de sine, a sentimentului de apartenenţă la un spaţiu cultural.

• Deschiderea spre celălalt, interesul pentru împărtăşirea valorilor proprii.

• Stimularea interesului pentru valorile de patrimoniu.

Competenţe specifice	**Conţinuturi**
1. Formarea unor reprezentări culturale despre spaţii şi epoci istorice diferite 2. Plasarea evenimentelor şl proceselor istorice în contexte istorice şi cronologice mai largi (românesc, european sau universal) 3. Realizarea unei investigaţii asupra unui subiectele istorie locală 4. Descoperirea în diverse surse a elementelor care formează identitatea de sine, a unui grup etnic, cultural, social, politic	Popoare şi spaţii - originea şi aşezarea minorităţilor naţionale pe teritoriul actual a României (momentul şi traseele de deplasare, migraţii interne) - elemente identitare (tradiţii legate de scurgerea timpului, de activităţile economice, de viaţa familială) - relaţia cu spaţiul, percepţii asupra spaţiului (relaţia dintre informaţia academică şi tradiţia vemaculară şi literatura cu privire la originea, deplasarea şi sosirea minorităţii naţionale pe teritoriul românesc)
5. Exprimarea unei opinii în limbajul adecvat istoriei utilizând termeni specifici din istoria minorităţilor 6. Recunoaşterea şi acceptarea perspectivelor multiple asupra faptelor şi proceselor istorice 7. Aprecierea valorilor trecutului prin raportarea la actualitate 8. Analiza diversităţii sociale, culturale şi de civilizaţie exprimată în surse istorice diferite 9. Recunoaşterea particularităţilor culturale ale mediului în care trăiesc 10. Integrarea informaţiilor obţinute în medii nonformale de învăţare în analiza elementelor de istorie, cultură şi civilizaţie	Oamenii, societatea şi lumea ideilor - contribuţia la patrimoniul comun (instituţii şi personalităţi, opere literare şi artistice, monumente şi locuri reprezentative) - viaţa cotidiană (activităţi economice, structura familială şi comunitară, relaţiile de gen, jocuri şi sărbători ale copiilor, portul popular) - percepţii şi stereotipuri reciproce (geneza stereotipurilor şi a auto-stereotipurilor, evoluţia în timp a acestora, suportul literar, artistic şi politic al acestora) - interferenţe culturale - evoluţia relaţiilor dintre minorităţile naţionale şi relaţiile acestora cu românii (în evoluţie cronologică, pe epoci istorice)

5. Exprimarea unei opinii în limbajul adecvat istoriei utilizând termeni specifici din istoria minorităţilor 6. Recunoaşterea şi acceptarea perspectivelor multiple asupra faptelor şi proceselor istorice 11. Identificarea aspectelor trecutului care pot contribui la înţelegerea prezentului 12. Recunoaşterea continuităţii, schimbării şi a cauzalităţii în evoluţia socială	Statul şi politica - istoria minorităţilor naţionale (în evoluţie cronologică[107]); evoluţia cadrului normativ cu privire la minorităţi (statute sociale şi politice, legislaţia cu privire la minorităţi şi definirea acestora[108]) - forme de organizare instituţională ale minorităţilor (în plan local şi naţional, asociaţii culturale şi politice, legături cu statul de origine al etniei respective)
13. Analiza factorilor politici, sociali, economici, culturali care alcătuiesc imaginea unei societăţi 14. Exprimarea opiniilor faţă de opere culturale folosind tehnici diverse de comunicare 10. Integrarea informaţiilor obţinute în medii non-formale de învăţare în analiza elementelor de istorie, cultură şi civilizaţie	Religia şi viaţa religioasă - religii şi instituţii de cult (istoria organizării religioase, monumente de cult reprezentative) - confesiune şi cultură religioasă (rolul instituţiilor religioase în cultura şi viaţa politică a minorităţii)

Sugestii metodologice

Programa propune o abordare care continuă - cu modificările impuse de palierul de şcolaritate şi de parcursul studierii istoriei în învăţământul preuniversitar - demersurile iniţiate prin programele de Istoria şi tradiţiile minorităţilor, dar şi organizarea tematică a noilor programe şcolare pentru liceu. **Dimensiunea interculturală** presupune acceptarea multiperspectivităţii - un eveniment este resimţit, perceput şi ca atare memorat diferit de către actorii participanţi la acesta sau de către cei care îl rememorează. Prin urmare, accentul poate fi pus pe abordările care să utilizeze multiperspectivitatea ca instrument de investigaţie. Totodată, demersurile familiare de la disciplina Educaţie/Cultură civică pot fi utilizate în proiectarea activităţilor de la clasă. **Dimensiunea comparativă a istoriei**, facilitată de programă este un alt aspect care trebuie să stea în atenţia profesorilor. Aceştia pot propune demersuri de învăţare bazate pe cercetare, încurajând elevii să folosească o diversitate de surse, să utilizeze mărturii contemporane, să formuleze opinii şi să le argumenteze, să valorifice experienţele personale în procesul de învăţare (trecutul familiei şi al comunităţii, vizitele la locuri istorice etc.).

Utilizarea surselor istorice în predarea istoriei trebuie să se afle permanent în atenţia profesorului. Formarea competenţelor legate de analiza surselor istorice este un obiectiv de predare important pentru că valoarea surselor pentru interpretarea istorică este foarte diferită, iar instrumentele de analiză ale diferitelor surse sunt foarte diverse. Conceptul cheie care trebuie să stea în atenţia profesorului este cel de **multiperspectivitate**, însemnând ”un mod de a gândi, a selecta, a examina şi a utiliza dovezi provenind din diferite surse pentru a lămuri

[107] Trimiterile la istoria statului de origine al etniei respective sunt justificate, dar în limitele în care acestea constituie un cadru general explicativ şi contribuie la încadrarea fenomenelor şi evenimentelor analizate în contexte mai largi.
[108] Reamintim faptul că sensurile moderne atribuite conceptelor de națiune şi minoritate sunt departe de sensurile atribuite acestor termeni în, să spunem, evul mediu.

complexitatea unei situaţii şi pentru a descoperi ceea ce s-a întâmplat şi de ce". Un demers didactic focalizat pe înţelegerea multiperspectivităţii înseamnă a ajuta elevii să exerseze modalităţi de analiză a faptelor/proceselor istorice pentru a înţelege ceea ce s-a întâmplat în trecut şi de ce. Activităţile propuse trebuie să contribuie la înlăturarea stereotipurilor, a discriminării şi a automatismelor de gândire, precum şi la cultivarea spiritului tolerant şi a respectului pentru diversitate.

În aplicarea programei profesorii ar trebui să aibă în vedere mai multe paliere.

a. P**roiectarea didactică**:

- accentuarea dimensiunii transdisciplinare: având o puternică orientare spre dimensiunile culturală şi socială, cursul opţional permite integrarea de cunoştinţe din zona geografiei, a educaţiei pentru o cetăţenie democratică, educaţie mass-media, dar şi a celor din ariile curriculare Limbă şi comunicare şi Arte;
- accentuarea demersurilor care dezvoltă gândirea critică şi înţelegerea valorilor comune: analiza surselor istorice şi literare care prezintă puncte de vedere diferite despre acelaşi eveniment, analiza şi evaluarea semnificaţiei date aceluiaşi eveniment sau fenomen istoric;
- integrarea informaţiilor obţinute în medii non-formale de învăţare în analiza elementelor de istorie, cultură şi civilizaţie, care se poate realiza prin parteneriate la nivel local şi între localităţi;
- utilizarea noilor tehnologii de comunicare şi informaţie (TIC), fie pentru a căuta şi organiza informaţii (site-uri care permit social networking), dar şi pentru a încuraja dezvoltarea proiectelor comune.

b. La nivelul **activităţilor şi al situaţiilor de învăţare** sugerăm abordări care să dezvoltate învăţările anterioare ale elevilor, să le deschidă interesul pentru acest domeniu de cunoaştere, dar şi să valorifice experienţele din mediile nonformale de învăţare. Fiind o disciplină în regim de opţional, abordările pot fi mult mai flexibile, elementul central reprezentându-l raportarea cunoştinţelor transmise la experienţa personală a elevilor. Activităţile se pot baza pe:

- analiza informaţiilor apărute în mass-media centrale şi locale (modul în care sunt prezentate informaţiile despre minorităţi, analiza stereotipurilor şi a auto-stereotipurilor);
- utilizarea textelor literare şi folclorice (analiza modului în care epoci istorice sunt reflectate în literatura autorilor români şi a celor de altă limbă sau etnie) şi însuşirea unor elemente de vocabular aparţinând limbilor minorităţilor studiate;
- vizite în muzee şi la colecţii particulare, dar şi la monumente care reflectă cultura minorităţilor dintr-o regiune sau alta (de la localităţi care păstrează, de exemplu, elemente de arhitectură tradiţională, la monumente dedicate unor evenimente semnificative din istoria minorităţilor), excursii tematice.

În ceea ce priveşte activităţile la clasă, accentul ar trebui să cadă tot pe dimensiunea comparativă. Posibile demersuri sunt legate de:

- activităţi pe grupe (jocul de rol bazat pe analiza deciziilor luate în momente speciale, simulări de negocieri);
- activităţi de proiect (finalizate cu realizarea de mape tematice, postere, fotomontaje, organizarea de expoziţii pe teme date, identificarea de surse online).

c. **Domeniul evaluării**: O eficienţă sporită a învăţării poate fi asigurată prin diversificarea tipurilor de evaluare aplicate în procesul didactic. Este recomandabil ca profesorii să folosească în mod adecvat scopurilor educaţionale toate tipurile de evaluare: iniţială, continuă şi sumativă. De asemenea, pentru a motiva elevii, se vor folosi metode şi instrumente complementare de evaluare:

observarea sistematică a comportamentului elevilor, portofoliul, autoevaluarea, evaluarea pe bază de proiecte sau pe baza participării la desfăşurarea unor acţiuni în afara şcolii (de la pregătirea unor vizite la muzee la iniţiative sociale în plan local).